KOOLIEELSEST KASVATUSEST LASTEASUTUSES

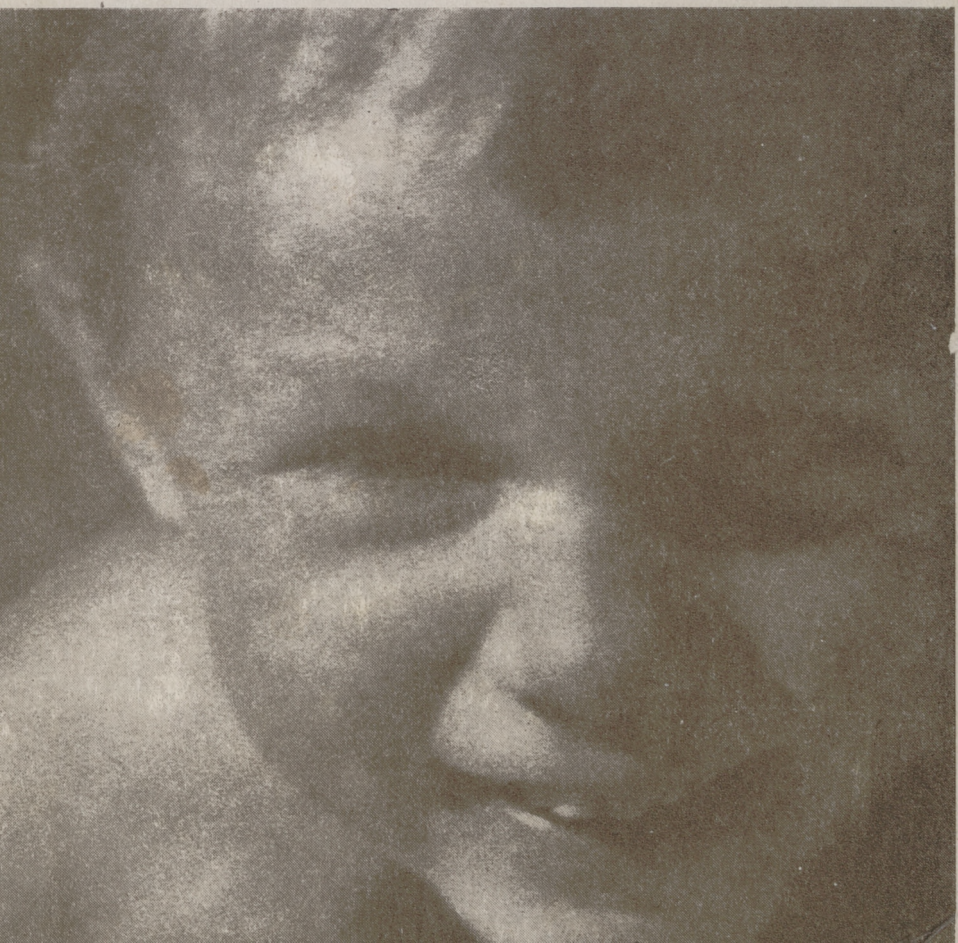

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM

KOOLIEELSEST KASVATUSEST LASTEASUTUSES

Programm ja juhendid

KIRJASTUS «VALGUS» · TALLINN 1968

37 N
K 66

Koostanud S. Ernesaks, E. Lepik, L. Lilleaas, E. Lootsar, L. Mets, A. Piirmaa, M. Pohlak, J. Sõerd, M. Terri, E. Vee

Toimetanud M. Terri

Kunstiliselt kujundanud T. Aru

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt

Käesolev brošüür on käsiraamatuks lasteasutuste töötajatele. Iga õppematerjali algul seletuskirjas või pealkirja all «Ülesanded ja üldnõuded» on käsitletud metoodilisi nõudeid ja eesmärke kõikide vanuserühmade kohta. Programm ja meetoodilised juhendid on antud igale vanuserühmale eraldi. Iga rühma programmis ja metoodilises juhendis käsitletakse selle grupi konkreetseid ülesandeid ja nõudeid.

Käsiraamatu lõpus on erinevate materjalide juurde kuuluvad tabelid ja kasvatustööks soovitatav kirjandus.

EB68
2018

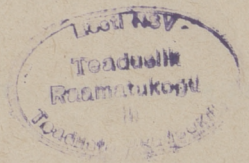

6—4—2

Väikelaste kasvatamine ja õpetamine lasteasutuses nõuab kasvatajailt laste ealiste ja individuaalsete iseärasuste tundmist ja arvestamist nii ülesannete kui ka meetodite valikul. Ei ole mõeldav, et kasvataja tunneb ainult sellele rühmale ettenähtud programmi ja metoodilisi juhendeid, kellega ta käesoleval aastal töötab. Kasvataja peab teadma ja tundma kõikide vanuserühmade programmilisi nõudeid ja metoodika erinevusi. Ainult sel juhul saab ta lähtuda pedagoogilistest printsiipidest: kergemalt — raskemale, tuntult — tundmatule, lähemalt — kaugemale. Kasvataja peab teadma, kas kõik tema rühma lapsed eelmistele vanuserühmadele ettenähtud oskused, vilumused ja teadmised on omandanud või mitte. Nii võib uues avatavas lasteasutuses, kus lapsed otse kodust tulevad, vajalikuks osutuda tööd alustada mitte oma, vaid noorema rühma programmi järgi. Ka üksikute rühma juurde tulnud laste puhul tuleb tingimata silmas pidada, kas nad on omandanud eelmise rühma programmis ettenähtu või vajavad kergemaid ülesandeid ja individuaalset juhendamist.

Programm on mõeldud nii linnas kui ka maal asuvatele lasteasutustele, millele vastavalt arvestatagu materjali valikul kohalikke tingimusi. Programmis antud järjestust ei tule pidada rangelt muutmatuks. Ka siin oleneb paljugi lasteasutuse asukohast. Nii näiteks on maa lasteasutustel võimalus vaadelda koduloomi aastaringi, kuid linna lasteasutused saavad seda teha ainult suvel. Ka näidistemaatikat võib kasutada vabal valikul.

Programmi koostamisel on püütud silmas pidada õppematerjalide omavahelist seost. See aitab vältida töö killustamist, asjatuid kordamisi ja pealiskaudsust teadmistes. Õppematerjalide omavahelise seose silmaspidamine soodustab sügavamate elamuste ja selgemate kujutluste tekkimist. Sel puhul rakendatakse aktiivselt tegevusse väga mitmed laste võimed ja oskused (käeline, suuline jms.), mille tulemuseks on suurem huvi ja sügavamad teadmised. See kindlustabki laste normaalse üldise arengu.

KOMMUNISTLIKU KASVATUSE PÕHIMÕTTED JA EESMÄRGID KOOLIEELSES LASTEASUTUSES

Kommunistliku ühiskonna inimene on uut tüüpi inimene. Niisuguseks peab ta kasvama, niisuguseks tuleb ta kasvatada. Uues inimeses peavad harmoneeruma vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus. Kommunistliku kasvatuse peamiseks eesmärgiks ongi igakülgselt arenenud isiksuse kasvatamine, uue ühiskonna aktiivseks liikmeks ettevalmistamine.

Isiksuse omadused, tema suundus kujundatakse suuresti välja juba väikelapseeas, seepärast on see iga kasvatuslikust seisukohast väga vastutusrikas.

Niisuguse ülesande teostamine on koolieelsetes lasteasutustes täielikult võimalik ainult siis, kui kasvatustöös pööratakse võrdselt tähelepanu kommunistliku kasvatuse kõigile koostisosadele: kehalisele, vaimsele ja kõlbelisele kasvatusele, töö- ja esteetilisele kasvatusele. Kõik need komponendid on omavahel tihedalt seotud, moodustades ühtse kommunistliku kasvatuse protsessi.

KEHALINE KASVATUS

Kehaline kasvatus peab väikelaste varaseimast east alates kindlustama normaalse füüsilise arengu, tugevdama nende tervist ja arendama füüsilist vastupidavust.

Laste kehaline kasvatus on kõige tihedamalt seotud kommunistliku kasvatuse teiste koostisosadega. Nii loob laste normaalne kehaline, eriti aga närvisüsteemi ja aju arenemine eeldused korrapäraseks vaimseks arenemiseks. Kehaline kasvatus on tähtis töökasvatuse tegur, sest kehaliselt kidur laps pole sageli suuteline süstemaatiliselt töötama. Kehaline kasvatus õpetab lapsi hindama liigutuste ilu — siin ilmneb seos esteetilise kasvatusega. Hästi

korraldatud kehaline kasvatus võimaldab arendada mitmeid olulisi kõlbelisi omadusi, nagu ausus, õiglus, julgus, otsustusvõime, enesevalitsemine, vastupidavus, distsiplineeritus ja püsivus. Hügieeniliste harjumuste arendamine, mis on tähtis tervishoiu seisukohalt, toimub koos kultuurse käitumise kasvatamise ja vastavate esteetiliste normide juurutamisega.

Väikelapseeas on kehalise kasvatuse põhiülesanneteks:

1) peamiste liigutuste arendamine: kõnd, jooks, hüpped, ronimine, heitmine;

2) laste tervise tugevdamine ja kaitsmine, organismi karastamine;

3) hügieeniharjumuste kasvatamine.

Kehalist kasvatust tuleb pidada väikelaste kasvatamise üldises süsteemis eriti tähtsaks ja seda järgmistel põhjustel:

1) väikelapseeas areneb laste organism intensiivselt, kuid ainult soodsates tingimustes, millede loomine ongi kehalise kasvatuse üheks oluliseks ülesandeks;

2) laste kiiresti areneval organismil on võrdlemisi nõrk vastupanuvõime muutuvatele välistingimustele, mistõttu tuleb erilist tähelepanu pöörata laste tervise kaitsmisele;

3) kehaline kasvatus avaldab mõju mitte ainult laste kehaehitusele, vaid ka psüühikale ja isiksuse kujunemisele — seega kogu organismi arenemisele tervikuna;

4) inimese tervis, liigutuste arenemine ja hügieenilised harjumused sõltuvad suurel määral sellest, kuivõrd õige alus on nendele pandud juba väikelapseeas.

Kehalise kasvatuse ülesannete täitmine väikelapseeas toimub järgmisi vahendeid kasutades.

Hügieeninõuetele vastava keskkonna loomine. Rühmaruum peab olema küllalt avar — normatiivsed andmed näevad ette 2,5 m² põrandapinda lapse kohta. Ruum olgu valgusekülllane: akende suhe põrandapinnaga vähemalt 1:5, kunstliku valguse puhul peab valgustustugevus olema 100 luksi 0,8 m kõrgusel põrandast. Ruum olgu kuiv ja soe, põrandad ja seinad kergesti puhastatavad. Vältida tumedaid eesriideid, pehmet mööblit. Ruumi sisustus peab vastama laste kasvule. Ruumis olgu laitmatu puhtus ja värske õhk, milleks tuleb tuba sageli koristada ja õhutada. Mänguasjade muretsemisel peetagu silmas, et need oleksid vastupidavad ja kergesti puhastatavad. Kuigi lapsed viibivad peamiselt rühmaruumis, peavad hügieeninõuetele vastama ka lasteasutuste teised ruumid, samuti asutuse territoorium.

Toitlustamine. Toit annab organismile vajalikke aineid ja taastab jõudu. Ratsionaalse toitlustamise eest vastutavad kõik lasteasutuse töötajad eesotsas juhataja ja arstiga. Toitlustamise aluseks peavad olema järgmised põhimõtted:

1) toidu küllaldane kalorsus: päevaseks normiks peab 1—3-aastastel lastel olema 1300—1600, 3—7-aastastel 1800—2000 kalorit;

2) toidu õige keemiline koostis. Toit peab oma koostiselt vastama lapse organismi vajadustele ja sisaldama küllaldaselt valke, süsivesikuid, rasvu, mineraale ja vitamiine (vt. tabel 6). Valkude, rasvade ja süsivesikute omavaheline suhe peab olema 1:1:4;

3) toidu mitmekesisus;

4) toiduainete õige kulinaarne töötlemine;

5) söögikordade režiimist kinnipidamine (vt. tabel nr. 1, 2, 3). Toidu kalorsus peab söögikordade vahel jagunema enam-vähem järgmiselt: hommikueine annab umbes 25%, lõuna 40%, oode 10—15% ja õhtusöök 20—25% päevasest kalorite normist;

6) õige ja korralik söömine. Isu äratamiseks on väga tähtis toidu õigeaegne ja esteetiline serveerimine. Eriti oluline on õigete söömisharjumuste kujundamine: toidu hoolikas läbinärimine, toidunõude otstarbekas ja õige käsitsemine jne.

Riietus olgu kerge, mugav, vabalt selgapandav ja äravõetav. Jalatsid peavad olema kerged ja parajad. Lasteasutuses kannavad lapsed tingimata vahetusjalatseid, mis peavad kindlalt jalas püsima. Nii riietuse kui ka jalatsite küsimuses tuleb lastevanematele teha tõsist selgitustööd, sest siin esineb sageli vääraid arusaamisi.

Päevarežiim peab vastama väikelaste organismi põhiliste füsioloogiliste protsesside loomulikule rütmile, kindlustama une ja ärkveloleku, tegevuse ja puhkuse õige suhte, jaotama õigesti päevased toidukorrad ja kindlustama piisava aja värskes õhus viibimiseks (3—4 tundi päevas). Päevarežiimi koostamisel tuleb arvestada laste närvisüsteemi kiiret väsimist. Eriti väsitab monotoonne tegevus, sest see koormab ajukoore närvirakke. Režiim peab tagama kaotatud energia taastamise ja ennetama väsimuse tekkimist. Väga oluline on vastavale eale määratud režiimi järjekindel muutumatus ja täitmine, mille põhjal kujuneb tingitud seoste kindel süsteem — dünaamiline stereotüüp, mis viib harjumusliku režiimi ladusale täitmisele. See omakorda soodustab normaalset ja rahulikku närvikava tegevust ja arenemist.

Hügieeniharjumuste juurutamist tuleb alustada varakult. Lapsed peavad õppima hoolitsema oma puhtuse eest: pesema käsi, nägu, jalgu; puhastama hambaid; õppima täitma lauakombeid.

Võimlemine, liikumismängud, sportlikud harjutused ja füüsiline töö on peamisteks vahenditeks liigutuste arendamisel. Selle kõrval tuleb kasvatada ka oskust oma liigutusi pidurdada. Liigutuste arendamisel tuleb lähtuda järgmistest seisukohtadest:

1) harjutuste, mängude ja tööülesannete valikul eelistada neid, mis arendavad väikelaste organismi tervikuna, panevad tööle rohkem lihaseid;

2) mängud ja harjutused olgu suunatud esmajoones põhiliste liigutuste arendamisele;

3) tugevdada füsioloogiliselt nõrku lihastegruppe, harjutada õiget ja ilusat rühti.

Karastamine kehalise kasvatuse vahendina tõstab organismi vastupanuvõimet, võimaldab kiiresti ja tervist kahjustamata harjuda mitmesuguste ilmastikutingimustega. Karastamise printsiipideks olgu järkjärgulisus, süstemaatilisus ja laste individuaalsete iseärasuste arvestamine.

VAIMNE KASVATUS

Vaimne kasvatus arendab laste vaimseid võimeid: vaatlusvõimet, tahtelist tähelepanu, mõtlemist, mälu ja fantaasiat. Areneb laste mõtte aktiivsus, võime lihtsamateks üldistusteks.

Vaimne kasvatus kui kommunistliku kasvatuse üks komponent peab andma väikelastele elementaarseid, jõukohaseid ja vajalikke teadmisi ümbritsevast elust, loodusest; mitmesugustest esemetest ja asjadest ning nende omadustest; nõukogude inimeste elust, nende tööst. Vaimne kasvatus kujundab lastes õiget suhtumist ümbritsevatesse nähtustesse, faktidesse ja sündmustesse, paneb aluse materialistliku maailmavaate kujunemisele, põhjuslike seoste mõistmisele mitmesuguste nähtuste vahel.

Algteadmiste allikaks on ümbritsev keskkond, mille arusaadavaks tegemine toimub kõne kaudu.

Vaimse kasvatuse põhilisteks ülesanneteks on:

1) mitmesuguste algteadmiste andmine ja nende alusel õige suhtumise kujundamine ümbritsevasse ellu;

2) vaimsete võimete ja tunnetusprotsesside arendamine teadmiste omandamise käigus;

3) laste harjutamine vaimse tööga, vaimse töö oskuste ja vilumuste arendamine.

Vaimne kasvatus on tihedalt seotud kõlbelise kasvatusega: ta annab teadmisi selle kohta, millest tuleb käitumisviiside valikul juhinduda. Peale selle saab vaimse tegevuse juhtimisel arendada mitmeid positiivseid omadusi, nagu püsivus, teadmishimu jms. Ka töö- ja esteetiline kasvatus toetuvad sageli vaimse kasvatuse teel saadud teadmistele.

Vaimse kasvatuse üheks peamiseks meetodiks on vaatlus, mille all me mõistame kasvataja poolt organiseeritud laste sihipärast ja kindla eesmärgiga tajuprotsessi. Süstemaatilised vaatlused laiendavad oluliselt laste teadmisteringi, arendavad aktiivset tähelepanu, loogilist mõtlemist ja kõnet, täpsustavad meelte tegevust.

Vaatlusmaterjalina võib kasutada naturaalseid objekte või nende puudumisel objektide kujutusi: pildid, maketid, topised jms.

Kasvataja peab vaatlust organiseerima, ette valmistama ja juhtima, sest laste vaatlusvõime, taju juhtimisoskus on veel nõrgalt arenenud. Vaatluse organiseerimine ja juhtimine kasvataja poolt on seda olulisem, mida nooremad on lapsed. Vaatluste ajal rikastuvad laste elamused ja muljed, täpsustuvad endised ning tekivad uued mõisted ja kujutlused reaalsest maailmast, kasvab teadmishimu ja areneb vaatlemisoskus. See kõik paneb aluse hilisemale dialektilise maailmavaate kujunemisele. Väga oluliseks meetodiks on vaatlusele kaasnev vestlus. Vestlustes toetutakse ulatuslikult laste eneste kogemustele, nende varasematele vaatlustele ja tähelepanekutele elust. Vestluse teel rikastatakse, täpsustatakse ja üldistatakse laste teadmisi.

Vestlusi võib liigitada õppe- ja eetilisteks vestlusteks. Esimene neist annab lastele uusi teadmisi, avardab silmaringi ja teenib vaimse kasvatuse ülesandeid. Eetilises vestluses arutatakse käitumisküsimusi, vaetakse, mis on hea, mis halb jne. Vestluses ei või kasvataja esitada palju alternatiivseid küsimusi, mis nõuavad vastuseks lühikese «jaa» või «ei». Niisugused küsimused ei pane lapsi mõtlema ning vestlusel on formaalne iseloom.

Üheks vestlusvormiks on kasvataja vastused laste küsimustele. Väikelaste silmaring on võrdlemisi piiratud, kogemused napid, mille tõttu tekib alatasa hulgaliselt probleeme. Lahenduse saamiseks pöördutakse küsimustega täiskasvanute poole. Küsimuste

massiline esitamine on väikelastele üsnagi iseloomulik. Laste küsimustetulva ei tohiks kunagi pidurdada, katkestada, nende aktiivsust piirata. Tuleb silmas pidada, et niisugune vestlusvorm on vaimse kasvatuse tähtsaks vahendiks. Maimikute küsimused on lihtsad, nad vajavad informatsiooni ainult vahetult tajutava kohta. Hiljem tekivad küsimused abstraktsemate asjade ja nähtuste kohta ning nad muutuvad keerukamateks. Kasvataja vastused laste küsimustele peavad olema õiged, arusaadavad ja eakohased.

Vaimse kasvatuse meetodeiks on veel jutustus ja ettelugemine. Kasvataja jutustuse kaudu saavad lapsed uusi teadmisi. Jutustus peab olema hästi läbi mõeldud, süsteemikindel, selge, arusaadav ja emotsionaalne. Laste eale vastavate mitmesuguste kirjandusliikide kasutamine ettelugemiseks mõjub mõtlemisele ja tundmustele ning avardab samal ajal silmaringi. Kõne arendamisel on tähtsal kohal peale kasvataja jutustamise ja ettelugemise ka laste eneste jutustamine.

Suurepäraseid võimalusi vaimseks kasvatamiseks pakub mäng. Eriti arendavad on õppemängud. Mängus rakendavad lapsed omandatud teadmisi, mäng tekitab aga ka küsimusi, mis suunavad uute teadmiste omandamisele. Mängides lahendavad lapsed ise mitmesuguseid probleeme ja ülesandeid.

Tööprotsessis tutvuvad lapsed mitmesuguste materjalide, nähtuste ja esemetega. Töö võimaldab neil kindlaks teha teatud seoseid ja seaduspärasusi. Näiteks annab taimede hooldamine elavnurgas või aias lastele teadmisi sellest, milline seos on taimede kastmise ja nende kasvu vahel. Töötamine aitab paremini mõista ka teadmiste tähtsust praktilises tegevuses.

KÕLBELINE KASVATUS

Kõlbeline kasvatus, vastates kommunistliku moraali vormidele, on suunatud lastes kõrgete moraalsete omaduste ja teadvuse ning harjumuste kujundamisele, iseloomu ja käitumise kasvatamisele.

Kõlbeline kasvatus peab arendama lastes kõlbelisi tundmusi, harjumusi ja kõlbelist teadvust. Väikelapseeas on tundmustel võrdlemisi tähtis koht, lapsed on selles eas väga emotsionaalsed ja egotsentrilised. Tuleb aga arvestada, et nende tundmused on üsna püsimatud. Nii võib laps oma kaaslasega sõbralikult mängida ja oma mänguasju jaotada, sealsamas aga endale vajaliku mänguasja teise käest ära võtta. Selles eas hakkavad are-

nema käitumisharjumused, mis on aluseks edasise kõlbelise palge ja käitumisjoone kujunemisele. Seepärast tulebki tähelepanu pöörata sellele, et need harjumused kujuneksid kommunistliku moraali põhimõtete alusel. Hakkab arenema ka laste kõlbeline teadvus, lapsed õpivad vahet tegema hea ja halva vahel. Väikelaste kõlbelised arusaamad ja kujutlused on esialgu väga konkreetsed, tekkinud kindlate sündmuste ja situatsioonide pinnal.

Nõukogude inimese parimaid iseloomujooni peegeldab kommunismiehitaja moraalikoodeks. Selle koodeksi kõlbelised printsiibid peavad juba väikelapseeas olema kommunistliku moraali kasvatamise aluseks.

Kõlbeline kasvatus peab arendama lastes nõukogude inimese tüüpilisi iseloomujooni, nagu õiglus, ausus, tööarmastus, ühiskondlik kohusetunne, kaaslaste seltsimehelik abistamine, sõprus, kollektiivsustunne, julgus, tagasihoidlikkus, elurõõm. Siia kuulub ka vanemate inimeste vastu lugupidamise ja viisaka käitumise kasvatamine.

Suur tähtsus kõlbelises kasvatuses on väikelaste tahteliste iseloomujoonte ja distsiplineerituse kasvatamisel. Laps peab õppima, vaatamata raskustele ja takistustele, saavutama püstitatud eesmärki nii mängus kui ka töös. Laps peab harjuma vabatahtlikult täitma käitumisreegleid ja täiskasvanute poolt esitatavaid nõudeid. Tuleb aga arvestada seda, et väikelapseeas on laste tahe veel võrdlemisi nõrk ning nad on väga emotsionaalsed, impulsiivsed. Pidurdusvõime on välja arenemata. Seetõttu on kasvatustöös vaja rangelt jälgida lastele esitatavate nõuete jõukohasust.

Kõlbelise kasvatuse ülesannete hulgas on tähtsal kohal kodumaa-armastuse kasvatamine. See peab algama kõige lihtsamast ja lähemast. Seda tööd tuleb alustada lugupidamise ja armastuse kasvatamisega oma vanemate, kodu ja lasteaia vastu. Siit minnakse edasi juba oma kodukoha, kolhoosi või sovhoosi, linna või alevi juurde, kuni lõpuks jõutakse kodumaa-armastuseni.

Väga oluline on väikelaste kasvatamine rahvastevahelise sõpruse ja vendluse, proletaarse internatsionalismi vaimus. Selle ülesande täitmisele tuleb pöörata kõige tõsisemat tähelepanu ja ja kasutada ära kõik võimalused.

Kõlbelise kasvatuse üheks oluliseks ülesandeks on ka õige suhtumise kasvatamine vastassugupoolesse.

Mudilas- ja koolieelikueas areneb lastel huvi oma ja teiste

laste kehaehituse, aga ka vastassugupoole vastu. Lapsed mängivad arsti juures käimist, isa ja ema, hakkavad esitama küsimusi laste saamise kohta. Selles ei ole midagi halba ega ebanormaalset. Laste küsimustele ei tohi vastamata jätta, sest see soodustab liigse uudishimu tekkimist, kuid vastata tuleb lihtsalt, andes lastele eakohaseid teadmisi.

Õige suhtumise kasvatamisel vastassugupoolesse on oluline kasvatada poistes lugupidamist tütarlaste vastu, tütarlastes aga eneseväärikustunnet, enesest lugupidamist.

Kõlbelise kasvatuse peamisteks meetodeiks on eeskuju, selgitamine ja veenmine, harjutamine ning heakskiit ja hukkamõist.

Eeskuju kasvatuslik mõju on võimalik eelkõige väikelaste matkimisvajaduse tõttu. Laps püüab oma väheste elukogemuste ja teadmiste tõttu jäljendada, matkida täiskasvanute tegusid ja käitumist. Lapsed matkivad esmalt oma vanemaid, siis kasvatajaid, samuti autoriteetseid kaaslasi. Lapsed jälgivad väga tähelepanelikult, kuidas käitub kasvataja, kuidas ta kohtleb lapsi, suhtub teistesse lasteasutuse töötajatesse, kuidas ta reageerib ühele või teisele sündmusele ja täidab oma tööülesandeid. Seega on kasvataja eeskuju väga oluline tegur väikelapse kõlbelise palge kujunemises.

Eeskujuks on ka teised lapsed. Kasvataja hoolitsegu selle eest, et eeskujuks muutuksid just need lapsed, kes hea käitumisega silma paistavad. Nende käitumist püüdku jäljendada ka teised. Ühtede laste teistele eeskujuks toomine toimugu rangelt mõõdukuse piirides, vastasel juhul võivad hakata arenema negatiivsed iseloomujooned.

Heaks eeskujuks on V. I. Lenin, tuntud nõukogude ühiskonnategelased, kosmonaudid, mitmesuguste elukutsetega eesrindlikud töötajad.

Palju eredaid eeskujusid pakub lastekirjandus.

Selgitamine ja veenmine on suunatud vajalike käitumisnormide põhjendamisele, nende vajalikkuse esiletoomisele, põhiliste kõlbeliste mõistete avamisele, nende kindlakstegemisele. Nõudmised lastele olgu alati arusaadavalt motiveeritud, mis tagab nende korraliku täitmise. Selgitamisel ja veenmisel tuleb toetuda mitte ainult laste mõtlemisele, vaid ka tundmustele, sest nende kaudu on lapsed väga kergesti suunatavad.

Nii veenmine kui ka eeskuju on tihedalt seotud lapse ja kasvataja vahelise usalduse ja sõprustundega, soojuse ja südamlikkusega. Kui need puuduvad, ei anna eespool nimetatud meetodid soovitud tulemusi. Suur on ka mitmesuguste kunstiliikide, eel-

kõige aga lastekirjanduse osatähtsus laste veenmisel tundmuste kaudu.

Veenmine on tihedalt seotud harjutamisega. Soovitavate käitumisharjumuste kujunemisel on väga oluline olla printsipiaalne ja järjekindel esitatavate nõudmiste suhtes.

Tõhus vahend kõlbeliste tegude harjumuseks kujundamises on heakskiit ja hukkamõist. Väikelastele on väga oluline täiskasvanute suhtumine neisse, sest oma kõlbelised kriteeriumid on alles kujunemas. Oma käitumisele soovivad lapsed täiskasvanute positiivset hinnangut, mis valmistab neile moraalset rahuldust. Heakskiit stimuleerib ja tugevdab positiivset käitumises. Hukkamõistuga väljendavad täiskasvanud oma eitavat suhtumist laste eksimustesse.

Heakskiit või hukkamõist ühe lapse kohta avaldab mõju ka kogu kollektiivile.

Heakskiit ja hukkamõist võivad konkreetselt avalduda väga mitmesuguses ergutus- ja karistusvormis.

Heakskiit on lapse positiivse käitumise, tema edu tunnustamine ja selle esiletoomine, mille eesmärgiks on pakkuda lapsele moraalset rahuldust. Kartlikes, ebakindlates ja otsustusvõimetutes lastes aitab heakskiit kasvatada usku oma jõusse. Heakskiidu kasutamisel ärgu vastandatagu lapsi üksteisele, vaid püütagu näidata, et ürituse edu oleneb nendest endist. Kõige lihtsam heakskiiduvorm on laste positiivse käitumise mainimine, näiteks sõnadega «hästi», «tubli», «õige». Mõnikord aitab lihtsast kasvataja peanoogutusest või rahulolevast näoilmest.

Heakskiit võib väljenduda ka usalduse esiletoomises laste vastu. Näiteks antakse sageli käitumisreegleid rikkuvale lapsele vastutav ülesanne (korrapidamine vms.). Usaldus tavaliselt tiivustab last ja ta püüab oma ülesannet hästi täita. Seda tehakse juhul, kui ollakse arvamisel, et laps sellega tõepoolest toime tuleb. Seejuures püütagu last igati toetada.

Lõpuks võib teostada heakskiitu avaliku kiituse näol teiste laste või lastevanemate juuresolekul.

Heakskiidu kasutamisel peetagu silmas järgmist.

1. Heakskiit kaasnegu lapse kiiduväärse teoga, kuid ärgu olgu selle eeltingimuseks. Suur viga on tõotada lapsele tasu selle eest, mida ta on kohustatud täitma.

2. Heakskiitu tuleb kasutada ainult sel puhul, kui tegevus on nõudnud lapselt teatud jõu- ja tahtepingutust.

3. Heakskiitu kasutatagu ainult püsiva hea käitumise või töö puhul. Liiga sagedasel kasutamisel kaotab heakskiit oma väärtuse.

4. Heakskiidu kasutamisel on vaja lähtuda lapse individuaalsusest. Auahnele ja upsakusele kalduvais lastes võib sagedane heakskiit suurendada negatiivseid omadusi. Selliseid lapsi tuleb kiita ettevaatlikult. Seevastu leiavad arad lapsed heakskiidus kõlbelist tuge ja vajavad seda rohkem.

5. Heakskiiduga tuleb esile tõsta lapse tegu, mitte last ennast. Näiteks: «Heinot võib juba poodi saata, sest ta oskab õigesti ja ettevaatlikult tänavat ületada» jms.

Karistuse liikideks on märkus, noomitus, aktiivse tegevuse teatud piiramine, kasvataja neutraalne suhtumine lapsesse, lapse ajutine isoleerimine kollektiivist, ilmajätmine millestki meeldivast. Karistuse määramisel tuleb arvestada lapse individuaalseid iseärasusi, ühe või teise karistuse liigi mõju lapsele.

Karistuse rakendamisel tuleb meeles pidada, et karistamine ei tohi last solvata, alandada tema eneseväärikust. Lubamatu on kasutada ebasobivaid väljendeid jms. Lubamatud on niisugused karistamised, mis pidurdavad lapse arenemist, nagu näiteks toidust ilmajätmine, värskes õhus viibimise piiramine või niisugused, mis tekitavad lastes tugevaid negatiivseid tundmusi, hirmu: laste sulgemine pimedasse tuppa, nende hirmutamine.

Täiesti lubamatu on laste füüsiline karistamine. See madaldab nende eneseväärikust, rõhub nende tahet, tekitab viha ja trotsi täiskasvanute vastu, võib kahjustada tervist.

TÖÖKASVATUS

Töökasvatuse ülesandeks on kasvatada väikelastes austust ja armastust töö vastu, õpetada hindama ausat ja ühiskonnale kasulikku tööd, tundma töörõõmu, harjumust töötada, arendada jõukohaseid ja arenemiseks kasulikke töövilumusi.

Töökasvatuse protsessis kujunevad mitmed vajalikud iseteenindamise vilumused, areneb väikelaste iseseisvus; omandatakse lihtsamaid teadmisi ja vilumusi taimede ja loomade eest hoolitsemisel, tutvutakse täiskasvanute töö liikidega.

Töökasvatuse kaudu saab arendada mitmeid väärtuslikke kõlbelisi omadusi, nagu kollektiivsustunne, vastastikune abistamine, sihikindlus, püsivus, iseseisvus.

Selleks et töökasvatus annaks tulemusi, tuleb silmas pidada järgmisi nõudeid.

1. Töö organiseerimisel tuleb erilist tähelepanu pöörata laste tervise kaitsmisele, hügieeninõuete täitmisele. Jälgida tuleb val-

gustust, laste asendit töötamisel, et ennetada väsimuse tekkimist. Lasteasutusel peavad olema laste kasvule vastavad töövahendid. Töö olgu igati jõukohane ja meeldiv.

2. Töö peab olema süsteemikindel, toimuma pidevalt, olema lülitatud igapäevase kasvatustöö protsessi. Vähe kasvatuslikke eesmärke täidab niisugune töö, mis toimub juhuslikult, perioodiliti.

3. Töö organiseerimisel on vaja ühendada vaimne ja füüsiline töö, s. t. tööprotsess peab pakkuma tegevust mitte ainult laste lihastele, vaid ka mõtlemisele. Nii näiteks tuleb enne mänguväljaku korrastamist lastega läbi arutada, kuidas seda on kõige parem ning otstarbekam teha jms.

4. Töövõtete õpetamine olgu konkreetne ja lastele huvipakkuv. Laste mälu ja mõtlemise konkreetsust tuleb töökasvatuses kindlasti arvestada.

5. Vilumuste tekkimiseks on vajalik pikemaajaline harjutamine. Seepärast tuleb lasta töövõtteid ja -operatsioone ikka ja jälle korrata, harjutada, mis muudab antud tegevuse kindlaks ja ladusaks. Tuleb kindlasti jälgida, et harjutamine oleks huvipakkuv, vaheldusrikas.

6. Võimaluste piirides praktiseerida kollektiivset tööd, s. t. lasta lapsi töötada mitte üksikult, vaid koos. Kollektiivne töö arendab lastes ühtekuuluvustunnet, kaaslaste seltsimehelikku abistamist ja muid väärtuslikke moraalseid omadusi. On hea, kui tööprotsessi saab lülitada mänguelemente.

7. Kasvataja peab laste tööd kontrollima ja sellele oma hinnangu andma. Hinnang tõstab töö tähtsust laste silmis, arendab vastutustunnet tehtud töö eest, pakub rahuldust hästi tehtud tööst.

Töökasvatuseks koolieelses asutuses kasutatakse mitmesuguseid laste töö liike, nagu iseteenindamine, korrapidamine, väiksemate abistamine, töö elavnurgas, aias, nukupesu pesemine, mänguasjade meisterdamine jms.

On küllaltki oluline, et lastele antaks ka kodus pidevaid tööülesandeid. Selleks on vajalikud vestlused lastevanematega.

ESTEETILINE KASVATUS

Esteetiline kasvatus õpetab lapsi nägema ja tundma ilu looduses ja ümbritsevas elus, inimeste töös, käitumises, laste arusaamale vastavates kunstiteostes. Esteetiline kasvatus arendab ilusa tajumist, rikastab lapsi paljude esteetiliste muljetega. Väikelapseeas on alati ülekaalus tahtmatu tähelepanu. Seetõttu paelub

nende tähelepanu esmalt kõik ere ja silmatorkav. Kuid tuleb õpetada nägema esteetiliselt maitsekat ja ilusat.

Esteetiline kasvatus arendab lastes esteetilisi elamusi, huvi kunsti vastu. Kunstiteose jälgimisel märkavad lapsed kõigepealt selle sisu ning elavad sellele kaasa, vormi suhtes on nad algul ükskõiksed. Lapsi tuleb õpetada nägema ka vormi, selle iseärasusi ja hindama esteetilisi omadusi. Maimikueast alates tuleb kasvatada head maitset nii kunsti kui ka igapäevases elus tarvitatavate tarbeesemete suhtes.

Esteetilise kasvatuse eesmärkide saavutamiseks on mitmesuguseid vahendeid.

Suurt mõju laste esteetiliste tõekspidamiste kujunemisele avaldab *kõige lähem keskkond*, kus lapsed viibivad (lasteasutus ja kodu, ruumid ja sisustus). Laste ümber peab olema puhtus ja kord, ruumikujundus olgu lihtne ja otstarbekohane, vastaku pedagoogilistele ja kunstilistele nõuetele. Väiksema tähtsusega pole ka laste ja kasvatajate välimus, nende riietus.

Palju esteetilisi muljeid ammendab laps *ümbritsevast elust*. Ekskursioonidel ja jalutuskäikudel juhivad kasvatajad laste tähelepanu sellele, mis on kaunis ja maitsekas meie ümber, näiteks lillede ja puude grupid parkides, aedades, nende värvus eri aastaaegadel jms.

Väga rikas esteetiliste elamuste allikas on *loodus*. Lapsi tuleb suunata nägema ilu õiepungas ja härmatanud oksas, jõekäärus, metsas, niidul.

Laialdased võimalused annab mitmesuguste *kunstiliikide* kasutamine. Siia kuuluvad rahvaluule, kujutav kunst, ilukirjandus, muusika. Esteetilise kasvatuse üheks peaülesandeks on laste loovate võimete arendamine. Kunstilisi võimeid arendavad niisugused tegevused, nagu joonistamine ja voolimine, kleepetööd, laulud, tantsud ja laste peod.

Kommunistlik kasvatus on ühtne ja terviklik protsess, milles peavad esinema kõik eespool käsitletud komponendid. Kõikide nende komponentide silmaspidamine kasvatustöös võimaldabki kasvatada igakülgselt arenenud inimest.

VÄIKELASTE EALISED ISEÄRASUSED JA NENDE ARVESTAMINE KASVATUSTÖÖS

FÜÜSILISE ARENEMISE ISEÄRASUSED

Lapse kaal, mis sündimisel on keskmiselt 3000—3500 g, kahekordistub umbes 5. elukuuks, aasta lõpuks aga kolmekordistub (9—10,5 kg), 1- ja 2-aastasel maimikul suureneb kaal ühtlaselt: keskmiselt 2 kg aastas. 3-aastase mudilase kasvuiive veidi langeb (on keskmiselt 1,2—1,3 kg aastas), seejärel aga kiireneb uuesti: 4-aastase mudilase kaaluiive on ca 2 kg, 5- ja 6-aastasel 2,4—2,6 kg. 6-aastane koolieelik kaalub kaks korda rohkem kui aastane maimik.

Lapse kasv on eriti intensiivne esimesel eluaastal. Vastsündinu keskmiseks pikkuseks on 50 cm, esimese eluaasta lõpuks on laps aga 70—75 cm pikk (esimesel poolaastal kasvab 15, teisel 10 cm). Edaspidi kasv aeglustub, 1- ja 2-aastane maimik kasvab aastas 8—10 cm, 3- ja 4-aastane mudilane 4—6 cm, 5- ja 6-aastane laps kasvab jälle 8—10 cm, 7-aastaste eesti laste keskmiseks pikkuseks on poistel 121,1 cm, tüdrukutel 120,1 cm (prof. J. Auli järgi). Suure Meditsiinilise Entsüklopeedia andmeil on eestlased pikim rahvus Nõukogude Liidus. Seda tuleb arvestada ka antropomeetriliste tabelite kasutamisel.

Vastsündinu aju kaal on keskmiselt 360 g, esimese eluaasta lõpuks see kahekordistub, 2—3-aastasel aga kolmekordistub (täiskasvanu aju kaalub keskmiselt 1400 g).

Laste närvitegevuse üheks iseärasuseks on erutusprotsessi tugevus ja pidurdusprotsessi nõrkus. Ülekaalus oleva erutusprotsessi ja intensiivse füüsilise arenemise tõttu esineb lastel väga suur liikumisvajadus, mida tuleb kasvatustöös kindlasti arvestada. Last ei väsita mitte niivõrd liikumine, kuivõrd just paigalpüsimine, staatiline tegevus, näiteks istumine ilma asendit muutmata.

Vastavalt väikelaste kasvule muutuvad tunduvalt kehaproportsioonid. Imiku kehaproportsioonid on küllaltki erinevad täiskasvanu omadest: lapse pea on suur, moodustades keha üld-

pikkusest ligikaudu 1/4 (täiskasvanul 1/8), jalad on lühikesed, moodustades kehapikkusest umbes ühe kolmandiku (täiskasvanul 1/2).

Lapse luustik, võrreldes täiskasvanuga, on rikkam kõhrkoest. Mida noorem laps, seda rohkem sisaldab ta luukude vett: vastsündinul umbes 70%, 4-aastasel umbes 20%. Skeleti luustumisprotsess toimub järk-järgult kogu lapsepõlve jooksul. Kolju luustumine lõpeb esimese eluaasta lõpuks või teise alguseks. Selgrookõverduste kujunemine kaela-, rinna- ja nimmeosas algab esimesel eluaastal ja lõpeb 5—7-aastaselt. Ala- ja ülajäsemete luustumine lõpeb alles koolieas sugulise küpsemise perioodil.

Luustiku arenemise iseärasuste tõttu on lapse luud elastsed, mis on kaitseks luumurdumiste vastu küllaltki sagedastel kukkumistel. Teisest küljest aga kõnelevad need iseärasused sellest, et lapse luustik on väga vastuvõtlik mõjutustele. See nõuab kasvatajatelt pideva tähelepanu pööramist laste õigele kehahoiakule, rühile, istumisasendile, et ei tekiks luustiku väärarengut, nagu näiteks lülisamba kõverdumised või rindkere deformatsioonid. Mõnede uurijate andmeil esineb niisuguseid skeleti arenemishäireid kuni 5-aastastel lastel 15% ja 5—7-aastastel 17%.

Nii lapse hingamis- kui ka pulsisagedus on täiskasvanu omast suurem. Imiku pulss lööb umbes 100 korda minutis, täiskasvanul 70—80 korda, hingamissagedus areneb aga järgmiselt: vastsündinu hingab 38—42, 3-kuune 30—35, 6-kuune 24—29, 1-aastane 23—24, 4-aastane 18—22, täiskasvanu 16 korda minutis. Seega on väikelapse hingamissagedus täiskasvanu omast 2—3 korda suurem.

Selle tõttu vajab laps palju hapnikku, mida ta saab värskest hapnikurikkast õhust, ja eritab suurel hulgal süsihappegaasi.

Lihastest arenevad eelkõige suuremad, seejärel väiksemad. Väikelastel, eriti imikutel ja maimikutel, on seepärast raske, isegi võimatu sooritada tegevusi, mis on seotud täpsete pisiliigutustega nagu kirjutamine ja nõelale niidi taha panemine. Et laps suudaks koolis korralikult kirjutada, on vaja harjutada käe väikseid lihaseid.

Prof. Arjamov toob mitmete erinevate autorite uurimuste kokkuvõttena laste liigutuste arenemise kohta järgmised andmed:

p e a h o i d m i n e
esimene katse — 1. kuust kuni 11. nädalani
omandatud vilumus — 11. kuni 24. nädalani

i s t u m i n e
esimene katse — 3,5. kuni 4. kuuni
omandatud vilumus — 6. kuni 11. kuuni

seismine
esimene katse — 4,5. kuni 14. kuuni
seismine ilma toeta — 10. kuni 15. kuuni
käimine
esimene katse — 6. kuni 9. kuuni
vaba käimine — 1. kuni 2. aastani

Liigutuste arenemisel on suur tähtsus mitte ainult füüsilise, vaid ka vaimse arenemise aspektist, sest seoses roomamise ja kõndima hakkamisega puutub laps kokku paljude esemetega, avardub tema silmaring.

Mudilasea alguseks on lapse liigutused niivõrd arenenud, et laps suudab vabalt ringi liikuda, kõndida ja joosta, iseseisvalt süüa, peaaegu iseseisvalt riietuda. Lapse liigutused arenevad edasi sõltuvalt tema motoorsetest võimetest ja kehalise kasvatuse tasemest.

Koolieelikuea lõpuks on laps füüsiliselt küllalt arenenud, et astuda kooli.

VAIMSE ARENEMISE ISEÄRASUSED

Esimestel elukuudel peab imik sidet välismaailmaga peamiselt puudutuste kaudu, esineb kõrge nahatundlikkus. Kuid juba esimese eluaasta teisel poolel hakkab laps ümbruses ikka rohkem orienteeruma nägemise ja kuulmise abil. Aktiivselt tunnetab laps maailma kompimise kaudu. Hakkavad tekkima nägemise ja liigutuste vahelised seosed, liigutuste abil kontrollitakse silma andmeid. Aja jooksul muutub lapse silm iseseisvaks, vabaneb liigutusmeele toest.

Mudilasea alguseks on laste meeleorganid oma arenemises jõudnud lähedale täiskasvanute omale. Arenemine jätkub peamiselt analüsaatori tsentraalses (ajukoore) osas, mistõttu suurel määral arenevad laste aistingud.

Väikelaste nägemisteravus kasvab mudilas- ja koolieelikueas umbes $^1/_3$ võrra. Mänguliste harjutuste tulemusena võib nägemisteravust märgatavalt tõsta: 4—5-aastastel keskmiselt 15—20%, 6—7-aastastel 30%. Niisugune seaduspärasus on kehtiv ka mõnede teiste aistingute ja taju liikide arendamise kohta. Nii areneb kõne tajumine, häälikute eristamine, sõnade tähendust kandvate osade mõistmine, värvuste eristamine.

Juba kaheaastased lapsed suudavad eristada nelja põhivärvust: punast, kollast, rohelist ja sinist. Kõrvalvärvuste — oranži, helesinise ja lilla eristamine valmistab neile raskusi — 2—3 aasta

piires ei seostu veel isegi põhivärvuste osas värvitoonid nende nimetustega. Viieaastaselt suudavad lapsed veatult opereerida põhivärvuste kõrval ka kõrvalvärvustega. Kindlad seosed põhivärvuste ja nende nimetuste vahel kujunevad nelja-aastaselt, kõrvalvärvuste osas viieaastaselt.

Kolmekuune imik kuulatab hetkeks inimese häält, 4—5-kuune juba kuulab, aasta lõpuks eristab ta lähedaste inimeste häält. Laste kuulmistaju on täpsem seoses nägemistajuga; nii omandavad 3—4-aastased mudilased laulu viisi ja teksti paremini siis, kui näevad laulja nägu.

Sõnade eristamine algab 8—10-kuuselt. Mudilasea alguseks eristab laps kõiki emakeele häälikuid, mõistab keelt ja kasutab seda ise aktiivselt. Kooliks ettevalmistamisel on väga oluline kuulmistaju arendamine.

Mudilaste ja koolieelikute kuulmistundlikkuses esineb võrdlemisi suuri individuaalseid erinevusi (madalate lävede kõrval esineb üsna kõrgeid lävesid). Kuulmise suhtes on kehtiv seaduspärasus, et tundlikkus suureneb koos vanusega. Nii kasvab laste kuulmistundlikkus 6—8 aasta piires keskmiselt kaks korda.

Laste sihipärase arendamise tulemusena mitmesuguste tegevuste ja mängude kaudu omandavad peamised meeleelundid — silm ja kõrv — juhtiva koha. Loomulikult tuleb kasvatajatel arendada kõiki analüsaatoreid.

Väikelaste kasvatustöös on tähtsaks ülesandeks s e n s o o r n e k a s v a t u s, s. t. niisugune kasvatus, mis arendab laste aistinguid aktiivselt.

Kasvataja peab teadma, kuidas arenevad laste meeleorganid ja missugustel lastel on kuulmis- ja nägemishäired. Kui kasvataja pole sellest teadlik, võib ta teha ebaõigeid järeldusi laste kohta, pidades defektidega lapsi tegevusel hajameelseteks. Niisuguste laste sensoorsesse kasvatusse peab kasvataja suhtuma eriti tähelepanelikult, looma neile tajumiseks eriti soodsad tingimused (seadma lapsed lähemale tajutavale objektile) ja tegema nendega vastavaid harjutusi meeleorganite arendamiseks.

T a j u ei esine imikul ja maimikul omaette, iseseisva protsessina, vaid teatud tegevuse koostisosana. Mingi eseme tajumisel on tähtis laste aktiivne tegutsemine selle esemega, silma ja käe liikumine sellel. Tähtis koht taju tekkimises ja arenemises on ka sõnal, millega täiskasvanud tajutavaid esemeid tähistavad.

Kolmeaastasel mudilasel on veel väga vähe tajumiseks vajalikke kogemusi; esemeid ja nähtusi aga, millega laps alatasa kokku puutub, esineb arvukalt. Lapsed ei suuda ilma täiskasva-

nute abita mõtestada seda, mida meeleorganid vastu võtavad, neil on raske leida sarnasust erinevates ja erinevust sarnastes objektides.

Mudilas- ja koolieelikueas kujuneb taju suhteliselt iseseisvaks protsessiks. Laps võib juba kestvalt vaadelda mõnda eset, ilma et ta aktiivselt tegeleks sellega. Mudilaste ja koolieelikute taju areneb igapäevases tegevuses ning muutub ümbritsevate esemete ja nähtuste erinevate külgede sihikindlamaks ja teadlikumaks jälgimiseks.

Uute esemetega tutvub laps pikkamööda keeruka orienteerumis-uurimistegevuse abil. Uute esemetega kokkupuutumisel ei piirdu lapsed ainuüksi visuaalse vaatlemisega, vaid kasutavad esemetega tutvumiseks ka kompimist, kuulmist, haistmist, isegi maitsmist. Siiski muutub nägemistaju mudilas- ja koolieelikueas üheks peamiseks esemete ja nähtustega vahetu tutvumise vahendiks.

Taju arendamiseks on vaja õpetada lapsi vaatlema, kuulama, esemeid mõtestatult jälgima. Süstemaatilise kasvatustöö tulemusena tekib mudilas- ja koolieelikueas tähtis taju omadus — juhitavus, oskus vaadelda esemeid.

Väga tõhusalt mõjuvad mudilaste ja koolieelikute taju arenemisele kujutavad tegevused. Joonistamine ja voolimine õpetavad lapsi tähelepanelikult vaatlema kujutatavaid esemeid, neid võimalikult mitmekülgselt jälgima. Piltide vaatlemine, vestlused nende põhjal õpetavad lapsi õigesti tajuma ka keerukamaid esemeid. Mäng, eriti õppemäng, pakub palju võimalusi laste taju arendamiseks, sest see suunab täpsemalt ja üksikasjalikumalt jälgima esemeid ja nähtusi. Laste muusikalise kuulmise arenemist soodustavad laulmine, muusikapalade kuulamine, liikumine muusika saatel. Kõnearenduslik töö arendab emakeele häälikute tajumist.

Juba esimese elukuu jooksul tekivad imikul esimesed tingitud seosed, millega algab lapse m ä l u arenemine. Umbes pooleaastasel lapsel tekib t a a s t u n d m i n e, s. t. laps tunneb tuttavana lähedasi isikuid ja asju. Üsna varakult esineb ka m e e n u t a m i n e, mis seisneb näiteks selles, et laps püüab otsida käest kukkunud mänguasja või pöörab pilgu eseme poole, mida nimetati. Aeg, mille jooksul suudab laps mälus midagi säilitada, on võrdlemisi lühike, kuid pikeneb järk-järgult. 2—3-aastane laps suudab juba tajutava pikemalt säilitada, nii et neist aastatest jäävad esimesed muljed kogu eluks.

Väikelapse mälu iseloomustab piltlikkus ja konkreetsus. Konkreetne, kaemuslik materjal jääb palju paremini meelde kui abst-

raktsed seisukohad. Piltliku mälu kõrval hakkab aga arenema ka sõnalis-loogiline mälu.

Materjali omandamise edukus sõltub sellest, missuguse tegevusega on omandamine seotud. Mänguprotsessis omandab laps materjali kõige paremini — seda tuleb algteadmiste andmisel arvestada.

Maimikueas ja mudilasea alguses on mälul tahtmatu iseloom, laps ei oska veel endale püstitada ülesannet millegi meeldejätmiseks, omandamine toimub nagu iseenesest. 4—5-aastaselt hakkab arenema ka tahteline omandamine ja meenutamine. Selles arenguastmes on otsustav tähtsus kasvatustööl. Laps ei oska ise omandamiseks ülesandeid püstitada, ei tunne omandamise võtteid. Kasvataja peab laskma lastel teatud asju meeles pidada, andma mängus ja tegevustel lastele ülesandeid, mille lahendamine eeldab teatud materjali meelespidamist. Kui lapsed omandavad kogemusi, siis hakkavad nad juba ise materjali omandamiseks ülesandeid püstitama, hakkavad rakendama tahtlikku omandamist omal algatusel. Tahtelise mälu arendamine omab suurt tähtsust laste kooliks ettevalmistamisel.

Imiku ja maimiku t ä h e l e p a n u paeluvad mitmesugused tugevad ärritused ja liikuvad objektid, neil esineb ainuüksi tahtmatu tähelepanu.

Mudilas- ja koolieelikueas jätkub tahtmatu tähelepanu arenemine. Selle kõrval hakkab arenema ka tahteline tähelepanu. Viimase arendamine on suure tähtsusega laste tegevuse õigel organiseerimisel. Tähelepanu arenemine sõltub olulisel määral sellest, kuivõrd täpselt ja arusaadavalt püstitatakse laste ette tegevuse eesmärk ja ülesanded, tuuakse esile see oluline, mida tuleb antud tegevuse käigus silmas pidada. Mudilas- ja koolieelikueas tekivad vaid tahtelise tähelepanu alged, selle edasiarenemine toimub koolieas.

M õ t l e m i n e ei teki lastel kohe pärast sündimist nagu näiteks aistingud — kuulmine ja nägemine. Mõtlemise arenemise alguseks loetakse esimeste üldistuste tekkimist, mis toimub tavaliselt teise eluaasta algul. Nende üldistuste tekkimisel, mida laps oma praktilises tegevuses kasutab, on otsustav osa sõnal, kõne tekkimisel ja arenemisel.

Mudilase ja koolieeliku mõtlemise arenemine teeb läbi kolm etappi:

1) kaemuslik-motoorne mõtlemine;
2) piltlik mõtlemine;
3) sõnaline mõtlemine.

Kaemuslik-motoorse mõtlemise puhul suudab laps mõtelda ainult nendest asjadest, millega ta vahetult tegeleb. Mõtlemisoperatsioonid — analüüs, süntees ja võrdlus — toimuvad ainult praktiliselt.

Piltlik mõtlemine areneb eelmisega paralleelselt, kuid veidi madalamal tasemel. Piltliku mõtlemise peamiseks iseärasuseks on see, et laps mõtleb ainult nendest asjadest, mida ta tajub.

Puhtsõnaline mõtlemine hakkab arenema 5—6-aastastel lastel. Maimikuga võrreldes toimub mudilase ja koolieeliku tunnetustegevuse märgatav laienemine. Lapse mõtlemine ei piirdu ainult oma lähema ümbruse, kodu ja lasteaiaga, vaid jõuab välja nendest piiridest, haarab juba mitmesuguseid looduse ja ühiskondliku elu nähtusi. 3—7-aastastel lastel ei muutu tunnetamine mitte ainult laiemaks, vaid koos sellega ka sügavamaks. Lapsed ei püüa tundma õppida ainuüksi esemete väliseid omadusi, vaid avastavad ka sisemisi omadusi ja põhjuslikke seoseid, mis avaldub ka laste küsimustes. Põhjuslikkuse lihtsamatest vormidest saavad lapsed aru juba mudilasea alguses, see võime kasvab pidevalt ja viieaastastel lastel toimub arusaamises suur hüpe.

Koos põhjuslikkuse mõistmisega areneb lastel ka üldistamisvõime. Mudilased ja koolieelikud hakkavad üldistusi tegema mitte ainult väliste tunnuste põhjal, nagu see toimus varem, vaid arvestavad järjest rohkem esemete olulisi tunnuseid.

Vaimse kasvatuse protsessis tuleb kindlasti arvestada seda, et laps toetub mõtlemisel ikka üksikute esemete ja nähtuste konkreetsetele kujunditele. Selle kõrval tuleb arendada ka abstraktset mõtlemist. Õige vaimne kasvatus mudilas- ja koolieelikueas loob soodsad eeldused laste abstraktse mõtlemise edasiseks arendamiseks.

Laste mõtlemine on tihedalt seotud nende teadmiste ja kogemustega. Mõtlemise arendamiseks on lapsi vaja tutvustada ümbritseva eluga, anda neile algteadmisi loodusest ja inimühiskonnast. Tuleb hoolitseda selle eest, et lapsed saaksid neid teadmisi mõtlemisprotsessis kasutada; lastele tuleb anda niisuguseid ülesandeid, mille lahendamiseks on antud eelteadmised vajalikud. See aktiviseerib ja arendab laste mõtlemist.

Juba imikueas toimub teatud ettevalmistus k õ n e arenemiseks. Imik harjutab oma hääleaparaati, väljendades näljatunnet, valu ja muid ebamugavusi kisaga. Oluline on ka täiskasvanute kõne kuulmine.

Umbes kolmandal elukuul algab lallamisperiood, mis kestab 9.—10. kuuni. Teisel poolaastal hakkab laps seostama teatud hää-

likuühendeid oma tajude või tegevustega. Kujunevad ajutised seosed sõnade ja esemete või tegevuse vahel. Esimesed mõtestatud sõnad ilmuvad esimese eluaasta lõpul või teise eluaasta algul. Laste passiivne sõnavara areneb kiiremini kui aktiivne. Professor Arkin esitab järgmised andmed lapse sõnavara arenemise kohta: 1-aastane — 9 sõna; 1-a. 6-k. — 39; 2-a. — 300; 3-a. 6-k. — 1100; 4-a. — 2000.

Mudilas- ja koolieelikueas jätkub sõnavara täienemine, koolieelik on omandanud juba 3000—4000 sõna. Sellega kaasneb tutvumine emakeele grammatilise ehitusega. Lapsed ei õpi küll grammatikareegleid, kuid täiskasvanute kõnet omandavad nad praktikas. Nii kujunevad empiirilised keelelised üldistused, mida lapsed ei oska formuleerida, kuid mida nad lausete ülesehitamisel praktiliselt kasutavad.

Koolieelsetes asutustes peab toimuma laste sõnavara rikastamine. Tuleb jälgida, et lapsed sõnade häälikulise vormi omandamisel omandaksid ka nende konkreetse sisu, tähenduse. On halb, kui lapsed täiskasvanuid matkides kordavad väljendeid, millede mõttest nad ise aru ei saa. Teine signaalsüsteem ei tohi esimesest eralduda.

Et lapsed matkivad täiskasvanute kõnet, siis on hea, kui nad kuulevad enda ümber grammatiliselt õiget kõnekeelt. Kasvatajad peavad pöörama tõsist tähelepanu oma kõnekeelele: häälдamine olgu korrektne, lauseehitus arusaadav, lihtne, kuid kõne sisukas, uusi sõnu andev.

Teise eluaasta lõpus ja kolmanda alguses ilmnevad f a n t a a s i a esimesed tunnused. Et laste teadmised ja kogemused, mis fantaasiale peavad materjali andma, on väga väikesed, siis on ka fantaasia algul vaene. Imikute ja maimikute fantaasiat iseloomustab veel passiivne reprodutseerimine ja tahtmatu iseloom. Mudilastel ja koolieelikutel muutub fantaasia rikkamaks, hakkavad arenema loov ja tahteline fantaasia. Laste fantaasia areneb eriti mängus, muinasjuttude kuulamisel, aga ka joonistamisel, voolimisel jt. kujutavatel tegevustel.

Laste fantaasia arendamisel tuleb silmas pidada, et see oleks alati seotud reaalsusega. Mõnikord ei tee mudilased ja koolieelikud vahet oma fantaasia ja reaalsuse vahel: nad samastavad oma väljamõeldise tegelikkusega. Võib esineda nn. fantaasiavalesid, mida ei saa pidada sihilikeks. Sellisel juhul ei tuleks lapsi karistada, vaid avardada igati nende silmaringi ja rikastada praktiliste kogemustega.

T u n d m u s t e l on üsna tähtis koht laste vaimses arenemi-

ses. Imikud ja maimikud on väga emotsionaalsed, nende käitumist juhivad suurel määral tundmused. Et laste mõtlemine on algstaadiumis, siis saab neid mõjutada ja suunata mitte nende mõistuse, vaid tundmuste kaudu. Lapse tundmused on üsna kiiresti vahelduvad, tugevad ja energilised.

Mudilas- ja koolieelikueas muutuvad laste tundmused püsivamateks ja areneb oskus neid pidurdada.

Koos psüühiliste protsessidega areneb igati lapse *isiksus*. Kujunevad veendumused ja võimed ning peamised iseloomujooned. Viimase tõsiasja tundmine ja arvestamine on kasvatustöös väga oluline. Tuleb arvestada, et lapse iseloomujooned on põhiliselt kaasasündinud, kuid neid on võimalik keskkonna ja kasvatuse kaudu vajalikult suunata.

Seoses laste aktiivse kehalise ja vaimse arenemisega tekib neis püüd senisest suuremaks iseseisvuseks, aktiivseks tegutsemiseks (näit. riietumisel, söömisel). Kui täiskasvanud seda ei võimalda, tekib konflikt täiskasvanu ja lapse soovide vahel, kusjuures laps jääb sageli kangekaelselt oma seisukoha juurde ning püüab oma tahtmist saavutada afektiivsete vahenditega: ägeda nutuga, kisaga, trampimisega. Jonn on väikelastel küllaltki sagedane nähtus. Jonni vältimiseks on vaja leida lastele niisugune tegevus, mis rahuldaks nende aktiivsust ja iseseisvust. Kui jonn on aga juba tekkinud, siis lapsele mitte järele anda, mitte lasta jonniga saavutada oma eesmärki.

Üsna varakult ilmnevad erinevused laste närvisüsteemi tüüpides, mille aluseks on närviprotsesside omadused. Ühed lapsed on kiired ja püsimatud, teised aeglased ja rahulikud, ühed asjalikud ja tasakaalukad, teised tormakad ja ohjeldamatud. Neid erinevusi tuleb kasvatustöös arvestada. Näiteks ranges toonis tehtud märkus võib avaldada soovitud mõju tugeva närvisüsteemiga lapsele, kuid nõrgal tüübil võib esile kutsuda ulatusliku pidurduse.

*

Väikelapseeas toimub laste intensiivne kehaline ja vaimne arenemine. Abitust olendist areneb koolikübs laps, kes lasteaiast lahkudes peab olema suuteline alustama õppimist koolis.

Iga kasvataja töö edukuse üheks oluliseks tingimuseks on laste ealiste ja individuaalsete iseärasuste tundmine ja nende arvestamine oma töös. Kasvatustöös püstitatud eesmärkide täielik elluviimine on võimalik vaid sel juhul, kui kasvatustöö meetodid vastavad laste ealistele iseärasustele.

Lasteasutuses, kus lapsed veedavad terve päeva, peab laste elu organiseerimise aluseks olema õige päevarežiim. Päevarežiimis on ette nähtud kindlad ajad söögiks, uneks, karastamiseks, tundideks, mänguks, jalutuskäiguks. Iga päev need tegevused korduvad ning kujundavad lastes harjumusi. Nii kujunevad harjumused kindlal ajal süüa, magada, jalutada jne. Koolieelikueas peavad harjumused muutuma kindlateks vilumusteks. Päevarežiimist kinnipidamine soodustab laste kehalist, vaimset ja kõlbelist arenemist.

PÄEVAREŽIIMI ORGANISEERIMISEST

Päevarežiimi koostamisel tuleb arvestada lapse ealisi iseärasusi (vt. tabelid 2 ja 3).

Laste elu peab olema rahulik, kuid mitte monotoonne. Režiim peab tagama lastele tegevuse vaheldumise: vaimne ja istuv tegevus vaheldugu liikuvaga. Tegevuse muutumine on lastele puhkuseks. Päevarežiimist kõrvalekaldumised põhjustavad sageli halva meeleolu, isutuse, kapriisitsemise, jonni, unetuse jne.

Päevarežiimi täpse täitmise eest vastutab kasvataja.

Imikute rühmas on õige päevarežiimi kehtestamine kõige tähtsam, sest imikute füüsiline areng ja emotsionaalne seisund sõltuvad sellest, kas nad on õigeaegselt toidetud ja hästi puhanud. Et esimesel eluaastal toimub lapse kiire füüsiline arenemine, siis vastavalt sellele peab muutuma ka päevarežiim. Imikute päevarežiimi koostamisel tuleb lähtuda andmetest tabelis 1.

Päevarežiim koostatakse kogu ööpäeva kohta vastavalt laste vanusele, füüsilisele ja tervislikule seisundile. Määratakse iga virge- ja puhkeperioodi kestus ning virgeaja, toitmise ja une

õige järjekord. Sellise režiimi kehtestamisel kaob imikutel näljatundest ja ka vähesest unest tingitud ärritus, mis on nutu peapõhjuseks. Päevaste toimingute järjekorras võib muudatusi teha 9—10-kuustele ja vanematele lastele. Kahte päevast unekorda ei rakendata enne 9.—10. elukuud, varem on unekorrad sagedasemad, sest lapsed ei suuda ärkvel olla üle 2,5—3 tunni järjest. Füüsiliselt tugevaid lapsi, kellel on hea söögiisu, sügav uni ja tegevusrikas virgeaeg, võib üle viia järgmisele režiimile tavaliselt veidi varem. Nõrgad lapsed vajavad sagedasemat toitmist ja lühemat virgeaega. Neile tuleb vajaduse järgi kehtestada noorema vanuseastme päevarežiim. Eriti on see kehtiv pärast lapse haigust.

Asjaolu, et päevarežiimides ühe alagrupi virgeaeg ühtib osaliselt või täielikult teise alagrupi uneajaga, väldib laste väsimist, võimaldab personalil rahulikult toita ühe alagrupi lapsi, tegelda nendega ja osutada igale lapsele küllaldast tähelepanu.

Virgeajal on vaja luua tingimused rõõmsateks mängudeks ja liikumiseks kas maneežis või põrandal.

Ühe- kuni poolteiseaastased lapsed magavad päeval kaks korda à 2,5—1,5 tundi, poolteise- kuni kaheaastased lapsed üks kord 3—3,5 tundi. Vanema alagrupi virgeaeg ei tohi ületada 5—5,5 tundi järjest. Seepärast moodustavad nad ühe rühma kaks alagruppi, kes elavad erinevate päevarežiimide järgi. Laste hommikusöök peab toimuma mitte hiljem kui üks tund pärast ärkamist.

Ööpäevases rühmas tuleb päevarežiim koostada selliselt, et aastaste laste noorema ja vanema alagrupi lapsed viibiksid koos lühikest aega (kella 17.30-st kuni 20.00-ni).

Kaheaastastele lastele kehtestatakse ühtne päevarežiim. Hommikusöögi saavad lapsed hiljemalt 1—1,5 tundi pärast ärkamist, vastavalt laste saabumisele.

Kaheaastastel lastel kulub vähem aega pesemisele, söömisele, riietumisele ja muudele päevarežiimis ettenähtud ülesannete täitmisele, mistõttu on võimalik pikendada mängude ja tegevuste aega. Jalutuskäigu aega on võimalik pikendada kuni 1,5 tunnini. Soojade ilmade saabumisel organiseeritakse osa laste päevastest tegelustest väljas.

Lasteasutuses kehtestatud päevarežiim peab kindlustama lastele hea isu, rahuliku une, erksa meeleolu ja aktiivse käitumise. Asjatute ootemomentide vältimiseks tuleb hoolitseda selle eest, et käsi minnakse pesema väikeste gruppidena (2—3 last), teised lapsed mängivad sel ajal vabalt. Pärast käte pesemist hakkab laps kohe sööma ega oota, kuni teised lauda istuvad. Lauast lah-

kub laps kohe pärast söömise lõpetamist. Lapsed riietuvad ja lähevad jalutama samuti väikeste gruppidena; osa lapsi hakkab riietuma, osa jätkab samal ajal mängu. Riietunud lapsed lähevad koos kasvatajaga mänguväljakule ega oota, kuni hoidja teisi lapsi riietumisel abistab.

Laste hommikune vastuvõtt

Laste hommikune vastuvõtt omab suurt tähtsust, sest sageli määrab see terveks päevaks laste enesetunde. Kasvataja võtab lapsed sõbralikult vastu, kontrollib nende välimust, nahka, küsitleb vanematelt laste enesetunde ja öise une kestuse järele. Erilist hoolt, kasvataja õrnust ja tähelepanu vajavad nooremad lapsed. Lapsi tuleb õpetada rühma tulles ütlema «tere hommikust» ja oma vanematele nende lahkudes «head aega».

Imikud ja maimikud kraaditakse hommikul ning imikud riietatakse ümber.

Kohalejõudnud lapsed tegelevad rahulike mängudega. Samuti võib anda lihtsamaid tööülesandeid, korraldada looduse- ja ilmavaatlusi. Üksikute laste või väikeste lastegruppidega võib organiseerida individuaalset tööd.

Mudilased ja koolieelikud peavad lasteasutusse tulema hiljemalt kell 8.30-ks. Hommikuvõimlemine algab kell 8.30.

Ööpäevastes lasteasutustes, kus igapäevast laste vastuvõtmist ei toimu, organiseeritakse hommikuvõimlemine ja karastamine kohe pärast laste tõusmist.

Pesemine

Juba esimesel eluaastal tuleb lapsi õpetada puhtust hoidma. Kui laps on märg, vahetatakse tal võimalikult kiiresti riided, kui ta on must, pestakse teda kohe.

6.—7. kuust alates, kui laps oskab juba leiba käes hoida, tuleb ta käsi pesta vahetult enne sööki. Käsi tuleb pesta veel pärast WC kasutamist ja muu vajaduse puhul (käed on määrdunud jne.).

Ööpäevarühmas toimub laste pesemine hommikul pärast hommikuvõimlemist ja õhtul lahtiriietatult (ka allkeha) enne magamaminekut. Pesemiseks on vaja luua sobivad tingimused (madalad kraanikausid, väikesed seebitükid, soe vesi, isiklik käterätt jne.).

Ühe- kuni poolteiseaastastele lastele tuleb õpetada käsi asetama veejoa alla. Poolteise- kuni kaheaastastele — iseseisvalt käsi

pesema, kaheaastastele — käsi ja nägu pesema ning kuivatama, nelja-viieaastased peavad oskama pesta käsivarsi.

Kolme-nelja-aastasi õpetatakse suud loputama, nelja-viieaastastele antakse hambahari, kuueaastasi õpetatakse pesema pulbriga.

Potitamine

Potitama hakatakse imikuid sellest ajast alates, kui nad tõusevad iseseisvalt istuma. Potile pannakse lapsed siis, kui neil on selleks ilmne vajadus, näiteks magamast tõustes, kui laps on kuiv; 10—15 min. pärast sööki. Väikelast ei tohi unustada potile istuma. Keskmine lapse potitamise kestus ei tohi olla üle 4—5 min. Potile pannakse istuma korraga nii palju, kui palju neid jõutakse teenindada (3—4 last). Nutvat last rahustatakse enne potile panemist. Tuleb jälgida, et lapsel ei oleks potil istudes mänguasju käes.

Esimese eluaasta teisel poolel tuleb harjutada lapses rahulikku suhtumist potitamisse.

Üheaastast last tuleb harjutada potile küsima. Pärast potitamist pestakse lapse käed.

Kaheaastastele lastele tuleb muuta potilkäimine kindlaks harjumuseks ning õpetada lapsi potitoast väljuma korrastatud riiete ja pestud kätega.

Kolmeaastasi ja vanemaid lapsi õpetatakse WC-d kasutama ka enne tunde, jalutuskäiku, magamaminekut. Muidugi tuleb teha selles osas ka mõnikord erandeid, arvestades laste iga ja tervislikku seisundit (põiehaigus, närvilisus jne.). Tualetiruumi ei tohi lasta palju lapsi korraga. Tualetiruumis peab alati olema lastele kasutamiseks sobiva suurusega pehme paber (mitte ajalehepaber, mille trükivärv on mürgine). Kasvataja peab lastele õpetama selle õiget kasutamist.

Toitlustamine

Lasteasutuses peab toitlustamine olema organiseeritud kehtestatud normide alusel. Menüü on soovitav koostada nädalaks. Menüü koostamisest võtavad osa lasteasutuse juhataja, meditsiiniõde, majandusjuhataja ja kokk.

Toiduained peavad olema alati värsked, toit mitmekesine, kõrgeväärtuslik, toidu välimus isuäratav. Toit peab olema hästi serveeritud. Lapsi tuleb toita kiirustamata. Laua katmiseks võib mudilaste ja koolieelikute rühmas kasutada suurte laudlinade

asemel väikseid linikuid, samuti asetada igale lauale väike vaas lilledega jmt. Plastikuga kaetud lauad muud katet ei vaja. Toidunõud peavad olema terved, soovitav väiksemad ja lastepärasema kaunistusega.

Pärast käte pesemist, kui lapsed on lauda istunud, ei tohi olla enam toidu ootamist. Söögiajal peab rühmas valitsema rahulik meeleolu. Üldisi juhiseid annab kasvataja valjema häälega, individuaalseid märkusi teeb aga vaikselt. Kasvataja peab söögiajal jälgima kogu rühma, õpetama lastele õiget käitumist söögilauas. Tuleb õpetada lusikaga toitu võtma, vajaduse korral abistama leivatükiga, mitte sõrmedega jms. Jälgida, et lapsed ei mängiks söögiajal toiduga, ei kolistaks toidunõudega. Toitu tuleb korralikult mäluda (liigne kiirustamine on kahjulik), süüa vaikselt, kinnise suuga. Uue toidu puhul tuleb näidata, kuidas seda süüa. Tuleb õpetada sööma ka kõva toitu (leivakoorikud, liha, toored juurviljad). Püüda vältida laste halvustavat suhtumist või liigset ahnust mõne toidu suhtes. Tavaliselt sööb terve laps rahulikult ja isuga kogu ettenähtud toidukoguse.

Kõik lapsed alates teisest eluaastast tänavad pärast sööki.

Imikute rühm. Kui lasteasutuses on kehtestatud õige päevarežiim, siis ärkavad lapsed üksteise järel, mitte korraga. Ärganud last riietatakse ja söödetakse kohe. Magavat last võib äratada ainult sel juhul, kui on saabunud tema ärkamise aeg ja ema tuli teda toitma, või seejärel, kui kõik ärganud lapsed on juba toidetud. Päeva jooksul peavad emad tulema lapsi toitma täpselt ettenähtud ajal või jätma imikute toitmiseks rinnapiima. Hoolikalt ja kiirustamata söödavad kasvataja ja hoidja neid lapsi, keda ema toitma ei tule. 9—10-kuuseid lapsi toidetakse hommikul kodus kohe pärast ärkamist, vanemaid lapsi aga hommikul esimest korda lasteasutuses.

4—5-kuust last tuleb õpetada sööma lusikalt. 5—6-kuuseid lapsi õpetatakse isukalt sööma erineva maitse ja konsistentsiga toite, 6—7-kuuselt — käes hoidma ja sööma leiba ning jooma tassist, mida hoiab täiskasvanu. Kuni 7—8-kuused lapsed istuvad söögiajal täiskasvanu süles. Kui laps oskab iseseisvalt istuda (8-kuuselt), tuleb ta söögiajaks asetada imikute söötmise laua äärde. Alates 9. elukuust, kui lapsed istuvad laua ääres vabalt ja söövad lusikalt, toidetakse üheaegselt kahte last. Üheaastasi lapsi on juba soovitav toita madala laua ääres ning lapsed asetada istuma toolidele. Söögilauas on vaja jälgida laste õiget asendit. Kui väikelapse selg ei ulatu vastu seljatuge, tuleb selja taha asetada kõva padjake.

Lapse nägu ja käed peavad söögilauas olema puhtad, toiduga määrdumisel tuleb lapse käed, nägu, suu ja ka laud kohe puhtaks pühkida.

Ühe- kuni poolteiseaastastele lastele tuleb õpetada järgmisi oskusi: istuda laua ääres rahulikult; süüa supi juurde leiba; kasutada iseseisvalt lusikat (14-kuuselt); iseseisvalt süüa antud toitu (poolteiseaastaselt), kusjuures kasvataja teise lusikaga abistab last, eriti söömise lõpetamisel.

Kaheaastasi lapsi tuleb õpetada iseseisvalt ja korralikult sööma; pärast sööki kasutama suurätti; kolmanda eluaasta lõpul kasutavad lapsed seda vajaduse korral ka söögiajal.

Söögipõlli kasutatakse kuni kahe ja poole aastani. Hiljem tehakse seda vajaduse korral.

Mudilased ja koolieelikud saavad toitu 3—4 korda päevas, olenevalt sellest, kas nad viibivad lasteasutuses 9—12—13 tundi või kogu ööpäeva. Toidukordade vaheaeg peab olema vähemalt 3,5—4 tundi.

Selles eas lapsed on iseseisvad ja pesemine enne sööki ei võta palju aega. Lõpetanud mängu või tunni, lähevad lapsed 5—6-kaupa pesema. Pärast pesemist, ootamata teisi lapsi, hakkavad sööma.

Tegelused ja tunnid

Iga päev organiseeritakse imikutele ja maimikutele tegelusi (vt. tabel 4), mudilastele ja koolieelikutele tunde (vt. tabel 5). Maimikutega võib tegelusi organiseerida nii individuaalselt, gruppides kui ka kogu rühmaga. Eduka tegevuse tagamiseks komplekteeritakse grupid võimalikult ühtlase arenemistasemega lastest.

Imikutega tegeldakse peamiselt individuaalselt. Kogu rühmale või grupile viiakse läbi ainult üksikuid tegelusi, millest laps võtab osa pealtvaatajana, nagu üleskeeratavate mänguasjade vaatamine, muusikalised tegelused jne.

Aastaste lastega võib tegelusi organiseerida niihästi individuaalselt kui ka grupiviisi. Kõne arendamisel ja esemetega tegelemisel on koos 4—6 last, muusikalistel tegelustel ja liikumismängudes 10—12 last, vahel kogu rühm.

Kaheaastaste lastega korraldatakse tegelusi nii grupiviisi kui ka kogu rühmaga. Igal virgeajal korraldatakse üks tegelus ja üks liikumismäng. Talvel toimub üks neist toas, teine õues; suvel mõlemad õues.

Kõne arendamisel, kui tutvutakse uue materjaliga, ning tege-

vuses, mis vajab täiskasvanu abi ning seletust (kokkupandavad pildid jne.), ollakse väikestes gruppides (4—6 last). Muusikalistel tegelustel, diafilmide vaatamisel, nukuteatri etendustel jmt. puhul ei jaotata rühma gruppideks. Kahe ja poole aastased maimikud joonistavad ning voolivad koos kogu rühmaga.

Mitmesuguste tegevuste ja mängude kestus oleneb laste taipamise kiirusest: 3—15 minutit, olenevalt kaheaastaste laste tegeluse iseloomust ning laste arengutasemest. Jutustamine, voolimine ja joonistamine võivad kesta 7—10 min., muusikalised tegelused, lavastused kuni 20 min. Tunnid mudilastele ja koolieelikutele viiakse läbi kogu rühmaga. Päevadel, mil on 2—3 tundi, viiakse esimesena läbi rohkem vaimseid pingutusi nõudev tund. Tundide vaheajal ja pärast tunde tuleb lastele anda võimalus liikumiseks. Soovi korral võib mõne tunni viia läbi ka pärast puhketundi, näiteks võimlemine, laulmine, kujutavad tegevused. Sel juhul saavad lapsed enne lõunat rohkem mängida.

Õppeaasta algab 1. septembril ja kestab 1. juunini. (Tunnid vt. tabel 5.) 1. maist kuni 1. oktoobrini on kõikides mudilaste ja koolieelikute rühmades ainult 1 tund päevas, mis sobivate ilmadega toimub väljas. Suveperioodil, s. o. 1. juunist kuni 1. septembrini, tegeldakse rohkem kõnearendamise, võimlemise, muusikalise kasvatuse ja meisterdamisega looduslikest materjalidest. Sobivail juhtudel organiseeritakse ka kujutava tegevuse tunde.

Riietumine

Laste riietus peab vastama väikelaste eale, kasvule, ilmastikule ja aastaajale. Riietusruumis peab olema võimalus istumiseks. Kuni 2-aastasi lapsi riietavad põhiliselt kasvataja ja hoidja. On oluline, et alates imikueast arendataks positiivset suhtumist riietumisse. Kaheaastast last tuleb juba ergutada iseseisvalt riietuma, mitte pidurdada tema «mina ise».

Riietumisel mitte lasta lapsi oodata. Kaheaastased lapsed riietuvad ja lähevad jalutama väikeste gruppidena; osa lapsi hakkab riietuma, teised samal ajal jätkavad mängu. Riietunud lapsed lähevad koos kasvatajaga mänguväljakule ega oota, kuni hoidja teisi riietab.

4—6-aastased lapsed peavad riietuma iseseisvalt ja kiiresti, kuid kasvataja järelevalve all. Riietumine peab toimuma õiges järjekorras. Kasvataja jälgib, et lapsed võtaksid kapist ainult need riided, mis nad kohe selga panevad, mitte kõiki riideid kor-

raga. Peab jälgima, et lapsed ei viskaks riideid põrandale. Lapsi tuleb õpetada osutatud teene eest tänama ja pöördudes abi saamiseks kaaslaste poole, «palun» ütlema. Peab nõudma, et rühmatubades ei viibiks lapsed üleriietes ja välisjalatsites.

Väljasviibimine

Lasteasutuse õu peab olema valgustatud, hästi sisustatud ja puhas. Soovitav on igale rühmale eraldada mänguväljak, eriti vajalik on see imiku- ja maimikueas. Mänguasjade hoidmiseks peab olema igal rühmal oma panipaik. Kasvatajal tuleb jälgida, et kõikidel lastel oleks tegevus ja ilmastikule vastav riietus.

Imikud saavad värsket õhku rõdul magades. Poolteiseaastased lapsed jalutavad väljas kaks, külmal aastaajal üks kord päevas, à 1 tund; kaheaastased lapsed aga kuni à 1,5 tundi. Väljasviibimine toimub pärast hommikusööki ja suvel ka pärast oodet. Mudilased ja koolieelikud viibivad õues iga päev pärast tunde 2 tundi ja võimaluse korral ka pärast oodet.

Kui on võimalik organiseerida laste toitlustamist ja magamist väljas, viibivad lapsed suvel sobiva ilmaga terve päeva õues. Kolme- kuni seitsmeaastased lapsed võivad kogu aasta läbi koguneda õue, halva ilma puhul rõdule või varikatuse alla. Väljas püütagu viibida 3—4 tundi päevas. Tuppa võib lapsi jätta ainult arsti või meditsiiniõe loal. Sel juhul olgu kindlasti täiskasvanu järelevalve. Väljas viibitakse põhiliselt lasteasutuse õues, kuid mõnikord toimub jalutuskäik mingil kindlal eesmärgil ka väljapoole lasteaia õue. Kolmeaastaste ja nooremate lastega ei ole soovitav minna sageli jalutama väljapoole lasteasutuse õue. Nelja-aastaste laste jalutuskäigu kestus ühes suunas võib olla 10—15 min., viieaastastel 15—20 min., kuueaastastel 20—25 min., kusjuures selle aja jooksul peab võimaldama lastele lühiajalise puhkuse. Jalutuskäigule minnes ja sealt tulles tuleb lapsi loendada.

Väljasviibimise ajal organiseeritakse mudilaste ja koolieelikute rühmadele iga päev virgutusvõimlemist või liikumismänge.

Laps on tavaliselt väga liikuv. Päeva jooksul kogub ta veel hulgaliselt muljeid ning seetõttu väsib nii vaimselt kui ka füüsiliselt. Uni taastab jõudu, on eriti vajalik aju ja närvikava puhkuseks.

Magamisruum peab olema puhas ja hästi õhutatud. Igal lapsel olgu kindel magamiskoht ja märgistatud voodivarustus. Voodid tuleb paigutada selliselt, et igale neist oleks juurdepääs. Tekkide ja magamiskottide paksus vastaku temperatuurile. Uneajal peab kasvataja pidevalt lapsi jälgima ega tohi lahkuda ruumist. Lastel ja kasvatajail kujunegu harjumuseks, et magamisruumis ei räägita valju häälega.

Laste ettevalmistamine magamiseks peab toimuma rahulikult. Imikute ümberriietamisel kõneleb kasvataja nendega tasakaaluka ja vaikse häälega. Suuremad lapsed riietuvad lahti iseseisvalt, soovitav rühmatoas. Riietumine peab toimuma õiges järjekorras. Lapsi tuleb õpetada uinuma kiiresti ja rahulikult ilma igasuguste kõrvalmõjutusteta (luti või mänguasjade andmine, kiigutamine, laulmine jne.).

Kõik imikud peavad päevase une ajal magama värskes õhus, kus nad kiiresti ja rahulikult uinuvad. Imikud ei tohi magada selles toas, kus samal ajal viibivad teised mängivad lapsed. Hiljuti lasteasutusse vastuvõetud imikuid, kes varem viibisid väljas vähe, õpetatakse järk-järgult päeval värskes õhus magama. Imikuterühma magamapanek kestab 20—40 minutit. Nooremaid ja nõrgemaid lapsi tuleb magama panna esimestena, vanemaid ja tugevamaid lapsi, samuti neid, kes ärkasid hiljem, viimastena. Nii on võimalik iga last magama panna just sel momendil, kui ta mängust väsib ja tahab puhata.

Üheaastased lapsed jaotatakse kahte alarühma, kes elavad erinevate päevarežiimide järgi. Nooremad lapsed pannakse päeval magama varem ja äratatakse hiljem. Kui poolteiseaastane laps muutub loiuks või närviliseks, seepärast et ta on üle viidud uuele režiimile, kus on üks päevane magamiskord, tuleb ta mõneks ajaks tagasi viia eelmisele režiimile (kaks magamiskorda päevas).

Öine potitamine peab toimuma vastavalt vajadusele või arsti korraldusele. Suuremaid lapsi, kes voodit märgavad, ei tohi süüdistada, narrida ega häbistada, vaid välja selgitada põhjus ja püüda see kõrvaldada.

Juhul kui maimikud tuuakse lasteasutusse vara, mille tõttu nende virgeaeg jääb liiga pikaks, tuleb nad kohe magama panna ja lasta magada hommikueineni.

Puhketunnijärgse aja sisustamine ja laste kojuminek

Päevastes lasteasutustes toimub pärast puhketundi laste karastamine. Süüakse õhtuoodet, 3-, 4- ja 6-a. lastel on mõnel päeval üks tund, ja ülejäänud aeg mängitakse. Õhtupoolikul võib lastele organiseerida mitmesuguse sisuga lõbustusi: rühmade vastastikused külastamised; raadio- või televisioonisaadete jälgimine. Võib lugeda lastele jutte, vaadata pildiraamatuid, võimaldada soovi korral joonistada, voolida, aplikeerida ja meisterdada mitmesugustest materjalidest mänguasju. Suvel tehakse sel ajal ka aiatööd. Lapsed võivad mängida või töötada kojuminekuni.

Sobivate ilmadega võib laste kojusaatmine toimuda õues. Lapse lahkumisel lasteasutusest anda aega mängu lõpetamiseks ja asjade koristamiseks. Lapsed antagu vanematele üle puhtana ja korralikuna. Lahkumisel ütlevad kõik lapsed «head aega».

Ööpäevarühma lapsed ei tohi kohe pärast õhtusööki magama minna, vaid sellele peab eelnema mingi rahulik tegevus.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Side kehalise, vaimse ja kõlbelise kasvatuse vahel peegeldub vanasõnas: «Terves kehas terve vaim.» Kehalise kasvatuse peaeesmärgiks on tervete ja elurõõmsate inimeste kasvatamine.

Laste kehalisel kasvatamisel tuleb silmas pidada kõiki hügieeni- ja pedagoogikanõudeid.

Tähtsamad ülesanded väikelaste kehalises kasvatuses on: tervise tugevdamine ja organismi karastamine; õigete hügieeniliste ja kehakultuuriliste harjumuste kujundamine; õige kehaline arendamine; laste põhiliste liigutuste arendamine (kõnd, jooks, hüpped, ronimised, visked, püüded jt.); õigete liigutusvilumuste ja oskuste kujundamine; kiiruse, painduvuse, koordinatsiooni ja osavuse arendamine; kõlbeliste ja tahteomaduste kasvatamine (julgus, otsustavus, visadus, enesevalitsus, pidurdus, distsiplineeritus, ausus, seltsimehelikkus ja kollektiivsus); vaimsete ja esteetiliste omaduste kasvatamine.

Vajalik on järjekindel ja põhjalik laste arstlik läbivaatus, samuti pidev arstlik järelevalve päevarežiimi täitmise, toitlustamise, magamise, karastamise ja kehaliste harjutuste üle. Erilist tähelepanu ja individuaalset tööd vajavad nõrga tervisega ja kehalises arenemises mahajäänud lapsed. Nendega tuleb töötada individuaalselt või alagruppides. Tööks nendega sobib õues viibimise aeg, kus kasvataja organiseerib näiteks argade, saamatute, halvasti ronivate lastega liikumismängu «Karu ja oravad», pallimängu jm. Vastavalt arsti korraldusele organiseeritakse neile vajaduse korral ravivõimlemist.

Kehalisi harjutusi kasutatagu peale igapäevase virgutusvõimlemise ja plaanikohaste võimlemistundide ka vabal ajal õues ja ruumis, suurte ja väikeste lastegruppide või üksikute lastega.

Kehalise kasvatuse õige korraldamise tingimuseks on kogu lasteasutuse kollektiivi teadlik suhtumine sellesse töösse ja pidev

õigesti organiseeritud kasvatustöö. Iga kasvataja peab hästi teadma võimlemistunni ülesehituse põhinõudeid.

Kehalise kasvatuse tunni ülesehitus.

Tund koosneb kolmest omavahel orgaaniliselt seotud osast.

I. Ettevalmistav osa (3—5 minutit).

Ülesanded: organiseerida lapsi tunniks, luua ergas, rõõmus meeleolu ja valmistada laste organismi ette tunni põhiosa harjutuste täitmiseks, kaasa aidata üldisele kehalisele arenemisele, liikumise, kiiruse ja rütmitunde arendamisele.

Sisu: rivistumine, matkiva võimlemise puhul teema teatamine; kõnni, jooksu, hüplemise variantide või tantsusammude elementide vaheldumisi kasutamine; jooksu ja hüpete asemel võib kasutada ka keskmise liikuvusega tuttavat mängu; harjutusi käte ja õlaliigestele; kergeid lülisamba liikuvuse harjutusi igas suunas.

II. Põhiosa (10—20 minutit).

Ülesanded: arendada kehalisi võimeid, esteetilisi ja kõlbelisi omadusi, praktilisi liigutusoskusi: osavust, kiirust, painduvust, koordinatsiooni, rütmitunnet, julgust, otsustavust ja kollektiivis tegutsemise oskust.

Sisu: harjutusi lülisambale, kätele, õlaliigesele — visked, heited, ronimine, üleronimine, roomamine, pugemine, tasakaalu hoidmine, raskuste tõstmine ja kandmine, vedamine, tõkete ületamine, heitlemine (maadlemine); osavus- ja julgusharjutused, märkiviskamine; sügavus-, kaugus-, kõrgushüpped jt.; suure intensiivsusega liikumismänge.

III. Lõpposa (2—5 minutit).

Ülesanded: viia organism rahulikku seisundisse, laste ettevalmistamine järgmisteks, teist laadi tegevusteks.

Sisu: rahustav kõnd (päkk-kõnd ja teised kõnnivormid), kõnd laulu saatel; rahulikud mängud (laulu- või liikumismängud), mis lapsi ei väsita ega ärrita.

Laste kehalise kasvatuse tunni ülesehituses ettenähtud harjutuste järjekord ei ole rangelt muutumatu, vaid tuleb arvestada konkreetseid olukordi. Tundi alustatagu alati kergemate harjutustega, minnes järk-järgult üle raskematele. Tund lõpetatagu kergemate harjutustega. Sobivad on harjutused, mis mõjuvad mitmetele lihastegruppidele korraga: nii arendab neljakäpakil jänesehüplemine üheaegselt selja-, jala- ja käelihaseid.

Kasutatagu rohkesti vahendeid, nagu palle, rõngaid, kuubikuid, lippe, linte jne. Valitud vahendit kasutatagu tunni jooksul võimalikult paljudeks harjutusteks.

Hommikuvõimlemist alustatakse 3-aastaste lastega.

Hommikuvõimlemine toimub ööpäevastes rühmades kohe pärast tõusmist, millele järgneb pesemine.

Hommikuvõimlemisel tuleb silmas pidada üldise võimlemistunni nõudeid. Harjutused olgu lihtsad, reipad ja tuttavad. Kitsama sfääriga harjutusi ei tehta (näit. sõrmedele, käelabale, pearingitamised jms.). Vahendite kasutamine on aga vahelduseks soovitav. Et ei tekiks liigset ajakulu, peab vahendite väljastamine ja tagastamine olema hästi organiseeritud.

Igaks nädalaks tuleb kasvatajal koostada uus hommikuvõimlemise konspekt, võimlemistunniks aga üle nädala — seega 4 hommikuvõimlemise ja 2 võimlemistunni konspekti igaks kuuks. Harjutused peavad muutuma järk-järgult raskemaks. Harjutuste valikul peetagu silmas ka seda, et arendataks kõiki programmis ettenähtud oskusi.

Matkiva võimlemise puhul märgitagu konspektis lehe vasakule poolele tekst ja paremale harjutuse sooritamise viis.

Kasvataja peab õpetama lastele õiget rühti. Välditagu rühivigu (vimmas selg, rinnakorvi ebaõige areng). Saavutada mudilaste ja koolieelikute õige kehahoiaku väljakujunemine: pea püsti, õlad hoiduvad kergelt taha. Kasvataja peab laste rühti jälgima ja parandama mitte üksi võimlemistunnis, vaid kõikjal (söögilauas, teistes tundides, mängu ajal).

Jooksus, hüpetes ja visetes tuleb pearõhk asetada liigutuste õigele omandamisele, osavusele ja kiirusele. On vaja jälgida ja rõhutada kerget päkkadel jooksu, õpetada võtma pikemat sammu, hüpetes pehmelt põlvi kõverdades päkkadele maandumist jms.

Kehaliste harjutuste valikul arvestatagu nõuet, et harjutused oleksid alati lastepärased, vastaksid laste võimetele, huvidele ja valmistaksid neile rõõmu, mis omakorda mõjub tervendavalt kogu lapse organismile. Lastele meeldivad eriti harjutused mängu ja matkimise vormis, ning neid tuleb kasutada igas mudilaste ja koolieelikute rühmas vastavalt eale ja laste arenemistasemele.

Liikumismänge mängitakse lastega iga päev nii vabal ajal kui ka võimlemis- ja teistes tundides. Eriti hästi mõjuvad liikumismängud laste tervisele ja kehalisele arenemisele, kui neid mängitakse väljas värskes õhus. Igaks päevaks olgu kasvatajal planeeritud mingisugune liikumismäng. Kasvataja peab teadma, milliseid oskusi ja omadusi ta vastava mänguga tahab lastes arendada. Mängu valikul tuleb arvestada laste vanust, arengutaset, huve, aastaaega, ilmastikku, asukohta. Liikumismängu võib õues mängida näiteks kohe õue minnes, võib aga mängida ka õues vii-

bimise ajal või lõpul. See oleneb ilmastikust, eelnevast tegevusest. Nii on otstarbekas pärast istuvat tegevust või külma ilmaga õues viibimist alustada mõne intensiivse liikumismänguga.

Võimlemistunni algul tuleb mängida lapsi organiseerivaid mänge, mis õpetavad asuma ringi, kolonni või hajali («Kelle lüli on kiirem?») või arendavad kõnni- ja jooksuoskust. Siin valitakse keskmise liikuvusega mängud ja sellised, mis sisaldavad liigutusi nõrkade lihaste tugevdamiseks. Põhiosas mängitakse aga suure füüsilise koormusega mänge (kiired jooksu- ja hüppemängud), mis intensiivistavad südame ja kopsude tegevust. Lõpuosas mängitakse väikese liikuvusega mänge, mis viivad organismi jälle rahulikku seisundisse. Tavaliselt mängitakse tunnis kaks mängu, kuid võib ka kogu tunni mängudele üles ehitada.

Uue mängu seletamine toimub koos tegevusega. Mängureeglid olgu kohandatud vastavalt mängijate vanusele ja arengutasemele, neid selgitatagu lihtsalt ja selgelt. Mängureeglid peavad ergutama püüdlikkust ja seepärast ei panda kaotajat uueks mängujuhiks. Kaotajat ei ole soovitav mängust välja lülitada. Sel juhul jäävad nõrgemad mängijad harjutamise võimalusest ilma.

Selleks et mängureeglid mõjutaksid laste kõlbelise palge kujunemist (ausus, õiglustunde tekkimine), on oluline jälgida mängureeglite täitmist ja lapsi selleks innustada. Näiteks tõsta mängu lõpul esile mängijaid, kes tabamisel ise ausalt ja kohe mängust välja läksid jms.

Mängude vastutavatesse osadesse võib lapsi valida mitmeti: liisusalmiga, endine mängujuht valib ise uue juhi, kasvataja määrab vms. Osade jaotamisel tuleb arvestada laste võimeid, kuid ei tohi anda juhi osa alati ühtedele ja samadele lastele. Nooremates rühmades on mängujuhiks kasvataja ise.

Mängu ajal ei tohi lasta lapsi muutuda liiga kärarikasteks. Viimane kahjustab laste närvikava.

Mänguna tunduvad lastele ka mitmesugused matkivad harjutused. Neid võib sooritada nii üksikelementidena (eriti 2—4-aastaste lastega) kui ka seotuna mingisuguse teemaga (töö, muinasjutu ainel). Laste põhiliigutuste arendamiseks sobivad kõige enam mängud vahenditega (rõngad, hüpitsad jms.), samuti mängud märki ja kaugusse visetega (pallid, käbid, liivakotid jm.). Matkivate harjutuste sooritamisel on soovitav esile tõsta vastavate töötajate iseloomuomadusi (julgust, osavust, kiirust jmt.). Näiteks sooritades tasakaaluharjutusi pingil seoses teemaga «Ehitustööl» öelda: «Ehitajad on nii osavad ja julged, et tellinguil astudes ei vaata üldse alla, vaid otse enda ette. Vaatame, kes teist

on julged ehitajad.» Nii suunatakse lapsi harjutusi sooritama õigesti ja samal ajal kasvatatakse lugupidamist töötajaisse.

Matkivat teemat saatev seletus olgu napisõnaline. Kõik, mis liikumise suhtes on ebaoluline, tuleb välja jätta.

Mängu ja võimlemisharjutusi valides tuleb silmas pidada ka tüdrukute ja poiste teatud erinevusi. Tüdrukud on tugevamad tasakaaluharjutustes, hüpetes, liiguvad rütmilisemalt, kergemalt. Poisid ronivad paremini, jooksevad kiiremini, viskavad kaugust ja märki paremini. Tüdrukuid huvitavad rohkem mängud, mängulised harjutused, poisse — sportlikud harjutused, visked, ronimised. Tund peab olema üles ehitatud nii, et oleks kõikidele huvipakkuv.

On väga soovitav, et lapsed hommikuvõimlemisel ja võimlemistunnis kõnnile ise kaasa laulaksid, rütmi lööksid, sobivaile matkivatele harjutustele kaasa häälitseksid jms. (puuraiumine, saagimine, höövеldamine, auto-, lennukisõit, kella tiksumine jne.). Sellisel viisil on hingamiselundite töö palju intensiivsem, rõõm harjutuste sooritamisest suurem ja rütmitunde arenemine soodustatud.

Oluline tähtsus tunni õnnestumisel on ka harjutuste või mängude õigel järjestamisel. Lapsed oma suure liikumisvajaduse ja teotahtega ei suuda kaua ühes asendis püsida. Seepärast tuleb püüda selliseid vahendeid, nagu varbsein, tasakaalupink, loogad jms. rakendada kompleksselt, nii et korraga oleks suurem arv lapsi tegevuses, millega välditakse kauaaegset järjekorras ootamist. Vältida tuleb üldse üleliigset järjekorras seismist (kelgumäel jne.). Osa lapsi tegelgu sel ajal teiste vahenditega.

Laste aktiivsust tuleb ära kasutada ka vajalike vahendite kohaleseadmisel (toomisel, viimisel, jaotamisel). Nooremates rühmades rakendatagu lapsi tööle kasvataja abilistena, vanemates rühmades tegutsegu lapsed kasvataja sõnalisel juhendamisel iseseisvalt. Vahendite arv vastaku laste arvule, nad olgu korras ja nägusad ning antud eale suuruselt ja raskuselt sobivad.

Vahenditega harjutuste sooritamisel, mäest alla kelgutamisel jne. peab kasvataja püüdma vältida õnnetusi. Kasvataja olgu ise alati seal, kus on kõige ohtlikum (varbseina, tasakaalupingi jms. juures).

Tunni organiseerimisel tuleb meeles pidada veel seda, et seista on lastel pingutavam kui kõndida, korrapärane kõndimine on omakorda raskem kui jooksmine. Seepärast toimugu kogunemised ja ümberrivistumised kiiresti, ärgu taotletagu kõikide laste liikumatult seisma jäämist, vaid mindagu kiiresti üle liikumisele. Samuti tuleb hoiduda kõnniga liialdamast. Mitmesuguseid kõnni-,

jooksu- ja hüppeharjutusi tuleb püüda teha koos vastavate mängudega.

Mudilase ja koolieeliku kiiret väsimist tuleb arvestada nii harjutuste ettenäitamisel kui ka sooritamise kestuse määramisel.

Liigutuste omandamisel on tähtis neid kohe õigesti õppida. Valesti kätteõpitud harjutust on palju raskem ümber õppida kui uut harjutust omandada. Seepärast tuleb kasvatajal uut liigutust koos sõnalise seletusega täpselt, õigesti ja eeskujulikult ette näidata. Ettenäitamine toimugu vajaduse korral «peegelpildis», näiteks kui lapsed peavad tõstma parema käe, tõstab kasvataja vasaku. Ettenäitamist saatev sõnaline seletus olgu laste eale vastav ja napisõnaline, näiteks: «Kuulake, kui tasa ma hüppan!» või «Vaadake, kuidas ma alla hüpates põlvi kõverdan!» jne.

Tunni tempo peab olema hoogne ja elav. Kasvataja korraldused ja seletused olgu antud elavas, rõõmsas toonis. Kõiki harjutusi pole vaja ette näidata. See teeb tunni igavaks. Tuttavaid harjutusi tehakse kas kohe kasvatajaga koos või iseseisvalt kasvataja paarisõnalise meeldetuletuse järgi, näiteks: «Tõstke käed üles!», «Puud liiguvad tuule käes» jne.

Harjutuste sooritamise vältel jälgib kasvataja tähelepanelikult laste liigutuste õigsust ja annab harjutuste sooritamise ajal vajalikke juhendeid juba lühikeste suunavate märkustena, näiteks: «Pea püsti!», «Pikem samm!», «Tõstke jalgu kõrgemale!» jne. Nii juhendades ei suruta alla laste liikumisrõõmu ega raisata aega.

Vahel on vaja harjutust uuesti ette näidata. Sel juhul innustab lapsi harjutuste ettenäitamine lapse või laste poolt, kellel see õnnestus. Seejuures on oluline, et alati ei demonstreeriks ühed ja samad lapsed. Nii võib õigesti sooritanud harjutuste ettenäitajaid olla päris palju. Kasvataja peab olema hea psühholoog, iga last mõistma ja oskama äratada liikumise soovi ja tahet ning püsivust raskuste ületamisel. Eriti oluline on sooritatud harjutuse õige hindamine. Lapse kiitmine siis, kui ta harjutuse valesti tegi, soodustab väärade harjumuste kinnistumist. Väikelastele (eriti vanemas astmes) tuleb viga seletada ja parandamisel aidata, nii et lastel ei tekiks saamatuse tunnet (näiteks öelda: «Tõsta käed veel veidi kõrgemale! Tubli, juba läheb!» jms.).

Kehaliste harjutuste kaudu kasvatatakse lastes ka korraarmastust ja ilutunnet. Sel eesmärgil juhitagu pidevalt tähelepanu harjutuste sooritamise puhtusele ja ilule.

Õiged liikumisharjumused omandatakse sagedase kordamise, s. t. harjutamise teel. Et kordamine ei muutuks tüütavaks,

tuleb mängu või harjutust, mis antud kujul on lastel juba selge, järk-järgult raskemaks muuta.

Programmis on antud põhiliigutused igale vanuseastmele. Peale selle sooritatakse veel harjutusi käte-, õlavöö, selja- ja kõhulihaste arendamiseks. (Kehalisi harjutusi vt. tabel 8.) Materjal on tabelis jaotatud raskuse järgi. Tabelist nähtub, et korratakse ka eelmise rühma harjutusi. Tingimata tuleb anda juurde uusi harjutusi, vastasel korral muutuvad need lastele tüütavaks. Näiteks on tabelis sulghüplemine märgitud kõikidele vanusegruppidele, kuid kui 2—3-aastased lapsed hüplevad vaid kohal või veidi edasi liikudes, siis nelja-aastased võivad hüpelda kohal ringi, viieaastased kahes erinevas tempos ja kõrguses (aeglase ja valju muusika või löögi puhul põrkavad suured pallid aeglaselt ja kõrgele, kiire ja vaikse muusika ajal — väikesed pallid hästi kiiresti ja madalalt); kuueaastased lapsed võivad aga hüpelda edasitagasi, külje poole, eset jalgade ja põlvede vahel hoides jmt.

Loomulikult ei ole tabelis ära toodud kõik harjutused, mida saab ja tuleb laste plaanipärases kehalises kasvatuses kasutada. Programmis antud kehalised harjutused määravad ainult vajalike mõjutuste põhisuuna ja osaliselt metoodilise töö sõlmmomendid. Kasvatajal tuleb, olenevalt oma laste kehalisest ettevalmistusest, ise programmi materjali täiendada, kasutades seejuures vastavat kirjandust.

Kasvatajal tuleb oma äranägemise järgi mitmesuguseid harjutusi omavahel siduda, näiteks kõnni- ja jooksuharjutusi käte- ja õlavöö harjutustega jmt.

Soojal aastaajal toimuvad kehalise kasvatusega seotud tegevused väljas. Seepärast on olulise tähtsusega, et lasteasutuse mänguväljak oleks planeeritud ja sisustatud vastavalt eale mitmesuguste vahenditega kehaliste harjutuste, mängude ja tegevuse jaoks. Talvel tuleb hoolitseda selle eest, et laste mänguväljakud oleksid korralikult lumest puhastatud. Igas rühmas olgu suur lumelabidas kasvatajale ja väikesed lumelabidad lastele ning kastidega kelgud lume vedamiseks. Pärast lumesadu puhastatakse mänguväljakud liigsest lumest, pühitakse puhtaks pingid, lauad. Kogutud lumest võib ehitada valle tasakaalukõnniks ja hüpeteks, lumeskulptuure jms. Vajaduse korral organiseeritagu abiks lastevanemaid või lähema kooli õpilasi.

Vahelduseks viibimisele mänguväljakul organiseeritakse lastega j a l u t u s k ä i k e kaugemale. Jalutuskäikudel õpivad lapsed organiseeritult liikuma, sooritama mitmesuguseid harjutusi uutes looduslikes tingimustes, ületama takistusi ja orienteeruma maas-

tikul. Jalutuskäikudel kasutatagu kõiki võimalusi laste liigutuste arendamiseks (hüpped üle kraavide, kändude, tasakaalukõnd mööda maas lamavaid palke, mäkke ronimine, sealt alla veeremine, puuokste alt pugemine jmt.). Jalutuskäiku lülitatagu lühikesi (3—5 minutit) puhkemomente (loodusevaatlusi, vestlusi, vaikseid mänge). Jalutuskäikudel on soovitav võimaluse korral külastada spordiväljakut, ujulat, jälgida seal sportlaste tegevust. See äratab lastes huvi spordi vastu. Erilist rõõmu tunnevad lapsed matkast metsa, aasale, randa jne.

Kasvataja jälgigu matkal lapsi, et nad ei külmetuks ega higistaks. Jalutuskäigu lõpul tuleb kasvatajal kontrollida laste üldseisundit ja arvestada seda järgnevatel jalutuskäikudel.

Laste riietus nii võimlemisel kui ka jalutuskäigul vastaku aastaajale, ilmastikule; olgu kerge, avar, korralik, otstarbekas ja kaunis. Samad nõuded on kehtivad ka jalatsite ja peakatete kohta. Jalatsite osas peab jälgima, et need vastaksid laste jalamõõtudele, sest kitsad või lühikesed jalatsid takistavad vereringet ja rikuvad jalgu, liiga suured jalatsid põhjustavad kukkumisi, jalgade vigastusi ega võimalda õiget, kerget, rütmilist liikumist. Kõige soovitavamad on kerged, pehmed, painduvad, madala kontsaga (1 cm) jalatsid, mis püsivad kindlalt jalas. Ei soovitata kanda alati tuhvleid (lubamatud on mahatallatud tuhvlid), mis võivad põhjustada jalavigade, eriti lampjalgsuse tekkimist. Jalgade tugevdamiseks ja karastamiseks on otstarbekas võimelda ja kõndida sageli paljajalu ja ka karedal pinnal (kivikestel, pulkadel jms.).

K a r a s t a m i n e. Värske õhk on lapse organismi peamiseks karastamise vahendiks. Seepärast ongi ette nähtud ruumide järjekindel ja põhjalik tuulutamine ning hoolitsemine alalise värske õhu juurdevoolu eest igal aastaajal.

Lapsed viibigu sooja ilmaga alati avatud akendega, jaheda ilmaga avatud õhuakendega toas. Külmal aastaajal (—12° C) on õhuaken avatud lühemat aega. Laste ruumi normaalne õhutemperatuur on +18°—20° C, kusjuures lapsed kannavad kerget riietust ja jalatseid. Magamine toimub värskes õhus — rõdudel või avatud akendega ruumis. Lapsi riietatakse ja kaetakse magamisel vastavalt aastaajale ja ilmastikule.

Lapsed mängivad ja jalutavad väljas iga päev 3—4 tundi. Eriti halva ilmaga, kas vihma või pakasega (—20°), mängivad rõdudel või hästi õhutatud ruumis. Suurt tähelepanu pööratagu sellele, et lapsed liiguksid väljas elavalt ja et neil oleks seal kasutada vastavalt aastaajale vajalikud mängu- ja spordivahendid.

Kevadel alustatakse õ h u k ü m b l u s e g a. Lapsed mängigu ja

võimelgu kergetes võimlemisdressides, suvel ainult mängupükstes. Palavatel päevadel kaitstakse lapsi päikesepõletuse eest peakatete ja kerge suveriietusega.

Päikesekümblusi on soovitav võtta kella 10.00—13.00 vahel. Päikesekümblust saavad lapsed koos liikumisega (kas võimlemisharjutuste või liikumismängude ajal).

Päikesekümblusele järgnegu veeprotseduur (vee temperatuur +28°—26° C). Väga tähtis tervise tugevdamisel on pidev veega karastamine. Laste karastamine toimub arsti juhendamisel aasta läbi. Karastamisel peetagu alati silmas süstemaatilisust, järkjärgulisust ja arvestatagu laste individuaalseid iseärasusi. Veeprotseduuridega alustatakse suvel. Karastamist (ülehõõrumist või ülevalamist) alustatakse +33°-se veega ja pärast 3—4 päeva alandatakse vee temperatuuri 1° võrra kuni +23°—22°-ni. Pärast ülevalamist hõõrutakse lapsed kiiresti ja hoolikalt kuivaks. Soojade ilmadega võib ülevalamist või ülehõõrumist asendada suplusega.

Suplemine jahedas vees kutsub esile intensiivse veresoonte ahenemise ja laienemise. Sügav hingamine suplemisel arendab hingamiselundeid. Suplust tuleb alustada siis, kui on juba harjutud päikese, tuule ja jaheda veega. Kui lapsed käivad kerges riietuses, on harjunud iga päev jaheda veega keha ja jalgu pesema, on neil organism supluseks vajalikult ette valmistatud.

Suplemisel tuleb lapsi jälgida individuaalselt. (Vee temperatuur vt. tabel 7.) Iga lapse puhul otsustab supluse küsimuse arst. Esimene suplus toimugu päikesepaistelise ja tuulevaikse ilmaga. Suplust ei ole soovitav katkestada ka jaheda ilmaga (vesi +18°—17°), kuid siis olgu supluseaeg väga lühike. Supluse korraldamisel peab kasvatajal olema 1—2 abilist. Lapsed lähevad vette 5—7-kaupa, teised mängivad sel ajal kaldal. Kasvataja läheb ka vette ja õpetab lapsi end kohe märjaks kastma, vees vajalikke liigutusi tegema, julgustab kartlikke lapsi ja jälgib nende reageerimist veele. Kõige väiksemadki jahtumise tunnused (kahvatu nägu, sinakad huuled) näitavad, et sellel lapsel on külm. Väljumisel aitab kasvataja koos abilistega lapsi kiiresti kuivaks hõõruda ja suunab nad elavale, aktiivsele liikumisele. Supelda ei tohi kohe pärast sööki ega tühja kõhuga. (Vähemalt 1 tund pärast sööki.) Sobiv aeg ujumiseks on kella 11.00—13.00-ni. Veega kohanemiseks tuleb kasutada mängulisi harjutusi ja mänge.

PROGRAMM

Kolmas elukuu. Ergutada kätega sirutusharjutusi tegema (rinna kohale riputatud mänguasju puudutama); seliliasendis käsi ja jalgu siputama; kõhuliasendis küünarvartele ja vertikaalasendis kasvataja kätele toetudes pead tõstma, hoidma ja pöörama; last kaenla alt hoides jalalihaseid hüpitamisega tugevdama.

Neljas elukuu. Õpetada kõhuliasendist küljeli keerama; kõhuliasendis pead koos õlavöötmega üles tõstma (sama seliliasendis); mitmes suunas pead pöörama; ülesriputatud esemeid käega haarama ja hoidma.

Viies elukuu. Õpetada mänguasju haarama nii vasaku kui ka parema käega; küljelt kõhuli keerama (sama seljalt); veidi seisma kaenla alt hoituna.

Kuues elukuu. Õpetada kõhult selili pöörama; seisma mõlemast käest hoituna; 5,5—6-kuuselt ergutada roomama.

Seitsmes elukuu. Roomamise harjutamine.

Kaheksas elukuu. Ergutada iseseisvalt istuli tõusma ja pikali laskuma; roomamise harjutamine kestab.

Üheksas elukuu. Ergutada püsti tõusma ja tagasi istuli laskuma; toe najal külgsammuga edasi liikuma.

Kümnes elukuu. Ergutada kõndima mööbliesemeist kinni hoides.

Üheteistkümnes ja kaheteistkümnes elukuu. Ergutada iseseisvalt seisma ja esimesi iseseisvaid samme tegema.

METOODILINE JUHEND

Imikueas kasvab laps niivõrd jõudsasti ja tema kehaline arenemine on nii kiire, et iga kuu toob kaasa midagi uut. Imiku eriti plastiline organism on kergesti alluv nii soodsatele kui ka ebasoodsatele kasvutingimustele. See kohustab kasvatajaid pöörama erilist tähelepanu lapse teadlikule kehalisele kasvatusele.

Kolmandal elukuul suureneb imiku huvi lelude vastu. Ta hakkab käsi sirutama, et neid haarata. Nüüd on otstarbekas lelud lapse käehaarde kõrgusele riputada (25—30 cm), ergutada kätt sirutama, et ta eset puudutaks (haarata veel ei oska). Kui ese hakkab puudutusest liikuma, püüab imik järgmine kord saavutada sama juba teadlikult.

Mähkimisel lastakse imikut mõni minut vabalt siputada. See tugevdab käte ja jalgade lihaseid. Nii kooskõlastub sirutaja- ja painutajalihaste töö ning liigutused muutuvad enam koordineerituiks. Selles eas lamab küünarvartele toetuv imik meelsasti kõhuli ja vaatleb ümbrust. Nüüd näidatakse talle helisevat lelu kord ühelt, kord teiselt poolt. Pea pööramisel tugevnevad imiku kaela- ja seljalihased sedavõrd, et ta hakkab sellest asendist suurt mõnu tundma. Kõhuli asetatakse laps enne söötmist ja enne und. See juures peab last hoolega jälgima, väsimustunnuste ilmnemisel tuleb imik kohe selili tagasi keerata. Väsimus avaldub pea langemises, tihkumises, rahutuses, hiljem ägedas nutus. Viimast tuleb vältida.

Jalalihaste tugevdamiseks ja toetamise oskuse arendamiseks tuleb last hüpitada (3—5 korda), hoides teda kaenla alt ja lastes jalgadega kergelt puudutada hüpitaja põlvi või mähkimislauda. Kuid last ei tohi enne 4—5 kuud jalgadele seisma tõsta.

Vertikaalasendis olemise oskuse arendamiseks võetakse last aeg-ajalt sülle ja räägitakse temaga (mähkimise, söötmise eel).

Esimestest elukuudest alates tuleb ära hoida selliste väärharjumuste tekkimine, nagu sõrmeimemine, kiigutades uinumine, sagedane süleshoidmine jms. Sagedane süleshoidmine ja kandmine on väga kahjulik — imiku nõrk lihastik väsib, lülisammas kõverdub keharaskuse survel ning lapsel võib kujuneda vildakselgsus. Sellest on vaja rääkida ka lastevanematele.

Neljandal elukuul areneb imik kehaliselt väga kiiresti. Lihased tugevnevad. Imik muutub liikuvaks. Ta õpib end kõhuliasendist küljeli keerama. Kõhuliasendis hoiab ta pead ja tõstab üles ka õlavöötme, samuti tõstab pead ja õlgu seliliasendis. Selles eas jätkatakse eelmise kuu tööd: imikut pannakse võimalikult tihti kõhuli ja näidatakse talle värvilisi ning helisevaid mängukanne ühelt ja teiselt poolt. Seega õpib ta pead ja õlavöödet mitmes suunas pöörama.

Viiendal ja kuuendal elukuul tuleb mängukanni ühelt ja teiselt poolt näidates õpetada last haarama ja hoidma seda nii parema kui ka vasaku käega. Selles eas suudavad lapsed ise üles leida käest kukkunud lelu. Nii pole enam vaja lelusid üles riputada, vaid neid tuleb asetada mitmele poole imiku lähedusse.

Imikut, kes meeleldi lamab kõhuli, hoiab hästi pead ja ülakeha ning suudab kõhuli olles haarata lelu, peab õpetama keerama küljelt kõhuli. Selleks tuleb last ettevaatlikult käest hoides seliliasendist küljeli tõmmata, tekitades sel teel soovi kõhuli laskumiseks.

Tavaliselt hakkab viiekuune imik end iseseisvalt seljalt kõhuli pöörama. Kuuenda kuu lõpul on imik suuteline end juba ka kõhult selili pöörama. Ka hakkab imik põlvi keha ligi tõmbama ja end käte abil edasi nihutama. Need on esimesed roomamise alged. Roomamise soodustamiseks riietatakse imik alates teisest elukuust ärkveloleku ajaks siputuspükstesse, nii et jalad saavad vabalt liikuda, ja asetatakse ta kõhuli tasapinnale, mis ei vaju ega nõtku. Alates viiendast elukuust asetatakse imikust veidi eemale huvitavaid lelusid, mis meelitavad last edasi liikuma. Kui imik iseseisvalt ei suuda end edasi nihutada, toetatakse ta jalataldu peopesaga, nii et ta saaks end edasi tõugata. Püstiseismise harjutamiseks tõstetakse laps, hoides teda kaenla alt, mõneks sekundiks jalgadele.

Seitsmes ja kaheksas elukuu. Liikumisoskus areneb järk-järgult: kõigepealt peab imik õppima kõhuliasendis pead ja õlavööd tõstma, siis roomama ja seejärel iseseisvalt istuli tõusma. Imikut võib istuma asetada alles siis, kui ta suudab iseseisvalt istuma tõusta ja istuliasendist pikali laskuda. Selleks on ta võimeline tavaliselt kaheksandal kuul. Imiku liiga varane toe najale istumapanemine on väga kahjulik: seljalihased väsivad, ülakeha langeb ette, lülisammas kõverdub ja tekib kumerselgsus, lihastik ei arene normaalselt ja laps ei ole võimeline roomama. Seitsmendal ja kaheksandal elukuul oskab imik tavaliselt juba vabalt roomata. Kasvataja peab jälgima, et imik ei veaks roomamisel ühte jalga järel ega lohistaks end istudes käte abil ühest kohast teise, vaid kasutaks roomamisel mõlemaid jalgu vaheldumisi. Hästi roomaval imikul areneb lihastik harmooniliselt ja peatselt tõuseb ta roomamisasendist iseseisvalt istuma. Väsides heidab ta ise pikali. Mida kauem imik roomab, seda painduvamaks kujuneb tema lülisammas ja jalapöid areneb veatult, pannes aluse ilusale rühile ja kaunile kõnnakule tulevikus. Alates 7.—8. elukuust vajavad lapsed liikumiseks suuremat ruumi. Seepärast peavad nad ärkveloleku ajal viibima puhtal, avaral, taraga piiratud põrandaosal, kuhu asetatakse liikuma ergutavaid vahendeid, mänguasju; alates 9.—10. kuust liumägi, väljatõmmatavate sahtlitega riiul jms. Liigutuste arendamiseks suunatakse lapsi ühe eseme juurest teise juurde liikuma, liumäest alla laskma, palli veeretama ja püüdma (istudes), veerevale pallile järele roomama jne.

Kui imik suudab toe najal ise püsti tõusta ja jälle istuli laskuda, pole ülepingutust karta. Kui ta aga seda ei suuda ja kardab püstiasendist istuli laskuda, on ta lihastik ja luustik veel nõrgad.

Sel juhul ei tohi teda panna toe najale seisma, sest see võib põhjustada lampjalgsust. Pind, millele imik püstitõusmisel toetub, olgu tasane ja kindel (puupõhi — laud, vineer), siis areneb jalg normaalselt. Püstitõusmise harjutamisele võib kaasa aidata: imiku tantsitamine tugeval pinnal, tema trampimine ja hüppamine juuresolija käest kinni hoides. Liigutuste arendamise saateks võib kasutada sobivaid rahvamänge, salmikesi ja laulukesi, nagu «Koer läheb karja», «Patsi, patsi kooki» jmt.

Üheksanda kuu lõpul astub laps tavaliselt toe najal külg ees.

Edasiliikumise harjutamiseks asetatagu mänguaia servale huvitavaid lelusid. See ergutab imikut toe najal edasi liikuma. Kui ta lelule läheneb, võib seda edasi nihutada. Kui aga on märgata juba lapse väsimist, tuleb mänguasi kätte anda.

Kümnendal ja üheteistkümnendal kuul hakkab enamik lapsi juba kõndima, toetudes vaid kergelt esemeile või minnes ühe eseme juurest teise juurde. Nad suudavad liumäe trepist ja mööda kaldpinda üles ja alla ronida. Tavaliselt käib esimese eluaasta lõpul suurem osa lapsi iseseisvalt. Käima hakkamisega ei tule kiirustada. Imiku kehalise arenemise seisukohalt on kasulikum, kui ta vabalt, hästi ja julgelt roomab ning esimese eluaasta lõpul esimesi iseseisvaid samme tegema hakkab.

Oluline on, et imikute kehalise arenguga tegeldaks teadlikult ja järjekindlalt.

Imikuga tuleb võimelda üks kord päevas (1 tund pärast söötmist). Harjutustest on kasu vaid siis, kui nad valmistavad lapsele rõõmu. Ei ole lubatud teha mingisuguseid sund- ja lapsele vastumeelseid liigutusi. Niipea kui imik muutub virilaks või avaldab väsimuse tunnuseid, tuleb võimlemine lõpetada. Võimlemise kestus on algul mõni minut ja 3—4 harjutust korraga. Järk-järgult tuleb võimlemise aega pikendada. Harjutusi sooritatagu sujuvalt ja rahulikult. Liigeseid ei tohi ülearu sirutada. Lapsega tuleb harjutuse ajal lõbusalt vestelda, liigutuste rütmis kaasa laulda või kõnelda.

Mõned imikud võivad vahel kehalises arengus maha jääda. See on tingitud järgmistest asjaoludest: a) kaasasündinud kehaliste defektide või deformatsiooni tõttu, b) õigete kasvutingimuste (liiga vähene liikumine ja õues viibimine jne.) puudumine, c) pikaajaliste haiguste põdemine (eriti rahhiit, seedehäired, ühekülgne või puudulik toitumine). Selliseid vigu saab aja jooksul kõrvaldada ainult massaaži ja ravivõimlemisega. Viimane peab toimuma arsti juhendamisel, samuti nagu tavaline võimleminegi.

Harjutusi ei tohi sooritada mehaaniliselt, vaid pidevalt jälgides nende mõju lapsele.

Iga alarühma tegeluste plaanis peab olema märgitud arsti poolt määratud harjutused ja milliste lastega neid sooritatakse.

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

K õ n d. Osata kõndida rühmas vabalt, teisi tõukamata; kõndida põrandale tõmmatud kahe joone vahel (vahemaa 35—30 cm); üles minna ja alla tulla tasakaalulauda mööda, mille üks ots on tõstetud põrandast 10 cm kõrgusele; astuda üle 5—10 cm kõrgusele tõstetud nöörist või kepist.

R o n i m i n e. Ronida liumäele ja sealt alla sõita; ronida kaldredelil 1 m kõrgusele ja tulla alla sulgsammul; ronida üle palgi, pingi alt läbi, läbi rõnga jmt.

V e e r e t a m i n e. Veeretada kasvatajale pall tagasi (vahemaa 0,5—1 m).

V i s k e d. Visata palle kaugusse ja tuua neid sealt ära; visata pall 20—50 cm kaugusel asuvasse korvi või kasti (kasti läbimõõt 60 cm).

(Harjutusvara vt. tabel nr. 8.)

L i i k u m i s m ä n g e. «Vallatu koerake», «Karu ja lapsed», «Lõbus linnuke», «Karussell», «Värvilised pallid», «Korjame palle», «Viska pall!», «Rongisõit» jt.

METOODILINE JUHEND

Laste liigutused arenevad igapäevastes tegevustes, liikumismängudes ja võimlemisel.

Üheks peamiseks ülesandeks selles eas on mitmesugustes tingimustes laste kõnni täiustamine: kõndida murul, ronida künkale, kõndida tasakaalulaual, astuda üle takistuste — maapinnale asetatud kepikeste, kraavikeste; teha samme kõrvale, käest hoides tagurpidi taganeda, kohapeal aeglaselt keerutada.

Lastele tuleb anda selliseid mänguasju, nagu korvikesed, kandekotid, nukuvankrid, last mahutavad kastid jms., mis neid liikuma suunavad. Neile tuleb õpetada palli veeretamist, palli maha ja kaugusse viskamist. Selleks olgu suuremaid, keskmisi ja kätte mahtuvaid väikseid palle.

Harjutusi kätele ja õlavöötmele, jalgadele ja kerele tehakse koos kasvatajaga kas vahendiga või lapse kätest kinni hoides. Näiteks hoiab laps mõlema käega rõngast kinni, kasvataja tõstab rõngast üles ja laseb alla või hoiab lapse kätest kinni ja teeb kätega sirutusi vahelduvalt ette ja taha.

Liikumis- ja võimlemismängud peavad valmistama lastele rõõmu. Rühmaruumis olgu palju ruumi liikumiseks. Kõik ülearune tuleb kõrvaldada, liumägi asetada nii, et lapsed sellele ronides saavad õue vaadata. See innustab neid ronima.

Mänguväljak peab olema tasane. Kasvatajal tuleb alati kontrollida, et seal ei oleks klaasikilde, teravaid kive jmt. Mänguväljakul peaks olema muruga kaetud mullast künkake, madalad vallikesed, ronimisvahendid jne. Kelgud olgu varustatud seljatugedega. Viimane on liikumisel toeks.

Õues viibides tuleb kasvatajal hoolitseda selle eest, et kõik lapsed oleksid aktiivsed, liiguksid, mängiksid. Vajaduse korral teeb kasvataja ettepaneku teda püüda, üles otsida künka taha peitunud laps jne.

Teise eluaasta esimesel poolel on kolm võimlemistegelust nädalas, teisel poolel kaks tegelust ja kaks-kolm liikumismängu jalutuskäigu või mängu ajal.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

K õ n d. Kõnd väikestes gruppides või kogu rühmaga ruumis (väljakul) otsesuunas ühest äärest teise; rühmaruumis vabalt kasvataja järel; leida endale kasvataja abiga paariline. Arendada signaali järgi liikuma hakkamise ja peatumise oskust; kõndi horisontaal- ja kaldpinnal, mille üks ots on põrandast 15—20 cm kõrgusel; üle astuda 10—15 cm kõrgusest takistusest või piiratud pinnast.

J o o k s. Joosta ühest mänguväljaku äärest teise; läbisegi; ümber mingisuguse vahendi.

H ü p p e d. Sulghüplemine kohal ja hoota kaugushüpe; üle kahe joone (vahemaa 10—15 cm).

R o o m a m i n e, r o n i m i n e. Roomata lookade, toolide, nööri alt läbi (kõrgusega 50—20 cm); ronida varbseinal 1,5 m kõrgusele (pärast 2,5 aastat ka vahelduva sammuga).

V e e r e t a m i n e. Veeretada palli (kera): kasvatajale tagasi

(vahemaa 1—1,5 m); istudes, ühelt lapselt teisele (vahemaa 50—100 cm); läbi 60—50 cm laiuse looga.

V i s k e d. Visata väikseid palle 50—70 cm kaugusele asuvasse korvi (kasti); visata ja püüda kasvataja poolt visatud suurt palli 70—100 cm kauguselt; visata märklauda väikseid palle (vahemaa 1 m) vahelduvalt mõlema käega.

(Harjutusvara vt. tabel nr. 8.)

L i i k u m i s m ä n g e. «Lähme jalutama», «Võta lipuke», «Ära puuduta», «Püüdke pall», «Jookske minu juurde», «Püüdke mind», «Leia oma majake», «Ring», «Linnud ja kass» jt.

METOODILINE JUHEND

Peamiseks liigutuste arendamise vahendiks on liikumismängud ja matkivad võimlemisharjutused ning harjutused vahenditega (pikad kepid, rõngad, lipud, pallid jmt.). Kui aastased lapsed tunnevad lõbu lihtsalt liikumisest, siis kaheaastastele, kellel on kõneoskus ja silmaring juba laiem, meeldib matkida täiskasvanute tegevust, linde, loomi jne. Ka tunnevad nad suurt huvi liikumismängude vastu. Nii tuleb harjutusi kasutada matkivas vormis, näiteks käte tõstmisel kõrvale matkitakse linnulendu, neljakäpakil liikumisel koerajooksu jne. Selles eas ei ole oluline, et matkivad harjutused oleksid sisuliselt omavahel seotud.

Liikumismänge mängitakse iga päev kas võimlemistegelusel, õues viibimise ajal või pärast lõunat. Liikumismänge valides tuleb silmas pidada, et nad arendaksid lapsi mitmekülgselt. Liigutused peavad olema mitmekesised, rahulikelt liigutustelt minnakse üle elavamatele, puhkepausid vahelduvad pingemomentidega. Suure liikuvusega mänge mängitakse tavaliselt enne lõunat toas või õues, sel ajal kui lapsed on kerges riietuses. Liikumismänge korratakse 2—3 korda ühel mängutunnil. Kaheaastastelt lastelt ei tohi veel nõuda kiiret üleminekut ühelt liigutuselt teisele. Järk-järgult antakse juurde jõukohaseid, kuid rohkem täpsust ja osavust nõudvaid ülesandeid, näiteks mitte enam lihtsalt palli veeretamine, vaid läbi laia ja lähedal seisva värava. Mängujuhi osa täidab kasvataja. Kasvataja hääletoon mängu ajal peab olema elav, emotsionaalne, kuid mitte erutav.

Võimlemistegelusi on nädalas kaks.

PROGRAMM

Rivi- ja korraharjutused. Osata koguneda vabalt kasvataja juurde; leida endale paariline, leida ise vaba koht ruumis, II poolaastal rivistuda kasvataja abiga ringi.

Kõnd. Arendada sirutatud keha ja õige peahoiakuga kõndi, korralikku jala tõstmist; kõndimist vabalt käsi liigutades; vastavalt muusikale aeglast ja kiiret kõndi; signaali järgi peatumist; II poolaastal õppida kõndima sõõris pihkseongus; kõnd piiratud pinnal (vahemaa 25—20 cm); piiratud pinnast üleastumine (vahemaa 10—15 cm); kõnd üle takistuste (kõrgus 15—20 cm); kõnd joonel, nööril; kõnd tasakaalupingil (kõrgus 15—20 cm).

Jooks. Joosta rütmiliselt, kergelt varvastel (jalgu järel lohistamata); ringis liikudes hoida käed vabalt või kõrval.

Hüpped. Sulghüplemine kohal, otse edasi liikudes (1—1,5 m), üle kahe joone (vahemaa 15—20 cm), üle esemete (15—20 cm kõrged); sügavushüpped põlvi kõverdades ja päkkadele (10—15 cm kõrguselt) koos käte viimisega tagant ette.

Pugemine, roomamine, ronimine. Pugeda ja roomata lookade, toolide, pinkide, nööri jpt. alt, kasutades vaheldumisi mõlemat jalga; ronida vahelduva sammuga 1,5 m kõrgusele varbseinale ja alla.

Veeretamine. Veeretada istudes palli ühelt lapselt teisele (vahemaa 1—1,25 m) ja läbi lookade (looga laius 60—50 cm).

Viskamine, heitmine, püüdmine. Visata 60—100 cm kauguselt palli korvi (kasti); täpsusvisked märklauda (vahemaa 1—1,25 m); visata ja püüda suurt palli (70—100 cm kauguselt); visata pall maha ja püüda kinni; visata pall üles ja püüda kinni.

Sportlikud harjutused. Kelgutamine. Kelkudel nukkude ja üksteise sõidutamine (kaks last veavad üht); madalalt nõlvakult allasõitmine (osata hoida jalad jalastel, kätega nöörist, alla jõudes kohe kasvataja poolt näidatud suunas eest ära minna); lumelabidaga lume tõstmine kelgul olevasse kasti; lume vedamine, lumepallide veeretamine, nendega viskamine; vallide, lumemehe ehitamine (kasvataja abiga).

Jalgadega vees sulistamine ja lihtsate veemängude mängimine.

(Harjutusvara vt. tabel 8.)

Liikumismänge. «Lähme jalutama», «Leia majake», «Õhupall», «Linnud pesas», «Ring», «Püüa sääske», «Varblane ja kass», «Kana ja kull», «Veereta palli», «Püüa palli», «Leia lipp», «Jookske minu juurde», «Püüdke mind», «Varblased ja auto» jt.

METOODILINE JUHEND

Lapsi tuleb õpetada kõndima vabalt ja loomulikult käsi liigutades, jalgu lohistamata, pead alla laskmata; jooksma kergelt varvastel; palli veeretamisel seda energiliselt ära tõukama; mõlema käega viskama ja püüdma (mitte vastu rinda surudes); ronimisel vahelduva sammuga astuma; hüppama esemelt alla kergelt päkkadele, põlvi kõverdades, käsi tagant ette tuues.

Õpetada harjutusi sooritama enam-vähem ühtlases tempos. Tempo valikul peab kasvataja jälgima lapsi ja arvestama neile omast kiirust (mitte liiga aeglane ega liiga kiire). Harjutuste saateks kasutatagu sõnarütmi, laulu, löökpilli jne.

Kolmeaastastel lastel on veel raske oma liigutusi teistega kooskõlastada (näiteks kõnd kolonnis, paarides), seepärast on vabalt rühmas liikumise vorm neile kõige sobivam. Lapsed väsivad ruttu, eriti ühesugustest liigutustest ja ootamistest. Lastele antagu niisuguseid mänguasju ja vahendeid, millised abistavad liikumisoskuse omandamisel (pallid, rõngad, ohjad jne.).

Peamist tähelepanu tuleb pöörata kõnni, jooksu, pugemise, viskamise oskuse arendamisele. Vähem kasutada hüppeid ja ronimist. Uusi ja ka tuttavaid harjutusi peab kasvataja demonstreerima koos sõnalise selgitusega. See olgu lastepärases keeles, väga lühike ja napisõnaline, näiteks: «Jookske tasakesi nagu hiirekesed», «Jookske hästi varvastel ja tõstke jalad üles».

Põhiliikumisvormidest vahelduvad jooks kõnniga, hüpped jooksuga jne. Selle rühma lastel on kergem joosta kui kõndida, seepärast ongi siin siduvaks tegevuseks jooks. Näiteks matkib laps hüppavat varblast ja kuuldes «kassi näugumist» jookseb ruttu oma kohale. Kõik kehalised harjutused tehakse veel peamiselt liikumismängude ja matkimisharjutuste näol. Eraldi harjutusi üksikute lihastegruppide tugevdamiseks sooritatakse harva. Mängujuhiks on kasvataja.

Hommikuvõimlemine kestab 5—8 minutit. Oluline on, et nii hommikuvõimlemine kui ka võimlemistund looksid lastes erksa, rõõmsa meeleolu ja rahuldaksid nende liikumisvajadust.

Rivi- ja korraharjutused. Rivistuda iseseisvalt ringi, paaridesse.

Kõnd. Kõnd kolonnis seina äärt mööda nurgast nurgani (toolide abiga), käed liiguvad õlgadest vabalt kaasa; plaksutamine rütmis kõnni saateks; paariskõnd ringjoonel; läbisegikõnnilt kasvataja signaali peale ringi moodustamine; kõnd üle takistuste (kõrgus 20—25 cm); kõnd joonel, nööril (sirgelt, ringis); kõnd tasakaalupingil (kõrgus 20—25 cm).

Jooks. Joosta kiire, lühikese ja vetruva pika sammuga, samuti kõrge põlvetõstega; joosta ringis seisakute või suuna muutmisega.

Hüpped. Sulghüplemine edasi liikudes (1,5—2 m). Harkihüplemine, galopphüpped (otsegalopp); kaugushüpped hoota (20—30 cm); kaugushüpped hooga (30—60 cm); kõrgushüpped (20—25 cm); sügavushüpped (20—30 cm kõrguselt esemelt); hüpped üle esemete (kõrgus 20—25 cm).

Pugemine, roomamine, ronimine. Jätkub eelmise rühma töö; tõsta laste osavust ja harjutuste sooritamise puhtust.

Veeretamine. Veeretada palli ühelt lapselt teisele ja läbi lookade (vahemaa 1—1,5 m).

Viskamine, heitmine, püüdmine. Pallide ja liivakottidega täpsusvisked (1,2—1,5 m kauguselt mõlema käega) kasti või korvi; sama silma kõrgusel asuvasse märklauda; visata ja püüda suurt palli (kaugus 1—1,5 m).

Sportlikud harjutused. Kelgutamine. Lapsed sõidutavad teineteist kelkudel (kelgul võib istuda või lamada kõhuli); sõidavad iseseisvalt kasvataja juhendamisel nõlvakult alla (samad nõuded mis eelmises rühmas); suusatamise algvõtted — allapanek, edasiliikumine suuskadel otsesuunas (suusatamine, kelgutamine pidevalt 25—30 minutit); liugu jooks jääteedel; sõitmine kolme rattaga jalgrattal sirgel teel, ringjoonel, pöördel; sulistamine madalas veekogus või basseinis (vee temperatuur +22—19° C).

(Harjutusvara vt. tabel 8.)

Liikumismänge. «Leia endale paariline», «Oleme lõbusad lapsed», «Kullimäng», «Hunt ja jänesed», «Kass ja hiir», «Leia, kuhu on peidetud», «Haned ja luiged», «Jookse vaikselt», «Pallide veeretamine», «Lipuke ja kõristi», «Varblane», «Lõbus põis», «Hiirelõks» jt.

Põhiliselt jätkub siin eelmise rühma töö. Tuleb suunata ja jälgida, et liigutused muutuksid vabamaks, kergemaks, rütmilisemaks, ruumis orienteerumine paremaks, iseseisvamaks. Nelja-aastastelt lastelt tuleb mänguvormis hakata nõudma harjutuste kvaliteeti, näiteks: «Ma kuulan, missugune jänes hüppab nii tasa, et jahimees teda ei kuule.» Lapsed on suutelised harjutusi sooritama juba ühtses tempos ja koordineeritult. Seepärast on vaja pöörata tähelepanu saatemuusika tempole, registrile, dünaamikale, et liigutused ühtiksid muusikaga. Hommikuvõimlemine kestab 8—10 minutit, 4—5 erinevat harjutust korraga, ühte harjutust sooritatakse 4—6 korda järjest. Valida tuleb harjutused nii, et oleks rakendatud keha suuremad lihaste grupid. Selles rühmas võib tuttavates mängudes anda mängujuhi osa juba lapsele.

Võimlemistunnis kasutatavad harjutused on soovitav siduda teatud teemaga, näiteks: «Pesupäev», «Toa koristamine», «Majahoidjat abistamas» jt.

Võimlemisvahendite kohaletoomisel ja jaotamisel abistavad kasvatajat lapsed, näiteks tasakaalupingi asetamine, lippude jaotamine jne.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

R i v i - j a k o r r a h a r j u t u s e d. Rivistumine kolonni, viirgu; sooritada pöördeid hüppega vasakule ja paremale käskluse peale «Hüppa ukse (akna) poole!».

K õ n d. Siira-viira kõnd ka suuna muutmisega; ümberrivistumine ühekaupa kolonnist kahekaupa kolonni; kõnd kolonnis seina äärt mööda ruumi ühest nurgast teise; aeglustatud ja kiirenev kõnd; kõnd üle takistuste (kõrgus 25—30 cm); kõnd 2 m pikkusel siksakina asetatud nööril; kõnd mahaasetatud redeli pulkadel; kõnd tasakaalupingil (kõrgus 25—30 cm), ka liivakott või pall pea peal (käega hoides); kõnd neljakäpakil tasakaalupingil, päkkadel.

J o o k s. Läbisegijooks; jooks vahendite vahel; jooks seisakute ja suuna muutmisega; jooks paaris, kolmekesi; jooks kaldpinnal; jooksul hoida käsi küünarnukist veidi kõverdatult; joosta kergelt päkkadel, vetruval sammul.

H ü p p e d. Hüplemine ühel jalal (paremal, vasakul) paigal ja edasi; sulghüplemine edasi-tagasi (3—4 m) esemeid põlvede vahel hoides; sulghüplemine hüpitsatega; külggalopp; hüplemine põlve-

tõstega; hüplemine kannal ja päkal vaheldumisi; kaugushüpped hoota (40—50 cm); kaugushüpped hooga (50—70 cm); kõrgushüpped (25—30 cm); sügavushüpped (35—30 cm kõrguselt esemelt); hüpped üle 25—30 cm kõrguste esemete.

Pugemine, roomamine, ronimine. Pugeda, roomata lookade, nööride jms. alt, neid puudutamata, ronida kiiresti vahelduva sammuga varbseinal 2 m kõrgusele ja alla.

Veeretamine. Veeretada palli (kera) ühelt lapselt teisele läbi lookade (laius 60—50 cm, vahemaa 1,20—2,00 m); veererõnga veeretamine otsesuunas.

Viskamine, heitmine, püüdmine. Visata palle üksteisele (vahemaa 1,5—2 m); väikeste pallidega täpsusvisked kasti 1,2—2 m ja märklauda 1—1,5 m kauguselt nii vasaku kui ka parema käega; visata ja püüda palli üle võrgu; täpsusvisked korvpallirõngasse (vahemaa 1,5—2 m); visata pall maha ja üles mõlema käega 4—5 korda maha pillamata (palli diameeter 10—15 cm); visata rõngas kepile (vahemaa 1—1,5 m).

(Harjutusvara vt. tabel 8.)

Sportlikud harjutused. Kelgutamine. Kelgul istuva kaaslase vedamine üksi, kahekesi, kolmekesi. Kelgul võib istuda edaspidi, tagurpidi, kõhuli või selili lamades (jalad kelgul kõverdatud). Kelgutamine mäest alla, ka eriülesannetega: mitmesuguste esemete (käbid, oksad) mahapanekuga; esemete haaramisega (lipud, lindid).

Suusatamine. Iseseisvalt võtta suusad panipaigast ja tagasi panna, alla panna, õlal kanda. Suusatada keppideta vahelduva libiseva sammuga.

Uisutamine. Algelemendid: uiskude kinnitamine; seis ja mõned kükkimised, jalad rööbiti, vaade ees; kõnd. Uisutamine vahelduva äratõukega lumel ja jääl (kestus 20—25 minutit).

Sõitmine kaherattalisel jalgrattal (esialgu kasvataja abiga), tõukerattal (nii vasaku kui ka parema jalaga).

Suplemine. Hingamisharjutused (sisse hingata väljas, välja hingata vette (3—4 korda); edasiliikumine, käed põhjas, jalalöögid üles-alla; istuda madalas vees ja kätele toetudes lamada.

Jalutuskäigud. 25—35 minutit edasiminek, puhkus ja tagasitulek.

Liikumismänge. «Hiirelõks», «Karussell», «Kes kiirem?», «Püüdja ringist», «Lintide püüdja», «Kalurid ja kalakesed», «Hunt kraavis», «Anna pall edasi», «Stopp», «Koha otsimine», «Leia ja vaiki», «Pall üle võrgu», «Öökull», «Lindude lend», «Pallikool», «Kaks pakast», «Jänes ja hunt», «Serso».

Viieaastaste laste liigutused on tunduvalt arenenud. Kõnni ja jooksuga saavutavad lapsed kooskõla jala- ja käeliigutustes ning liigutuste rütmilisuse. Kõndida ja joosta tuleb vahelduva tempoga, läbisegi, püüdmise ja põiklemisega. Kõndides ja joostes tuleb õpetada kasutama kogu ruumi, esemete vahel liikudes mitte neid puudutama. Kasvatajal tuleb süstemaatiliselt töötada laste põhiliigutuste laitmatu omandamisega. Hüppeid peavad lapsed sooritama juba energilise äratõuke ja pehme maandumisega. Tasakaaluharjutusi ei sooritata üksi kõnnil, vaid ka jooksul: jooks mööda tasakaalupinki üles ja alla. Redelil kiirelt ja vahelduva sammuga ronides tuleb jälgida, et lapsed astmeid vahele ei jätaks. Lapsi õpetatakse kasvataja käskluse peale kiiresti rivistuma, paaridesse, rühma või ringi asetuma. Mõnedes liikumismängudes sooritavad lapsed üheaegselt mitmesuguseid liigutusi, näiteks mängus «Jänes ja hunt» lapsed hüppavad ja jooksevad. Mängujuhiks valitakse lapsi mitmeti: uue mängu puhul suurema algatusvõimega, tuttava mängu puhul ka mõni tagasihoidlikum laps, et teda aktiviseerida; liisusalmiga jne.

Lihtsamaid harjutusi sooritatakse ettenäitamiseta kasvataja sõnalise selgituse järgi.

Vahendid toovad ja asetavad kohale lapsed kasvataja juhendamisel.

Hommikuvõimlemine kestab 10—12 minutit. Harjutuste kompleks koosneb 6—7 dünaamilisest ja rühti arendavast harjutusest. Harjutuste mitmekesistamiseks kasutatakse rohkesti vahendeid.

Suusatama õpetamist võib alustada siis, kui on vaikne ilm ja temperatuur ei ole madalam kui —8° C. Suusatamiseks valitagu tasane pind või rada. Nii uisutamise kui ka suusatamise õpetamisel on oluline, et kasvataja ise oleks spordiriietuses ja näitaks vastavaid võtteid ette.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

R i v i - j a k o r r a h a r j u t u s e d. Ümberrivistumine ühekaupa kolonnist 3—4 kaupa kolonni; sooritada pöördeid paremale ja vasakule.

K õ n d. Paariskõnd kõrvuti, kätest lahti, hoides paaride vahed ühtlased; läbisegikõnnilt pikkuse järgi kolonni moodustamine;

kõnnilt 3- ja 4-kaupa rivistumine; kõnd diagonaalis läbi ruumi; «kettkõnd»; kõnd üle takistuste (kõrgus 30—35 cm); kõnd siksakina asetatud nööril (pikkus 3—4 m); kõnd tasakaalupingil, liivakott pea peal (käte abita).

Jooks. Siksakjooks suuna muutmisega; jooks sirgete jalgadega; teatejooksud vahenditega ja vahenditeta, jooks tiirleva nööri alt läbi.

Hüpped. Sulghüplemine küljele, hoides esemeid põlvede vahel jmt.; käärhüpe; hüplemine lõtvade käte ja jalgadega; kaugushüpped hoota (50—70 cm); kaugushüpped hooga (70—100 cm); kõrgushüpped (30—40 cm); sügavushüpped (30—40 cm kõrguselt esemelt); hüpped üle 30—35 cm kõrguste esemete.

Pugemine, roomamine, ronimine. Pugeda ja roomata käsi ja jalgu hästi liigutades; roomata toenglamangus, käed küünarnukini maas, jalgu järele lohistades (sama, jalgadega kaasa aidates); ronida kiiresti vahelduva sammuga varbseinal 2,5 m kõrgusele ja alla.

Veeretamine. Veeretada palli (kera) ühelt lapselt teisele (vahemaa 1,5—2 m); veeretada läbi kahest esemest ehitatud väravast (laius 50—40 cm, vahemaa 2—3 m); puuketaste või talvel õues jääst kuulide kepiga veeretamine.

Viskamine, heitmine, püüdmine. Visata palli (käbisid jt.) kaugusse (nii parema kui ka vasaku käega); visata väikesi palle nii parema kui ka vasaku käega 2—2,5 m kauguselt kasti; täpsusvisked märklauda vahelduvalt mõlema käega 1,5—2 m kauguselt korvpallirõngasse (vahemaa 2—3 m); visata suur pall üles, plaksutada käsi ja palli maha laskmata püüda kinni 8—10 korda.

(Harjutusvara vt. tabel 8.)

Sportlikud harjutused. Kelgutamine. Sõitmine tõukekelguga siledal pinnal. Kelgutamine mäest alla: läbi 1—2 erineva laiusega värava; märkivisetega; esemete haaramisega; kelgu juhtimine nöörist, jalgadega. Laskumisviise: istudes kelgul, lamades; kelgul istuva kaaslase mäest allatõukamine õlgadest, kelgust (tagant). Kelgutamisvõistlused 2—3-kaupa (kes sõidab kaugemale, otsemini jne.).

Suusatamine. Osata sooritada astmelisi samme paigal ümber suusakandade, nii vasakule kui paremale, astuda külgsammul; peamiselt harjutada sujuvat libisevat sammu; osata sõita nõlvakust alla põhiasendis (põlvi koos hoides ja kõverdades).

Suuskade korrastamine.

Uisutamine. Eelneva hoovõtuga liuelda uiskudel mõlemal jalal ja pöörata vasakule ning paremale ühel jalal. Ühel jalal sõit, teine

jalg ees ja taga. Osata iseseisvalt uisusaapaid jalga panna ja ära võtta ning korrastada.
Iseseisev sõit kaherattalisel jalgrattal pööretega paremale ja vasakule. Tõukeratastel sõita vahelduva äratõukega nii parema kui ka vasaku jalaga.
Suplemine. Ujumist matkivad liigutused käte ja jalgadega nii rinnuli kui ka selili. Lamada veepinnal noolsirgelt selili, kõhuli; liuelda veepinnal kõhuli, selili; ujuda kummirõngal, kummist loomadel, siledatel laudadel (pikkus 40—70 cm); ujuda mõned meetrid iseseisvalt.

Jalutuskäigud. Teel ollakse 40—60 min.

Liikumismänge. A. Mängud vees: «Jääkaru», «Kajakalend», «Hüplemismäng», «Kes hüppab kõrgemale?», «Veepall», «Värav», «Krokodill», «Vee kandmine».

B. Mängud ruumis ja maastikul: «Liblikate püük», «Köievedamine», «Kes kiirem?», «Kaval rebane», «Keksmäng», «Ukraadina», «Pallikool I ja II», «Pallisõda», «Palliga püüdja», «Kurnimäng», «Lendpall», «Serso», «Kaks pakast», «Hunt kraavis», «Lambamäng», «Kes veeretab rõnga kõige kiiremini jooneni?», «Me pole rõngast pillanud».

METOODILINE JUHEND

Pideva tööga on vaja saavutada seda, et kuuenda eluaasta lõpuks omaksid lapsed hea rühi nii istudes kui ka liikudes; liiguksid rütmiliselt; jookseksid kergelt nii lühikeste kui ka pikemate sammudega; suudaksid kiiresti muuta tempot, oskaksid hoida ühtlasi vahesid kolonnis liikumisel; liikuda tõuklemata läbisegi kõnnil ja jooksul; kasutaksid oskuslikult ära kogu ruumi; sooritaksid tehniliselt õigesti sügavus- ja kaugushüppeid; teaksid ja organiseeriksid ise mängitud liikumismänge ja sooritatud sportlikke harjutusi ka vabal ajal; austaksid ja täidaksid mängureegleid.

Kõnni ja jooksu ajal tuleb anda mitmesuguseid ülesandeid, näiteks: joosta ümber esemete, korjata esemeid, neid ümber asetada teise kohta, ka tasakaalupingil täita lisaülesandeid (ümber keerata, istuda jne.).

Võrdlemisi sageli kasutada head rühti soodustavaid harjutusi (kõnd kotikesega pea peal, keppi selja taga hoides jmt.). Laste põhiliigutusi tuleb pidevalt täiustada, kusjuures suurt tähelepanu osutada kiirusele, osavusele, organiseeritusele ja oskusele tegutseda kollektiivis. Visetel pöörata erilist tähelepanu õigele tehnikale.

Liigutuste täpsuse suhtes peab olema nõudlik. Laste ergutamise ja kiitmise kõrval näidata ka nende vigu ning selgitada, kuidas neist kiiremini vabaneda. Kui osa lapsi sooritab harjutuse valesti, on vaja see katkestada ja uuesti näidata kas ise või lastel, kellel see õnnestus. Mõnele lapsele võib soovitada harjutust, mis varem välja ei tulnud, harjutada vabal ajal, näiteks palli püüdmine, kaugus-, kõrgus- ja sügavushüpped jne. See suunab lapsi vaba aega kasulikult kasutama ja arendab nende algatusvõimet.

Liikumismängud olgu mitmekesised, kus lihtsa jooksu asemel on kõrvalepõiklemist, viskeid, hüppeid, mis nõuavad kiirust, osavust ja tähelepanu. Eriti tuleb rõhutada mängureeglite ausa täitmise tähtsust. Kuueaastaste laste võimed osavuses ja kiiruses on küllalt arenenud, huvi sportlike ürituste vastu kasvanud, seepärast tunnevad nad juba rõõmu ka võistlusmängudest, kus saab oma võimeid proovida. Võib julgelt organiseerida võistluselemente sisaldavaid mänge, näiteks «Kes kiiremini jookseb lipuni» jt. Liigutuste kiiruselt, jõult ja osavuselt tuleb moodustada võrdvõimelised rühmad, vastasel korral tulevad tugevamad ja osavamad alati esimesteks.

Heaks rühti, tähelepanu ja liikuvust arendavaks vahendiks on mängud palliga, eriti väikeste pallide ja kergete reketitega. Kuueaastastel lastel peaksid olema väiketennise ja sulgpalli mänguvahendid.

Kui teistes rühmades sooritatakse peamiselt matkivaid harjutusi, siis selles rühmas peab kasutama paralleelselt nendega teisi, eriti mitmesuguste vahenditega harjutusi.

Hommikuvõimlemine kestab 12—15 minutit. Harjutuste kompleks koosneb 6—8 harjutusest, millede sooritamine käib ka võimlemisoskussõnade järgi. Iga harjutust tehakse 4—6 korda järjest.

SELETUSKIRI

Emakeelt õpetades annab kasvataja laste käsutusse ühiskonnas vajaliku suhtlemisvahendi, rikastab laste teadmisi ümbritsevast elust, arendab nende mõtlemist, rikastab kõnet, parandab häälda-mist ja harjutab lapsi kasutama kõnekeelt vastavalt kirjakeele normidele. Korrektne emakeeles väljendamine peab lasteasutuses harjumuseks muutuma, nii et koolis ei tuleks enam elementaarset väljendusoskust õppida ja väikelapseeas juurdunud keelevigu kõrvaldama hakata.

Arendades laste suulist väljendusoskust, õpetatakse lapsi kõnes vabalt ja kuulajatele arusaadavalt väljendama: iga häälikut sõnas selgelt ja õigesti hääldama, mõtete väljendamiseks kõige sobivamaid sõnu valima, mõttelt terviklikke lauseid kasutama jne. Koolieelikute rühmas algab lugemise ja kirjutamise algõpetus.

Tõsist tähelepanu peab osutama kõnekultuurile. Lapsi õpetatakse nii täiskasvanutega kui ka kaaslastega viisakalt rääkima, teiste juttu tähelepanelikult kuulama, kõnelusse mitte vahele segama, vaikselt rääkima, eriti kui teised töötavad või puhkavad.

Emakeele õpetamine on tihedalt seotud laste tunnete kasvatamisega ja nende moraalse palge kujundamisega. Lastes kasvatatakse sõbralikkust, ausust, tagasihoidlikkust, armastust oma kodukoha ja Nõukogude kodumaa vastu, kollektiivsustunnet, rahvaste sõprust, tööarmastust ja austust kõikidel aladel töötajate vastu.

Lasteasutuse ülesannete hulka kuulub huvi ja armastuse kasvatamine kirjanduse vastu. Kirjandus on vaimse, kõlbelise ja esteetilise kasvatuse üks vahendeid, ta arendab laste kõnet ja rikastab sõnavara.

Emakeele õpetamiseks lasteasutuses on kaks töövormi: a) ema-

keele õpetamine spetsiaalsetes kõne arendamise tundides, b) sisult ja vormilt õiges kõnes väljendamine teistes tundides ning kõikidel laste tegevustel.

Emakeele tunnid erinevad mõnevõrra teistest tundidest. Kõik lapsed ei saa siin olla üheaegselt ja ühtviisi aktiivsed: kui üks räägib, siis teised peavad kuulama. Seega on kuulajad vaimselt aktiivsed. Mida väiksem on aga laps, seda rutem väsib ta vaimsete ülesannete täitmisest. Sellepärast peavad emakeele tunnid olema eriti hästi läbi mõeldud ning vaheldusrikkad, näiteks: vestluste ja jutustamise vahele tuleb põimida kollektiivset laulu, luuletuste esitamist, kõneharjutusi ja mitmesuguseid mängulisi võtteid, mida on võimalik siduda käsitletava teemaga. Õpetamise kõrval ei tohi tagaplaanile jääda tundide emotsionaalsus.

Emakeele õpetamisel kasutatakse mitmesuguseid töövorme, nagu vaatlusi, ekskursioone, vestlusi, jutustamist, õppemänge.

V a a t l u s e d. Vaatluste teel saavad lapsed teadmisi kõige lähemast ümbrusest, tutvuvad loodusega, nõukogude inimeste tööga, mõnede lastele arusaadavate ühiskondlike sündmustega, mitmesuguste esemete ning nende omadustega jne.

Vaatlused toimuvad õppetundides, ruumis ja õues viibides, jalutuskäikudel ja ekskursioonidel.

Vaadeldakse loodusnähtusi, inimeste tööd ja tegevust, elusolendeid jms.

Juba vaatluse teemat läbi mõeldes peab kasvataja hoolikalt valima ainult kõige olulisema, eredama, lastele sobiva, arusaadava ja jõukohase materjali. Tuleb eriti hoiduda lapsi muljetega üle koormamast, mis väsitaks neid, ei soodustaks sügava elamuse tekkimist. Tüdimust tekitavad ka vaatlused, mis ei paku midagi uut.

Vaatlusi tuleb juhtida nii, et lastes kasvaks positiivne suhtumine nõukogulikesse elunähtustesse: äratada austust tööinimeste vastu, armastust kodu vastu, millest järk-järgult kasvab välja kodumaa-armastus ja nõukogude patriotism. Lapsi tuleb õpetada nägema ilu ümbritsevas elus, looduses ja kunstis. Neid peab õpetama seda hindama ja kaitsma.

Peatähelepanu tuleb pöörata vaadeldava objekti või nähtuse tähtsusele inimeste elus, nende töös ja omavahelistes suhetes.

Kõige suurema elamuse saavad lapsed objekte ja sündmusi vahetult vaadeldes. See annab ainet kõigile laste meeltele: silmale, kõrvale, maitsmis- ja teistele meeltele.

Kui aga otsene vaatlus on võimatu, kuid teemat tuleb siiski käsitleda, võib objekte asendada nende kujutisega (pilt, skulptuur, mänguasi, makett, topis vms.). Kuid see pakub tegevust

ainult silmale. Eriti tuleb siis jälgida, et teema käsitlus oleks emotsionaalne, köitev ja arusaadav.

Ekskursioonidel tutvuvad lapsed vahetult neid ümbritseva looduse ja ühiskondlike elunähtustega, areneb vaatlusoskus ja teadmishimu. Looduses kuulevad lapsed vee vulinat, puude kohisemist, linnulaulu, tunnevad lillelõhna, näevad loomi ja inimesi tegevuses.

Ekskursioonide peamiseks väärtuseks on see, et vahetul vaatlusel on tegevuses mitmesugused analüsaatorid, mille tõttu elamused on sügavamad kui sündmuse või objekti kujutisi vaadeldes. Sügavama elamuse puhul vallanduvad laste vaimsed võimed, tähelepanu keskendub, vaatlusvõime areneb, tekib elevus ja lapsed tunnevad vajadust oma muljeid ja elamusi väljendada kõnes, laulus, joonistustes jms. Värskes õhus toimuvad ja lastele liikumist võimaldavad ekskursioonid on kasuks ka laste kehalisele arenemisele.

Ekskursioonide arv ja sihtkohtade valik sõltub antud rühma programmist, laste arengutasemest ja kohaliku ümbruse iseärasustest. Lähemast ümbrusest valitagu kasvatuslikust seisukohast lähtudes väärtuslikumaid ja antud kohale iseloomulikumaid objekte, mis ei asu liiga kaugel ega ole ohtlikud laste elule ja tervisele. Pikemale ekskursioonile võib minna vaid sel juhul, kui saab kasutada mugavat transporti ja 25 lapsega sõidavad kaasa vähemalt kaks täiskasvanut.

Tähtis on ekskursiooni aja õige valik. Näiteks talvekuudel minnakse ekskursioonile tavaliselt enne lõunat jalutuskäiguks ettenähtud ajal. Ainult erandjuhul, tingituna vajadusest, võib ekskursioon toimuda ka pärast lõunat (ekskursioon kooli, kui I klass töötab teises vahetuses).

Ekskursioonid nõuavad kasvatajalt hoolikat ettevalmistamist. Ta peab ise tundma kohta, kuhu kavatseb lapsed viia, mõtlema läbi, missugused esemed ja vahendid ekskursioonile kaasa võtta, et kindlustada laste aktiivne tegevus. Enne ekskursioonile minekut tuleb äratada huvi eelseisva ekskursiooni vastu; teatada, kuhu minnakse, millega seal tutvutakse, millele peab eriti tähelepanu pöörama. Ekskursioon olgu emotsionaalne, huvitav, kindlustagu laste maksimaalse aktiivsuse, äratagu mõtteid, positiivseid tundeid.

Ekskursiooni lõpul tehakse kokkuvõte sellest, millega tutvuti. Kokkuvõtet võib teha kas kohapeal või kohe pärast lasteasutusse jõudmist.

Vaatlusi saadab vestlus, kus selgitatakse ühe või teise

eseme kasutamise võimalusi, loodusnähtuste põhjusi, nende mõju inimestele jne. Vestluses aktiviseerub kõne, rikastub sõnavara, areneb loogiline mõtlemine, õpitakse võrdlema, eraldama olulist ebaolulisest, leidma seoseid, tegema järeldusi.

Kuni 2-aastaste lastega vesteldakse ainult individuaalselt. 2—4-aastaste laste rühmade emakeele tundides peamiselt vaadeldakse, millega kaasneb vestlus, 5—6-aastaste laste rühmades on vestlus ka iseseisev tunni vorm, kus süvendatakse ja laiendatakse laste teadmisi, arendatakse nende vestlusoskust.

Et lapsed oleksid vestluses aktiivsed, peavad nad vestluse aine kohta omama küllaldaselt konkreetseid teadmisi ja muljeid, mis on omandatud iseseisvatel vaatlustel igapäevases elus, vastavatel ekskursioonidel, piltide, lastekirjanduse jm. kaudu. Vestluses liituvad kõik need üksikud, erineval teel saadud teadmised tervikuks. Vestluse läbiviimisel peab kasvatajal olema plaan, milles on märgitud õpetuslikud ja kasvatuslikud ülesanded, samuti ka esitatavad probleemid ja küsimused loogilises järjekorras. Vestluse algus peab olema emotsionaalne, laste tähelepanu köitev ja mõtteid kõne all olevale teemale suunav (vastav pilt, mänguasi, huvitav sissejuhatus vm.). Väga tähtis on sobiva näitliku materjali, samuti sobivate naljandite, mõistatuste, vanasõnade, kõneharjutuste, luuletuste või laulude kasutamine. Lühikesi sissejuhatavaid vestlusi esineb peaaegu kõikides tundides.

Oluline osa on vestlustel ja kõnelustel ka väljaspool tunde, laste muude toimingute ajal (pesemine, riietumine). Peale selle peab kasvataja leidma võimaluse vestelda iga lapsega teda huvitavast sündmusest või asjast. Niisugune jutuajamine toimugu rahulikus miljöös, möödaminnes vahetatud küsimused-vastused seda ei asenda: lapsel peab tekkima rahuldustunne kontaktist kasvatajaga.

J u t u s t a m i n e toimub nii tundides kui ka muul ajal. 2—3-aastaste laste rühmade emakeele tundides kuulavad lapsed kasvataja jutustamist ja kordavad koos temaga üksikuid repliike. 4—5-aastased lapsed jutustavad lihtsat tuttavat juttu või muinasjuttu kasvataja küsimuste abil, kusjuures esikohal on sužee edasiandmine. Alates kuuendast eluaastast arendatakse laste jutustamisoskust spetsiaalselt tundides. Selleks kasutatakse vastavalt eale ja võimetele järgmisi jutustamise liike: 1) jutustamine isiklikest kogemustest; 2) jutustamine piltide järgi; 3) kuuldud kirjandusliku teksti jutustamine; 4) jutustuse väljamõtlemine (loovjutustus).

Ümberjutustamiseks tuleb valida jõukohane, lihtne, võimalikult lühike, huvitava keele ja kergesti meeldejääva sisuga jutt

(rahvamuinasjutud), kusjuures oluline on nii sündmustiku kui ka kirjaniku väljendusvahendite osaline edasiandmine.

Jutustamisoskuse õpetamise võteteks on jutu koostamine küsimuste, näidisjutu või kasvataja poolt esitatud plaani järgi.

Et lastele muutub igavaks ja väsitavaks kogu tunni vältel kuulata kaaslaste jutustusi, siis on soovitav jutustamise tunde ühendada näiteks mängu, tuttavate luuletuste kordamise, kõneharjutuste, lavastuste jms.

Jutustamiseks leidub võimalusi ka väljaspool tunde. Lapsed jutustavad kasvatajale ja kaaslastele oma tegevusest kodus, nähtud lasteetendustest, huvitavast külaskäigust jms.

L a v a s t a m i n e. Elamuslikum kui ümberjutustamine on kuuldud pala lavastamine-mängimine. Lapsed, kujutades tegelasi, õpivad kasvataja suunamisel edasi andma tegelaste kõnet suurema ilmekusega, leides vastava intonatsiooni, mitmesuguse kõne tempo ja žestid. Selline kõnearendamise viis võimaldab osaliste vahetamist, pakkudes suuremale arvule lastest aktiivset tegevust. Rühmakaaslased on sellist ettekannet meeleldi nõus korduvalt kuulama. Seega omavad lavastused suurt väärtust laste kõne ja selle ilmekuse ning loogilise mõtlemise arendamisel. Ühtlasi rikastab juttude lavastamine tunnis laste vaba mängu ja annab ka head materjali laste pidude sisustamiseks. 2—4-aastastele lastele lavastab kasvataja jutu nuku- või varjuteatriga, 5—6-aastaste laste endiga aga lavastatakse emakeele tunnis neile sobivaid palu. Üht ja sama pala lavastatakse korduvalt, igakord erinevate lastega, kuni kõikidel see selge on. Tunnis läbivõetu lavastamisel kasutatud tegelaste kostüümide detaile või vastavaid käpiknukke antakse lastele vabaks kasutamiseks mängu ajal. Viimane suunab lapsi tunnis läbivõetut omaalgatusel kordama ja rikastab loovmängu.

L u u l e t u s t e õ p e t a m i n e. Kuulates luuletusi tajuvad lapsed oma emakeele ilu, esitades aga ise neid, paraneb laste hääldamine, rikastub sõnavara ja areneb ilmekas kõne.

Luuletusi päheõppimiseks tuleb valida hoolikalt. Pikkuselt on sobivad 1—3-salmilised. Kui üks luuletus on rohkem poiste huvivallast, siis teine valitagu tütarlastepärane. Luuletuste valikul päheõppimiseks ei tule lähtuda ainult kasvatuslikust eesmärgist, vaid tingimata ka sellest, kuivõrd ta soodustab ilmeka ettekande arendamist — erineva hääletooni, tempo, miimika, žestide jms. kasutamist. Selleks sobivad dialoogid ja teised otseses kõnes kirjutatud luuletused, eriti sellised, mis võimaldavad ettekannet saata vastavate žestidega või neid mängida.

Luuletusi tuleb õpetada õigesti, mitte rahulduda teksti monotoonse mahavuristamisega. Selleks et luuletust ilmekalt lugeda, peab aru saama selle sisust. Seepärast peab kasvataja esitama luuletuse lastele meisterlikult: paraja tempo ja pausidega, õigesti asetama rõhud, vastavalt teksti sisule kasutama intonatsiooni, hääle tugevust, miimikat ja žeste. Kasvataja peab luuletuse eelnevalt hästi läbi töötama ja pähe õppima. Ka tuleb läbi mõelda, kas luuletuses esinevad sõnad ja mõisted on kõik lastele arusaadavad ning vajaduse korral need eelnevail vaatlustel või mõnel muul sobival juhul selgitama.

Enne luuletuse esitamist tuleb luua vastav meeleolu kuulamiseks. Seda võib teha mitmeti. Vahel haarab lapsi luuletus siis, kui see esitatakse sobival kohal vaatluse juures. Mõnikord tuleb enne luuletuse ettekandmist sellest huvitavalt vestelda ja siis luuletus esitada.

Oluline on ka luuletuse esitamisele järgnev töö. Vaja on saavutada seda, et lapsed elaksid siiralt kaasa luuletuses öeldule, et nad mõistaksid sisu. Nii on mõnel juhul otstarbekas vestelda pärast luuletuse ettekandmist selle sisust, siduda esitatu laste endi kogemustega. Vestluse muudab huvitavaks näitlikkus: illustratsioonid, eredad pildid, tekstiga sobiva mänguasjaga tegelemine jms. Vahel võib ka luuletust lasta ümber jutustada või selle põhjal joonistada. Kõik see suunab lapsi süvenema luuletuse sisusse.

Kui nooremate rühmade lapsed peamiselt matkivad kasvatajat, siis kuuendast eluaastast alates tuleb taotleda, et lapsed ise püüaksid leida õige intonatsiooni. Sel eesmärgil tuleb luuletuse teksti lahtimõtestamisel lastega koos arutada, kuidas ja millise häälevarjundiga, millises tempos, millise näoilmega jne. sobiks üht või teist kohta luuletuses öelda. Seejärel hakatakse luuletust õppima. Lapsed esitavad luuletuse ühekaupa. Otstarbekas on väljakutsutud laps asetada nii, et teised teda näevad. Kasvataja leidku endale ka niisugune koht, et deklameerija ja kogu rühm tema nägu näeksid. Teksti ütleb kasvataja ette ühe rea kaupa. Laps kuulab, ja kui kasvataja lõpetab, kordab laps öeldut. Vajaduse korral, kas ebaselgel hääldamisel või ilmekuse puudumisel, tuleb viga kohe selgitada ja lasta sedasama uuesti korrata. Paranduse selgitus olgu lastekohane ja konkreetselt sõnastatud. Õppides luuletust ridade kaupa, on lastel aega mõelda intonatsioonile ja tekst jääb paremini ning kindlamalt meelde. Lastele, kes kuulavad, võib anda ülesande: öelda, milline koht deklameerijal kõige paremini õnnestus. See suunab rühma aktiivselt kaasa töötama.

Kollektiivselt võib lugeda vaid neid luuletusi või lõike, mis kajastavad kollektiivi tundeid ja meeleolusid. Kõikide luuletuste pidevalt kollektiivne õppimine on kahjulik. Lapsed ei leia oma isikupärast väljendusviisi, vaid matkivad mehaaniliselt kasvatajat. Ka kasvatajad ise kalduvad sel puhul ebaõigesti, skandeerides luuletust esitama.

Hääle kandvuse ja selguse saavutamiseks peab juba varakult (3—4 a.) jälgima ja vajalikku tähelepanu osutama suulihaste artikuleerimisele, s. o. häälda misele, eriti ülahuule töö-liikuvuse saavutamisele.

Loomulik hääle tugevus saavutatakse siis, kui kõnelemisel ei seisa kasvataja lapse kõrval, vaid eemal. Distantsitunne paneb nii last kui ka kasvatajat ennast paraja tugevusega rääkima. Mitte lasta lapsi ka ebaloomulikult valjult deklameerida.

Luuletuse esitamisel tuleb taotleda vaba ja kaunist esinemist: loomulikku keha- ja peahoiakut, vältida kramplikku pea püsti- ja käte kõrvalhoidmist ning argadel lastel pea norgulaskmist ja allavaatamist.

Ilmekat ettekannet tuleb pidevalt harjutada, milleks kasutada 2—3 korda nädalas osa aega emakeele tunnist. Ei ole oluline, et lapsed teaksid palju luuletusi. Kasvataja eesmärgiks olgu see, et iga laps armastaks luulet, teaks mõned aasta jooksul õpitud luuletused ning oskaks neid ilmekalt esitada.

Õ p p e m ä n g e kasutatakse emakeele programmis ettenähtud materjali omandamiseks ja kinnistamiseks. Neis mängudes täpsustatakse ja laiendatakse laste teadmisi ning kujutlusi ümbritsevatest esemetest ja nähtustest, aktiviseeritakse sõnavara, arendatakse mõtlemist, mälu, tähelepanu jne.

Õppemängudes esitatakse ülesandeid, mis nõuavad oskust eraldada kõige olulisemaid eseme tunnuseid, meenutada nähtut ja kuuldut, leida vajalik sõna, mõistatada mõistatusi, teha üldistusi. Lastes kasvatatakse oskust tähelepanelikult kuulata, küsimustele vastata, iseseisvalt lahendada antud ülesanne, kaalutleda, vaikida, kui ei küsita jne.

Õppemängudes omab suurt tähtsust kasvataja kõne kui kujutluste täpsustamise, mõtlemise arendamise ja emakeele omandamise vahend.

Õppemänge korraldatakse nii õppetundides kui ka vaba mängu ajal. Mängud tundideks valib kasvataja vastavalt programmis ettenähtud ülesannetele. Vaba mängu ajal valivad lapsed ise mänguvahendid (loto, doomino); nad mängivad individuaalselt või väikestes rühmades.

Õppemängud peavad olema lastele huvitavad ja meelepärased. Mänge korratakse mitmesugustes variantides neid järk-järgult komplitseerides. Et mängud kulgeksid huvitavalt, elavalt ja reeglipäraselt, peab kasvataja neid põhjalikult ette valmistama. Nooremates rühmades kulub õppemänguks tavaliselt terve tund, vanemates rühmades moodustavad õppemängud emakeele tunnist ühe osa (ca 5—10 min.). Vanemate lastega võib korraldada õppemänge ka ilma vahenditeta. Neis mängudes nõutakse erilist täpsust sõnade valikul ja ühtede sõnade asendamist mõtteliselt teisega. Näiteks mängus «Ütle vastand» tuleb leida vastupidise tähendusega sõnu (suur-väike, kuum-külm). Sõnalisteks mängudeks kasutatakse lastele hästi tuttavat materjali. Kasvataja küsimused ja laste vastused peavad olema lühikesed ja järgnema üksteisele pidevalt. Lisaküsimusi ei esitata, sest see muudab mängu tavaliseks vestluseks.

Iga õppemängu mängitakse kindlate reeglite järgi: tegutseda järjekorras; vastata ainult siis, kui küsitakse; jälgida teiste vastuseid, et mitte korrata öeldut jne.

Mängureegleid antakse lühidalt ja selgesti, mõnikord kaasneb sellega mängu demonstreerimine. Mängu ajal jälgib kasvataja reeglite täitmist, mõnikord mängib ise lastega kaasa, juhtides mängu oma eeskujuga.

Emakeele programm koosneb järgmistest omavahel lahutamatult seotud osadest:

1) õige kõne;
2) ümbritsev elu;
3) lastekirjandus;
4) lugemine ja kirjutamine.

Kuigi edaspidi on programmi iga osa käsitletud eraldi, ei tule seda mõista nii, et programmiosade õpetamine ja harjutamine toimuks lahus. Emakeele õpetamine on tervik, mille sisu moodustab ümbritseva maailma tundmaõppimine ja mille väljendusvahendiks on häälduselt ja vormilt õige kõne. Igas emakeele tunnis peab võrdselt tähelepanu pöörama nii kõne sisule kui ka vormile.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Korrektse kõne kujundamiseks tuleb arendada õiget hääldamist, selget diktsiooni, õigete grammatiliste vormide kasutamist, õiget lauseehitust ja kõik need oskused muuta vilumusteks igapäevase kasutamise teel. Õige kõne kujundamisel arvestatagu laste eakohaseid võimeid. Kogu töö toimugu selle sõnavara baasil, mis laps omandab tutvumisel ümbritseva eluga.

Et lapsed läheksid kooli vajalike kõnevilumustega, peab lasteasutuses arvestama järgmisi nõudeid.

1. Laste elu peab olema sisukas, nii et neil oleks, millest rääkida (mängud, jalutuskäigud, tunnid, peod jne.). Oskuslikult ühendada läbivõetud materjali kordamine uue materjali esitamisega.

2. Üheks kõige olulisemaks laste õige kõne eelduseks on kasvatajate ja teiste täiskasvanute eeskujulik kõnekeel, mis peab olema ilmekas ja grammatiliselt õige, kusjuures erilist tähelepanu tuleb pöörata sõnade astmevaheldusele ja väldetele. Kasvataja kõne olgu vaba murdemõjudest. Kohalikust murdest võib kasutada mõnikord sõnavara, kuid mitte häälikulisi ja vormilisi erinevusi.

3. Teise inimese kõne tajumine üksi ei kujunda kõnevilumust. Tuleb võimaldada lastel kõnelda omavahel ja vestelda täiskasvanutega. Väljendusoskuse harjutamiseks tuleb nõuda õige kõne kasutamist kõigis tundides, mängu ajal ja muudel päevastel toimetustel. Eriti peab julgustama kõnelema tagasihoidlikke ja argu lapsi. Keelevigu tuleb parandada järjekindlalt ja korduvalt ning lasta harjutada õiget vormi.

4. Ei tohi unustada hoolitsust laste närvisüsteemi, kõrvade ja kõneorganite eest ning arendada nende õiget talitlust. Närvisüsteemi ja kuulmise kaitseks tuleb nõuda paraja häälega rääkimist, hääle pingutuseta kasutamist. Kuulmistähelepanu ja hingamiselundite tegevuse arendamiseks on vaja mängida vastavaid mänge.

K õ n e k o n t r o l l i m i n e. Iga õppeaasta algul peab kontrollima kõikide laste kõnet. Imikuil ja maimikuil kontrollitakse algul sõnavara suurust: esimesel eluaastal sõnadest arusaamist, üheaastastel lastel aktiivselt kasutatavate sõnade hulka. Alates kolmandast eluaastast kontrollitakse laste hääldamisoskust. Selleks kasutatakse pilte ja mänguasju, mille nimetustes esinevad

kontrollitavad häälikud sõna algul, lõpus või keskel. Vanemates rühmades (5- ja 6-a.) kontrollitakse peamiselt uustulnukate kõnet, pöörates erilist tähelepanu lausete selgele hääldamisele (diktsioon) ja sõnade õigele vältele. Ka vanemate laste hääldamist võib kontrollida piltide abil, kuid tulemusrikkam on lasta öelda peast luuletust, sest selle esitamisel selguvad kõik hääldamisvead. Õppeaasta jooksul tuleb aeg-ajalt kontrollida kõigi nende laste hääldamist, kelle kõnes esines mingisuguseid puudusi või iseärasusi.

Kõne kontrollimisel tuleb märkida rühma nimekirja iga lapse kõne iseloomustus, sealjuures tähele pannes peale hääldamise erijoonte ka tüüpilisi grammatilisi vigu, kõne tempot, hääle tugevust, sõnavara suurust ja iseloomu (omaloodud sõnad jm.).

Õige hääldamise õpetamine. Alljärgnevas programmis on õige hääldamise all mõeldud emakeele häälikute õiget moodustamist, sõnade selget ja õiget hääldamist, õigete väldete kasutamist, puhast diktsiooni, rikast ja mitmekesist intonatsiooni, oskust reguleerida hääletooni ja hääle tugevust vastavalt vajadusele.

Õige hääldamise õpetamisega tuleb tegelda lapse lasteasutuses viibimise aja kestel, kuid pearõhk langeb sellele 2—4-aastaste laste rühmades. Enne seda toimub kõneaparaadi ettevalmistamine kõneks (lalisemine) ja esimeste sõnade moodustamine, hiljem on esikohal kõne grammatilise ehituse omandamine.

Õige ja selge hääldamise eelduseks on hästiarenenud kuulmistähelepanu ja kõneorganite (hingamis-, hääle- ja hääldamiselundite) töö. Kuni 2-aastaste lastega harjutatakse hääldamist ja arendatakse kõneaparaati lapsega individuaalselt mängides. 2—4-aastastele lastele õpetatakse õiget hääldamist kollektiivsetes mängudes. 5- ja 6-aastaste lastega töötades on esikohal diktsiooni harjutamine ja hääle tugevuse reguleerimine, milleks kasutatakse kõneharjutuste (kiirkõne, liisusalmid jm.) kooris esitamist. Viimati mainitud vanuserühmades õpetatakse individuaalselt neid lapsi, kellel esineb hääldamisvigu. Hääldamisvigade kõrvaldamiseks tuleb konsultatsiooni saamiseks pöörduda logopeedi poole ja harjutada tema juhendamise järgi.

Kõnevilumuste kujundamine. Kõnevilumuste all mõistame pikaajalise harjutamisega omandatud oskusi, harjumust kuulata kaaskõnelejat ja oma mõtteid kuulajatele arusaadavalt teatavaks teha.

6—9-kuuselt omandab laps võime kõnest aru saada, kuid eeldusel, kui ta kuulmisorganid on korras ja temaga kõneldakse. Kõnevormiks selles eas on lalisemine, mille kestel kõneaparaat

areneb. Selle tagajärjel hakkab 10—12-kuune laps ütlema esimesi sõnu ja seega oma soove ja mõtteid väljendama algul ühe-, hiljem kahesõnalausega. Sellest primitiivsest eneseväljendusest areneb hiljem täiuslik suhtlemisvahend — inimkõne.

Kõnevilumuste edaspidisel kujundamisel tuleb õpetada lapsi vastama küsimustele, osa võtma kõnelustest (dialoog). Järk-järgult õpetatakse lapsi iseseisvalt jutustama (monoloog). Lapsi peab õpetama vestlustel ja jutustamisel parajat tempot kasutama, sest neil on kalduvus vahel liiga kiiresti kõnelda.

Laste kõnevilumusi kujundatakse emakeele tundides ja ka teistes tundides ning igasugustel muudel tegevustel.

Grammatiliselt õige kõne kujundamine. Väikelapseeas tuleb õpetada lapsi grammatiliselt õigesti rääkima. Õigesti rääkida ja hiljem õigesti kirjutada pole lihtsalt oskus, vaid eelkõige harjumus ja seda tuleb hakata varakult arendama. Grammatiliste vigade ennetamine ja õigeaegne kõnest kõrvaldamine ei lase vigastel vormidel juurduda.

Kõige tavalisemad vead laste kõnes on laadivahelduslike sõnade muutmisel (õede pro õdede, loege pro lugege jm.) ja vältevead astmevahelduseta sõnade hääldamisel, millest tulenevad muutmisvead (töödatakse pro töötatakse, kinniseid pro kinnisi jm.).

Käändsõnade puhul esineb kõige rohkem vigu ainsuse omastava, osastava ja sisseütleva, mitmuse nimetava, omastava ja osastava kasutamisel (selle hani pro selle hane, seda karut pro seda karu, merde pro merre, vankerde pro vankrite, kivisi pro kive, suhkurt pro suhkrut jne.).

Pöördsõnade muutevormide kasutamisel eksitakse eriti lihtmineviku, umbisikulise tegumoe ja käskiva kõneviisi tarvitamisel (peses pro pesi, õmbletakse pro õmmeldakse, näege pro vaadake jne.).

Sageli esineb vigu omadussõnade keskvõrde kasutamisel nendes sõnades, kus muutub tüvevokaal või tüvi (aram pro arem, mõrudam pro mõrum, heam pro parem jne.).

Imikute, maimikute ja 3—4-aastaste mudilastega ei harjutata otseselt õigeid vorme vastava eesmärgiga õppemängudes. Lastele on eeskujuks nendega tegelevate täiskasvanute õige kõne. Kasvatajal tuleb alati parandada laste kõnes esinevaid vigu, kusjuures on soovitav lasta õiget vormi korrata.

5- ja 6-aastaste lastega harjutatakse õigeid keelendeid õppemängudes, kus küsimustele vastamisel tuleb kasutada teatud käänet või pöördsõna vormi. Sõnad valitakse vastavalt laste sõnavara

suurusele ja mänge korratakse aeg-ajalt nendesamade ja ka uute, juurdeõpitud sõnadega. Sõnaline materjal tuleb valida nii, et valesti tarvitatavate sõnade kõrval on enamus neid, millede kasutamisel lapsed ei eksi. Kui kasvataja mängu ajal iga sõna parandaks, siis kaoks huvi mängu vastu.

Kuni üheaastased lapsed

PROGRAMM

2.—7. elukuul arendada nägemis- ja kuulmismeelt, oskust keskendunult vaadata ja kuulata, ergutada lalisema.
8.—9. elukuul õpetada kuulama täiskasvanu kõnet, sõnu, häälitsusi, ergutada korduvalt hääldama mitmesuguseid silpe.
10.—12. elukuul arendada aktiivset kõnet: lasta korrata täiskasvanu väljendeid, õpetada aru saama keelu «ei tohi» tähendusest.

METOODILINE JUHEND

Kasvataja peab lapsega suhtlemisel kasutama iga momenti tema kõne arendamiseks. Kasvataja ergutab last lalisema, hääldades lapsele tuttavaid ja uusi häälikuid ning silpe. Tegelustel 5—10-kuuste lastega arendab kasvataja kõnest arusaamist, näidates suuri, värvilisi ja häälitsevaid mänguasju. Algul asetsevad mänguasjad kindlates kohtades, hiljem paigutatakse neid laste nähes teise kohta. 8—9-kuust last tuleb õpetada leidma nimetatud mänguasi teiste hulgast. 10—12-kuustele lastele võib näidata ka pilte, mida nad kasvataja ettepanekul hiljem ise leiavad. Kasvataja näitab mänguasjaga lihtsat tegevust, näiteks koer jookseb, ja matkib koeraga vastavat liikumist.

Et laps õpiks eraldama sõnu ja nendest aru saama, räägib kasvataja lühikeste ja selgete lausetega, eraldab intonatsiooniga tähtsaima sõna lauses, ootab lapse reageerimist öeldule. Sõna peab ühtima selle momendiga, kui laps teeb nimetatavat liigutust või vaatleb kõne all olevat eset, liikumist või täiskasvanu tegevust. Kasvataja kõne peab olema parajalt aeglane, emotsionaalne ja ilmekas, hääletoon sõbralik ja südamlik, laps peab nägema kõneleja huulte liikumist.

Kõik tegelused olgu lastele huvitavad ja valmistagu neile rõõmu. Esimese eluaasta jooksul tegeldakse nendega peamiselt individuaalselt. Kuni aastaste laste passiivne sõnavara piirdub umbes 6—10 sõnaga.

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

I POOLAASTA

Õpetada oma vajadusi ja soove avaldama žestide, miimika ja sõnade abil. Soodustada lalisemist ja häälitsemist, täiskasvanu kõne matkimist, arendada oskust vastata küsimustele ühesõnalausega. Arendada omadussõnade mõistmist (koer on väike, suur, karvane). Õpetada täitma lihtsaid korraldusi.

II POOLAASTA

Aktiivse kõne arendamiseks ergutada võimalikult sageli pöörduma täiskasvanute poole; lasta korrata sõnu ja lihtsaid kasvataja poolt öeldud lauseid. Õpetada kasutama 2—4-sõnalist väljendit oma soovide ja tähelepanekute avaldamiseks. Muuta kõne peamiseks lapse ja täiskasvanu suhtlemise vahendiks, kasvataja kõne aga lapse käitumise reguleerijaks; õpetada alluma täiskasvanu sõnalistele korraldustele ja täitma neid.

METOODILINE JUHEND

Aktiivset kõnet ja kõnest arusaamist kujundatakse nii igapäevaste toimingute ajal kui ka spetsiaalsetel tegelustel. Nädalas on selliseid tegelusi ööpäevastes rühmades 4—5, päevastes rühmades 4—3, kaasa arvatud vestlused ja vaatlused õues. Esimesel poolaastal võivad lapsed kasutada ühesõnalauseid (peamiselt nimisõnu), kusjuures tähenduse määrab olukord, žest ja intonatsioon. Aktiivne sõnavara koosneb 30—40 sõnast. Teisel poolaastal hakkavad lapsed kasvataja ergutamisel kasutama lihtlauseid, kus esineb ka tegu-, omadus- ning asesõnu. Teise eluaasta lõpul peaks laste sõnavaras olema umbes 300 sõna. Soovitavad tegelused on esemete ja loomade näitamine ja nimetamine; piltide näitamine koos lihtsa tegevuse seletusega, pildil kujutatud eseme või samasuguse pildi leidmine, lühiluuletuste ja laulumängude «Patsi-patsi», «Miilu-Maalu», «Koer läheb karja» jt. kuulamine ja kordamine koos kasvatajaga.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada mõistma näitlikustamata suulist kõnet; arendada aktiivset kõnet; õpetada õiget hääldamist; arendada ilmekat kõnet; ergutada küsilausete esitamisele.

Kolmanda eluaasta lõpuks koosneb lapse sõnavara umbes 1200—1300 sõnast. Laps kasutab mitmesõnalauseid, kuid neis on tihti grammatilisi vigu. Kasvataja ülesandeks on vigu parandada, kuid korrata lasta pole vaja. Sõnavara suureneb vaatluste ja vestluste kaudu. Vestlused toimuvad peamiselt igapäevastel toimingutel, konkreetsete esemete, piltide, harvem nähtuste vaatlemisel. Alustatakse kõige tavalisemate, igapäevaste esemete vaatlemisega. Lapsed on suutelised lihtsa kuuldud jutu kohta esitatud küsimustele vastama.

Hääldamine on vastavalt eale palataliseeritud (pehme), häälikud põhiliselt õiged, välja arvatud *r, l, s* ja mõnikord *k*, kuid nende õpetamist pole vaja veel alustada. Ainult kurgu *r*-i kasutamist ei tohi lubada ja seda viga tuleb hakata kohe kõrvaldama.

Väga palju peab organiseerima mänge kõneorganite arendamiseks. Puhumismängud soodustavad sügava sissehingamise ja pika väljahingamise tekkimist. Puhuda võib lipukesi, võililleseemneid, õhupalle, seebimulle, udusulgi jm. kergeid esemeid. Kasvataja näitab, kuidas tuleb huuli ette sirutades puhuda ja kuidas juhtida õhujuga otse puhutavale esemele. Esialgu on lastel raskusi õige suuna leidmisega.

Kirjeldatud mänge kõneorganite arendamiseks mängitakse nii tegelustel kui ka muul ajal. Neid mänge ei või mängida pidevalt kauem kui 2—3 minutit, kuid korrata võib neid päeva jooksul mitu korda. Hääleorganite säästmiseks tuleb jälgida, et lapsed ei kõneleks pingutatult, karjudes. Hääle arendamiseks huigatakse vastastikku valjema ja vaiksema häälega, muudetakse hääle kõrgust (vana karu ja karupoja hääl). Hääldamise arendamiseks sobib mäng «Kuidas keegi häälitseb», kus matkitakse näiteks koera haukumist, kassi näugumist, kuke kiremist, kana kaagutamist jm.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

H ä ä l d a m i n e. Õpetada hääldama sõnu selgesti, et ei vahetataks häälikuid ja silpe ja et sõna lõpp oleks selgesti kuulda. Kui häälikud *s, r* või *k* puuduvad, siis õpetada lastele mänge, mis arendavad keele liikumist.

K õ n e v i l u m u s e d. Õpetada väljendama oma soove lühikeste lausetega, mitte žestidega; vastama küsimustele sõnadega.

Hääldamise harjutamiseks sobivad mängud, kus matkitakse loomahääli või mitmesuguseid teisi helisid (auto, rong, mootorpaat jms.). Hääli ja helisid võib matkida kasvataja jutustamise ajal, näiteks L. Mitchelli jutustuste «Tuki jalad» ja «Sirts-sirts» esitamisel. Hääle tugevuse reguleerimist harjutatakse mängus «Kaja». Selleks hüüab üks laps lihtsaid häälikuid valjusti (uu-uu, a-e, a-uu), muutes sealjuures intonatsiooni, teised lapsed kordavad vaikselt. Mängus «Suured ja väikesed» muudavad lapsed hääle kõrgust: vanad loomad (kasvataja) häälitsevad madalama, pojad (lapsed) kõrgema häälega. Hingamisharjutusi tehakse puhumismängudes.

Kõnevilumuste arendamiseks leidku kasvataja võimalusi iga lapsega individuaalselt vestelda. Vestlusoskuse harjutamiseks sobivad dialoogiga liikumismängud ning õppemängud nukkude ja mänguloomadega.

Selles vanuseastmes ei esitata jutustamisele erilisi nõudeid.

Kõne tempo ja rütmi harjutamiseks sobivad hästi laulumängud ja tekstiga liikumismängud. Mängus korratakse teksti mitu korda, ilma et see igavaks muutuks. Kooris rääkimine sunnib kasutama parajat tempot ja hääldama sõnu lõpuni ning õiges järjekorras. Soovitav on teha rütmilisi liigutusi teksti saatel («Koer läheb karja», «Tihane ja varblane»).

Lauamängudest võib kõne harjutamiseks kasutada lotot, mille kaartidel on kujutatud tuttavaid esemeid või loomi («Mänguasjad», «Kikerikii»). Mängujuhiks on kasvataja, kes näitab kaarti ja küsib, kellel on pildil kujutatud loom või ese. Laste ülesanne on vastata lausega «Minul on koer (kana, kass jne.)» ja katta vastav pilt suurel kaardil.

Grammatiliselt õigele kõnele erilisi nõudeid ei esitata, küll aga peab kasvataja parandama vigu, näiteks lotot mängides jm.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

H ä ä l d a m i n e. Arendada kuulmistähelepanu. *s* ja *k* hääldamist õpetada vajaduse korral individuaalselt.

K õ n e v i l u m u s e d. Õpetada lastele pikemast vestlusest osavõtmist ja kasvataja küsimustele vastamise oskust: kõnelda arusaadavalt sellest, mis huvitab või mida nähakse; jutustada lihtsat juttu kasvataja küsimuste abil, andes edasi peamiselt sündmustikku. Mitte segada teiste kõnelust, vajaduse korral vabandada.

Õige hääldamise harjutamine toimub endiselt mänguvormis kogu rühmaga. Kui leidub lapsi, kes ei häälda *s* või *k*, siis tuleb neil lasta teha keeleharjutusi individuaalselt. See toimugu peegli ees, kus kasvataja keele õige asendi või liigutuse ette näitab.

Hääleharjutuseks sobib kasutada liisusalme, mis pakuvad lastele lõbu oma häälikukombinatsioonidega. Neid tuleb lugeda valjusti ja vaikselt, kiiresti ja aeglaselt, kõrge ja madalama häälega.

Kuulmistähelepanu harjutamiseks kasutatakse peamiselt niisuguseid mänge, kus tuleb heli järgi ära arvata tuttav tegevus (paberi rebimine, kellatirin jm.), tunda kaaslasi hääle järgi, kuid õppida juba ka tähelepanelikult kõnet kuulama. Mängus «Arva ära, mis ma ütlen» ütleb üks laps sosinal mõnest tuttavast luuletusest ühe rea ja teised kordavad seda valjusti.

Kõnevilumused. Esikohal on vestlusoskuse arendamine seoses vahetute elamuste ja vaatlustega. Endiselt on tähtsal kohal individuaalne jutuajamine väikese lasterühmaga jalutuskäigu või mängu ajal. Kasvataja küsimuste abil meenutavad lapsed varem toimunud sündmusi ja kuuldud lastejutte. Lastele õpetatakse lihtsaid kahekõnesid, mida nad ise nukkude ja mänguasjadega kordavad. Jutustamisoskuse õpetamine algab lihtsate esemete või piltide kirjeldamisega mängudes «Imekotike» ja «Kirjakandja». Laste ülesanne on kirjeldada eseme välimust ja nimetada veel mõnda omadust, mida nad teavad.

Pildilotot mängides võib mängujuhiks olla laps, kes esitab kaaslastele küsimusi pilti näitamata. Pilte võib võtta ka kordamööda laualt hunnikust, ise sealjuures kõneldes.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

H ä ä l d a m i n e. Harjutada õigesti kasutama laadivahelduslikke sõnu ning sõnu, mille astmes eksitakse, näiteks: metsas, otsas, palju jne. (II välde); metsa, otsa, homme, jälle, põhjus jt. (III välde).

Vajadusel õpetada *r* ja teisi puuduvaid häälikuid individuaalselt. Harjutada mitmesilbilisi sõnu õigesti hääldama (korstnapühkija, mootorratas, rabarber jne.); omandada õige sõnade rõhk (kótlet, táburet, pionéer jt.).

Õpetada reguleerima hääle tugevust (mängu ajal rääkida vaiksemalt, tundides vastamisel valjemalt).

Kõnevilumused. Õpetada lastele täislausega vastamist; kasvataja ja kaaslase kuulamise oskust; oodata vastusega, kuni küsitakse; pöörduda kasvataja poolt antud ülesandega teiste lasteasutuse töötajate poole.

Arendada laste jutustamisoskust: lapsed peavad õppima jutustama tuttavat muinasjuttu, juttu, kirjeldama pilti, sündmusi oma elust; väljendama mõtteid terviklike, lõpetatud lausetega; jutustama ilmekalt ja paraja tempoga.

Harjutada õppemängudes grammatiliselt õiget kõnet, eriti pöörata tähelepanu ainsuse ja mitmuse omastavale ja osastavale, ainsuse sisseütlevale, mitmuse nimetavale. Harjutada laadivahelduslike sõnade õiget kasutamist (õde-õele, jõgi-jõkke-jõest jne.). Verbivormidest kasutada oleviku pöördeid, lihtminevikku, umbisikulist tegumoodi (toob-tõi-tuuakse, sööb-sõi-süüakse jne.).

METOODILINE JUHEND

Hääldamise arendamisel on esikohal kogu kõne selgus, sest häälikute hääldamine peaks olema selleks ajaks kõigil lastel korras. Lapsi, kes ei oska hääldada õigesti *r* või mõnda teist häälikut, tuleb õpetada iga päev individuaalselt või (raskemal juhul) suunata logopeedi juurde. Diktsiooni parandamiseks teha harjutusi — lugeda kooris linnulaule, kiirkõnet, liisusalme, öelda üksikult vanasõnu ja mõistatusi. Kiirkõnet tuleb harjutada algul aeglaselt ja alles siis kiiremini, kui tekst on juba selge. Hääle harjutamiseks võib diktsiooniharjutuste ja luuletuste lugemisel kasutada erinevat tugevust ja kõrgust. Vahel võib üks laps teatud luuletust öelda hääleta ja teised püüdku suuliigutuste järgi arvata luuletuse pealkirja või algusridu. Kuulmistähelepanu arendavas mängus «Käsundid» teeb kasvataja korraldusi sosinal, kuid nii, et ta suu on lastele näha. Seoses sõnavara laiendamisega harjutatakse kasvataja kõnet matkides õiget väldet ja rõhku kõikides tundides ja muudel toimingutel. Kasvatajal tuleb õppemängudes teadlikult kasutada ja valida harjutamiseks neid sõnu, mis lastele raskusi tekitavad. Kui sõnade välde ja rõhk omandatakse algusest peale õigesti, siis ei teki hiljem raskusi nende sõnade tarvitamises ja õigekirjutuses.

Kõnevilumuste kujundamine toimub peamiselt emakeele tundides. Need tunnid on väikelastele küllaltki väsitavad, seepärast

tuleb neid ühendada samateemalise jutustuse kuulamise või kõneharjutusmängudega.

Vestlustes ja jutustamisel esitab kasvataja küsimusi nii, et lapsed vastaksid soovitud käändega. Esinenud keelevigu tuleb parandada ja lasta õiget vormi korrata.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

H ä ä l d a m i n e. Süvendada hääldamise vilumusi; pöörata tähelepanu suulihaste tööle, eriti ülahuule liikuvusele. Õpetada mõnede võõrsõnade õiget hääldamist ja rõhku (akvaarium, radiaator, kombainer, kósmonaut, traktorist, kómmunist, teáter, kiósk jt.).

K õ n e v i l u m u s e d. Õpetada vastama kasvataja küsimustele küllaldase täpsusega, kuulama kaaslasi ja esitama neile küsimusi, mitte katkestama kaasvestlejat, teha kokkuvõtteid kaaslaste vastustest. Õpetada iseseisvat jutustamisoskust: vastavalt teemale jutustada läbielatud sündmustest; arendada ja lõpetada kasvataja alustatud jutte ja mõelda ise neid välja. Kasutada ümberjutustamisel kõnekäände, sünonüüme ja mõningaid stiilivõtteid, mis teevad kõne väljendusrikkamaks. Vajaduse korral selgitada küsimuste *miks? (mispärast?)* ja *milleks?* erinevat tähendust ja õpetada neid õigesti kasutama.

Vastavalt sõnavara laienemisele jätkata eelmises rühmas alustatud tööd g r a m m a t i l i s e l t õ i g e k õ n e kujunemisel. Õpetada omadussõnade võrdlusastmete õiget kasutamist (hea-parem, soe-soojem, õhuke-õhem jt.) ja liitlausete kasutamist.

METOODILINE JUHEND

Hääldamises pööratakse peatähelepanu selgele diktsioonile ja ilmekale kõnele. Kooli minnes peab laste kõne olema eeskujulik: selge, ilmekas, õigete väldetega, kõikide häälikute hääldamine peab olema korrektne. Selleks kasutatakse peamiselt rahvaluule lühivorme, luuletusi, valitakse ümberjutustamiseks tekste, mida saab esitada, kasutades tegelaste iseloomustamiseks erinevaid häälevarjundeid.

Kõnevilumuste arendamine emakeele tundides jätkub. Vestluste temaatika on seotud ümbritseva eluga. Vestlustest teeb kokkuvõtte algul kasvataja, hiljem suunab ta lapsi seda tegema. Nõudeid jutustamise osas suurendatakse: jutuajamisel pildi järgi

kujutlevad lapsed, mis sündis enne kujutatud hetke ja mis sellele võis järgneda. Isiklikest kogemustest jutustades võivad lapsed rääkida ammumöödunud sündmustest. Täiesti uus ülesanne on jutustuse väljamõtlemine. Algul mõtlevad lapsed lõpu kasvataja poolt alustatud jutule, hiljem kasvataja jutustatud näidisjutule ja siis kasvataja koostatud plaani järgi. Lõpuks antakse jutustamiseks ainult teema. Lastele peab selgeks saama, millal nad peavad jutustama nii, nagu oli, midagi juurde lisamata, ja millal nad võivad sündmusi välja mõelda. Huvitav on koostada kollektiivseid jutte, kus üks laps alustab ja teised jätkavad jutustust järjekorras. Olenevalt jutustuse sisust ja peategelasest tuleb kas püsida reaalsuse piirides või võidakse kalduda fantastikasse (muinasjuttude eeskujul). Kirjandusliku pala ümberjutustamisel pole enam eesmärgiks ainult sündmustiku edasiandmine, vaid teatud määral ka kirjaniku stiilivõtete kasutamine. Sellepärast tuleb ümberjutustamiseks valida lühikesi, eriti ilmeka keelega autorite jutukesi (E. Raud, H. Mänd, E. Niit, E. Kuus jt.). Laste tähelepanu tuleb juhtida võimalusele kasutada ühe mõiste väljendamiseks varjundilt erinevaid sõnu, näiteks rääkima, kõnelema, sosistama, ütlema, vaidlema, torisema, hüüdma jne. Vaadeldavale esemele lasta vaatlustel leida erinevaid omadus- ja tegusõnu. Sel eesmärgil mängida mängu «Kes ütleb teisiti?» jms.

Grammatiliselt õige kõne kujundamiseks mängitakse mänge nagu eelmiseski vanuseastmes. Omadussõnade võrdlusastmete kasutamist nõuab mäng «Mis on hea ja mis on parem (halvem)?». Algul antakse lastele võrdlemiseks esemeid ja pilte, hiljem mõtlevad nad võrdlusi mälu järgi näitlike vahenditeta.

Jutustamisel tuleb lihtlausete kõrval kasutada ka liitlauseid. Nende moodustamist saab harjutada mängudes. Eeskujuks võiks olla õppemäng «Miks-sest». Kasvataja alustab lauset ja üks lastest lõpetab selle, korrates lause esimest poolt, näiteks: «Lapsed ei saa õue minna . . .» — «Miks?» — «Lapsed ei saa õue minna, sest vihma sajab.» Samal põhimõttel võib mängida ka mängu «Millal-siis-kui».

Sõnade järjekord on eesti keeles võrdlemisi vaba ja selle õpetamisega väikelapseeas ei tegelda. Parandada tuleb lauset ainult sel juhul, kui lause mõte muutub, näiteks «Ema aitab õde». Lause vajab parandamist, kui aitajaks on õde. Selline viga võib esineda siis, kui nõutakse küsimustele vastamisel rangelt täisvastust. Küll aga peab kasvataja kõne ka selles osas olema laitmatu: tuleb pidada silmas aluse ja öeldise järjekorda, rõhulise sõna asendit lause lõpus jne.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Emakeele õpetamisel on kesksel kohal tutvustamine ümbritseva eluga. See laiendab laste silmaringi, annab teadmisi loodusest, ühiskondlikust elust, inimeste tööst ja selle tähtsusest, äratab huvi teadmiste omandamise vastu ja tekitab soovi õppida. Tutvustamisel ümbritseva eluga kasvatatakse materialistlikku maailmavaadet, armastust oma kodukoha ja Nõukogude kodumaa vastu, austust kõikide tööalade töötajate vastu ja mitmesuguseid positiivseid iseloomuomadusi.

Tutvustamine ümbrusega arendab laste sõnavara. Et astuda suhtlemisse inimestega, avaldada oma mõtteid, soove ning mõista teiste kõnet, peab laps tundma ja õigesti tarvitama eluliselt vajalikke sõnu. Sõnavara arendamine lasteasutuses toimub põhiliselt kolmel teel.

1. Sõnavara rikastamine. Laste sõnavara täiendamine uute sõnadega toimub suurel määral ümbrusega tutvumise käigus. Laste sõnavara on vaja rikastada mitmesuguste täpsete, eluliselt vajalike sõnadega — tegu-, nimi- ja omadussõnade, pöördsõnade ja teiste sõnaliikidega.

Kasvataja enda sõnavara peab olema rikas ja täpne.

2. Sõnavara täpsustamine. Sõna tähenduse, mõtte täpsustamine. Sageli tarvitavad lapsed sõnu valesti, vahetavad neid, ei tea nende õiget tähendust (*noka* asemel *nina*). Kui kasvataja valesti tarvitamist märkab, ei tohi ta ise vale vormi korrata, peab väljendit parandama ja laskma korrata õiget. Laste omaloomingulisi sõnu (tahan lilli «lõhnama» minna) ei tohi kasvataja samuti korrata, vaid peab neid parandama.

3. Sõnavara aktiviseerimine. Lastele tuleb anda võimalusi uusi sõnu kasutada, neid korrata, meelde tuletada jne. Nii harjutavad lapsed uut sõnavara kõnes kasutama. Lapsed ei pea mitte ainult teadma uute sõnade tähendust, vaid oskama neid ka vajalikus kohas õigesti kasutada. Alles siis võime pidada neid sõnu lapse aktiivsesse sõnavarasse kuuluvaiks.

Laste silmaringi laiendamist ja sõnavara rikastamist tuleb alustada kõige lähemast ümbrusest ja otseselt tajutavast objektist. Mida rohkem meeli tunnetusprotsessist osa võtab, seda elavama ja täielikuma kujutluse saab laps tundmaõpitavast esemest või nähtusest. Teadmiste teadlikumale ja kindlamale omandamisele aitab kaasa esemete ja nähtuste võrdlemine.

Noorematele lastele (2—4-aastased) tutvustatakse peamiselt neid objekte, mis asuvad lähemas ümbruses (kodus, lasteasutuses) ja mida nad saavad vahetult vaadelda. Esemete ja nähtuste kujutisi (mänguasju, pilte) ja ka kirjanduspalasid kasutatakse tegelikust elust saadud muljete kinnistamiseks ja süstematiseerimiseks.

Vanematele lastele (5—6-aastased), kelle abstraktne mõtlemine on juba mõnevõrra arenenud, saab tutvustada ka niisugust materjali, mida neil alati pole võimalik otseselt vaadelda. Selleks kasutatakse vastavaid pilte, kirjanduspalasid, dia- ja kinofilme, kasvataja jutustusi jne.

Ühte ja sama teemat käsitletakse korduvalt. Eri vanuserühmades antakse aga vastavalt eale ja arengutasemele erineva ulatuse ja sügavusega teadmisi.

Lähtudes pedagoogilisest printsiibist — lähemalt-kaugemale — tuleb ümbritseva eluga tutvustamise programmi rakendada loovalt, vastavalt kohalikele oludele. Nii võib programmis toodud ühiskondliku elu ja loodusnähtuste tutvustamist läbi viia olenevalt lasteasutuse asukohast ja selle ümbrusest, kodukoha iseärasustest. Näiteks linnades tutvuvad lapsed põhjalikumalt linnatranspordiga, ehitustega, täiskasvanute tööga mitmesugustes asutustes ja ettevõtetes, kuid elu ja tööga kolhoosis, maaloodusega tutvuvad lapsed peamiselt suvel.

Kui programmis esitatud looduslikud või ühiskondlikud objektid antud kohas puuduvad, tuleb nende asemel võtta midagi muud või neid teemasid tutvustada teistsugusel kujul — piltide, diafilmide, kirjanduse jne. kaudu.

Emakeele programm on koostatud järgmistel põhimõtetel.

1. Tutvustada selliste objektide ja nähtustega, mis on seotud kasvatusliku eesmärgiga. Nii tutvustatakse mänguasjade valmistamist eesmärgil kasvatada lastes korralikkust, hoolikat suhtumist nendesse esemetesse kui paljude inimeste töö vilja, püüdu hoida neid kauem puhaste ja tervetena, soovi ja oskust abistada täiskasvanuid nende töös.

2. Kasvatada materialistlikku maailmavaadet. Loodusest tuleb valida selline materjal, mida on võimalik arusaadavalt ja teaduslikul alusel seletada, näidata esemete ja nähtuste vahelisi seoseid, sõltuvust üksteisest, tekkimise põhjusi, neis toimuvaid muudatusi, arengut; põhjust, tagajärge jms.

3. Anda selliseid teadmisi, kujutlusi, mis rikastavad fantaasiat, loovmängude sisu, nagu elu ja töö lasteasutuses, laeval, teadmised kauplusest, arsti- ja ehitustööst jms.

4. Arendada ja täpsustada kujutlusi, mida tuleb rakendada kujutavate tegevuste tundides. Nii peab kanapoja vaatlus toimuma enne selle joonistamist või tarbeesemete mustritega tutvumine enne ehisjoonistamist vanemates rühmades.

5. Luua kujutlusi muinasjuttude või jutukeste lavastamiseks. Näiteks muinasjutu «Kukk, kass ja rebane» lavastamise eel tuleb vaadelda kuke ja kassi kehahoiakut, kõnnakut, mitmesuguseid liigutusi, kuulata nende häälitsusi, lugeda juttu rebasest, võimaluse korral vaadelda teda loomaaias, filmis, pildil jne.

Seega võib järeldada, et tundmaõpitav materjal peab olema tihedalt seotud laste eluga, olema rakendatav nende mitmesugustel tegevusaladel ja tingimata aitama täita ka kasvatuslikke ülesandeid. Ümbrusega tutvustamise baasil peab vanema rühma lastel kujunema armastus meie kodumaa ja austus nõukogude töötava rahva vastu.

Laste tutvustamine loodusega on tihedalt seotud ühiskondliku elu nähtuste tutvustamisega. Nad on omavahel tihedalt seotud. Igapäevases elus puutuvad lapsed pidevalt kokku nii looduse kui ka ühiskondliku elu nähtustega. Oleneb ainult sellest, millist nähtust kasvataja igal konkreetsel juhul oluliseks peab.

Lähema ümbrusega tutvustamise programm on jaotatud õppeveerandite kaupa, et enam-vähem ära määrata teadmiste hulk, mida kasvataja antud ajavahemikul lastega läbi töötab. Olenevalt kohalikest tingimustest võib teha ümberpaigutusi materjali osas. Näiteks ehitamist programmi järgi tutvustatakse 3-aastastele lastele neljandal õppeveerandil. Kui aga avaneb võimalus ehitamist tutvustada kolmandal õppeveerandil, siis võib seda teha ning tööplaanis vastav muudatus ära märkida.

Ühtlasi ei tohi unustada, et ühe või teise materjali käsitlemisel tuleb läbivõetut järjekindlalt korrata ja kinnistada, vaatamata sellele, et vastavat materjali edaspidi enam nimetatud pole.

Kuni üheaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada 6—9-kuuseid lapsi reageerima käitumisega küsimusele, kus asub üks või teine ese, inimene, loom; õpetada mõisteid: istu, heida pikali, head aega (aidaa), patsi-patsi, anna käsi, ja toimima vastavalt öeldule.

Õpetada 10—12-kuuseid lapsi täitma täiskasvanu sõnalist kor-

raldust: teha mingi liigutus või sooritada teatav tegevus esemega. Ergutada tarvitama esimesi sõnu: aua, kiisu, tita jne. teadlikult; õpetada aru saama keelu «ei tohi» tähendusest.

Märkus: metoodilised juhendid antud peatükis «Õige kõne».

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

I POOLAASTA

Arendada passiivset sõnavara: ära tunda tuttavaid esemeid nii ümbruses kui ka pildil; teada ja näidata, kus asuvad lapsel käed, jalad, silmad, kõrvad, nina, suu; teada ja näidata, kus asuvad jalad, saba, silmad ja kõrvad looma kujutaval mänguasjal; teada lähemate inimeste nimesid; ära tunda ühesuguseid esemeid, vaatamata nende erinevale värvusele ja suurusele; aru saada tegusõnade käskivast kõneviisist (too, vii, pane, anna, võta ja tegutseda neile vastavalt).

Aru saada kasvataja poolt mänguasjaga tehtavast lihtsast tegevusest.

Täita täiskasvanu poolt antud lihtsamaid ülesandeid (tuua mänguasi, kingad).

Arendada sõnadega vastamise oskust: nimetada rühmaruumis olevaid esemeid. Tutvustada oma riidekapi ja käterätiku asukohta, oma kohta laua ääres. Selgitada, et laua ääres tuleb istuda rahulikult ja vaikselt.

II POOLAASTA

Vaadelda koos lastega loodust, loodusnähtusi ning nimetada neid (vihma, lund sajab; päike paistab).

Äratada huvi täiskasvanute ning vanemate laste ja loomade tegevuse vastu; vaadelda koos lastega nende tegevusi ning nimetada neid (tädi peseb nõusid, muusikajuhataja laulab, autojuht juhib autot, koer jookseb jms.).

Tutvustada söömisel, riietamisel ja pesemisel kasutatavate esemete iseloomulikke omadusi (vesi on soe, külm; kissell on magus).

Õpetada lapsi aru saama tegusõnadest: kannab, tõstab, veab, veeretab, viskab.

Õpetada eraldama väliselt sarnaseid esemeid ja loomi (pallmuna, kass-koer).

Õpetada aru saama lihtsamate piltide sisust ja täiskasvanu lihtsast kõnest; arendada täiskasvanu korralduste täitmise oskust.

Arendada aktiivset sõnavara ja ümbruses orienteerumise oskust: nimetada mänguasju (pall, auto, nukk, lipp, karumõmm), riietusesemeid (kleit, püksid, sukad, kingad, palitu, müts), toite (supp, piim), toidunõusid (lusikas, tass), mööblit (laud, tool, voodi), loomi (kiisu, kutsu-koer, tibu-kana), taimi (puu, lill), inimeste ja loomade kehaosi, esemete omadusi (suur, väike), täiskasvanute ja laste nimesid.

Õpetada elementaarseid käitumisreegleid: mänguasja ei tohi teiste käest ära võtta; abistada oma mängukaaslast ja tuua talle vajalik mänguasi; koos kasvatajaga asetada mänguasjad ettenähtud kohale, haiget saanud nukule või lapsele teha pai jms. Kasutada sõna «aitäh».

METOODILINE JUHEND

Lapse kõne arenemise esimesel perioodil tarvitab ka täiskasvanu paralleelselt õigete sõnadega lastepäraseid väljendeid, et lapsel kõne matkimist kergendada. Niipea kui on märgata, et õigete sõnade väljendamine ei tee lapsele enam raskusi (umbes 1 a. 6 kuud), jäetakse kõrvale eseme või olendi lastepärased nimetused.

Kasvataja peab igal soodsal võimalusel lastega rääkima, tema kõne saatku laste mängu, toitmist, riietamist jne. Ühtlasi tuleb ergutada last täiskasvanu kõne matkimisele.

Üheaastaste lastega organiseeritakse tegelusi nende väljendus- ja orienteerumisoskuse arendamiseks. Tegelusi võib organiseerida individuaalselt (peamiselt I poolaastal) kui ka väikestes rühmades (3—6 last, peamiselt II poolaastal).

Tegelustel on kõne arendamise peamiseks vormiks mitmesuguste mängude organiseerimine, milleks on soovitav kasutada järgmisi võtteid:

1) eseme näitamine ja nimetamine (mäng «Imekotike»);
2) esemete ja tegevuste näitamine, lavastused;
3) mängud esemete otsimisega;
4) mängud piltidega: piltide näitamine ja pildil kujutatud eseme või tegevuse nimetamine; pildi otsimine kasvataja suulisel korraldusel;
5) piltide näitamine rullkino (mängukino) abil ja näidatud eseme nimetamine laste poolt;
6) loomade ja lindude häälitsuste jäljendamine; täiskasvanu

järgi tuttavate sõnade kordamine; tegevus ülesande täitmisega (too midagi, aseta sinna, näita, kuidas pall hüppab jne.).

Lapsi tutvustatakse ümbritseva eluga ka õues. Lapsed viibivad esimesel poolaastal soojade ilmadega ainult piirdetaraga ümbritsetud mänguväljakul.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

I POOLAASTA

Rikastada kujutlusi ja muljeid loomadest, lindudest, esemetest, nende omadustest ja nähtustest:

tunda ja nimetada lehma, siga, lindu, kana, kukke, jänest, õuna, porgandit, seent jt.;

teada mööbli- ja tarbeesemete nimetusi, omadusi ja otstarvet: toolil istutakse, voodis magatakse, pliiatsiga joonistatakse, märg-kuiv, pehme-kõva jne.;

tutvustada töid: pühib põrandat, kastab lilli; anda lastele lihtsaid tööülesandeid, tuua tegevuseks vajalik materjal ja abistada selle koristamisel, abistada hoidjat toolide asetamisel laua äärde, tuua taldrikud leivaga;

tutvustada ühiskondliku elu nähtusi: täna on pidupäev, punased lipud lehvivad, lapsed saavad kingitusi, tänaval on palju rahvast; nääripühadel tuuakse tuppa näärikuusk ning külla tuleb näärivana;

õpetada aru saama mõistetest siin-seal, palju-vähe;

tunda ja nimetada punast ja sinist värvust.

II POOLAASTA

Õpetada väljendama sõnaga, millist mänguasja keegi soovib, mis sellega tegema hakkab; kasvatada hoidlikku suhtumist mänguasjadesse ja õppevahenditesse, positiivset suhtumist üksteisesse ja täiskasvanutesse, käitumist kollektiivis, õpetada avaldama oma soove sõnades, tundma huvi oma kaaslaste mängude ja tegevuste vastu; õpetada tervitama ja «head aega» ütlema.

Rikastada laste kujutlusi ja muljeid esemetest, nende omadustest ja nähtustest:

tunda ja nimetada hobust, lammast, hane, puuoksa, lehte, rohtu, võilille;

teada, et laua ääres süüakse, tassi kallatakse piima, taldrikusse

tõstetakse suppi, söömise ajal ei segata teisi lapsi, pärast sööki öeldakse «tänan»;

teada riietumise ja lahtiriietumise järjekorda, õpetada individuaalsete tarbeesemete (ninaräti, käterätiku, poti) kasutamist, nina nuuskamist; laps peab märkama oma käte mustust, riiete korratust; lapsed abistavad üksteist nööpide kinnipanemisel;

tutvustada arsti tööd: arst ravib lapsi;

õpetada lastele nähtuste elementaarsete seoste mõistmist: tass kukkus maha ja läks katki; vihma sajab ja väljas on loigud;

õpetada aru saama mõisteist: ligidal-kaugel; täna-homme, hommik-õhtu, all, peal, kõrval; vahet tegema esemete vahel neid võrreldes (kera, kuup ja tellis); tunda ja nimetada punast, sinist, rohelist, kollast ja valget värvust.

METOODILINE JUHEND

Kaheaastased lapsed kõnelevad palju, ka siis, kui pole kellegi poole pöörduda: lapsed kõnelevad oma mänguasjade ja endaga.

Kõne arenemisel on iseloomulik see, et nad ei piirdu enam vaatlustega, vaid nõuavad ka seletusi, esitavad küsimusi: miks?, mispärast?, millal?, kus? Kuigi nende muljed on veel pealiskaudsed ja püsimatud, hakkavad nad kindlaks tegema tihti korduvate nähtuste põhjusi, teevad primitiivseid võrdlusi, järeldusi ja üldistusi.

Mõistavad täiskasvanu kõnet palju rohkem, kui nad ise oma kõnes suudavad väljendada. Seepärast peavad täiskasvanud alati mõtlema, mida lapse kuuldes rääkida.

Kõne arendamise peamiseks vahendiks on endiselt kasvataja individuaalne kõne lapsega. Selleks kasutatakse kogu päevast tegevust. Kasvataja nimetab esemeid ja tegevusi, mis esinevad režiimiprotsesside täitmisel, selgitab esemete otstarvet ja omadusi.

Lastega suhtlemisel ei piisa sellest, kui kasvataja pöördub kõne või küsimusega kogu rühma poole. Seejuures ei köida ta sageli iga lapse tähelepanu. Kui aga kasvataja pöördub nimeliselt lapse poole, võib ta kindel olla, et laps teda kuuleb ja öeldusse keskendub. Samuti suunab kasvataja sellega last vastamisele ja kõnelemisele.

Laste tutvustamisel ümbritseva eluga organiseeritakse järgmisi tegelusi:

vaatlused (vaadelda, kuidas pühadeks hoonet kaunistatakse, mänguväljakut lumest puhastatakse, kuidas ja mida vanemad lapsed mängivad jne.);

jalutuskäigud kindla eesmärgiga (küllaminek vanemate laste mänguväljakule, lillede noppimine aasal jne.);
õppemängud;
lihtsamad lavastused mänguasjadega;
tegelused piltidega.

Lastele meeldib vaadata pilte, nad räägivad ja küsivad sealjuures palju. Neile näitamiseks valitakse üks ese ja arusaadavat tegevust kujutavad pildid.

Kõige rohkem rõõmu tunnevad lapsed piltidest, mis kujutavad nende igapäevast elu (mängimine, pesemine, söömine jne.). Kaheaastased lapsed on suutelised tundma ja nimetama pildil toimuvat lihtsat tegevust.

Piltide näitamine toimub grupikaupa (5—6 last). Näitamiseks kasutatakse korraga ainult üht pilti, sest siis on võimalik seda põhjalikult vaadelda.

Kasvataja jutustamine koos diafilmi näitamisega; vestlused sellest, mida lapsed nägid jalutuskäigul, millised mänguasjad on neil kodus jne.; kasvataja jutustused sellest, mida lapsed otseselt pole vaadelnud, kuid millest nad võiksid aru saada oma varasemate kogemuste põhjal (poiss sõitis kelguga, kukkus ja sai lumiseks).

Uue materjaliga tutvumise tegelustel, kus on vajalik täiskasvanu abi ja seletus, samuti piltide vaatlemisel ja jutustamisel toimub töö grupikaupa (5—6 last). Gruppidesse valitakse enamvähem ühesuguse arengutasemega lapsed.

Diafilmide ja lavastuste esitamisel lapsi alagruppidesse ei jaotata.

Olenevalt tegeluse iseloomust ja laste arengutasemest, huvist ja reageerimise kiirusest on tegeluste ning mängude kestuseks 5—15 minutit. Jutustamine võib kesta 5—10 minutit.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

I ÕPPEVEERAND

Sügis. Tunnetada, eraldada, nimetada ja matkida mitmesuguseid loodusnähtusi: tuul puhub, liigutab puuoksi; lehed sahisevad, langevad, keerlevad tuule käes; pilved varjavad päikese; sajab vihma, maapinnal on loigud; inimesed kõnnivad ettevaatlikult, ei astu loikudesse, ei pritsi; ilmad muutuvad külmemaks.

Loodusnähtuste mõju inimestele: inimesed riietuvad soojemalt, kütavad ruume.

Õppida tundma ja nimetada lasteasutuse õuealal või lähemas ümbruses kasvavaid puid (kask, pihlakas, vaher, õunapuu). Vaadelda lehtede värvuse muutumist (rohelisi, kollaseid, punaseid lehti); puutüve värvust (pruun, kasel mustad laigud).

Ära tunda ja nimetada lilli lasteasutuse lillepeenral: kress, aster, saialill. Tunda lille maapealseid osi: vars, lehed; õied, lehtede ja õite suurus ja värvus. Peenralt ei tohi lilli noppida ega peenart tallata!

Eristada ja nimetada puu- ja juurvilju: õun, pirn, porgand, kaalikas, kapsas, kartul. Puu- ja juurviljade iseloomulikumad tunnused (kuju, värvus, maitse).

Ära tunda seent; teada, et seened kasvavad metsas, neid korjatakse ning neist valmistatakse toitu. Kõik seened ei kõlba süüa.

Õppida tundma ja nimetada kana, kukke; nende peamised kehaosad ning iseloomulikumad tunnused: nokk, tiivad, hari, saba, lokutid. Lapsed ei tohi kana (kukke) taga ajada ega hirmutada.

Ära tunda välimuse järgi ja nimetada lasteasutuse õuealal lendavaid linde: varblane, vares, tuvi. Lindude välimus: nokk, saba, 2 jalga, tiivad, sulgkate. Lind lendab, otsib ja nokib toitu. Lindude häälitsused.

Inimese lihtsamad toimingud: istub, kõnnib, jookseb, peseb, sööb, naerab jne. Igal inimesel on nimi.

Teada oma nime ning oma rühma kasvatajate, koristajate ja mängukaaslaste nimesid.

Kodu: ema, isa, vanaema, vanaisa, õde, vend jne. Nende hoolitsus üksteise eest.

Inimese peamised näo- ja kehaosad. Inimesed on sõbralikud ja rõõmsad; lapsed on sõnakuulelikud.

Lasteasutuse ruumide nimetused: riietusruum, rühmatuba, pesemisruum, saal, köök. Tutvuda köögi sisustuse ja puhtusega.

Ruumide sisustus: laud, tool, kapp, mänguasjade riiul, lamamisraam või voodi, käterätikunagi jne.

Laste tegevus ja toimingud lasteasutuses: mängivad, võimlevad, laulavad, joonistavad, voolivad, jutustavad, jalutavad, söövad, magavad jne.

Mänguasjade nimetused ja omadused (värvus, suurus, kuju). Teada, et mänguasjad on kõikide laste ühisvara (meie). Õpetada sõbralikult mängima, mänguasju teistega jagama, mängukaaslaste ehitisi hoidma. Õpetada mänguasjade kasutamist, hoidmist ja koristamist.

Tutvustada koristaja tööülesandeid: koristab tuba, pühib tolmu, katab lauda, peseb toidunõusid, aitab lastel riietuda. Hoides puhtust ja korda ruumides ning riietudes ise, kergendavad lapsed koristaja tööd.

Toidunõude nimetused: kauss, kulp. Õpetada toidunõude kasutamist ja hoidmist (taldrikut tõsta kahe käega, tassi hoida kõrvast). Kasvatada hoidlikku suhtumist toidunõudesse.

Ära tunda ja nimetada mõned lastele sagedamini antavad toidud ja joogid. Teada toitude maitset ja omadusi: magus, soolane, mage, hapu, kuum, jahtunud.

Tutvustada lastele koka tööd köögis: kokk valmistab maitsvat toitu, küpsetab saia, kooke jms. Koka riietus: puhas valge põll, pearätik.

Tutvustada maja: seinad, katus, aknad, uksed, korsten, trepp. Trepil peab liikuma ettevaatlikult.

Tara, värav, teed. Lapsed ei lähe üksi tänavale.

Laste mänguväljaku sisustus: nukumaja, auto, laev jms.

Majahoidja töö mänguväljaku ja tänava korrashoidmiseks: prahi pühkimine teedelt. Õpetada lastele korra ja puhtuse pidamist õues: prügi ei visata maha, vaid prügikasti; liiva ei kanta liivakastist välja.

Vaadelda sõitvaid autosid: autod veavad koormaid, sõidutavad inimesi.

Oktoobrirevolutsiooni aastapäev — meie riigi sünnipäev. Jälgida saali, rühmatoa ja maja kaunistamist. Ära tunda pildil V. I. Leninit; teada, et ta oli väga hea, armastas lapsi.

II ÕPPEVEERAND

Talv. Vaadelda muutusi looduses: ilm on külm, lumesadu, jää veekogudel. Lume ja jää omadused: lumi on valge ja pehme, jää kõva ja libe. Loikude, veekogude jääkate on esialgu nõrk, õhuke. Sellisele jääle ei tohi minna. Suured ja väikesed (täiskasvanute ja laste) jäljed lumel. Lehtpuud on raagus.

Laste talvelõbud: kelgutamine, lumepallide veeretamine, lumememme tegemine.

Majahoidja töö talvel: mänguväljaku ja teede puhastamine lumest; teede liivatamine, et inimesed ei kukuks; majahoidja abistamine mänguväljaku puhastamisel lumest.

Vaadelda kuuske: roheline, tüvi pruun, kuuseokkad, käbid.

Tutvuda toalilledega rühmaruumis. Vaadelda nende kasvutingimusi ja hooldamist: potis kasvamine, kastmine, tolmu pühkimine lehtedelt.

Vaadelda kalu akvaariumis, nende toitmist.

Lindude toitmine talvel. Toidumajakesed.

Tutvustada kassi ja koera. Kassi kehaosad: pea, jalad (2 ees, 2 taga), pikk saba; peamised tunnused: pehme karv, pikad vurrud, triibulised ja ühevärvilised; kassi häälitsused: näugumine, nurrulöömine; kassi tegevus: piima lakkumine, lõngakeraga mängimine, pesemine.

Koera peamised kehaosad: saba, käpad, kõrvad, koon; koera tegevus: haukumine, kondi närimine, jooksmine, saba liputamine; koera kodu on koerakuut.

Inimese hoolitsus kassi ja koera eest.

Toa tähtsamad osad: põrand, seinad, lagi, aknad, uks, ahi (radiaator). Aknaklaasid on õrnad. Aknalauale ei ronita.

Laste ja nukkude riietusesemed: särk, pihik, pluus, saapad, sussid. Puhtad triigitud riietusesemed on ilusad, riideid peab hoidma.

Nimetada riietumisega seotud tegevusi; abistada üksteist riietumisel; tänada osutatud abi eest.

Tutvustada pesemisega seotud mõisteid: puhtad, määrdunud, märjad käed; märg, libe, lõhnav seep; valge, pehme käterätik. Teada ja õigesti tarvitada pesemisega seotud tegusõnu: voolama, seebitama, vahutama, hõõruma, loputama, raputama, kuivatama. Raamatuid, mänguasju, toitu võetakse ainult puhaste kätega.

Voodipesu ja magamisriiete nimetused ja mõned omadused: pehme padi, puhas lina, soe tekk, pikk öösärk, triibuline pidžaama jt. Laste ettevalmistus magamiseks: mänguasjade koristamine, pesemine, riiete asetamine toolile. Kui keegi magab, ollakse vaikselt, et magajat mitte äratada.

Tutvumine arsti ja meditsiiniõe tööga. Laste eest hoolitsemine: kaalumine, mõõtmine, süstimine, haigete laste ravimine. Esemed arsti kabinetis: arstiriistade kapp, kaal, kušett. Arstiriistad: kuuldetoru, süstal, arstirohud.

Vaadelda veoautot. Auto osad: mootor, kabiin uste ja akendega, kast, rool, rattad, laternad. Auto «kodu» on garaaž. Tunda veoautot ja sõiduautot. Teada kummagi otstarvet: veoautoga veetakse koormaid, sõiduauto sõidutab inimesi. Autojuhi töö: sõidab ettevaatlikult, et mitte kuhugi otsa sõita ega teise autoga kokku põrgata.

Jälgida ja osa võtta nääripühade ettevalmistamisest. Kasvataja, koristaja ja laste ettevalmistus näärideks. Kuuse toomine, nääripuu ehtimine, nääriehted, näärivana, kingitused.

Kevad. Iseloomulikud tunnused: päike soojendab; ilmad muutuvad soojemaks; lumi, jää sulavad, maa muutub märjaks, rohi, lilled tärkavad; puudele ilmuvad väikesed rohelised lehed.

Vaadelda paju oksi, urbi. Urbade iseloomulikud tunnused: väikesed, ümarad, pehmed.

Ära tunda ja nimetada kevadlilli: sinilill, võilill, ülane; peenral kasvavaid kevadlilli: tulp jms. Õpetada lastele metsalillede noppimist. Selgitada lillede noppimise otstarvet ja nopitud lillede eest hoolitsemist: lilli nopitakse kimpudesse ainult niipalju, kuipalju vaasi panekuks tarvis on; nopitud lilled paigutatakse vette, muidu nad närbuvad; lilled sobivad ruumide kaunistamiseks, kinkimiseks, nad valmistavad meile rõõmu.

Osata õigesti istutada sibulat mulda, hoolitseda selle eest ja jälgida ta kasvamist. Võrrelda suuruselt oa ja herne seemneid, külvata neid.

Jälgida täiskasvanute ja laste kevadisi töid aias ja lasteasutuse territooriumil. Lasteasutuse territooriumi korrastamine kollektiivselt.

Vaadelda liblikate värvust: valged, kollased, kirjud. Jälgida liblikate lendu.

Lepatriinu välimus: punane kest, mustad täpid; lepatriinu liikumine: ronib maapinnal, lehtedel; lendab.

Kuldnoka välimus (tume sulgkate, kollane nokk, 2 jalga) ja tegevus: istub pesakasti pulgal; vilistab; otsib maapinnalt, mullast putukaid ja ussikesi toiduks. Inimeste hoolitsus lindude eest: kuldnokkadele valmistatakse pesakaste.

Küüliku (kodujänese) välimus: hall, must, valge, pehme karv, pikad kõrvad, lühike saba. Küüliku käitumise iseloomustus: argjulge. Edasiliikumine: hüppab. Küüliku toit: rohi, kapsalehed, porgandid. Lapsed korjavad rohtu ja toidavad küülikut.

Ära tunda piltidel ja nimetada muinasjuttudes sagedamini esinevaid metsloomi: jänes, karu, rebane, hunt. Teada, et nad elavad metsas.

Vaadelda koormaid vedavaid veoautosid: liiva toomine liivakasti, teele, mulla vedamine peenardele, koorma mahalaadimine. Isekallutaja.

Rahvusvaheline naistepäev. Selgitada, et laste emad hoolitsevad laste eest, töötavad hästi. Ema abistamine ja naistepäeva tähistamine kodus.

V. I. Lenini sünnipäev. Teada, et Lenin oli hea ja armastas

inimesi, eriti lapsi, mille pärast täiskasvanud ja lapsed tähistavad tema sünnipäeva, toovad lilli Lenini pildi, ausamba juurde.

1. mai — kevade ja sõpruse pidu. Lasteasutuse ruumide ja õue koristamine ning kaunistamine. Punased lipud rongkäigus.

IV ÕPPEVEERAND

Suvi. Iseloomulikud tunnused: palav ilm, soe tuul, kõrge rohi, palju lilli, rohelised lehed puul. Äike: lööb välku, müristab. Äikest pole vaja karta. Sadu — lombid. Ujutada vees paate, laevu.

Tutvustada sirelit: ilusad, lõhnavad õied. Võrrelda suuruselt puid ja põõsaid: kõrge-madal.

Ära tunda ja nimetada mõningaid lasteasutuse territooriumil kasvavaid lilli: moon, nelk. Lillede värvus, suurus.

Lilled ja ilupõõsad parkides ja väljakutel on kõikidele vaatamiseks, neid ei tohi murda, muru ei tohi tallata.

Õppida tundma ning nimetada lasteasutuse territooriumil kasvavaid marju: aedmaasikaid, punased ja mustad sõstrad. Marjade kuju, suurus, värvus, maitse. Marjadest keedetakse kisselli, keedist. Valmimata marju ei sööda (saab kõhuvalu).

Vaadelda köögiviljade kasvamist ning hooldamist: rohimine, kastmine. Ära tunda redist, hernest, uba. Osa võtta jõukohasest tööst aias (kastmine, umbrohu äraviimine).

Õppida tundma kärbseseent. Punane kärbseseen on ilus, kuid mürgine.

Vaadelda konna: konn hüppab, krooksub, ujub. Konna pole vaja karta.

Suured ja väikesed kalad jões (tiigis, järves, meres — vastavalt kohalikele oludele).

Kuke ja kana välimus ja häälitsus. Vaadelda kanapoegi: kollased, väikesed, pehmed, jooksevad kiiresti, siutsuvad, poevad kana tiiva alla sooja, magama. Poegadega kana loksub, kutsub poegi, siblib, otsib poegadele toitu, kaitseb neid.

Vaadelda lehma. Lehma suurus ja kehaosad: sarved, pikk saba (kärbeste äraajamiseks), udar (piima andmiseks). Lehm ammub, sööb karjamaal rohtu, elab laudas. Lehm annab piima, teda lüpstakse.

Vaadelda hobust. Hobuse suurus ja välimus. Hobune kõnnib, jookseb, veab vankrit, koormat, sõidutab inimest. Hobuse juhtimine: ohjad, hüüded «nõõ», «tpruu».

Inimeste hoolitsus lehma ja hobuse eest. Heinategu.

Tutvuda lasteaia lähema ümbrusega. Tänava ja jalgtee võrdlus: lai-kitsas.

Vaadelda majahoidja tööd. Suvel: kastab voolikust tänavat, muru, liivakasti. Loetleda majahoidja töid suvel ja talvel. Majahoidja töövahendid suvel, talvel.

Vaadelda maja ehitamist. Kivist ja puust majad. Ehitustöölised on targad ja töökad.

Vaadelda rongi. Veduri ja vagunite välimus. Rongiga sõidavad inimesed, veetakse kaupu.

Õppemänge. «Kes leidis mütsi?», «Leia värviline pael!», «Mäng tuulikutega», «Pane lill õigele kohale!», «Nukuvoodi», «Imekotike», «Tuul metsas», «Riietame nukke», «Vannitame nukke», «Söödame nukke» jne.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

I ÕPPEVEERAND

Sügis. Tugev vinge tuul puhub, vihiseb, vilistab, kõigutab puid, rebib lehti.

Hallid pilved, külm vihm. Inimeste riietus vihmase ilmaga.

Õppida tundma ja nimetada puid: kastan, tamm, vaher. Nimetada lehtede värvust, suurust (väike, keskmine, suur), kuju (ümar, piklik, sakiline). Nimetada puude vilju: kastani muna, tammetõru. Ära tunda vahtrat, tamme, kastanit, pihlakat lehtede ning viimast kolme ka viljade järgi. Selgitada ja leida lilleaias kaks uut sügislille liiki (leeklill, daalia).

Lillede värvused ja värvivarjundid: roosa, hele-(tume-)punane, hele-(tume-)sinine, hele-(tume-)roheline, lilla.

Jälgida ja osa võtta saagi koristamisest puu- ja juurviljaaias. Ära tunda välimuse, maitse ja kompamise järgi puu- ja juurvilju: porgand, kaalikas, peet, kapsas, kartul, sibul, õun, pirn, ploom.

Õppida tundma puravikku.

Orava iseloomulikud tunnused: väikesed teravad kõrvad; kahar saba, hüppab osavalt puult puule. Orava toit: käbid, pähklid. Orava iseloomulik asend söömisel. Orava pesa; ettevalmistus talveks.

Karu. Iseloomulikud tunnused: suur tugev loom; jämedad jalad; väikesed ümarad kõrvad; tagumistele jalgadele tõusmine; puutüvepidi ülesronimine. Toit: marjad, mesi. Talveuni.

Koer — inimese abiline: valvab maja, kaitseb peremeest. Koera käitumine võõrastega: uriseb, hammustab. Võõrast koera ei tohi puudutada.

Hobune — sõbralik ja tugev koduloom. Hobuse täiendavad välistunnused: lakk, kabjad. Hobuse aeglane kõnd, kiire jooks. Kabjaplagin. Hobune — inimese abiline põllutööl. Loomadel on 4 jalga.

Sügisesed tööd põllul — traktor.

Omandada mõisted: hommik, õhtu, eile, täna, homme.

Eraldada ja nimetada toas ning õues kasutatavaid mänguasju. Osata pesta mänguasju. Tõsta üles mahakukkunud ese. Mänguasjade koristamine kodus.

Omandada üldmõisted: toiduained, supid, lihatoidud, magustoidud, maiustused, hommikusöök, lõunasöök, oode, õhtusöök, lauanõud. Eraldada mõisteid: maitsev ja magus.

Nimetada riietusesemeid ja teada nende erinevat otstarvet. Omandada üldmõisted: riided, jalatsid, peakatted, pesu, paar sukki (sokke, kindaid). Hoida oma riideid, hoolitseda oma välimuse eest.

Jälgida koristaja tööd käterätikute ja voodipesu vahetamisel. Osata vahetada nuku voodipesu, korrastada nukuvoodit.

Eraldada mõisteid: väsinud, unine, haigutama, ringutama, tukkuma, uinuma, magama, puhkama, äratama, ärkama, tõusma.

Vaadelda tänavat, kus asub lasteasutus: majade erinev välimus, suurus; ühe- ja mitmekorruselised, madalad ja kõrged majad; puud; põõsad; inimesed; liiklus. Majade, tänava kaunistamine oktoobripühadeks.

Teada, et inimesed liiguvad ainult kõnniteel (kõnniteed on kitsad, sõiduteed laiad). Lapsed ei mängi tänaval ega jookse sõiduteele.

Võrrelda aiateed ja tänavat.

Autobussi välimus, suurus ja otstarve. Autobussi kaunistamine lipukestega oktoobripühadeks. Autobussi juhi töö. Võrrelda autot, veoautot ja autobussi suurust, vormi ja otstarvet.

Inimeste käitumine autobussis: kõneldakse vaikselt, ollakse viisakad. Väljumisel pannakse pilet prügikasti.

Kasvataja tööülesanded: õpetab lastele joonistamist, voolimist; jutustab jutte; mängib, võimleb ja laulab koos lastega.

Muusikajuhataja õpetab lastele laule, tantse, mängib klaverit (akordioni, viiulit).

Laste jõukohane abi kasvatajaile. Täiskasvanud ja lapsed on omavahel sõbralikud, vastutulelikud ja alati abivalmis.

Kauplus. Sisustus: letid, riiulid, kassa. Müüja töö: kauba näitamine, kaalumine, pakkimine. Ostja tegevus: kauba valimine, selle hulga nimetamine, raha maksmine. Ostja viisakas käitumine kauba ostmisel: sõnade «palun» ja «tänan» kasutamine.

Kauba vedamine kauplusesse — mitmesugused veoautod (leiva-, piima- jt. autod).

Oktoobrirevolutsiooni aastapäev — kõikide meie maa inimeste suur pidupäev. Külalised lasteasutuses. Kõiki külalisi tervitatakse. Rongkäik oktoobripühade ajal.

II ÕPPEVEERAND

Talv. Vaadelda lumesadu: lumehelbed hõljuvad, keerlevad. Soojuse mõju lumehelbele: lumehelves sulab. Lume ja jää omadused: krudisev lumi, läbipaistev jää, sulamisel muutuvad veeks.

Laste talvelõbud: suusatamine, liulaskmine jääl.

Õppida tundma mändi. Võrrelda kuuse ja männi okkaid ja käbisid. Kuusk ja mänd — okaspuud. Looduse ilu talvel.

Hooldada koos lastega toalilli loodusnurgas. Selgitada toalillede kasvatamise eesmärki: kaunistavad tuba. Teada mõnede oma rühma lillede nimetusi.

Teada oma rühma akvaariumis elavate kalade nimetusi. Kalade iseloomulikud tunnused: soomused, saba, uimed, kuju. Nimetada kalade toitu.

Ära tunda välimuse järgi ja nimetada tihast ja leevikest. Võrrelda varest või tuvi suuruselt tihase, leevikese või varblasega.

Jälgida ja toita linde toidumajakeses. Toiduks: päevalilleseemned, terad, tangud, rasv. Lindudele ei tohi anda soolast toitu.

Rebase iseloomulikud tunnused: terav koon, teravad kõrvad, pikk ja kohev saba. Rebase kahjulikkus: väikeste loomade, lindude, kodulindude vaenlane.

Kassi iseloomulikud tunnused: pehmed käpad, hääletu kõnd. Kassi kasulikkus inimesele: hiirte püüdmine.

Tutvuda hobuse kasutamisega talvel: rakendatakse ree ette. Mõisted: kuljused, aisakellad, jalased.

Õppida tundma nukkude, laste ja täiskasvanute talveriideid ning nende omadusi.

Vaadelda tänavate puhastamist lumest (lumesahk, vedu hobustega ja veoautoga).

Tutvuda kirjakandja tööga: kirjade, postkaartide, ajalehtede, ajakirjade laialikandmine. Postkaardid näärideks. Postipaun. Postkast.

Tutvuda näärieheteе kuju, värvuse, suuruse, nimetuste ja omadustega (säravad, õrnad); näärieheteе ettevaatlik käsitsemine.

Nõukogude armee aastapäev — sõdurite, lendurite ja meremeeste pidupäev. Nende julgus, vaprus, valvsus; ülesanne: kaitsta nõukogude inimesi ja nende kodu.

Kevade tunnused: voolavad veed; tilkuvad räästad; päeval soe, öösel külm; tilkuvatele räästastele tekivad öösiti jääpurikad. Neid ei tohi imeda, kurk jääb haigeks. Taevast vaadelda selge ja vihmase ilmaga. Kevadise vihma vajalikkus taimedele.

Vaadelda pungade paisumist ja lehtede ilmumist (kastan, sirel jne.). Õppida tundma ja eraldama puid õite järgi: toomingas, kastan, õunapuu, kirsipuu.

Ära tunda ja nimetada kevadlilli (lumikelluke, paiseleht, varsakabi).

Külvata redist. Võrrelda suuruselt ja kujult oa, herne ja redise seemneid. Jälgida noorte taimede arenemist ning muutumist kasvuprotsessis ja kasta neid.

Aedniku töö: kasvatab taimi, lilli, on hoolas ja töökas; eraldada tegusõnu: külvab, istutab. Aedniku töövahendid: labidas, reha, kastekann.

Kevade mõju putukatele: ärkamine talveunest; ronimine maapinnal; lendamine. Ära tunda välimuse ja hääle järgi ning nimetada kärbest, sääske.

Rändlindude tagasitulek: kuldnokkade ja lõokeste saabumine. Kirjeldada kuldnoka välimust ja tegevust, kuulata lõokese laulu. Lindude kasulikkus inimestele: toituvad kahjulikest putukatest. Linnupesi tuleb hoida; linnupoegi ei tohi puudutada.

Vaadelda poegadele toitu viivat kuldnokka.

Jälgida kevade tulekuga seotud muudatusi lähemas pargis, metsas, põllul, aasal, karjamaal, veekogus.

Vaadelda lasteasutuse ümbrust. Muutused lähimail tänavail: majade väline remont; tarade ja väravate värvimine, maja ümbruse korrastamine; inimesed korrastavad oma kodulinna, koduküla 1. maiks.

Teede ja majade ehitamine; isekallutajad ehitusel; ehitusmaterjali vedamine ehitusplatsile isekallutajaga. Ehitajad on töökad, julged, tugevad, abistavad üksteist.

Õppida tundma arsti ja meditsiiniõe tööd: haiguse kindlakstegemine, kraadimine; rohu väljakirjutamine haigele lapsele. Süstimise vajalikkus; laste julgus ja enesevalitsemine süstimisel.

Laeva välimus ja tähtsamad osad (lipp, purjed, korsten). Madruste riietus ja töö laeval.

Lennuki iseloomulikud tunnused: tiivad, propeller. Viisnurgad Nõukogude lennukite tiibadel. Lennuk lendab kõrgel, kiiresti. Lennukipõrina matkimine. Lennuki juht: lendur. Lenduri iseloomuomadused: julgus, täpsus, tähelepanu.

Rahvusvaheline naistepäev. Naiste tööd kodus ja lasteasutuses. Naistepäeva tähistamine kodus ja lasteasutuses. Kingituse valmistamine emale, vanaemale.

V. I. Lenini sünnipäev: ära tunda Leninit lapse- ja noorpõlve piltidel. Teada, et Lenin oli tark, õpetas inimesi tööd tegema ja õppima. Lenini päeva tähistamine lasteasutuses.

1. mai — mitmest rahvusest (eriti eesti ja vene rahvusest) laste sõpruspidu.

IV ÕPPEVEERAND

Suvi. Hele päikesepaiste; päikese käes on palav, varjus jahedam; päike kuumendab liiva, maapinda, soojendab vett (soe ja külm vesi), pruunistab nahka. Päikese käes ei tohi kaua viibida.

Vaadelda kivide erinevat värvust ja suurust. Kivi omadused: raske, kõva, külm; soojeneb päikese käes; kivi pind: sile, krobeline.

Tunda ja nimetada lilli: kullerkupp, piibeleht, rukkilill, lillhernes.

Õpetada lillekimpude tegemist.

Tunda aedvilju: salat, sibul, hernes. Teada, milleks kasutatakse juur- ja puuvilju.

Tunda ja nimetada umbrohte: malts, nõges — kõrvetab. Rohida ja kobestada herne- ja oapeenraid. Taimede kastmise vajalikkus kuumal ja põuasel suvel, taimede kastmine.

Jälgida marjade arenemist, kasvu ja valmimist. Ära tunda ja nimetada vaarikat.

Õppida tundma kukeseeni; võrrelda neid puravikuga.

Vaadelda sipelgapesa ja sipelgate tööd. Sipelgapesa ei tohi lõhkuda.

Siili iseloomulikud tunnused: teravad okkad; väike nina. Siili eluviisid, kaitsevahendid, kasulikkus.

Õppida tundma jänest: teravad hambad; arg loom. Jänese vaenlased: rebane, hunt. Vaenlaste eest pääsemine: kiire jooks. Jänese toit: rohi, puukoor.

Kuulata käo kukkumist ja lõokese laulu. Võrrelda varese, käo ja lõokese häälitsust.

Tunda pildil ja nimetada toonekurge. Kure välimus: pikk nokk, pikad jalad. Seismine ühel jalal. Kure toit: konnad, ussid.

Õppida tundma pardi iseloomulikke välistunnuseid ja häälitsust. Pardipoegade värvus ja häälitsemine. Pardid ujuvad vees.

Sea välimus ja iseloomulikud tunnused: kärss, rõngassaba, suured lontis kõrvad, harjased. Sea ruigamine. Põrsad.

Võrrelda suuruselt vanu ja noori loomi ning linde: kana-kanapoeg, kass-kassipoeg, koer-kutsikas, lehm-vasikas, hobune-varss, siga-põrsas. Vanade loomade hoolitsus oma poegade eest.

Loetleda ja kirjeldada liiklusvahendeid, mida inimesed kasutavad linnast maale ja maalt linna sõiduks. Rongi kirjeldamisel uued mõisted: pagasi- ja lastevagun.

Õ p p e m ä n g e. «Puhtad lapsed», «Nukuriiete kauplus», «Paat jõuab randa», «Arva ära värv!», «Liiklusjuht», «Nopime lilli», «Nukk läheb jalutama», «Postimees toob pakke», «Tuline pall», «Lähme ostma!», «Mis millega?», «Ülekäik» jne.

METOODILINE JUHEND TÖÖKS 3—4-AASTASTE LASTEGA

Ümbrusega tutvustamise põhimeetodiks on vahetu v a a t l u s.

3-aastaste laste rühmas tutvutakse vaadeldavate esemete välimuse ja iseloomulike tunnustega. 4-aastaste laste rühmas pööratakse tähelepanu mitmesugustele detailidele, õpitakse esemeid sügavamalt tundma.

Elusolendite vaatlusel tutvuvad lapsed nende nimetustega, välimuse iseloomulike tunnustega, liikumisega, häälitsusega. Nooremates rühmades on soovitav, et lapsed matkiksid looma häälitsusi ja liikumist (mängudes).

Vaatlemiseks sobivate piltide valikul tuleb nooremates rühmades kasutada lihtsaid pilte, kus on kujutatud kas üks ese, esemete rühm või õige lihtne süžee.

Esemete, elusolendite või piltide vaatlusel käsitletakse korraga ainult 1—2 omadust või detaili. Juhul kui vaatlusega kaasneb võrdlus, peavad võrreldavad esemed, omadused olema hästi kontrastsed.

3-aastaste lastega vaadeldakse peamiselt lasteasutuse õuel, sest nendega pole võimalik minna kaugematele ekskursioonidele. 4-aastaste lastega korraldatakse ekskursioone ka lasteasutuse lähemasse ümbrusesse, kusjuures jalgsi minnes tohib teel olla maksimaalselt 10—15 minutit.

V e s t l u s e d toimuvad peamiselt individuaalselt ja sellest esemest või nähtusest, mis vestluse esile kutsus, näiteks lapse uuest kleidist, tema mänguasjast jne. Kogu rühmaga korraldatavas vestluses jääb kehtima sama nõue: vestelda sellest, mida lapsed samal ajal ka näevad — loomast, esemest, pildil kujutatust. Seejuures tuleks jälgida, et laps tajuks eset võimalikult paljude meeltega,

näiteks vaataks looma, kuulaks looma häälitsust, silitaks tema pehmet karva jne.

Vestlemisel esitab kasvataja lihtsamaid küsimusi: «Mis see on?», «Mida see teeb?», «Mis värvi see on?», «Kas see on suur või väike?» jne. Nooremad lapsed vastavad küsimustele peamiselt vabalt kooris, kuid neid tuleb õpetada vastama ka üksikult.

Nooremates rühmades võib õppemängudeks kasutada kogu tundi. Mänguks valitakse mitmesuguseid spetsiaalseid mänguasju, nagu tornikesed, õõnsad mänguasjad, trükitud lauamängud ja mitmesugused esemed. Valitud mänguvahendid olgu meeldivad ja hästi kujundatud. Esemete hulk mänguks peab olema küllaldane selleks, et kõik lapsed saaksid mängust osa võtta.

Õppemängud toimuvad peamiselt kasvataja juhtimisel.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

I ÕPPEVEERAND

Sügis. Võrrelda ilma: külm-soe, tuuline-vaikne, päikesepaistelinepilves-udune, kuiv-sajune. Päike soojendab vähem. Päevad lühenevad. Muudatused looduses ja inimeste riietuses olenevalt ilmast. Mõisted tugev-nõrk.

Tööd aias. Inimese ettevalmistused talveks: juur- ja puuviljade koristamine aedadest, nende paigutamine panipaikadesse. Puu- ja juurviljade hoiukohad: lasteasutuses, kodus.

Leida sõnalise kirjelduse järgi ja osata ise kirjeldada tundmaõpitud lilli. Lillede ümberistutamine pottidesse. Tutvuda lillede juurtega (daaliad).

Õppida tundma värvusi: oranž, lilla, hele-(tume-)pruun.

Ära tunda sõnalise kirjelduse järgi ja osata ise kirjeldada varem tundmaõpitud puu- ja juurvilju.

Eraldada taimede vilju ja seemneid, võrrelda neid omavahel: herne, redise, saialille, kressi, lillherne vili ja seemned.

Vaadelda viljalõikust. Selgitada viljaterade kasutamist: teradest jahvatatakse jahu; jahust küpsetatakse leiba, saia, pirukaid, kooke. Mõisted: õhuke-paks.

Õppida tundma pilvikuid. Võrrelda punase pilviku ja punase kärbseseene välimust.

Nimetada, milline varem õpitud elusolendeist on putukas, kala, lind, koduloom, metsloom.

Putukate kadumine sügisel: putukad poevad puukoore pragudesse, puukändude koore alla, pinnasesse ning magavad talveund, paljud surevad. Putukate kadumise põhjused: külma saabumine, toidu puudumine.

Konna kadumine sügisel: seoses külmade saabumise ja toidu puudumisega liiguvad konnad veekogude poole ning magavad nendes talveund.

Lindude lahkumine sügisel: rändlindude koondumine parvedesse; mõnede linnuparvede valjuhäälne sädin. Linnuparvede iseärasused: väikesed linnud lendavad kobaras; kured, metshaned, luiged rivina. Äralennu põhjused: ilmade külmenemine, toidu puudumine. Mõisted: lähedal-kaugel; rändlinnud, linnuparv.

Lasteasutuse juhataja tööülesanded: võtab lasteasutusse uusi lapsi vastu; vestleb vanematega, muretseb mänguasju, õppevahendeid; hoolitseb kõikide töötajate heade töötingimuste eest.

Juhataja kabineti, kantselei sisustus; telefon, kirjutusmasin.

Majandusjuhataja tööülesanded: muretseb toiduaineid; annab neid kokale; hoolitseb lasteasutuse pesu, kütte, remondi eest.

Lasteasutuse ruumide erinev sisustus olenevalt ruumi otstarbest: rühmaruum, köök, saal, kantselei. Mööbliesemete nimetused: kirjutuslaud, raamatukapp. Mõisted: alumine-ülemine, paremvasak.

Laste käitumine ruumides: liikuda vaikselt, mitte trampida ega kolistada, toole ja laudu tõstes hoiduda põrandat kriimustamast, sulgeda vaikselt uks.

Õpetada lasteasutuse mitmesuguste ruumide iseseisva leidmise ja kasvataja poolt antud ülesande täitmise oskust; õpetada viisakusreeglite täitmist teiste ruumide külastamisel: koputamine, teretamine, palumine, tänamine, hüvastijätmine, ukse sulgemine enda järel.

Toidunõude ilus kuju, värvus, muster. Õpetada suuräti voltimist, laua katmist ja koristamist, mahaläinud vedeliku pühkimist, toidunõude loputamist, kuivatamist ja kohale asetamist. Mõisted: enne lõunat, pärast lõunat; läbipaistev, värvitu.

Mänguasjade täiendavad omadused: materjal (puust, kummist, plekist); pinnaomadused (kare, sile, värvitud, lakitud). Mõisted: kumer, nägus. Õpetada mänguasjade hoidmist, sest mänguasi on paljude töötajate töö vili ja kõikide ühine omand. Laste ausus mängureeglite täitmisel.

Õpetada lastele tolmu pühkimist mänguasjadelt ja riiulitelt. Masinad (tolmuimeja, põrandapoonija) — koristaja abilised koristustöödel.

Teada oma kodu ja lasteasutuse aadressi. Selgitada mõisteid: risttee, ülekäigukoht, teeviit vastava sildiga; märgid sõiduteel. Jalakäijad tohivad ületada sõiduteed ainult ülekäigukohtades. Teada märktulede (punane, kollane, roheline) tähendust.

Jalgratas, mootorratas, motoroller. Mootorratturi riietus; prillide ja kiivri otstarve. Võrrelda jalgratast mootorrattaga.

Kaupluste liigid: toiduainete, mänguasjade, raamatukauplus. Müüjate vastutulelikkus ja viisakus ostjate vastu. Ostjate viisakus müüja ja teiste ostjate vastu.

Ajalehtede, ajakirjade, raamatute, postkaartide müümine kioskis.

Saluut Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva auks. Meie kodumaal hoolitsetakse kõikide inimeste, eriti laste eest: lapsed viibivad ilusates lasteasutustes jne.

II ÕPPEVEERAND

Talv. Lumehelveste ilu ja mitmekesisus; võrrelda lumehelveste kuju ja suurust.

Inimeste riietumine vastavalt aastaajale, ilmale, kohale, toimingule. Omandada üldmõisted: suve-, talve-, töö-, peo-, magamis- ja üleriided.

Teada, et toas ei viibita üleriietes, välisjalatsites.

Ära tunda ja nimetada 2—3 uut toataime (kaktus, begoonia, luuderohi). Arendada iseseisvust toalillede hooldamisel. Selgitada, et toalilled vajavad kasvamiseks peale soojuse ja niiskuse ka valgust.

Vaadelda kalu akvaariumis. Kala edasiliikumise iseärasused; saba ja uimede abi edasiliikumisel. Arendada laste iseseisvust kalade hooldamisel.

Hobuse ja lehma toitmine talvel (hein, kaer, silo). Karjatalitaja töö ja hoolitsus loomade eest.

Linnud toiduotsinguil. Selgitada, millised viljad on lindudele talviseks toiduks (sireliseemned, pihlakamarjad, ohakanutid); tihase, leevikese, varese, varblase, tuvi toiduotsimise kohad (puuvõra, maapind, toidumajake).

Jänese toiduotsimine talvel: närib puukoort, kraabib lume alt rukkiorast. Jahimeeste hoolitsus loomade eest talvel: toidusõimed, haabade langetamine.

Eraldada kuuske, mändi ja kaske puukoore järgi. Võrrelda kuuske, mändi raagus lehtpuudega. Väikesi elutuna näivaid puid ja põõsaid ei tohi tallata ega murda.

Kaupluste vaateakende kaunistamine nääripühadeks. Näärieehete ostmine. Rahvuslikud nääriroad: piparkoogid, verivorst. Nukunurgas ehtida iseseisvalt näärikuusk omavalmistatud nääriehetega.

Tutvuda sideasutusega. Omandada mõisted: ümbrik, mark, aadress. Saata kellelegi näärikaart. Vastutustunne kirjakandja töös.

Tuisk; hangede tekkimine; umbetuisanud teed; tuisanud teede puhastamise vajalikkus: liikluse kindlustamine (lumesahk).

Teada pakase ja sulailma tunnuseid; korraldada katseid: vee muutumine jääks, jää sulamine veeks soojuse mõjul.

Laste talvelõbud.

Juuksuritöökoja sisustus; juuksuri töö.

Tuletõrjehoone: vaatlustorn, tuletõrjeautode garaaž. Tuletõrjeauto välimus. Tuletõrjuja riietus; töö: tulekahju kustutamine. Tuletõrjujate kiire reageerimine alarmile; kiirus, osavus, julgus inimeste, loomade ja vara päästmisel. Lapsed ei tohi tuletikkudega mängida ega tuld teha.

Nõukogude armee aastapäev. Nõukogude armeesse kuuluvad jala-, mere- ja lennuväelased, tankistid, piirivalvurid. Ära tunda vormi järgi sõdurit, madrust, lendurit. Sõjaväelaste julgus, osavus, kohusetunne jne.

III ÕPPEVEERAND

Kevad. Päevad pikenevad; päikesepaistelisi ilmu on rohkem. Lume ja jää sulamisest tekivad veenired, ojad; määrata veevoolu suunda vees ujuvate esemete järgi.

Jälgida, kus sulab lumi ning tärkavad rohi ja lilled varem, kus hiljem. Tunda ja nimetada kevadlilli aias, metsas, aasal (nartsiss, kannike, nurmenukk).

Kasvuhoone: kurkide, salati, sibula, redise kasvatamine külmal ajal.

Kevadised aiatööd: maa väetamine, peenarde tegemine, seemnete külvamine, taimede istutamine. Selgitada ühe või teise tööliigi vajalikkust. Abistada täiskasvanuid peenarde tegemisel. Külvata iseseisvalt suuremaid seemneid (saialill, kress, päevalill, uba, hernes, peet).

Uue taime kasvamine seemnest. Noorte taimede hooldamine: kastmine, rohimine, mulla kobestamine. Täita iseseisvalt jõukohaseid tööülesandeid taimede hooldamisel.

Jälgida viljade tekkimist õitsenud õie asemele.

Vihmauss elab peamiselt mullas; välimus: pikk, peenike; edasi-

liikumine: roomab; iseärasused: armastab niiskust, vihma. Vihmaussid on kasulikud — nad kobestavad mulda, neile ei tohi peale astuda ja haiget teha.

Konnade ilmumine kevadel; konna välimus, elab vees ja kuival maal. Konna kasulikkus: putukate ja nälkjate hävitamine, eriti maasikapeenardelt. Konni peab hoidma, neile ei tohi haiget teha.

Ehitustöödega tutvumine lähimal ehitusobjektil; ehitusplats; tööriistade kuur. Ehitajate kollektiivne töö, vastutustunne, julgus, vastupidavus. Masinate abi ehitustöödel: tõstukid, kraanad kergendavad ja kiirendavad ehitajate tööd. Ehitada koos lastega puust nukumaja.

Autod tänavate heakorrastustöödel: tänavapuhastaja, -kastja; tänavapuhastusmasinad — majahoidja töö abilised.

Tänaval möödutakse vastutulejast paremalt poolt.

Ruumist väljujal on alati eesõigus.

Helikopteri välimus ja otstarve. Võrrelda helikopterit ja lennukit.

Apteek: sisustus, ravimid jne. Lapsed ei tohi ise ravimeid võtta. Hoolitsus haigete eest; valmistada haigestunud rühmakaaslasele rõõmu omavalmistatud kingituse saatmisega.

Kino, teater. Käitumine kinos, teatris: istuda rahulikult, etenduse ajal mitte rääkida, vaheajal jalutada ja rääkida vaikselt. Filmide vaatamine lasteasutuses. Vanemate laste hoolitsus väiksemate eest: väiksematele loovutatakse kohad ettepoole.

Perekonnaliikmete ülesanded kodus. Laste abi kodustes töödes.

Rahvusvaheline naistepäev. Oma rühma laste emade mitmesugustest tööaladest. Naiste austamine meie kodumaal.

V. I. Lenini sünnipäev. Lenin oli töörahva juht. Nõukogude inimesed armastavad ja austavad Leninit. Kirjanikud on loonud jutte ja luuletusi Leninist, heliloojad — laule, kunstnikud — maale ja skulptuurteoseid.

1. mai — töörahva sõpruse püha. Erinevast rahvusest lapsed ja töötajad on omavahel sõbrad.

Kirjeldada riiklikeks tähtpäevadeks kaunistatud maju.

IV ÕPPEVEERAND

Suvi. Looduse ilu suvel. Mitmesugused rõõmsad ja eredad värvid looduses. Selgitada mõisteid: hoovihm, pikaajaline sadu, vikerkaar, vari. Võrrelda suve ja talve tunnuseid.

Laste suvised rõõmud: jooksmine, kukerpallitamine, hüppamine, ronimine, ujumine, jalgrattasõit, sportimine suvel.

Tutvuda pinnase liikidega: muld, savi, liiv. Liiva omadused: niiskest liivast saab vormida, kuivast mitte.

Kivide (raudkivi, paekivi) kasutamine inimeste poolt.

Vaadelda mitmesuguste puude lehti. Lehe pind: sile, läikiv, kare, karvane; lehe servad: siledad, sakilised.

Ära tunda puid puukoore (kask, mänd) ja lehtede (kastan, vaher) järgi.

Lillelehtede ja -õite mitmesugune suurus, kuju, värvus; õite paigutus varrel: üksikult, kobaras. Võrrelda aias ja metsas kasvavaid lilli; hooldamise mõju nende kasvule.

Vaadelda, millistel aedviljadel kasvab söödav osa maa peal, millistel maa sees.

Tunda kodumetsas ja aias kasvavaid marju lehtede ja õite järgi (maasikas jt.).

Tunda ristikheina lehte ja õienutti. Vaadelda heinatööd. Selgitada mõisteid: reha, vikat, hang, niidumasin, põldhein, kaar, saad, heinakuhi, küün.

Kolhoosipõldude suurus ja avarus. Teravilja koristamine põldudelt: viljaniitja, kombain, viljarõugud ja nende otstarve. Kolhoosnikud kasvatavad vilja kogu rahva jaoks.

Kasulikud putukad: lepatriinud hävitavad lehetäisid; sipelgad metsakahjureid — röövikuid; mesilased korjavad mett. Mesi on hea kõharohi.

Tutvuda koduvetes sagedamini esinevate kaladega (ogalik, koger). Kalapüüdmise vahendid.

Kolhoosi linnufarm. Inimeste hoolitsus kodulindude eest. Kodulindude kasulikkus.

Eraldada kodukohas esinevaid linde välimuse ja häälitsuse järgi. Selgitada, kuidas linnud kaitsevad oma poegi. Pildil tunda ära kägu.

Vaadelda hane. Võrrelda hane ja pardi välimust, värvust, häälitsust. Selgitada mõisteid veelinnud, hanerida. Eraldada pardi- ja hanepoegi kanapoegadest.

Lammas, lambatall. Lammaste iseloomulik tunnus: keha on kaetud pehme villaga. Lammaste pügamine; villa kasutamine.

Selgitada lastele linna ja maa erinevust: majade, vabrikute, tehaste, liiklusvahendite hulk linnas; töölised tehastes; metsad, põllud, kolhoosid, sovhoosid ja liiklusvahendite hulk maal; kolhoosnikute töö.

Vaadelda traktorit põllul või pildil. Võrrelda traktorit ja autot.

Tutvustada lastele (võimaluse korral) raudtee ülesõidukohta: tõkkepuud, raudteevahi majake. Raudteel ei tohi käia.

Selgitada lastele mõisteid ja otstarvet: sõudepaat, purjepaat, mootorpaat, reisilaev, kaubalaev; tüürimees, kapten; tüür, pikksilm; paadisild, sadam. Võrrelda paatide ja laevade suurust ning otstarvet.

Õppemänge. «Millest on asjad tehtud?», «Mis kasvab metsas?», «Arva ära, mis lill see on», «Kauplus», «Mis muutus?», «Tuleta meelde oma pilt ja ütle selle kohta salm», «Arva ära, milline ese on peidus», «Leia õige puu!», «Mäng lipuga», «Millal teed seda?» jne.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

I ÕPPEVEERAND

Sügis. Iseloomustada sügise üksikuid etappe: kuldne sügis, hilissügis. Võrrelda sügisilmu suveilmadega. Tuuleiil, torm. Tuule jõu kasutamine inimese poolt (purjekad, tuuleveskid jm.).

Looduse ilu sügisel. Iga puuliigi (kase, haava, tamme, vahtra ja sireli) lehtedele omane erinev värvus. Puud ja põõsad suvel ja sügisel.

Jälgida, millised puud vabanevad lehtedest varem, millised hiljem. Mahalangenud lehtede tähtsus puujuurtele, loomadele.

Tutvuda haavapuu ja pihlakaga. Haavapuu iseloomulik tunnus: lehtede värisemine; pihlaka leht koosneb paljudest väikestest lehtedest; sügisel puul marjakobarad.

Eraldada ja nimetada kodu lähedal kasvavate puude vilju. Koguda neid lindudele ja loomadele toiduks, külvamiseks, mänguasjade valmistamiseks.

Võrrelda üht ja sedasama õitsvat ja äraõitsenud lille.

Sügisesed tööd aias: lilleseemnete kogumine; taimede ümberistutamine pottidesse; lillemugulate ja -sibulate ülesvõtmine; iseseisev saagi koristamine katsepeenardelt, näituse korraldamine ja lõikuspeoks salati valmistamine. Kevadiste ja suviste tööde meenutamine.

Koristustööd põldudel: kartulivõtmine. Koristatud viljapõldude võrdlemine suvistega (põllud on muutunud lagedaks, tunduvad avaramatena; nähakse kaugemale).

Viljakuivati, veski. Teraviljade ja põllukultuuride tähtsus inimestele, koduloomadele.

Kolhoosnikud saadavad köögivilju kauplustesse.

Loomariigi valmistumine talveks: orav toidutagavarasid kogu-

mas. Kuivatab puu oksal seeni jms. Kaitsevärvus; selgitada, miks jänes ja orav muudavad oma värvust. Loomade talveuni.

Omandada mõisted: tihe-hõre, mahukas-kogukas, kõrgus-sügavus, lame-lapergune-nurgeline, tihti-harva, kogu aeg-vahetevahel (aeg-ajalt), hommikupoolik-õhtupoolik, hiljuti-ammu, üleeile-ülehomme, mitme päeva pärast - mitu päeva tagasi, möödunud aastal - tuleval aastal, magus-kibe-mõru, põhjamaa-lõunamaa, tööpäev-puhkepäev.

Omandada nädalapäevade nimetused. (S. Väljali «Jussikese seitse sõpra».)

Teada tuntumate liikumismängude ja lauamängude nimetusi. Õpetada tuttavate mängude selgitamise oskust; huvitavate mängude iseseisva organiseerimise oskust; liisusalmide kasutamist mänguosaliste määramisel; mänguasjade parandamist ja lihtsamate mänguasjade valmistamist.

Selgitada, millised töötajad töötavad öösel, pühapäevadel ja riiklikel pühadel (müüjad, liiklusvahendite juhid, valvearstid jne.) ning miks nende töö on vajalik. Inimeste töö teiste heaks.

Takso tunnused ja otstarve.

Traalerid (kalapüügilaevad); sügisene kalapüük. Majaka välimus ja otstarve.

7-aastaste laste kooliminek 1. septembril. Õppimine on huvitav, kasulik, vahel ka raske. Koolitarbed: vihikud, raamatud, pliiats, sulepea, ranits. Koolitarvete hoidmine. Tähekesed koolis.

Eesti rahvarõivaste ilu ja üksikud detailid (vöö, sõlg). Tutvumine eesti rahvusliku ornamendiga.

7. november — Oktoobrirevolutsiooni aastapäev. Nõukogude rahvas pühitseb oma kodumaa — Nõukogude Liidu aastapäeva (sünnipäeva). Töölised ja kolhoosnikud teevad meie kodumaale töökingitusi. Kogu maa on piduehtes. Ära tunda pildil ristlejat «Aurora».

Valge tuvi — rahu sümbol.

II ÕPPEVEERAND

Talv. Võrrelda lumesadu sügisese vihmasajuga. Lumevaiba tähtsus taimedele: lumi kaitseb taimede juuri külma eest.

Looduse ilu talvel: vaadelda lumega kaetud või härmatanud puid.

Eraldada, nimetada ja kirjeldada rühmatoas kasvavaid toalilli. Jälgida pidevalt toalillede arenemist. Selgitada, et vajalike kasvutingimuste (soojus, niiskus, valgus) loomisega on võimalik taimi

talvel «äratada», ajatada. Sibullillede (tulp, nartsiss) ajatamine. Lilled kasvuhoones.

Lõunamaiseid puuvilju (sidrun, apelsin, banaan, mandariin).

Paigalinnud (tihased, leevikesed, varesed jt.) tulevad talvel metsast inimelamute lähedale toitu otsima. Nende pidev toitmine.

Hirv ja põder, põdra ja lehma erinevus ja sarnasus. Inimeste hoolitsus hirve ja põdra eest talvel (sõimede valmistamine ja heinte toomine hirvedele ning põtradele).

Koera abi inimesele: miilitsa-, sanitaar-, tuletõrje-, piirivalve-, vetelpäästekoerad. Inimese hoolitsus koera eest.

Maanteede ja raudteede kaitsmine lume eest (hekid, lumeväravad). Selgitada, kuidas puhastatakse teid lumest; lumesahkade ja lumelaadijate töö. Liivatamismasinad; liivatamise eesmärk: tagada ohutu liiklus. Mahakukkunud inimest tuleb abistada. Autojuhtide vastastikune abi talvistel teedel. Veoautode liigid.

Kirjade edasisaatmine lennuki, rongi, laevaga.

Raamat: raamatuid hoitakse puhtana, tervena, katkisi raamatuid parandatakse. Enne raamatu vaatamist pestakse käed puhtaks. Raamatuid saab osta poest ja laenutada raamatukogust.

Pioneerid lasteaias külas; pioneeride abi lasteasutusele; pioneeride ja laste ühised mängud.

Talisport: uisutamine, suusatamine (suusavarustus, suusamatk, suusahüpped). Sportimine siseruumides (võimla, ujula, spordihall).

Näärid. Uue aasta saabumise tähistamine nääripühadega. Mõned vanad näärikombed (näärisokk). Vestelda töötajaist, kellel on eriti palju tööd nääripühade ajal (postkontori töötajad, müüjad, liiklusvahendite juhid jne.). Õpilaste näärivaheaeg.

Nõukogude armee aastapäev. Piirivalvurid oma tööpostil. Piirivalvurite julgus, vahvus, mehisus. Teenistuskoerad — piirivalvurite abilised. Piirivalvuri vormiriietus.

Vastlad: vastlakombed ja -toidud.

III ÕPPEVEERAND

Kevad. Õppida tundma loodusnähtusi kevade erinevatel etappidel, neid iseloomustama ja omavahel seostama; leida esimesi kevade tunnuseid.

Kevadise aia, pargi, metsa ilu. Puude ja põõsaste õitsemine (lepp, paju, viljapuud, sõstrapõõsad).

Võrrelda õitsvaid puid põõsastega. Osata leida õite järgi teatav puu, põõsas. Ära tunda toomingat.

Puude ja põõsaste istutamine aias, pargis, tänavate ääres.

Jälgida võrsete arenemist külvikastis, peenral (kress, herneș jms.).

Tunda lilli õite ja lehtede järgi (võilill, kullerkupp, nurmenukk, tulp jt.).

Umbrohud peenral: linnurohi; peenarde rohimisel eemaldatakse umbrohi koos juurtega, vastasel juhul hakkavad nad uuesti kiiresti kasvama.

Kevadised põllutööd: kartulipanek.

Traktorid ja külvimasinad põldudel. Terade idanemine mullas; suviviljaorase tärkamine.

Rohelised orasepõllud. Selgitada, mis on kaitsnud taliviljaoraseid külmumise eest.

Kolhoosnikute töökus ja kohusetunne kevadistel põllutöödel ja külvide hooldamisel.

Kevadisi muutusi lindude ja loomade elus: talveune lõppemine, lindude kevadränne, suvise kaitsevärvuse omandamine, poegade sündimine ja nende hooldamine.

Ära tunda pildil ja õigesti nimetada tuntumaid lõunamaa loomi: lõvi, kaamel, kaelkirjak, elevant, ahv; teada nende kõige iseloomulikumaid tunnuseid. Kassi metsikud sugulased: tiiger, leopard.

Ära tunda pildil ja nimetada mõningaid lõunamaa linde: papagoi, jaanalind.

Arstide mitmesugused erialad: hambaarst, silmaarst jne. Haigestunud inimeste kiire abistamine; valvearst; kiirabiauto. Meie kodumaal hoolitsetakse inimeste tervise eest: ehitatakse haiglaid, sanatooriume; toodetakse ravimeid.

Autojuhtide ja jalakäijate vastutus ohutu liiklemise eest; selgitada tähtsamaid liiklusreegleid jalakäijaile; liikumise iseärasused maanteel: jalakäijad liiguvad maantee vasakul poolel; liiklusmängud. Laste viisakas käitumine tänaval.

Raketi, kosmoselaeva iseloomulik välimus ja kiire lend (lendavad lennukist kiiremini). Esimene Nõukogude kosmonaut Juri Gagarin. Kosmonautide vastupidavus, julgus, osavus, kohusetunne.

Tutvuda kooliga, kuhu enamik rühma lastest õppima läheb; koolis peavad õpilased hästi õppima; teadmiste eest pannakse hindeid; parim hinne — 5; klassi lõpetamine kevadel; klassitunnistused; suvine koolivaheaeg.

Eesti NSV — meie sünnimaa; ENSV kuulub Nõukogude Liidu vabariikide hulka.

Tallinn — Eesti NSV pealinn. Ilus muistne linn, vanalinna vaa-

tamisväärsusi (Toompea, Raekoda, Viru väravad jne.); sadam; Lauluväljak; Kadrioru park; uusehitused Tallinnas.

Nõukogude Liit — meie kodumaa, kus elavad sõbralikult mitmesugused rahvused. Vene keele abil on võimalik nende kõikidega suhelda.

Tunda ENSV ja NSVL riigilippu.

Moskva — Nõukogude Liidu pealinn, suur ja ilus linn; Kreml; Punane väljak; Lenini mausoleum.

8. märts — rahvusvaheline naistepäev. Esimene naiskosmonaut — Valentina Nikolajeva-Tereškova.

V. I. Lenini sünnipäev. Tutvustada mõningaid episoode V. I. Lenini elust ja tööst, kus avalduvad eredalt tema tarkus, armastus inimeste vastu, hoolitsus laste eest, lihtsus, tagasihoidlikkus, täpsus, ausus, mehisus, töökus, armastus looduse ja kunsti vastu. Teada mõningaid paiku või asutusi kodukohas, mis kannavad V. I. Lenini nime.

1. mai — tööliste sõpruse püha. Nõukogude rahvaste sõprus kogu maailma töötajatega. Paraad Moskvas, rongkäik, saluut Tallinnas. Tutvuda mõnede Nõukogude Liidu rahvaste rahvariietega (vene, läti).

IV ÕPPEVEERAND

Suvi. Võrrelda kõikide aastaaegade peamisi tunnuseid. Päikese soojuse mõju õhule, veele, liivale, asfaldile. Millest oleneb veekogude hall, sinine või roheline värvus (taeva peegeldumisest, põhjast jm.). Peegeldus selges vees.

Kirjeldada ja võrrelda mitmesuguseid lehtpuid (kask, tamm, haab, vaher, paju, kastan). Puude tihe lehestik annab varju päikese ja vihma eest.

Võrrelda metsa ja parki, erinevaid metsi; metsade nimetused olenevalt seal kasvavaist puudest (kaasik, lepik, haavik, männik, kuusik).

Puude kasulikkus lindudele, loomadele (elu- ja toitumiskoht), inimestele (puud kaunistavad kodu ümbrust; puit ehitus- ja küttematerjalina; mööbli, tarbeesemete ja mänguasjade valmistamine puidust; puukoorest mänguasjad).

Tunda ja nimetada kummelit, raudrohtu, jänesekapsast, tulikat, karikakart, lupiini, roosi, lõvilõuga, levkoid. Tunda lilli kirjelduse ja üksikosade järgi; teada, kus üks või teine lill kasvab (metsas, aasal, põllul, aias).

Lillede ja rohttaimede kasutamine inimese poolt (loomade ja

inimese toit; ravimite valmistamine; koduümbruse ja kodulinna kaunistamine jne.).

Suvised aiatööd: taimede harvendamise vajalikkus. Ära tunda lehtede järgi, milline köögivili peenral kasvab. Eraldada mõisteid: juur- ja puuvili.

Õppida tundma lõunamaiseid puuvilju: arbuus, viinamari. Enne söömist peab puu- ja aedvilju hoolikalt pesema.

Viljapõllu ilu, avarus. Valminud vilja tunnused (vili muutub kollakaks).

Hea viljasaagi tunnused (kõrge tihe vili; pikad longus viljapead; umbrohu vähesus).

Elamud ja kõrvalhooned maal.

Tutvuda kolhoosi karjafarmiga. Inimeste hoolitsus loomade eest; tehnika abi karjatalitaja töös. Koduloomade kasulikkus.

Mitmesugused suvised tööd kolhoosis. Kolhoosnikute jaotumine brigaadidesse; brigadir.

Kollektiivse töö eelised maal ja linnas.

Raudtee tähtsus inimeste elus (kaubandus, tööstus, põllumajandus). Rongi kirjeldamisel uued mõisted: sõiduplaan, käsipakk de hoiuruum, jaamakorraldaja. Sõidu ajal ei tohi ennast aknast väja kallutada.

1. juuni — lastekaitsepäev. Laste eest hoolitsemine Nõukogude Liidus.

Eesti NSV aastapäev — meie vabariigi sünnipäev. Laulupidu ja rahvakunstiõhtu (põhjalikumalt tutvustatakse sel aastal, mil laulupidu või rahvakunstiõhtu toimub). Laulupäevad. Eesti rahvariided.

Kehakultuurlaste päev; olümpiamängud (viimast tutvustada ainult sel aastal, mil olümpiamängud toimuvad). Sportlaste tugevus, osavus, julgus, püsivus, vastupidavus, ausus. Õppimise, pideva treeningu, karastamise tähtsus heaks sportlaseks saamisel.

Õppemänge. «Kuidas riietume?», «Raamatukogu», «Tuul ja lehed», «Kohalik raadio», «Aednik», «Loomad koplis», «Kirjakandja», «Ütle vastupidi!», «Mis kellele kuulub?», «Mis juhtus pärast?», «Õige ja vale» jne.

METOODILINE JUHEND TÖÖKS VIIE- JA KUUEAASTASTE LASTEGA

Mida vanemad on lapsed, seda enam suureneb sõna osatähtsus laste õpetamisel. Kuid ümbrusega tutvustamise põhimeetodiks jääb, nagu noorematesk rühmades, vahetu vaatlus.

Ekskursioone organiseeritakse rohkem kui nooremates rühmades ja lasteasutusest minnakse kaugemale. Minnes 5-aastaste lastega jalgsi, võib teel olla 15—20 minutit, 6-aastastega 20—25 minutit.

Antakse sügavamaid ja laiemaid teadmisi asjadest ja nähtustest, vaadeldakse mitmesugusest materjalist valmistatud esemeid, suunatakse lapsi võrdlema, klassifitseerima, õpetatakse eseme e ja nähtuste kirjeldamist, pööratakse rohkem tähelepanu inimeste käitumisele, tööle, kollektiivse töö tulemustele, sõprusele rahvaste vahel jne.

5-aastastele lastele sobivad vaatlemiseks juba keerulisema süžeega muinasjututeemalised pildid või pildid inimestest ja loomadest. 6-aastastele lastele näidatakse ka laiema ühiskondliku sisuga pilte ja maastikupilte.

Et vaatlustel sõna osatähtsus suureneb, siis on soovitav laste õpetamisel kasutada rohkem vestlusi, laste jutustusi oma tähelepanekuist ja muljeist, mõistatusi jne. Võrdlemiseks võib valida juba väiksema erinevusega esemeid. Soovitav on võrrelda omavahel 2—3 pilti, näiteks maastikku erinevatel aastaaegadel. Võrreldakse ka pilte või esemeid nende esemete ja nähtustega, millega lapsed tegelikkuses varem kokku puutusid.

Vaatlemisel vesteldakse mitmesuguste ühte kategooriasse kuuluvate esemete sarnastest või erinevatest omadustest. Vestluse lõpul suunab kasvataja lapsi lihtsate järelduste ja üldistuste tegemisele.

Vestlustel esitatakse lastele selliseid küsimusi, mis arendavad nende mõtlemist ja fantaasiat. Rohkem esitatakse küsimusi, mis suunavad lapsi võrdlema või selgitavad nähtuste põhjusi ja tagajärgi (miks? mispärast? kus? kuidas? millal? missugune?).

5—6-aastased lapsed peavad vastama põhiliselt ükshaaval. Kui kasvataja esitab küsimuse, millele saab olla ainult üks lihtne, ühesõnaline vastus, võivad lapsed vastata ka kooris.

Õppemängudes esitatakse ülesandeid, mis nõuavad üldistamist, eseme oluliste tunnuste eraldamise oskust, nähtu ja kuuldu meelespidamist ja meenutamist, vajaliku sõna leidmist jne.

Tähtsa koha õppemängudes omandab sõna. Mängudes õpib laps täpsemalt tarvitama sõnu, rikastub laste aktiivne sõnavara. 5—6-aastased lapsed peavad oskama tuttavaid mänge iseseisvalt mängida.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Õigesti valitud lasteraamat arendab laste mõtlemist, taju, fantaasiat, tähelepanu, mälu ja kõiki teisi vaimseid võimeid. Lasteraamatute abil süvendatakse ja kinnistatakse ümbritseva eluga tutvumisel omandatud muljeid.

Raamatu kaudu kasvatame positiivset suhtumist kõigesse heasse, soovi sellest eeskuju võtta ning negatiivset suhtumist halvasse. Raamatu kaudu tutvuvad lapsed oma kodumaa ausate, julgete ja töökate inimestega, sõbraliku kollektiivi jõuga, mitmesuguste paikadega jne. Seepärast tuleb kirjanduspala valikul arvestada, et see oma sisult vastaks kommunistliku kasvatuse nõuetele. Raamatutest saavad lapsed teada palju uut ja huvitavat esemetest ning nähtustest, mida nad tegelikult pole näinud. Lasteraamatud annavad huvitavalt ja haaravalt vastuse paljudele laste küsimustele, kasvatavad neis teadmishimu, äratavad ja arendavad nende huvisid.

Raamatul on suur tähtsus laste kõne kujundamisel: see muutub grammatiliselt õigemaks, rikastub ja täpsustub sõnavara. Tehes valikut esitatava kirjanduspala suhtes, tuleb silmas pidada, et teose keel oleks hea: laused lühikesed, sõnastus selge ja lastele arusaadav jne.

Kasutades raamatut kasvatuslikel ja didaktilistel eesmärkidel, tuleb meeles pidada, et raamat on esmajoones kunstiteos. Seepärast peab kirjanduspala valikul arvestama ka selle kunstilist väärtust.

Kirjanduspala tuleb kasutada oskuslikult, arvestades laste iga. Kuni 3-aastastele lastele jutustatakse lühikesi jutukesi laste igapäevasest elust. Luuletuste õpetamiseks valitakse peamiselt 4-realised salmid, mis sisaldavad mingi tervikliku mõtte.

3—4-aastaste laste jaoks valitakse teoseid, milles on juttu armastusest ema ja teiste lähedaste inimeste vastu, laste omavahelistest suhetest mängus, hoolikast suhtumisest mänguasjadesse, korraarmastusest, väikeste püüdest iseseisvusele, kultuur-hügieenilistest harjumustest, elementaarsetest viisakusnõuetest, looduse-, tööarmastusest jne.

Kirjanduslikest žanridest kasutatakse peamiselt rahvalaule, luuletusi, muinasjutte loomadest ja lastest, lühikesi jutustusi.

4—5-aastastele lastele selgitatakse samu teemasid juba laiemalt ja sügavamalt. Kasutatakse rohkem kirjanduspalu, kus on juttu

looduskaitsest, positiivsest suhtumisest töösse, laste omavahelistest suhetest kollektiivis, abivalmidusest, julgusest, tähelepanelikust suhtumisest inimestesse, lugupidamisest täiskasvanute vastu jne.

Kirjanduslikest žanridest lisanduvad lihtsamad mõistatused ja vanasõnad, liisusalmid, pikemad luuletused, muinasjutud ja jutustused.

5—6-aastased lapsed suudavad mõista rohkem ning lisaks eelnevaile kasutatakse kirjanduspalu, mis õpetavad armastama kodukohta, V. I. Leninit, meie kodumaad — Nõukogude Liitu ja pealinna Moskvat, austama teisi rahvaid; jutte pioneeride käitumisest ja tegudest, täiskasvanute kollektiivsest tööst ühiskonna hüvanguks, nõukogulikest tähtpäevadest, inimesest — looduse ümberkujundajast, kosmonautide julgusest, vaprusest ja tagasihoidlikkusest jne.

Kasutatakse rohkem mõistatusi ja vanasõnu, kiirkõnesid, naljandeid, valme, võlumuinasjutte, lihtsamaid olukirjeldusi.

Kasvataja peab kirjanduspala esitama ilmekalt ja selgelt. Juhul kui lapsed ise ei mõista teose moraali, aitab kasvataja seda küsimuste abil selgitada. Tuleb vältida pikki ja igavaid moraliseerimisi, sest see rikub loetust saadud elamust. Kui jutus esineb midagi uut, lastele senitundmatut, peab kasvataja seda varem selgitama, pildil näitama või jutustamisel sünonüüme tarvitama.

Kirjanduspala esitamisel maimikutele tuleb peamiselt kasutada lastele tuttavat sõnavara, võib esineda ainult 2—3 uut sõna, igapäevasest elust tuntud tegelasi, tegevusi ja sündmusi. Tavaliselt kaasneb jutustamisega eseme, pildi näitamine või kogu jutu lavastamine.

Kirjanduspala esitamisel 3—4-aastastele lastele kasutatakse samuti näitlikkust ning esitatakse mitmesuguseid tekstiga seotud küsimusi. Lapsed matkivad jutus esinevate tegelaste liigutusi, imiteerivad nende hääli. Eriti soovitav on kirjanduspala esmakordselt esitada lavastuse või diafilmina.

Lavastamiseks valitakse 3—4-aastastele lastele peamiselt kahekõnet sisaldavad palad, kusjuures kummalgi tegelasel on korraga öelda üksainus lause. Eriti sobivad on niisugused dialoogid, kus üks tegelastest küsib, teine vastab. Esialgu võib kasvataja olla küsija ning laps vastaja. Hiljem aga esitavad kaks last selle pala.

Muinasjuttudest valitakse lavastamiseks niisugused, kus laste peatähelepanu võib pöörata kas liigutustele või tekstile, sest lastel on esialgu raske ilmekalt edasi anda teksti ning teha samal ajal liigutusi. Edasi lavastatakse lihtsamaid rahvamuinasjutte, kus esineb teksti kordumist.

Tegelaskujude ilmekaks esitamiseks selgitatakse lastele tegelaste iseloomulikke tunnuseid. Selgitamisel kasutatakse võrdlusi, kusjuures võrreldakse erinevate loomade liigutusi (kukk, kass), erinevaid tundeid (rõõm, kurbus) jne.

5—6-aastaste laste rühmades kasutatakse lavastusi alles kirjanduspala teistkordsel esitamisel kuuldud muinasjutu või jutustuse täpsustamiseks ja kinnistamiseks.

5-aastastele lastele valitakse lavastamiseks korduva tekstiga lühikesi jutustusi ja muinasjutte. Värss-lookesi ja värssides muinasjutte lavastatakse alles 6-aastaste lastega, sest siin peab autori tekstist täpselt kinni pidama. 6-aastaste lastega on soovitav varem läbi arutada, milliseid vahendeid on lavastamiseks vaja, ja lasta neid osaliselt lastel endil valmistada. See arendab laste iseseisvust, initsiatiivi ja leidlikkust ning äratab huvi lavastuste vastu.

Pärast lavastuse esitamist võib 6-aastaste laste mängu ka analüüsida. Tegelasi hinnatakse ilmekuse, ruumi kasutamise oskuse, lavastuse sisu tundmise, oma osa õige esitamise eest.

Kirjanduse loetelus on nimetatud lastele jõukohaseid luuletusi, jutustusi ja muinasjutte peamiselt L. Nurkse kogumikust «Laste sõna». Ümbritseva eluga tutvustamisel on peale nimetatu soovitav kasutada pidevalt ilmuvat kirjandust käsitletavate teemade täiendamiseks, süvendamiseks ja kinnistamiseks.

Ristiga märgitud luuletusi peavad õppeaasta lõpul suutma deklameerida kõik lapsed.

5—6-aastased lapsed peavad oskama mängida ristiga märgitud muinasjuttude osi.

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada täiskasvanu jutustuse kuulamise oskust.
Esitada luuletusi ja kõnekäände, selleks et lapsed jäljendaksid kuuldud sõnu.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Arendada jutustuste ja luuletuste kuulamise oskust. Õpetada lühikesi luuletusi.

Kasvatada piltide ja raamatute iseseisva vaatlemise oskust; õpetada raamatute korralikku käsitsemist.

KIRJANDUST

Luuletused. J. Palm «Tänu»*, K. E. Sööt «Riide pannes» (lugeda lapse riietamisel); N. Sakonskaja «Kus mu sõrm?» (lapse käega vastavalt tegeldes); L. Nurkse «Mis mul on?» I osa (näoosi näidates); I. Oro «Lapse palve tibukesele»; A. Kiiss «Mu koduke» (1. salm) jt.

Jutud. S. Kaputikjan «Maša sööb lõunat»; V. M. Fedjajevskaja «Pisilugusid väikestele» («Valge kanake», «Kutsika haukumine»); K. Tšukovski «Tibu»; M. Haunschild «Nukuema»; L. Tolstoi «Pisilugusid» («Poiste tüli»); J. Parijõgi «Kuidas isa Maimule linnast saia tõi» jt.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Kasvatada huvi ja armastust raamatu vastu.
Kasvatada huvi raamatu illustratsioonide vaatamise vastu; õpetada raamatute õigele kohale asetamist.

Osata öelda peast õigesti ja selgelt hääldades üht lühikest (4—8-realine) luuletust.

KIRJANDUST

Luuletused. A. Mirka «Oktoobripüha»; H. Mänd «Tass»; J. Kaidla «Maiasmokk»; H. Mänd «Võilill»; M. Veetamm «Emakesele»* jt.

Jutud, värsslood. A. Kitzberg «Marjul»; E. Niit «Jorr» (lühendatult «Pille-Riini loost»); J. Taits «Pudrumägi ja piimajõgi»; Fr. Hrubin «Lugu Heinist, kes ennast pesta ei tahtnud»; L. Nurkse «Ütle «jah!»»; L. Nurkse «Maailmatu suur ja tibatilluke»; J. Oro «Muna»; L. S. Mitchell «Tuki jalad»; E. Raud «Kahesugused lilled»; J. Parijõgi «Ema jutt poisile, kes talvel väljas kindad käest võttis, jääpurikatega mängis ja neid imes» jt.

Lavastamiseks sobivad palad. L. Nurkse «Kaarli «värav»»; J. Kaidla «Aino nutab»; rahvalaul «Kurr-karr»; laul «Kord elas päkapikk»; muinasjutud «Leivakakuke», «Naeris» jt.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Arendada kirjanduspala sisuga seoses olevatele küsimustele vastamise oskust.

Õpetada jutustama sellest, mida illustratsioonidel kujutatakse.

Õpetada ümber jutustama lühikesi jutte. Osata deklameerida selgelt ja teadlikult kahte aasta jooksul õpitud luuletust.

KIRJANDUST

Luuletused. E. Niit «Lipuke»; A. Kiiss «Mu koduke»; J. Oro «Kannikene emale», «Lapse palve tibukesele»*; K. E. Sööt «Värvukese kaebus»; J. Kaidla «Aino nutab»; A. Haava «Laula, linnuke!»; H. Mõttus «Ema, võta põlvele!»* jne.

Jutud, värsslood. E. Niit «Kaks mustasilmset leevikest. Lugu Pille-Riinist»; A. Barto «Mari-kisakõri»; J. Tšarušin «Kuidas Ženja õppis r-tähte hääldama»; J. Tšarušin «Mis loom see on?»; L. Palmer «Kuidas kassipoeg kassi moodi rääkimise ära unustas»; S. Truu «Nääritaadi saadik»; M. Sillaots «Isa jutustab oma koerast»; L. Tolstoi «Kassipoeg»; E. Raud «Künnil»; J. Liiv «Linnupesa» jne.

Lavastamiseks sobivad palad. P. Üllaste «Kiisu läks kõndima»; E. Enno «Laps ja tuul»; S. Maršak «Kiisud ja viisud»; J. Oro «Muna»; L. Tolstoi «Hiir, kass ja kukk», «Kassimaja», muinasjutt «Härja maja»; E. Raud «Triin ja päike» jne.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Arendada muinasjuttude, jutustuste ja luuletuste väljendusrikkast keelest arusaamise oskust.

Õpetada luuletuste ilmekat esitamist. Osata deklameerida ilmekalt kahte-kolme õppeaasta jooksul õpitud luuletust.

KIRJANDUST

Luuletused. J. Kaidla «Kodumaa sünnipäev»; E. Enno «Laps ja tuul»*; K. E. Sööt «Varese hädaldus»; J. Oro «Minu hani»*; J. Kaidla «Nüüd võib pidu alata»; J. Kaidla «8. märts»*; H. Mänd «Nurmenukk» jt.

Jutud, värsslood. K. Tšukovski «Pese-ennast-sa»; V. Bontš-Brujevitš «Kass Vaska»; L. Tolstoi «Kassipoeg»; E. Niit «Kolm õhupalli»; V. Bianki «Sabad»; J. Belõšev «Tõrges kassipoeg»; L. Tigane «Vares keedab hernesuppi»; E. Raud «Mis valge hobune mõtles»; K. D. Ušinski «Õpi kannatama»; E. Raud «Imepärane kiikhobu»; H. Mänd «Ettevaatust, sõidutee»; V. Majakovski «Mis on hea ja mis on halb»; A. Kaskneem «Kuidas tekkisid lepatriinule täpid selga?» («Miks ja millal, kus ja kuidas?»); S. Rannamaa «Imepõll» jt.

Muinasjutud. Eesti muinasjutud «Siili ja jänese võidujooks», «Miks jänese huul lõhki on»; J. ja W. Grimm «Hunt ja seitse kitsetalle»; slovaki muinasjutt «Päikesele külla»; A. Tolstoi «Haned-luiged»; E. Särgava «Rebane ja kurg» jt.

Lavastamiseks sobivad palad. Vene muinasjutt «Naeris»*; H. Ant «Põrsas mudaravil»; H. Ant «Konn-kalamees»; V. Sutejev «Kes ütles «näu»?»; L. Tolstoi «Kolm karu»*; N. Gernet «Ebatüdruk»; J. ja W. Grimm «Punamütsike»; H. Rammo «Kes on targem»; ukraina muinasjutt «Jänes, rebane ja hunt» jt.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Äratada ja süvendada laste moraalseid tundeid, kasvatada õiget suhtumist ümbritsevasse ellu.

Arendada arusaamist poeetilise kõne ilust ja rütmilisusest.

Arendada õige intonatsiooni kasutamise oskust.

Ergutada laste initsiatiivi, iseseisvust ja loomingulisi võimeid muinasjuttude ja jutustuste lavastamisel ning luuletuste esitamisel. Osata deklameerida ilmekalt kolme-nelja õppeaasta jooksul õpitud luuletust.

KIRJANDUST

Luuletused. Fr. Kuhlbars «Teele, teele, kurekesed!»; J. Kaidla «Sügis»; rahvalaul «Sokukene»*; E. Enno «Kus on põrnik?»*; K. Merilaas «Lenini pilt»*; A. Haava «Sinu vanaema»; L. Koidula «Emasüda»; R. Parve «Kõnelus müürissepaga»; J. Speek «Eesti talv»; H. Mänd «Pääsukese näärid»; J. Kaidla «Linnulaul»* jt.

Jutud, värsslood. V. Bontš-Brujevitš «Puhaste taldrikute ühing», «Nääripuu Sokolnikis»; S. Truu «Hüppenöör»; J. Kitzberg «Mees mis mees»; A. Mirka «Enn külastab Tallinna mööblivabrikut» (jutustusest «Enn ja Janno»); V. Ossejeva «Küpsised»;

V. Ossejeva «Pojad»; E. Raud «Raadio»; I. Grinberg «Olja põll»; V. Beekman «Aatomik»; L. Tolstoi «Tuletõrjekoerad»; E. Raud «Sipsik»; K. Ušinski «Neli soovi»; V. Bianki «Tihase kalender»; R. Roht «Nõmmelõokesed»; V. Bianki «Metsamajakesed»; A. Tammsaare «Ööbik ja lilled» jt.

Muinasjutud. Eesti muinasjutt «Nokaliste ja neljajalgsete sõda»; A. Kaskneem «Miks on pääsukesel kõht valge ja saba kaheharuline?»; eesti muinasjutt «Hiir, vähk ja sitikas»; «Kass, kukk, jänes ja rebane» (Ennemuistseid jutte Reinuvader Rebasest); aafrika muinasjutt «Kuidas loomad endale sabad said»; Ch. Perrault «Saabastega kass»; S. Maršak «Kaksteist kuud»; A. Kitzberg «Piibelehe neitsi»; A. Särgava «Rebane varastab taadi kalad»; H. Ch. Andersen «Pöial-Liisi»; A. Puškin «Muinasjutt kalamehest ja kalakesest»; E. Raud «Kalevipoeg ja sarvik»; E. Raud «Kalevipoja sõit maailma otsa» jt.

Lavastamiseks sobivad palad. R. Parve «Kõnelus müürissepaga»*; S. Mihhalkov «Aga mis on teil?»; S. Luide «Villast sukad»; S. Maršak «Muinasjutt rumalast hiirekesest»; E. Niit «Kuidas leiti nääripuu»; F. Kotta «Tublid loomad»; L. Raudsik «Kevadpidu metsas»; S. Maršak «Muinasjutt sikust»; S. Mihhalkov «Ninatark jänku»; A. Roomere «Jänesed ja rebased»; A. Taar «Vares ja koer»*; muinasjutud «Kass, kukk ja rebane», «Pilleke paksus metsas», «Päikesele külla»*, «Hunt ja seitse kitsetalle», «Õlepullike-tõrvamullike»; H. Rammo «Tark kukk ja kaval rebane»* jt.

Lugemine ja kirjutamine

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Huvi lugemise ja kirjutamise vastu tekib lastel tavaliselt juba enne kooli. Seda huvi on vaja säilitada ja edasi arendada. Seepärast tuleb koolieelikutele hakata lugemist ja kirjutamist õpetama. Õpetamine toimugu metoodiliselt õigesti, mis annab lugemisoskusele õige aluse ja koolis ei tule hakata midagi ümber õppima.

Lugema õpetamine toimub analüütilis-sünteetilisel meetodil, s. o. sõnast häälikute eraldamine (analüüs) ja häälikutest või tähtedest sõnade moodustamine (süntees).

Lugemise õpetamise esimene aste — õpetada lapsi kõnes hää-

likut kuulma ja eraldama; teine aste — õpetada suurtrükitähti ja saavutada silbiline lugemisoskus.

Lugema õpetatakse kaks korda nädalas, milleks kasutatakse osa emakeele tunnist. Vastavaid mänge mängitakse sobival juhul ka mitmesugustel teistel tegevustel.

Kaheaastased lapsed hakkavad tavaliselt juba pliiatsit kasutama. Seega algab ka kirjutusvahendite õige kasutamise õpetamine juba selles eas. Kuueaastased lapsed õpivad kirjutama jooniskirjana suurtrükitähti ja sõnu.

Kirjutamise algõpetuse edukuse seisukohalt on tähtis, et lastel oleks õige hügieeniline kirjutamisasend, et nad hoiaksid joonistamisel ja joonistähtede kirjutamisel pliiatsit õigesti, et nende käeranne oleks liikuv ja vaba. Kirjaelementide ja joonistähtede kirjutamise kaudu tuleb peale eespool mainitu lahendada ka mitmesuguseid kasvatuslikke ülesandeid, nagu puhtuse ja korrapidamise, täpsuse, silmamõõdu, esteetilise meele jmt. kasvatamine.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

I ÕPPEVEERAND

Häälikuline analüüs. Hääliku eraldamine sõnas kuulmise järgi. Täishäälikutega tutvumine antud järjekorras: u, a, o ja e, i (raskemad), siis kuulmise abil hästi eraldatavad kaashäälikud: s, r, l. Õpitava hääliku esinemise või mitteesinemise määramine mitmesugustes näidissõnades. Hääliku asukoha määramist sõnas esialgu ei nõuta. Hääliku mõiste (häälikut kuuleme, hääldame).

Suurtrükitähtede tutvustamine antud järjekorras: A, I, O, U. Tähe mõiste (tähte näeme). Õpitud tähtedest kahetäheliste sõnade koostamine ja lugemine (AI, OI, AU, UI jt.).

Kirja õpetamise eeltöö. Laste tutvustamine õige kirjutamisasendiga. Õige pliiatsihoiu õpetamine. Käelihaste tegevust koordineerivad harjutused. Harjutusi suurel tahvlil, valgel, joonelisel ja ruudulisel paberil kirjutamise algvõtete harjutamiseks ning rea kaugusmõiste selgitamiseks.

II ÕPPEVEERAND

Tutvumine lausega. Lause jaotamine sõnadeks. Lause moodustamine sõnadest. Iseseisev 2—4-sõnaliste lausete koostamine. Sõnade jaotamine silpideks ja silpidest sõnade koostamine.

Häälikute ja suurtrükitähtede tutvustamine antud järjekorras:

L, N, E, M, S, R, P, V, T. Häälikuline analüüs sõnades jätkub (hääl-lik sõna algul, lõpus, keskel).

Kinniste ja lahtiste silpide (AIN, AI-LI, AI-ME, AI-NO, O-NU, PEEP, PEE-TER jmt.) silbiline lugemine ja ladumine ühe- ja kahe-silbilistes sõnades. Lühikese ja pika hääliku eraldamine kuulmise teel, vastavate sõnade ladumine ja lugemine MALL — MAALI, UNI — UUNO, PISI — PIILU jt.

Nõrga, tugeva ja ülitugeva hääliku eraldamine KODU — KOTIS — KOTTI, KABI — KAPIS — KAPPI jt.

Joonistähtede kirjutamine. Õpitud suurtrükitähe jooniskirjana kirjutamine tumeda värvipliiatsi või pehme musta pliiatsiga lahtistele lehtedele ja seinatahvlile. Joonistähtedest lühikeste sõnade kirjutamine.

III ÕPPEVEERAND

Suurtrükitähtede Õ, B, Ä, D, K, Ö, G, Ü, H, J tutvustamine, nende hääldamine ja kuulmine sõnas, silbis. Kahesilbiliste sõnade silbiline lugemine vaikselt ja silbikaartidega sõnade ladumine.

Kirjutamisel jätkub eelmise veerandi töö vihikus. Vihiku hooldamine. Kirjutamisel vihiku lauale asetamine.

IV ÕPPEVEERAND

Aasta jooksul omandatud teadmiste süvendamine: jalutuskäikudel poesiltide ja loosungite lugemine, mitmesuguste mängude mängimine («Mis ma ütlen», «Täidan, täidan laeva» jt.), suurtest trükitähtedest sõnade joonistamine kepikesega liivale ja varikatuse all olevale seinatahvlile.

METOODILINE JUHEND

Lugemisoskuse omandamine on raske ja keeruline ülesanne. Töö peab toimuma metoodiliselt õigesti: tunnis kasutatagu väga mitmesuguseid töövorme, rohkesti mänguelemente, näitlikke vahendeid, tagatagu kõigi laste aktiivne kaasatöötamine. Oluline on, et lapsed ületaksid raskused märkamatult ega ilmneks tüdimuse tunnuseid.

Lugemis- ja kirjutamisprotsess on tihedalt seotud kõnelemisega ja on edukas vaid sel juhul, kui laste kõne on küllalt arenenud. Seepärast peavad lapsed kõigepealt juba nooremates rühmades õppima selgelt, teistele kuuldavalt ja arusaadavalt, seotult ning loogiliselt kõnelema. Lugema õppimisel läheb vaja ka hästiarenenud kuulmismeelt ja tähelepanu. Selleks tuleb juba neljandast elu-

aastast alates mängida väga mitmesuguseid vastavaid mänge («Karu ja hiir», «Pimesikk», «Ütle, mida kuuled», «Leia laulu järgi mänguasi» jt.). Kui lapsed oskavad oma mõtteid sõnades väljendada, kui neil on arenenud kuulmismeel ja tähelepanu, võib teha algust lugema õpetamisega.

K õ n e h ä ä l i k u l i n e a n a l ü ü s. Lugema õpetamist tuleb alustada häälikulisest analüüsist, s. o. kuulmise järgi häälikute eraldamisest sõnades. Oskus kuulda sõnas häälikuid on lugema õppimise esimene aste. Seni kui lapsed ei eralda I õppeveerandi programmis märgitud häälikuid sõnades, ei või neile tutvustada ka hääliku kirjalikku märki — tähte, sest neil puudub veel seos elava kõne ja hääliku vahel. Sõna häälikulise analüüsimisega õpetame lapsi kuulma häälikuid kõnes, neid eraldama sõnas ja si bis. Häälikute eraldamiseks sõnas on programmi valitud selgelt kuuldavad täishäälikud ja kaashäälikud, mida lapsed sõnas kergemini eraldavad.

Esimesena tuleb vastavate jutukeste kaudu tutvustada ühehäälikulisi hüüdsõnu «uu!», «aa!», «oo!». Pärast jutukese ettekandmist vaadelda aabitsast selle juurde kuuluvat pilti, vestelda, juhtida laste tähelepanu jutus esineva hüüdsõna tähendusele; vaadelda hüüdsõna hääldamisel kõneorganite (huulte) asendit üks'eise suult; võrrelda üksteise suu asendit õpitava ja varem õpitud hääliku hääldamisel, mängida mõistatusmängu «Mis ma ütlen?» (üks mängijaist asetab suu teatud hääliku asendisse ja teised arvavad, millist häälikut ta matkib). Kui jutt võimaldab, siis on soovitav kuuldud juttu lavastada (mängida). Loetud jutust annab kasvataja mõistatamiseks sõnu, milles üks õpitud häälikuist on eriti selgesti kuulda, näiteks mängitakse mängu «On või ei ole». Esialgu võib neid häälikuid sõnas vajaduse korral isegi veidi liialdatult venitada, näiteks Uuuno, Luuule, suuur, siiil jne. Kasvataja nimetab sõna ja lapsed kuulavad ning otsustavad, kas õpitav häälik selles esineb või mitte. Ka sobib anda ülesandeks meeles pidada vastava häälikuga sõnu ettekantud jutust, luuletusest, laulust; leida oma rühma laste nimedest; toas, õues, tänaval leiduvaist esemeist; võimaluse korral anda mõistatusi, mille vastus sisaldab käsitletavat häälikut, näiteks autost *a* hääliku puhul, oravast *o* puhul, siilist *s* puhul jt. Kui leidub lühikesi riimikesi, rahvaluulet, kus õpitavat häälikut esineb sõnades rohkesti, siis õppida neid pähe (näiteks *r* hääliku puhul):

Kireli-kareli, sireli-sareli,
üle tare, üle vare,
tsirr-tsirr, tsirr-tsirr!

Kui laste kõrv on juba harjunud kuulma ja eristama sõnades nii täis- kui ka selgelt kuuldavaid kaashäälikuid, tuleb esitada sõnu, kus nad peavad määrama, kas antud häälik sõnas üldse esineb, kas see esineb sõna algul, lõpus või keskel, näiteks hääliku *u* puhul sõnad uus, suu, isa, nukk, *s* puhul uss, Lea, siil, Liisi jne. Tuleb meeles pidada, et kaashäälikuid *r*, *p*, *t* on kergem kuulda sõna lõpul kui algul. Sõnade esitamisel tuleb õpetuse esimesel etapil silmas pidada seda, et näiteks sõnades vurr, lipp on *r* ja *p* palju kergemini kuulmisel eraldatavad kui sõnades ratas, pall.

Õpitu kinnistamiseks ütlevad lapsed ka ise vastava häälikuga sõnu. Sel eesmärgil mängida mitmesuguseid mänge, nagu «Täidan, täidan laeva», «Kes on kiirem?» jms. Esialgu olgu ka siin nõudeks öelda sõnu, milles esineb vastav häälik. Kuni laste kõrv veel kaashäälikuid sõnas ei eralda, seni hääliku asukohta kindlaks ei määrata.

Programmis märgitud häälikute tundmaõppimisel õpetatakse häälikuid koos hääldama (süntees). Sellega tuleb alustada juba siis, kui on paari täishäälikuga tutvutud. Suurepäraseid võimalusi pakuvad selleks eesti keeles esinevad kaksiktäishäälikud ai, oi, ui, ei. Kasutatakse mitmesuguseid võtteid.

1. Üks grupp või üks laps hääldab pikalt üht häälikut, kuni kasvataja märguandel alustab teine grupp või laps teise hääliku hääldamist. Kui alustab teine grupp, lõpetab esimene kohe oma hääliku hääldamise. Algul hääldatakse pikalt, siis järjest kiiremini, kuni lapsed saavad aru sõna tähendusest (aaa-iii, aa-ii, ai). Selline treeningharjutus on eriti tähtis ettevalmistamiseks silbilisele lugemisele.

2. Edasi vesteldakse saadud sõnast, näiteks: kes ettekantud jutus hüüdis «ai!»; kes, miks ning millise intonatsiooni ja näoilmega ise on hüüdnud kunagi «ai!» jmt.

3. Saadud sõnas asendatakse üks häälik teisega ja katsetatakse koos hääldades, milline sõna sel juhul tekib, näit. sõnas ai *a u*-ga, *e*-ga. Sellised harjutused on eeltööks õigele lugemistehnikale.

L a u s e. II õppeveerandil tutvustatakse lapsi lausega ja õpetatakse teadlikult koostama lihtsaid 2—4-sõnalisi lauseid. Lasakse korrata jututegelaste lauseid, matkides seejuures ka vastavat hääletooni, siis hääldatakse sõnu ükshaaval ja loendatakse neid. Esialgu antagu lausete koostamisel tegusõna, millele lapsed leiavad sobiva nimi- ja määrsõna, näiteks: kes jooksevad? lendavad? laulavad?; kus jooksevad? lendavad? laulavad? jne. Lauseid võib koostada ka piltide järgi. Lausete koostamisel võib kasutada män-

gulisi elemente. Näiteks esitab kasvataja lause ja lapsed koputavad või plaksutavad nii mitu korda, kui mitu sõna on lauses; esimest sõna lausest korratakse püsti seistes, teist istudes, kolmandat kükitades; esimest sõna öeldakse valjusti, teist paraja hääega, kolmandat hästi vaikselt jmt.

Silbitamine. II õppeveerandil tuleb lastele selgitada, et sõna koosneb silpidest. Kasvataja hääldab sõna aeglaselt, rõhutades silpe (Aa-vo). Sõna teistkordsel hääldamisel viipab käega kaasa: esimese silbi (Aa-) juures alla, teise silbi (-vo) juures üles ning küsib lastelt, mitu korda ta käega viipas. Samuti vaadeldakse teisi sõnu ja loendatakse, mitu viibet käsi teeb. Kasvataja seletab, et neis sõnades on 2 osa — 2 silpi. Laste aktiviseerimiseks tuleb lasta neil kasvatajaga kaasa viibata. Peale käeviibete võib sõna silbitamist selgitada ka järgmisel viisil: asetatakse parem küünarnukk lauale, käelaba lapiti lõua alla, käeselg ülespoole, kuid lõuast veidi eemale. Mitu korda lõug sõna hääldamisel kätt puudutab, nii mitu silpi ongi sõnas. Selleks tuleb hoolikalt valida sobivaid lihtsaid sõnu, nagu sa-ba, ka-na, mu-na, tal-le-ke, o-ra-va-ke jne. Mängida silbimänge («Lõpeta sõna», «Mis on nuku nimi?» jms.).

Lugema õpetamine. Kui lapsed oskavad sõnades kuuda ja eraldada programmis märgitud häälikuid, tuleb näidata, et igale häälikule kõnes vastab teatud täht raamatus. Lapsed peavad teadma, et häälikut me hääldame, kuuleme; tähte näeme, loeme. Kasvataja näitab hääliku märki — tähte suurest liikuvast aabitsast. Vaadeldakse tähe kuju (millistest joontest ta koosneb), leitakse tähe kujuga sarnanev ese pildilt (A puhul katuseviil), vesteldakse aabitsa-pildi teemal ja loetakse selle all olevat tähte või teksti.

Et tähe kuju lastele kindlamini meelde jääks, joonistatakse seda käega õhus, voolitakse plastiliinist või savist, laotakse tikkude abil jmt.

Uue tähe kinnistamiseks võib lasta seda otsida suurtrükitähtedega plakateilt, lasteraamatute pealkirjadest, jalutuskäigul poesiltidelt jne. Kasvataja laseb lapsi näidata uut tähte tekstis, määrata selle asukoht sõnas või loendada, mitu õpitavat tähte sõnas esines.

Lugema õppimise kõige põhilisem ja raskem osa on tähtede kokkulugemine, s. o. silbiline lugemine.

Sageli on lapsel tähed kõik selged, aga lugemine ei lähe. Eriti suuri raskusi tekib lugemisel siis, kui lapsel on korraga õpitud selgeks palju tähti ja kui tähti ei nimetata nii, nagu neid lugemisel hääldatakse, vaid kasutatakse tähtede nimesid (ess, emm jne.). Vii-

masel juhul ei saa laps kuidagi aru, miks *es, a, be, a* ei loeta *esabea*, vaid *saba*. Loetavast sõnast ei saa laps ka siis aru, kui ta tähti üksikult nimetab. Kui lapsed on õppinud tundma 2—3 tähte, tuleb hakata lugema kahest tähest koosnevaid sõnu, hääldades esimest häälikut pikalt, venitades, kuni lapse silm jõuab haarata järgmise tähe, siis hääldada järgmine häälik vahepeal häält katkestamata (arusaadavam, kui öeldakse «ilma vaheta»).

Asetada flanelltahvlile kaks tähekaarti väikese vahega, näit. A ja I. Esialgu loetakse esimest tähte, seejärel teist. Järgnevalt loetakse esimest tähte venitades, samal ajal nihutades teise tähe esimese kõrvale ja öeldakse vahetult teine täht. Sellised nihutamise harjutused on väga olulised lugema õpetamisel. Lapsed peavad harjutuste varal silbid samuti selgeks õppima nagu tähedki, et neid hiljem ära tunda, lugeda.

Teisel õppeveerandil peavad lapsed omandama oskuse lugeda seotult, s. o. silbiliselt 2—4 tähest koosnevaid ühe- ja kahesilbilisi sõnu (ai, ui, ei, E-ne, e-ma, o-nu, A-nu jms.). Samuti tuleb õpetada lugema kahesilbilisi sõnu silpide kaupa. Asetada flanelltahvlile kaks silbikaarti väikese vahega, näiteks AA-DU ja lugeda analoogiliselt kahe tähe kokkulugemise tehnikaga.

Esialgu loevad lapsed aeglaselt, pikkamööda. Neid ei tohi lugemisel kiirustada, veel vähem neile sõnu (silpe) ette öelda või nendega kaasa lugeda. Viimasel juhul ei mõtle osa lapsi ise, vaid jäljendavad mehaaniliselt kasvatajat ja nende lugemistehnika jääb puudulikuks.

Helitud kaashäälikud, nagu *p* ja *t* on paremini kuuldavad sõna lõpul. Nende kuulamiseks valitagu sõnad, nagu lipp, lapp, pott, peet jne. Juhul kui mõni lastest on kodus õppinud kasutama tähenimesid (pee, tee), tuleb näitlikult selgitada, et tähte *p* loetakse *pee* siis, kui selle järel on täht *e*; *puu*, kui on *u*; *poo*, kui on *o*. Helitute kaashäälikute juurde jõudes tuleb hakata lastele õpetama vaikselt lugemist silpide kaupa; laps vaatab vaikselt silbi ära, hääldab kohe, edasi vaatab järgmise silbi ja ütleb selle. Esialgu võib lubada, et laps ka suud liigutab, kuid hääletult. Nii õpib lapse silm haarama silpe, hiljem kogu sõna ja mõistma loetut ka suud liigutamata. Pikemaid sõnu tähthaaval veerides on laps viimase tähe juurde jõudes juba esimesed unustanud ega tea, mida luges. Niiviisi tähthaaval lugema õppinud lapsed eksivad lugemisel ka hiljem ja teevad eriti rohkesti vigu õigekirjas.

Lugema õpetamisel tuleb algusest peale jälgida, et laps ei loeks mehaaniliselt ega ütleks sõnu huupi. Sellepärast on otstarbekas loetu põhjal vestelda ja sisu kohta küsimusi esitada. Selline töö

lugemisel arendab laste mõtlemist ja tõstab huvi lugemise vastu.

Liikuv aabits on lugema õpetamise tähtsaim vahend. Lugemise õpetamisel, eriti kogu rühmaga ühiseks lugemiseks, tuleb kasutada umbes 10 cm suurusi flanellile kleebitud tähekaarte ja flanelltahvlit ning hiljem ka samasuguseid silbikaarte.

Igale lapsele tuleb valmistada individuaalseks ladumiseks väikesed liikuvad aabitsad. Tähekaardi suurus on umbes 2,5×3 cm, tähe kõrgus — 1 cm. Igat läbivõetavat tähte tuleb teha igale lapsele 4—5 tk. Kaaned valmistada kartongist mõõtmetega umbes 42×22 cm (müügil olevad kaaned ei sobi). Vasakpoolsele siseküljele õmmelda pesupaelast, kartongist või plastikaadist 4 umbes 1—2 cm laiust riba ning asetada need nii, et tekiks 23 tähetaskukest. Ribad tuleb õmblusmasinaga vastavalt tähtede laiusele pikema pistega kinni õmmelda. Parempoolsele sisekaanele õmmelda 2—3 riba ilma taskuteta. Sinna laotakse sõnu.

Õpitud tähed paigutab laps taskutesse nendega tutvumise järjekorras, näiteks A-d esimesse, I-d teise taskusse jne. Liikuva aabitsaga tegelemisel leiab laps oma töötamis- ja loomistungile vajaliku rakenduse. Tema suhtumine lugemisse muutub teadlikuks. Seejuures töötab ta aktiivselt, sest peab tähelepanelikult kuulama, eraldama sõnast järjekorras häälikuid (analüüs) ja need taas sõnaks liitma (süntees), ise seejuures pingsalt mõteldes.

Liikuva aabitsaga tegeldes võib kasutada järgmisi tööviise.

1. Pärast kasvataja poolt vastava jutu või aabitsa teksti lugemist ütleb kasvataja jutus esinenud läbivõetud tähtedest koosneva sõna, mida eelnevalt lastega koos häälikuliselt analüüsitakse ja siis suurtähtedega flanelltahvlile ning ka individuaalselt laudadele laotakse. Lisaks võib anda ka teisi sõnu. Sellist tööviisi tuleb kasutada eriti algperioodil, kui lapsed tunnevad veel vähe tähti ja sõnade ladumise võimalused on piiratud.

2. Laotud sõnas lasta asendada üks täht teisega, et saada uus sõna. Näiteks laduda AI; asendada A E-ga, lugeda; siis O-ga jne. Lastele pakub suurt rõõmu avastus, et nad ise võivad sõnu muuta.

3. Kasvataja laob mängus «Lõpeta sõna» tahvlile esimese poole sõnast, lapsed laovad ülejäänu, näiteks:

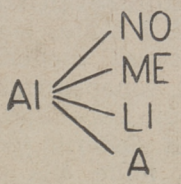

Edaspidi võib lasta sõnu moodustada antud lõputähele või silbile, näiteks:

4. Kasvataja annab lastele tutvustatud tähed ja nad laovad neist sõnu iseseisvalt (näiteks tahvlile asetatud pildikeste järgi). Siin võib esineda vigu, mida tuleb selgitada ja parandada. Sõnade ladumisel on vaja hoolega jälgida, et lapsed laoksid õigesti. Vastasel korral võib vale sõnakuju mällu sööbida. Seepärast on enne sõna ladumist vaja silpide kaupa läbi arutada, millistest häälikutest antud sõna koosneb, ja ladumisel jätta silpidele väikesed vahed. On soovitav lasta ühel lapsel vastav sõna kontrollimiseks tahvlile laduda. Selleks valib kasvataja lapse, kes oma ladumistööga õigesti on valmis jõudnud. Tahvli järgi kontrollivad teised lapsed enda laotud sõnade õigsust. Esialgu tuleb valida lihtsaid, 2—4 tähest koosnevaid sõnu. Kui jõutakse kahesilbiliste sõnade lugemiseni, tuleb anda lastele kätte sõnade ladumiseks silbikaardid. Töö silbikaartidega pakub eriti huvi, kui see sünnib mängu laadis. Näiteks: 1) mäng «Kes võidab?». Iga laps saab mõned pildid, mille alla laob ta silpide kaupa pildil olevate esemete nimetused. Võitjad järjestatakse kiiruse järjekorras; 2) mäng «Koosta nimesid». Lapsed koostavad antud silpidest nimesid. Teatava aja järel kontrollitakse koostatud nimede arvu. Kolm võitjat saavad enda koostatud nimed teistele ette lugeda. II õppeveerandil tuleb juhtida laste tähelepanu lühikese ja pika hääliku häälduamisele ja kirjutamisele. Näitlikult tuleb selgitada, et eksimisel võib sõna hoopis uue tähenduse saada, näiteks ENE, ENNE; NINA, NIINA; LINA, LINNA, LIINA; SEEP, SEPP jne.

Kui lapsed oskavad kuulda pikka ja tugevalt kõlavat häälikut ja teavad, et pikalt või eriti tugevalt kõlava kaashääliku märkimiseks tuleb sõnasse panna 2 tähte, jääb hiljem õigekirjas palju eksimusi ära. Õigekirjaoskuse arendamiseks on kasulik lasta laduda eespool mainitud sõnapaare kõrvuti.

Peale liikuva aabitsa võib vabal ajal vahelduseks edukalt kasutada veel tähekuubikuid ja vineerile joonistatud tähti koos pildiga (komplekt «Pilttähestik»), mille alla on trükitud suurtähtedega

eseme nimetus. Vaadeldes tuttava eseme all olevat sõna ja seda tähekuubikutega või liikuva aabitsaga ise järele ladudes õpib osa lapsi lugemise kiiresti selgeks.

K i r j u t a m i n e. Kirjutama õpetamise algul tuleb suurt tähelepanu pöörata õige kirjatehnika rakendamisele ja juurutamisele. Laste käekiri oleneb hästiarenenud käe- ja sõrmelihaseist ning silmamõõdust, õigesti valitud joonistamis- ja kirjutamisvahendeist, õigest pliiatsi- ja sulepeahoiust. Selleks on vaja sooritada ettevalmistavaid harjutusi käelihaste tegevuse koordineerimiseks ja silmamõõdu arendamiseks. Võimlemisel kasutatagu sel eesmärgil juba ka nooremate lastega mitmesuguseid sõrme, käelaba ja õlaliigese liikuvust arendavaid harjutusi (sõrmed rusikasse ja harali, käte raputused randmest, käte ringid randmest, õlast jms.).

Lastel olgu alati kasutada kriit (tingimata ka värviline) ja seinatahvel, millele nad vabal ajal võiksid joonistada. Sageli tuleb neid selleks suunata. Samuti on väga hea lasta lapsi joonistada guaššvärvidega suurele molbertile kinnitatud paberile, kepikesega liivale või lumele. Eriti arendavad laste sõrmelihaseid paberist rebimine ja lõikamine. Seetõttu on need tööliigid eelistatavamad kui pliiatsiga joonistamine. Ka mängu ajal võimaldatagu lastel neid töid teha.

Joonistamisel tuleb peamiselt tarvitada guaššvärve. Värvipliiatsid peavad olema nii pikad, et laps saab neid õigesti käes hoida. Koolieelikutel on soovitav kasutada värvilisi pliiatseid, kuid vahetevahel ka hästi pehmet joonistamispliiatsit (2 M), mis jätab kerge surve juures küllalt tugeva ja selge joone. Pliiatsid olgu enne laste kätte andmist alati hoolikalt teritatud.

Lastele tuleb näidata ja hiljem pidevalt meelde tuletada pliiatsi õiget hoidu. Pliiats tuleb suruda pöidla abil veidi kõverdatud kolmanda sõrme küüne ääre vastu. Esimene sõrm langeb pliiatsile ülalt vabalt, mitte liigselt sirutatult ega ka liiga kõverdatult, umbes 1 cm kaugusele pliiatsi teritatud otsast. Kui sõrmed on liiga kõverdatud või välja sirutatud, ei saa jooni pingul käerandme tõttu vabalt kujundada ning joonistamine ja hiljem ka kirjutamine toimub kange käega. Seetõttu kipuvadki lapsed joonistamisel paberit keerama. Jälgida tuleb ka, et peopesa oleks kirjutamisel laua poole.

Pidevalt tuleb jälgida lapse kehaasendit. See ei tohi kahjustada nägemist ega rühti. Lapsi tuleb õpetada õigesti istuma: mõlemad õlad olgu laua äärest ühekaugusel; rinnaga ei tohi laua äärele toetuda, vaid keha olgu lauast ca 5 cm kaugusel; küünarnukid ei

tohi lebada laual, vaid ulatugu veidi üle laua ääre, kehast umbes 8—10 cm kaugusel, pead kallutatagu kaelast vaid niipalju ette, et silmade kaugus paberist oleks umbes 25 cm; jalad asetatagu täistallaga keha laiuselt põrandale.

Kirjutamise eeltööna võib lasta mõningates ehisjoonistamise tundides teha värvipliiatsitega kaunistusi, mis koosnevad kirjaelementidest, näiteks kriipsudest 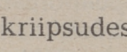 , pideva joonega siksak joontest 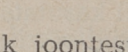 , poolümaraist «kausikestest» 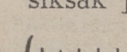 , e-taolisest pitsist 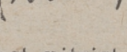 jmt.

Lapsi tutvustatagu ka vihikuga (leht, lehekülg, joon, ruut). Vihiku kasutamisele võtmisel hakatagu kohe jätma sise- (1 cm) ja välisäärt (3 cm). Välisäärt eraldav joon on vihikutes juba trükitud, siseääre joon tuleb kasvatajal tõmmata kas hariliku või värvilise pliiatsiga.

Vihik asetatakse laua äärega paralleelselt. Vihikut hoidku laps paigal vasaku käe sõrmedega ning nihutagu vastavalt täitmisele ülespoole.

Vanema rühma lapsi huvitab väga kirjutamine. Tähevormi parema meeldejätmise ja käe liikuvuse arendamise eesmärgil tuleb joonistada joonteta või suurte vahedega joonelisse vihikusse (nr. 7 16 joont leheküljel) joonistähti (grotesk versaal) või loetud sõna ühe reavahe kõrgustena. Üht joonistähtede rida eraldab teisest üks tühi joonevahe.

Tuleb arendada laste korra- ja sümmeetriatunnet, näiteks seletada, kui suur vahe jätta kirjutamisel üksikute tähtede vahele (ühe tähe, s. o. umbes lapse sõrme laiune ruum). Joonistähtedest sõnu moodustades joonistatakse tähed üksteise lähedale. Sõnade vahe jäetakse umbes ühe täheruumi laiune. Tähtede joonistamise järjekord oleneb nende lugema õppimise järjekorrast.

Trükitähti tuleb õpetada kirjutama võimalikult ühe katkematu joonega, selleks et lapsed omandaksid selle tegevuse kaudu kirjaliigutuse harjumused. Nii näiteks viiakse tähe A esimene post alt üles ja tuuakse siis pliiatsit tõstmata sarikataoliselt alla. Põikpost tõmmatakse vasakult paremale. Tähe M joonistamist alustatakse alt üles ja joonistatakse täht valmis pliiatsit tõstmata.

(vt. R. Lahi «Kirjatehnika» 1966. a.).

Eriti tuleb selles töös arendada laste korra- ja ilumeelt, s. t. harjutada, et read tuleksid sirged ja tähed ühekõrgused.

Uut tähte võib joonistada värvipliiatsiga suurelt lehekülje ülaosa keskele 3—4 reavahe kõrgusena. Täheposti jämedus on umbes 5—8 mm, ülemine ots ulatugu lehekülje teise jooneni. Kasvataja joonistab värvilise kriidiga suure tähe tahvlile. Suure tähe alumisest otsast arvates tuleb jätta kaks tühja joonevahet. Kolmandal joonevahel alustatakse tähe joonistamist hariliku pliiatsiga.

Iga harjutust joonistatakse 1—3 rida.

Kirjutatud tähe alla võivad lapsed joonistada esemeid, mille nimetuses see täht esineb (algul, keskel või lõpus). Kasvataja juhtimisel võivad lapsed esemete asemel vabaks jäävale lehekülje-osale joonistada ka ühe kaunistusriba. Selle riba kõrgus võiks olla üks joonevahe. Kaunistusriba põhijoon peaks olema ettevalmistavaks harjutuseks järgmise tähe joonistamisele, näiteks 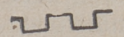

enne tähte L. Põhijoont võib laps oma soovi kohaselt täiendada (ühes kaunistusribas mitte kasutada üle 2 värvi).

Lugema ja kirjutama õpetamisel peab silmas pidama töökultuuri nõudeid. Tuleb õpetada lapsi pärast ladumist iga tähte vastavasse taskusse tagasi asetama, samuti kõiki teisi töövahendeid (vihikuid, pliiatseid jms.) korralikult nendele määratud kohale panema. See peab kindlaks harjumuseks kujunema. Asjade korrastamiseks tuleb parasjagu aega anda.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Elementaarsete matemaatiliste kujutluste arendamine kuulub täht-samate laste intellektuaalse kasvatamise ja kooliks ettevalmista-mise abinõude hulka.

Esialgsete matemaatiliste kujutluste allikaks on ümbritsev tegelikkus, mida laps tunnetab aktiivses tegutsemises ja alatises kokkupuutes täiskasvanutega (esialgu viimaste juhtimisel). Kas-vataja ülesanne selles seisnebki, et rikastada, täpsustada ja laien-dada laste esimesi matemaatilisi kujutlusi ruumi-, suuruse ja aja-mõisteist, arvudest ja nende koostisest. Kasvataja peab taotlema, et lapsed kasutaksid saadud teadmisi ümbritseva tegelikkuse täp-semaks tunnetamiseks.

Tutvumine matemaatiliste mõistetega arendab laste iseseisvust, loogilist mõtlemist ja arusaamist arvulistest vahekordadest ümb-ritsevas elus.

Lapsed peavad kooli minnes oskama loendades hulka kindlaks määrata ja tundma numbreid 12-ni; tundma arvude koostist, järg-arve, oskama esemetega liita ja lahutada ühe- ja kahekaupa esi-mese kümne piires. Neid oskusi tuleb lastele süstemaatiliselt õpe-tada ning kõik sobivad momendid sel eesmärgil huvitavalt ära kasutada.

Väikelapseeas toimub esimeste matemaatiliste mõistete aren-damine kolmel viisil:

a) kasvataja kasutab selleks igapäevases elus esinevaid mitme-suguseid võimalusi. Näiteks viiakse õue teatud arv palle, liiva-vorme vms. Enne rühmaruumi tagasiminekut lastakse lastel kontrollida, kas kõik mänguasjad on kohal;
b) organiseerida vastavalt laste võimetele ja antud vanuse pro-grammile mitmesuguseid mängulisi harjutusi ja õppemänge (laua-, liikumis-, suulised mängud);

c) kuueaastastele lastele organiseerida spetsiaalseid arvutamistunde.

Arvutama õpetamisel tuleb silmas pidada järgmist.

Huvi. Arvutamisel on edu vaid siis, kui seda tehakse huviga, mitte vastu tahtmist. Kasvataja tööst, sellest, mida ja kuidas ta õpetab, sõltub suuresti lapse suhtumine arvutamisse koolis. Huvi oleneb jõukohaselt valitud ülesandeist: liiga tuttavad ja kerged ülesanded ei paku elamusi ega nõua mõtlemist, süvenemist; samuti ei ärata huvi ka täiesti võõrad ja arusaamatud ülesanded. Sellepärast toimugu arvutama õpetamine hästi läbimõeldult ja süsteemikindlalt. Väga oluline on ka teema käsitlemise viis ja ulatus. See peab olema arusaadav, lihtne, kuid mitte igav. Väikelaste võimed vaimse töö alal on äärmiselt piiratud. Nad ei suuda veel huvi tahtlikult juhtida. Tekib otsene huvi tundmuste ja meeleliste tajumiste mõjul. Arvutamisel peab silmas pidama vahelduse ja mitmekesisuse nõudeid. Kasvatajal tuleb kogu aeg lapsi jälgida ja otsustada, millal lapsed mingist tegevusest väsima hakkavad, ning neile koheselt teist tegevust otsida. Näiteks kui lapsed on veidi aega loendanud ja hakkab ilmnema väsimuse tunnuseid, siis võib nendega mängida mõne huvitava arvutusmängu, lasta paberile joonistada teatud arv esemeid jms. Koolieelseid lapsi huvitavad eriti mängud. Seepärast peab ka arvutama õpetamisel võimalikult rohkesti mänge kasutama.

Valinud õppemängu, peab kasvataja teadma, missuguseid oskusi saab selle mänguga arendada. Ta peab läbi mõtlema, millistele lastele on see mäng eriti vajalik, kuidas neid mängusse aktiivselt kaasa tõmmata.

Õppemängud ja mängulised harjutused õnnestuvad paremini väikeste gruppidega (2—6 last).

Seoses laste arengutempo erinevusega on ka arvutamisel vaja aeglasemalt arenevaile lastele anda rohkem harjutamise võimalusi. Selleks sobibki mängu ajal vastavate arvutusmängude kasutamine.

Kogu rühmaga võib mängida selliseid mänge, mis võimaldavad kõikidel lastel üheaegset tegevust, nagu «Too lipukesi!», «Tänav», «Leia paariline!», «Heeringas», «Kahte palju» jt.

Õppemänge, millest kogu rühm saab aktiivselt osa võtta, tuleb lülitada ka teistesse tundidesse, näiteks «Autode võidusõit» kehalise kasvatuse tundi, «Mänguasjade kauplus» emakeele õpetamise tundi jne.

Eriti soovitavad on mitmesugused doominod ja täringumängud.

Nende mängude kaudu tutvuvad lapsed arvude liitehitusega ja õpivad arvpilte silmaga haarama.

Täringutele, arvpiltidega kaartidele ja pildilotodele grupeeritagu erinevalt täppe ja esemeid. Näiteks teha ühele kaardile kolm täppi ritta, neljas nende alla, teisele kaks üles, kaks alla jne. Selline võte soodustab arvude liitehituse tundmaõppimist.

Arvutamistöö teeb huvitavaks ja edukamaks ka see, kui kasutatakse huvitavaid näitlikke materjale — pilte, väikseid esemeid (mängukalad, tammetõrud jms.).

Kasvataja hoolitsegu selle eest, et aine käsitlemise viis oleks võimalikult konkreetne. Iga uue arvutamisvõtte selgitamisele tuleb anda konkreetne sisu. Näiteks mõistete: rohkem ja vähem selgitamiseks asetada tahvlile ritta teatud arv esemeid või neid kujutavaid pilte ja nende alla samasuguseid esemeid või pilte, kuid ühe võrra vähem. Ei tohi unustada, et lapsed ei arvuta abstraktsete arvudega, vaid seoses konkreetsete esemetega. Seepärast arvutatagu esialgu esemetega. Hiljem võib rakendada juba nende nimetusi konkreetsetes ülesannetes: «Oksal istus 3 lindu. Siis lendas juurde veel 2 lindu. Mitu lindu on nüüd oksal?» Selliste konkreetsete ülesannete lahendamine on lapsele palju kergem kui sama ülesande lahendamine abstraktsete arvudega 3+2. Sellepärast olgu aine käsitlemise viis konkreetne seni, kuni see on vajalik.

Huvi arvutamise vastu tõstavad ka mitmesugused matemaatilised mõistatused, nagu: «Üks hani, neli nokka?» (padi), «Üks uks sisse minna, viis kambrit läbi käia?» (sõrmkinnas). Selliste mõistatuste lahendamisel pööratagu tähelepanu seal esinevatele arvudele, näiteks eespool nimetatud esimese mõistatuse lahendamise järel küsida: «Mida tähendab üks hani? Mida tähendab neli nokka?» Pärast mõistatuse lahendamist tuleb lasta loendada nukupadja nurki, et nad ise veenduksid mõistatuse õigsuses. Ühtlasi õpivad lapsed sel teel aru saama, et mõistatus peab varjatud kujul sisaldama mõistatatava iseloomulikke tunnuseid.

Mõistatustest tuleb valida niisugused, mis käsitlevad laste tuntud esemeid, olendeid ja arve.

Häid võimalusi arvudega tegelemiseks pakuvad veel mitmesugused jutud ja luuletused, nagu «Kolm karu», «Hunt ja seitse kitsetalle», «Lumivalgeke ja seitse pöialpoissi», mõned jutud kogust «Üle õue õunapuu» («Ihne hunt», «Must härg ja hundid», «Pöetud kits») jt. Niisuguste juttude lavastamisel tekib vajadus loendamise järele ja loomulik huvi selle vastu.

Loendamine. Õppeaasta algul tuleb kasvatajal kõigepealt

selgusele jõuda, millised on laste teadmised arvudest. Mõned lapsed oskavad juba lasteasutusse vastuvõtmisel ütelda arvude nimetusi üsna suurte arvudeni, kuid nad teevad seda mehaaniliselt ega oska arvu nimetust siduda loendatud esemete arvuga. Arvude ütlemine toimub kas kiiremini või aeglasemalt kui loendatavate esemete eraldamine. Seepärast tuleb loendatavate esemete eraldamist alustada sellest, et eraldada loendatavad esemed ükshaaval eraldi rühma, kusjuures iga kord nimetada juba eraldatud esemete arv. Seejuures on oluline, et laps õpiks viimasena öeldud arvu juba loendatud esemete hulgaga siduma. Seepärast tuleb loendamist sageli katkestada küsimustega: «Mitu nüüd juba on?» ja «Kus nad on?» Vastuseks viimasele küsimusele näitab laps juba loendatud esemetele. Loendamist harjutades tuleb kasutada nelja loendamisviisi vastavalt nende raskusele ja vajadusele.

1. Algul nõuda, et laps loendatavad esemed teistest eraldaks ja eseme juurdeasetamisel loendatud esemete arvu alles siis ütleks, kui ese on juba kohale asetatud. Lastele loendamiseks antav materjal peab olema esialgu ühevärviline. Värvusel on suur mõju eriti noorematele lastele. Lapsed loendavad eri värvi esemeid eraldi. Nii ei ütle nad kaht sinist ja kaht punast palli loendades, et neid on neli, vaid et on kaks punast ja kaks sinist.

Loendamisel kasutatagu väga mitmesuguseid esemeid. Erinevate esemete hulgast ühesuguseid esemeid eraldades õpivad lapsed arvu kiiremini abstraheerima. Sel eesmärgil kogutagu lastele huvipakkuvaid väikseid esemeid või pildikesi, näiteks lindudest, lilledest, putukatest jms.

Loendamiseks pakub häid võimalusi igapäevane elu. Näiteks viiakse iga päev õue minnes kaasa mitmesuguseid väiksemaid mänguasju. Enne rühmaruumi tagasiminekut peavad lapsed meenutama, kui palju mänguasju õue viidi, loendama, mitu neist on alles ja kui palju veel puudub. Nii tekib lastel vajadus loendada, võrrelda, mida on rohkem, mida vähem. Kasvataja ülesandeks on mänguasjad vastavalt laste võimetele grupeerida ja lapsi neid loendama suunata. Näiteks, kui õue on viidud kümme palli, kuid lapsed on tuttavad loendamisega kuni viieni, ei räägi kasvataja õues lastega palle korjates kümnest pallist, vaid asetab pallid kahte võrku ja lapsed loendavad, kas mõlemas võrgus on viis palli. Kui ühes võrgus jääb loendamisel palle üle, tähendab — seal on neid rohkem kui vaja. Järelikult on teises võrgus palle vähem. Nii tutvuvad lapsed täiskasvanute juhendamisel loendamise vajalikkusega hulga kindlaksmääramisel juba õige varakult, samuti mõistetega: rohkem, vähem.

2. Kui loendamisel on juba teatud vilumusi, võib piirduda ainult loendatava eseme puudutamisega, neid eraldi rühma panemata. See on raskem, sest seejuures võib puududa kooskõla käeliigutuse ja nimetatava arvu vahel: sõna ennetab käeliigutuse ja tulemus on vale. Sellepärast tuleb loendatud esemete arv öelda eseme puudutamise momendil.

Niisuguse loendamise harjutamise heaks eeltööks liikumismängudes on liisusalmide kasutamine üksiku osalise kindlaksmääramisel. Seejuures on oluline, et laps liisusalmi ütlemisel ühe sõna juures puudutaks vaid üht last ning järgmise sõna ütlemisel eelmisest paremal pool seisjat. Nii harjutab ta ühtlasi ka vasakult paremale loendamist.

3. Loendamine toimub ainult näpuga näitamise või peanoogutuse saatel.

4. Viimane ja kõige täiuslikum loendamisviis on see, kus esemeid vaadeldakse ainult silmadega ning nimetatakse vastav arv. Selleni jõutakse süstemaatilise tööga seitsmendal eluaastal.

Loendamiseks on palju võimalusi: algul kasutada konkreetseid, seejärel pildil olevaid esemeid. Viimase puhul kasutada vastavaid lauamänge («Mitu», «Piltdoomino» jt.). Kui on konkreetsete esemete loendamist küllalt harjutatud, võib vahelduseks loendada ka mitmesuguseid liigutusi (koputusi, matkivaid käeliigutusi — lillenoppimist, puulõhkumist, õmblemist — ning loendada, mitu lille nopiti, mitu hoopi oli vaja jämeda puu pooleks löömiseks jmt.) ning helisid.

Helide loendamine nõuab arenenud mälu ja tähelepanu, sest siin ei ole eksimise puhul võimalik uuesti loendada ja viga parandada. Seega on kuulmise järgi loendamine üks raskemaid loendamise vorme. Loendamise ajal olgu ruumis vaikne. Niisugune loendamise harjutamine pingutab laste tähelepanu ega tohi kesta kaua (mitte üle 4—6 korra). Kuulmise järgi loendamist võib kasutada kuuendast eluaastast alates, kusjuures anda loendamiseks väiksemaid arve (1—5).

Tagasiloendamine. Kõrvuti edasiloendamisega tuleb kuueaastaste lastega harjutada pidevalt ka tagasiloendamist. Edasiloendamine on sisuliselt ühekaupa liitmine, tagasiloendamine on ühekaupa lahutamine. Nagu edasiloendamisel nii tuleb ka tagasiloendamisel hoolega jälgida, et see ei muutuks ainult arvude mehaaniliseks ütlemiseks. Laps peab kogu aeg olema teadlik, et arv, mida ta tagasiloendamisel nimetab, tähendab järele äänud esemete hulka. Nii tuleb ka tagasiloendamist vahetevahel katkestada küsimustega: «Mitu nüüd veel jäi?» ja «Kus nad on?» Vastu-

seks viimasele küsimusele peab laps näitama järelejäänud esemetele. Tagasiloendamist ei tule alustada alati samast arvust, näiteks kümnest, vaid ka üheksast, kaheksast jne. Tagasiloendamine on võimalik vaid siis, kui esemed on varem loendatud ja nende arv on teada. Seepärast tuleb tagasiloendamist alustades kõigepealt nimetada esemete arv kokku ja asuda siis üldisest kogusest ühekaupa eraldamisele.

Loendamisel peab kasvataja alati jälgima, et lapsed ei vastaks küsimusele «Mitu . . .?» mitte kunagi ainult arvuga, vaid lisaksid ka loendatava eseme nimetuse, näiteks: «Kolm nukku», «Viis palli» jne.

Lähtudes programmi nõuetest ja laste teadmistest saab kasvataja anda niisuguseid ülesandeid ka lauakatmisel, liikumismängudes jm. Nii võivad lapsed sammudega mõõtes kindlaks määrata mänguks vajaliku vahemaa, loendamise teel grupeeruda võrdsetesse rühmadesse, elavnurgas loendada lilleõisi ja kalu, jalutuskäigul majade korruseid, aknaid, maja ees kasvavaid puid jne. Kasvatajal tuleb vaid lapsi vastavate küsimustega suunata.

Loendamise harjutamise lõppeesmärgiks on, et iga koolieelik oskaks teadlikult, eksimata ja kiiresti loendada konkreetseid esemeid ühest kuni kümneni ja tagasi, et ta tunneks iga arvu asukohta arvureas ja teaks, missugune arv asub nimetatud arvu ees, missugune taga. Kui see on saavutatud, siis on olemas kõik eeldused liitmise ja lahutamise käsitlemiseks esimese kümne piires.

Iga vanuseastme programm sisaldab uut materjali, kuid paralleelselt sellega peab toimuma ka eelmises rühmas läbivõetu kordamine. Lastele, kellel lasteaeda astudes puuduvad nooremate rühmade arvutamisprogrammis nõutavad teadmised, tuleb neid eraldi õpetada.

Noorematele lastele määratud mänge võib mängida ka vanematega, eriti õppeaasta algul kordamiseks, vajadusel muuta mäng keerukamaks, nagu see toimub näiteks mängus «Autode võidusõit».

Matemaatiliste kujutluste hulka kuuluvad ka suuruse-, aja- ja ruumimõisted, nagu väike-suur, eile-täna, ees-taga, vasak parem jne. Et aga nende mõistete selgitamine ja kinnistamine toimub peamiselt emakeele, kujutava tegevuse ja võimlemistundides, siis käsitletakse ka tööd nende mõistetega vastavate ainete programmis.

PROGRAMM

Paljudest ühesugustest esemetest osata eraldada üht ja kaht; kasutada õigesti sõnu: palju, üks, kaks. Osata vastata küsimusele «Kas sul on üks, kaks või palju . . .?» lausega «Mul on üks . . .» (. . . kaks . . .; . . . palju . . .).

Õ p p e m ä n g e. 1. «Üks ja palju» (tutvustab lapsi mõistetega: üks ja palju). 2. «Too mänguasju!» (süvendab mõisteid: üks ja palju). 3. «Sööda nukkusid!» (õpetab loendama kaheni ja vastama küsimusele «Mitu . . .?»). 4. «Too lipukesi!» (süvendab loendamisoskust kaheni) jne.

METOODILINE JUHEND

Lapsi tuleb tutvustada mõistetega: üks ja palju üheaegselt. Näiteks jagades lastele muusikatunnis lippe või õues mänguks mänguasju, on kasvatajal otstarbekohane öelda: «Vaadake, mul on palju lippe.» Neid ühekaupa välja jagades öelda: «Mallele üks lipp, Reinule üks lipp» jne. Pärast lippude kasutamist neid kokku korjates lausutakse uuesti: «Jüri annab ühe lipu,» «Vaike annab ühe lipu» jne., ning lõpuks: «Mul on jälle palju lippe.» Nii võib rääkida küpsiseid, õunu, kompvekke jm. jagades. Jalutuskäigul lasta tuua üks mahalangenud puuleht, käbi jms. Kui lastel mõisted: üks ja palju on selged, tutvustatakse neile mõistet: kaks.

Esialgu räägib kasvataja ja hiljem küsib sobival juhul lapselt, kas tal on üks, kaks või palju lippe.

Kogu rühma saab panna aktiivselt arvutama õues. Näiteks annab kasvataja sügisel jalutuskäigul pargis (aias) lastele ülesande tuua igaühel üks puuleht. Kui laps toob mitu lehte, ütleb kasvataja: «Ma palusin tuua ühe lehe,» võtab lapse käest ühe lehe ja ütleb: «Näed, siin ongi üks leht. Anna mulle veel üks leht!» Nii võib lasta tuua lilli, kivikesi jm.

Igapäevases tegevuses ja õppetundides võib sobival juhul vaadelda, mida on üks, kaks, palju. Näiteks on lapsel üks nina ja suu, palju hambaid ja juukseid, kaks kätt ja jalga; nukul on üks kapp, üks laud ja palju toole ning riideid; lauakatmisel asetatakse lauale üks kann, palju taldrikuid ja lusikaid; voolimisel antakse lastele ülesanne voolida üks taldrik, palju marju või kaks õuna; pildi vaatlemisel loendatakse, mida on sellel üks, kaks, palju jms.

Arvu «üks» esialgsel tutvustamisel esitagu kasvataja küsimus nii, et vastamisel tuleb arvsõna nimetada nimetavas käändes, näiteks: «Mitu lehte sul käes on?» («Üks leht»). Hiljem võib kasutada ka teisi käändeid. Küsimusele «Mitu lehte sa mulle tõid?» peab laps vastama: «Ühe lehe.» Samuti tuleb õpetada õigesti (kääne, arv) tarvitama eseme nimetust («üks pall», «kaks palli», «palju palle»). Mainitud oskusi omandavad lapsed siis, kui neilt vastamisel nõutakse koos arvsõnaga ka eseme nimetamist. Kui lapsed vastavad küsimusele ainult sõnaga «üks, kaks või palju», esitab kasvataja lisaküsimuse: «Mida mul (sul) on üks (kaks . . .)?» ning laseb lõpuks korrata vastust tervikuna.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Tutvumine arvudega 3, 4, 5. Vastamine küsimusele «Mitu . . .?» täisvastusega. Tutvumine mõistega: paar.

Õppemänge. 1. «Kutsarid ja hobused» (õpetab arvude tundmist kolmeni).

2. «Mitu?» (pildiloto õpetab loendamist neljani).
3. «Pardikese jalutuskäik» (õpetab loendamist viieni).
4. «Jookske minu juurde!» (süvendab loendamisoskust).
5. «Loomad mängivad peitust» (süvendab loendamisoskust).
6. «Riietame nukke» (õpetab loendama ja õigesti aru saama sõnast: paar) jne.

Liisusalme. 1. «Üks, kaks, kolm, neli, viis . . .»

2. «Kevad palju lilli tõi . . .» jne.

METOODILINE JUHEND

Kolmeaastased lapsed omandasid mõisted: üks, kaks ja palju. Täpsustanud nimetatud mõisteid, annab kasvataja nelja-aastastele lastele ettekujutuse kolmest, neljast ja viiest esemest koosnevast grupist. Näiteks nelja nuku söötmisel tuuakse üks laud, üks lina, neli tassi, neli alustassi, neli tooli jne. Nuku riietamisel küsitakse, milliseid riietusesemeid ta vajab üht, milliseid kaht ühesugust, s. o. paari (üht mütsi, mantlit; paar sukki, kindaid jne.). Vastavaid ülesandeid võib anda ka didaktilistes mängudes. Kleepides lumememme lastakse lastel endil võtta kolm valget sõõri; joonistamisel joonistatakse loomadele neli jalga, üks paar ette- ja teine paar

tahapoole. Emakeele tunnis loendatakse muinasjututegelasi, asetatakse flanelltahvlile vajalik arv esemeid (lilli, loomi jne.), loendatakse neid ja vesteldakse saadud pildi põhjal.

Selleealiste lastega võib esemete vaatlemisel kasutada sobival juhul ka juba mõnda lihtsat arvudega seotud mõistatust. Näiteks sobib pärast laua vaatlust ja selle jalgade loendamist esitada mõistatus laua kohta: «Neli venda elavad ühe katuse all?» Pärast lahtimõistatamist analüüsida mõistatuse sisu, mida on mõeldud katuse, mida nelja venna all. Nii esitatakse ka teisi lihtsamaid mõistatusi.

Sobival juhul antakse lastele mitmesuguseid arvudega seotud ülesandeid: tuua üks, kaks (paar), kolm, neli, viis eset (näiteks lippu), valides neid suurest hulgast välja jne.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Loendamine kuulmise järgi kolmeni. Tutvumine arvudega 10-ni. Mõisted: ühepalju, rohkem, vähem. Õpetada tasapinnal eraldama: vasak, parem, ülemine külg, alumine külg, äär, serv, nurk, keskkoht.

Õ p p e m ä n g e. 1. «Tuksi õpib arvutama» (õpetab kuulmise järgi arvude loendamist).

2. «Pea meeles!» (süvendab loendamisoskust viieni).
3. «Heeringas» (süvendab loendamisoskust).
4. «Reis ümber maailma» (ühe täringuga; süvendab loendamisoskust kuueni).
5. «Loenda edasi!» (süvendab arvude tundmist).
6. «Autode võidusõit» (süvendab arvude tundmist).
7. «Must notsu» (süvendab loendamisoskust) jne.

L i i s u s a l m e. 1. «Murul mängib väike Miisu . . .»

2. «Meie õue lendas lind . . .» jne.

METOODILINE JUHEND

Viieaastaste lastega võib kasutada juba loendamist kuulmise järgi. Kuulmise järgi võib loendada alles siis, kui lapsed on nägemismeele kaudu loendamisoskuse omandanud. Esialgu siduda nägemismeel kuulmismeelega — lapsed näevad heli põhjustavat tegevust, jälgivad kasvataja liigutusi ja samaaegselt loendavad kuul-

mise järgi. Kuulmise põhjal loendamise hõlbustamiseks võib algul lubada sooritada liigutusi heli tekkimise rütmis (käeliigutused õhus või puudutamisega vastu lauda jm.). Sellega väldime helide loendamisel kuuldud helist etteruttamist või mahajäämist.

Kuulmise järgi loendamisel saab korraga rakendada kogu rühma. Algul juhib kasvataja laste tähelepanu helide kuulamisele ja loendamise vajalikkusele ning pärast seda lööb trummi, laua või triangli pihta teatud arvu lööke. Kõik lapsed teevad sedasama liigutust kaasa ja loendavad lööke vaikselt omaette. Seejärel laovad lauale nii palju esemeid, kui palju oli lööke, tõstavad üles vastavalt löökide arvule arvkujunditega kaarte või üks lastest hüppab vastava arvu kordi, plaksutab käsi, viskab palli vms.; teised kontrollivad teda.

Kasvataja taotleb, et lapsed omandaksid arvude moodustamise kümneni kindlalt. Lapsed peavad teadma, et iga järgmine arv saadakse eelmisele ühe juurdelisamise teel.

Lapsed peavad omandama loendamisoskuse vasakult paremale kindlalt ja õiges tempos. Seda soodustab liikumismängude algul liisusalmide kasutamine, seoses pallimänguga mängu «Loenda edasi» kasutamine jms.

Esemelisi rühmi õpivad lapsed arvuliselt võrdlema niihästi lauamängude kui ka mitmesuguste elus esinevate ülesannete kaudu. Nii võrdlevad lapsed tavaliselt pildilotode juures, kellel rohkem, kellel vähem kattekaarte puudub, kellel on ühepalju kaetud; kus lauas istub lapsi rohkem, kus vähem jne.

Mõisteid: ülemine, alumine, külg, nurk, keskkoht saab selgitada paberist voltimise juures, ehisjoonistamisel jm.

Ka selles rühmas on soovitatav kasutada mõistatusi, milles esinevad arvud, samuti joonistamist (teatav hulk esemeid, olendeid, kehaosi jne., näiteks joonistada inimese käele 5 sõrme, putukale 6 jalga, lapsele kätte 7 õhupalli jms.).

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

I ÕPPEVEERAND

Süvendada arvude moodustamise oskust kümne piires; teada kümneni naturaalarvude kohta; õppida tundma kuueni arvude koostist, järgarve, numbreid. Liita ja lahutada esemetega kuue piires; osata vastata küsimusele «Kui palju?», «Mitmes?». Teada ja

osata õigesti kasutada sõnu: kuni, pärast, tuleb juurde, läheb ära, on kokku.

Õppemänge. 1. «Loenda edasi!» (õpetab tundma arvude kohta loomulikus arvude reas, selgitab sõnade: kuni, pärast tähendust).
2. «Korgimäng» (süvendab loendamisoskust kuueni).
3. «Viu ja vops» (süvendab loendamisoskust).
4. «Kellel on rohkem?» (arendab arvude võrdlemise oskust).
5. «Mitmes mänguasi puudub?» (õpetab järgarve kasutama) jne.

Liisusalme. 1. «Tšuhha-tšuhha sõidab rong . . .»

II ÕPPEVEERAND

Teada kümneni arvude kohta loomulikus arvude reas, koostist, järgarve. Tunda numbreid kümneni (mitte kirjutada neid); tunda 1-, 2-, 3-, 5-, 10-kopikalisi rahasid. Liita ja lahutada esemetega kümne piires. Ruutude üksteisest eraldamine täppide, sirgete, laineliste jne. joontega (seoses ehisjoonistamisega). Määrata õigesti suunda — vasak, parem (käsi, suund, tasapinnad).

Õppemänge. 1. «Kalapüük» (süvendab loendamis- ja liitmisoskust ning mõisteid: rohkem, vähem).
2. «Loenda tagasi!» (süvendab iga arvu asukoha tundmist arvude reas, ühekaupa lahutamist).
3. «Numbrimäng» (õpetab järgarvude kasutamist).
4. «Kettahaaramine» (õpetab naturaalarvude rea või järgarvude kasutamist kümneni).
5. «Kill-kõll» (õpetab kuulmise järgi loendama).

Liisusalme. 1. «Üks ja kaks ja kolm ja neli . . .»

III ÕPPEVEERAND

Tutvuda arvude ja numbritega kaheteistkümneni. Õppida tundma kella (pool- ja täistundi). Tutvuda märkidega +, —, =. Osata koostada ja lahendada lihtsaid tekstülesandeid kümne piires. Tutvuda ja osata kasutada sõnu: meeter, liiter, kilo.

Õppemänge. 1. «Üks puudub» (arendab loendamis- ja liitmisoskust).
2. «Kastimäng» (süvendab loendamise ja mõistete: rohkem, vähem tundmist ning arvestamisoskust — ruudulisel paberil ruutudega).
3. «Kaupluses» (arendab arvude loendamis- ja liitmisoskust, õpetab sõnade: meeter, liiter, kilo kasutamist).
4. «Loterii» (süvendab arvude loendamis- ja liitmisoskust).
5. «Tik-tak» (õpetab kella tundmist).

6. «Reis ümber maailma» (visata kahe täringuga korraga; süvendab arvude koostise tundmist).
7. «Täida ruut!» (süvendab märkide +, —, = tundmist ja liitmisning lahutamisoskust).

Liisusalme. 1. «Iiksi, tiksi, toome tiksi . . .»

IV ÕPPEVEERAND

Läbivõetud materjali kordamine mängudes ja igapäevases elus sobival juhul antavate ülesannete kaudu.

Õppemänge. 1. «Vissupulk» (süvendab loendamisoskust kaheteistkümneni).
2. «Nui maha!» (süvendab arvude rea või järgarvu tundmist).
3. «Popkamäng» (süvendab loendamis- ja liitmisoskust).
4. «Rattamäng» (õpetab loendamist ja liitmist).
5. «Numbrite keerdjooks» (süvendab arvude loendamist).
6. «Pallipüüdmine» (süvendab naturaalarvude rea ja järgarvude tundmist).

Liisusalme. «Meie nüüd kolhoosi teeme . . .»

METOODILINE JUHEND

Arvutamise programmis ettenähtu omandamiseks toimub koolieelikute rühmas üks kord nädalas vastav tund, kus põhiliselt selgitatakse uut materjali ja harjutatakse enamusele raskusi valmistavaid ülesandeid. Ühelaadne tegevus väsitab lapsi kiiresti, seepärast tuleb arvutamise tunnis kasutada väga mitmesuguseid võtteid ja analüsaatoreid (nägemis-, kuulmis- ja kompimismeelt).

Uute mõistete kujundamiseks tuleb kasutada konkreetset materjali, seda demonstreerida ning pärast lasta lastel endil individuaalse arvutusmaterjaliga harjutada. Selleks vajatakse vastavaid õppevahendeid. Selles rühmas peab olema: 1) flanelltahvel kogu rühmale nähtavate kujunditega; 2) mitmesuguseid väikesi ruumilisi ja tasapinnalisi esemeid ja pilte individuaalseks arvutamiseks, nagu tammetõrusid, kivikesi, tselluloidist kalakesi, pilte lindudest, loomadest, lilledest jne. (12 igale lapsele).

Läbivõetu süvendamiseks ja kinnistamiseks kasutatagu selleealiste lastega nagu eelmistegagi laialdaselt mitmesuguseid arvutusmänge ja igapäevases elus esinevaid võimalusi.

Arvu koostise — liitehituse süvendamise tõhusamaid vahendeid on lauamängude mängimine kahe täringuga, kus arvude liitehitused esinevad igasugustes kombinatsioonides. Esialgu tuleb teisel täringul arvud kuus ja viis kinni katta, et summa ei ulatuks üle kümne. Oluline on selgitada, et arve saab koostada kahest

väga mitmesugusest arvust. Vaja on saavutada, et lapsed kooli minnes tunneksid põhjalikult arvude liitehitust esimese kümne piires.

Peale arvude liitehituse tundmise on vaja saavutada ka seda, et lapsed teaksid hästi arvude moodustamist: järgmine arv saadakse eelmisele ühe lisamise teel ja ta on eelmisest ühe võrra suurem, ning ümberpöördult — eelmine arv on järgmisest ühe võrra väiksem. Tuleb saavutada, et lapsed oskaksid lugeda teadlikult edasi ja tagasi ükskõik millisest arvust alates.

Selles rühmas õpetatakse lastele järgarve, liitmist ja lahutamist esimese kümne piires.

J ä r g a r v u d e tutvustamisel tuleb lastele näitlikult selgitada, et kui me ütleme «viis», siis see tähendab kõiki lapsi esimesest kuni kuuendani, s. o. viit last. Kui aga ütleme «viies», siis tähendab see ainult üht last, kes seisab viiendal kohal reas. Kui me ütleme: «Viis last tulevad siia!», siis tulevad kasvataja juurde kõik viis last. Kui me ütleme: «Viies laps tuleb siia!», siis tuleb ainult üks laps ja nimelt viies reast. Kui ütleme: «Teine ja kolmas laps tulevad siia!», siis tulevad kaks last, teine ja kolmas reast. Seda tuleb lastele näitlikult demonstreerida.

Järgarvude tundmist süvendavad mängud «Mitmes ese puudub?», «Autode võidusõit» jt.

L i i t m i s e ja l a h u t a m i s e eesmärgiks on liitmiseks ja lahutamiseks vajalike arvuliste assotsiatsioonide kujundamine esimese kümne piires. On vaja jõuda nii kaugele, et näiteks kahe ja kolme kujutlus koos kujutlusega liitmisest kutsuks momentaanselt esile kujutluse viiest, ja et näiteks kuue ja kahe kujutlus koos kujutlusega lahutamisest kutsuks kohe esile nelja kujutluse.

Selliste assotsiatsioonide kujunemine tekib ühtedel lastel väga kergesti, teistelt nõuab see aga palju tööd ja harjutamist. Selleks sobivad hästi vastavad mängud, sest sundimine ei anna tulemusi. Näiteks soodustavad liitmist mängud kahe täringuga.

Lapsed leiavad summa ja vahe konkreetsete esemete loendamise teel tavaliselt nii: liitmisel asetatakse vastavad esemete hulgad teineteise kõrvale ja loendatakse siis ühest alates, kui palju on kokku; lahutamisel eraldatakse vähendatavast hulgast vastav esemete hulk ja loendatakse siis ühest alates, kui palju jäi järele. Kasvatajal on vaja lastele kätte õpetada selleks kiiremad ja ratsionaalsemad loendamisvõtted.

L i i t m i n e. Kui näiteks on vaja liita 6 ja 2, ütleb kasvataja: «Pange kõik lauale 6 kalakest.» Kasvataja kontrollib, kas kõik nii toimisid ja kas iga laps teab, et tal on laual 6 kala. Kasvataja jät-

kab: «Võtke nüüd kõik vasakusse kätte veel 2 kala. Loendame 6 kalale juurde 2 kala.» Lapsed loendavad kooris: «seitse, kaheksa», võttes iga kord parema käega vasakust 1 kala ja pannes lauale 6 kala juurde. Siis küsib kasvataja: «Mitu kala me saime?» ja asetab numbritega saadud vastuse tahvlile: 6 + 2 = 8.

Hiljem, kui lapsed selliselt liitmisega juba toime tulevad, ei ole enam kalakesi lauale vaja panna, vaid ainult oletada, et nad seal on. Küll aga lasta võtta vasakusse kätte see arv kalu, mis juurde loendatakse (liidetakse). Tulemus asetada tahvlile numbritega.

Järgmine eeldab juba kujutletavate kalade, õunte, lindude jmt. liitmist.

Lahutamisel tuleb samuti lähtuda konkreetseist ülesandeist. Näiteks on 6-st vaja lahutada 2. Et selgitada, kuidas leida vahe, ütleb kasvataja: «Pange kõik 6 kala lauale.» Seda öeldes kontrollib, kas korraldus täideti ja kas iga laps teab, et laual on 6 kala. Edasi ütleb kasvataja: «Nüüd võtame 6 kala juurest ära 2 kala.» Kui lapsed oskavad tagasi loendada, siis nad teavad, kuidas seda teha. Tõstes parema käega 2 kala 1 kala kaupa kõrvale, ütlevad nad iga kord järelejäänud kalade arvu: viis, neli. «Mitu kala jäi järele?» küsib kasvataja ja, saanud vastuse, asetab selle tahvlile numbritega: 6 — 2 = 4.

Järgmisena loendatakse kujutletavaid esemeid.

Kõige kergemad liitmise ja lahutamise võtted esimese kümne piires on lastele ühe liitmine ja lahutamine. See ei ole midagi muud kui loendamine. Ühe liitmisele ja lahutamisele järgneb kahe, edasi kolme liitmine ja lahutamine jne. Kahe arvu liitmisel õpetatagu lapsi suuremale arvule väiksemat liitma. Kui näiteks ühel täringul on 6, teisel 3 täppi, lastagu lapsi kuuest edasi loendada: 7, 8, 9. Liitmisel ja lahutamisel kasutatagu väljendeid «tuli juurde», «pandi lauale», «läks ära», «lendas ära» jne.

Numbrite tutvustamisega peab alustama juba õppeaasta algul. Numbrite õpetamisel tuleb vahet teha numbrite kirjutamise ja tundmise vahel. Numbrite kirjutamine jääb kooli ülesandeks.

Kuueaastased lapsed peavad numbreid tundma, s. o. seostama teadvuses numbri kuju vastava arvu nimetusega ja ka selle arvu kujutlusega.

Et seostada lapse teadvuses numbri kuju vastava arvu nimetuse ja selle kujutlusega, tuleb numbrite tutvustamisel kogu aeg lähtuda loendamisest; tuleb hoolitseda, et iga number, millega last tutvustame, kujutaks tegeliku loendamise tulemusena saadud arvu.

Selleks võib kasutada vastavaid mänge, kus lapsed peavad näiteks asetama teatud numbri juurde vastava esemete arvuga kaardi: number 3 juurde kaardi 3 tibuga, või ka ümberpöördult — asetama numbri sama hulgaga arvpildi juurde, või näiteks koputab kasvataja neli korda lauale ja lapsed tõstavad üles vastava numbriga kaardi.

Kasvataja asetab tahvlile numbrid 1—10 ja lapsed peavad asetama iga numbri kohale vastava arvpildi. Või vastupidi, kasvataja asetab tahvlile kümme arvpilti läbisegi ja lapsed peavad nende alla asetama vastavad numbrid. Kasvataja asetab tahvlile mingi lihtsat eset kujutava pildi ja sinna juurde numbri, lastele teeb aga ülesandeks joonistada seda eset vastavalt sellele numbrile kas üks rohkem või üks vähem.

Kui lapsed tunnevad numbreid, tutvustatakse neile seoses ülesannete koostamisega märke +, —, =, kasutades seejuures sõnu «tuli juurde», «lendas ära», «on kokku», «jäi järele» jne.

Numbrite kirjutamise eeltööna võib vahetevahel anda lastele ruudulist paberit ja lasta sinna värvipliiatsiga joonistada mitmesuguseid mustreid, näiteks teha täppe ruudu nurkadesse, tõmmata jooni ruudu külgedele (┬┬┬┬) või diagonaalis. Lastele pakub suuremat huvi, kui anda kaunistamiseks mitmesuguseid ruudulisest paberist väljalõigatud esemeid, kindaid, mütse jmt. (vt. M. Terri album «Kaunistame», lk. 24—27).

Seega õpivad lapsed ruutudele tähelepanu pöörama ja hiljem koolis ei tekita numbrite ruutudesse kirjutamine, ruutude tühjaks jätmine jms. enam raskusi.

K e l l a t u n d m i n e. Kui lapsed numbreid tunnevad, õpetatakse neile kellal pool- ja täistunde. Kella tundmise harjutamiseks sobib lauamäng «Tik-tak». Rühmaruumis peaks olema laua- või seinakell, millele kasvataja ühelt tegevuselt teisele üleminekul laste tähelepanu juhib, näit. «Kell on varsti üks, peame lõunalauda istuma» jms. Lastele antagu mängimiseks liikuvate osutitega kellamakett.

S õ n a l i s e d ü l e s a n d e d. Sõnalistel ülesannetel on arvutama õpetamisel suur tähtsus. Nad õpetavad omandama teadmisi igapäevasest elust. Teisest küljest aitavad nad kaasa selgema arusaamise kujunemisele arvudest ja nende ehitusest. Algul koostab neid kasvataja, hiljem ka lapsed vastavate mänguasjade või pildimaterjali abil. Ülesanded olgu lihtsad, arusaadavad ja pärit laste

huvivallast. Kasvataja sõnastab ülesande, asetab algul ise vastavad näitlikud vahendid nähtavale, esitab küsimuse ja lapsed arvutavad ning vastavad. Hiljem teevad seda lapsed ise.

Kõigepealt peavad lapsed aru saama ülesande olemusest: a) mille poolest ülesanne erineb jutust või mõistatusest; b) peavad mõistma, et põhilised ülesande osad selgitavad ümbritseva elu arvulisi suhteid; c) peavad aru saama, et küsimus on ülesande lahutamatu osa, mis pöörab tähelepanu vastuse leidmisele.

Algul olgu teiseks liidetavaks või lahutatavaks arvuks ainult üks, hiljem võib kasutada teise arvuna ka 2, 3, lõpuks isegi 4.

Kui lapsed on ülesande struktuuriga juba tuttavad, võib ülesande küsimuse ka esitamata jätta ja küsida lastelt: «Mida me peame siin arvutama?» Lapsed esitavad sel juhul ise enne küsimuse ja seejärel arvutavad ning annavad vastuse. Hiljem võib esitada ainult ülesande ilma midagi küsimata. Näiteks: «Mallel oli 5 kompvekki. Ta sõi 2 kompvekki ära.» Lapsed vastavad kohe: «Talle jäi järele 3 kompvekki.» Küsimuse esitamata jätmine on eriti arendav. See paneb lapsi iseseisvalt otsustama, mida antud andmete abil tuleb arvutada, kuid eelnevalt peavad lapsed hästi tundma ülesande struktuuri.

Eriline osa esitatavate sõnaliste ülesannete andmisel on nn. arvutuslookestel. Need on rida üksteisega seotud sõnalisi ülesandeid, mis esitatakse lastepärases sõnastuses. Näiteks: «Rein ja Mall läksid metsa seenele. Rein leidis kase alt 3 puravikku, Mall aga 2 puravikku. Nad panid seened Reinu korvi. Seal oli nüüd . . . (lapsed ütlevad) seent. Rein leidis veel 3 seent. Seega oli kokku . . . seent.» jne. Sellised arvutuslookesed toovad vaheldust, kuid nad ei tohi olla liiga sõnarohked ega pikad.

Väga suur tähtsus on laste endi koostatud sõnalistel ülesannetel, mis rakendavad lapsi aktiivsele tööle ja pakuvad vaheldust. Algul antagu kätte täpne tehe ja arvud, mille põhjal lapsed ülesande koostavad, näiteks: «Koostage ülesanne, kus 3-le on vaja juurde panna 1.» Hiljem ei ole vaja ülesannet nii täpselt piiritleda. Ülesannete arvulised andmed peavad kuuluma aga käsitletava teema piiridesse. Kui käsitletakse näiteks liitmist ja lahutamist kuue piires, siis ütleme lastele: «Nüüd mõelge selline ülesanne, kus tuleb 3-le juurde panna niipalju, et kokku saaks 6.»

Ülesannete koostamist võib muuta mänguks. Üks koostab ülesande, laseb teistel veidi aega arvutada ja nimetab siis ühe lapse nime, kes peab vastama. Kui küsitu vastus on õige, on vas-

taja mängu võitnud ja esitab uue ülesande, vale vastuse puhul on ta mängu kaotanud, koostaja küsib mõnda teist last.

Piltülesanded. Kasvataja või üks lastest asetab flanelltahvlile kaks gruppi esemeid kujutavaid pilte ja esitab küsimuse: «Millise ülesande saame sellest pildist koostada?» Üks laps ütleb ülesande ja teine vastuse. Vastuseks ei tule öelda ainult otsitav arv, vaid korralik lause, näiteks: «Peenral kasvab 6 lille.»

Neljandal veerandil, millal lapsed viibivad peamiselt õues, kasutatakse arvutamiseks põhiliselt liikumisega seotud mänge ja igapäevases elus esinevaid võimalusi.

Kasvataja ülesandeks on hoolitseda selle eest, et kõik lapsed läheksid kooli programmikohaste matemaatiliste teadmistega.

Programmis märgitud õppemängud ja liisusalmid on ilmunud brošüüris Eesti NSV Haridusministeerium «Käskkirjad ja juhendid» 1961, nr. 5.

SELETUSKIRI

Kujutava tegevuse kaudu arenevad laste loomingulised võimed; omandatakse hulk kujutavaid ja tehnilisi oskusi, millega koos areneb silmamõõt, fantaasia, kunstimaitse.

Kujutavas tegevuses kajastatakse muljeid ümbritsevast elust. Vajadus kujutada esemeid ja nähtusi sunnib lapsi tähelepanelikumalt neid vaatlema. Seega süvenevad laste teadmised ja täpsustuvad nende kujutlused ning koos sellega arenevad mitmesugused vaimsed võimed (taju, tähelepanu, mälu, mõtlemine, kõne jt.).

Laps elab siiralt kaasa oma kujutlusele ja annab edasi suhtumist sellesse. Vastavate teemade valikuga saab arendada laste positiivseid tundmusi, süvendada neis kommunistlikule moraalile vastavat ellusuhtumist. Kujutava tegevuse käigus on palju võimalusi laste kollektiivsuse, töökuse, püsivuse, tahtejõu, korraarmastuse jt. elus vajalike omaduste kasvatamiseks.

Kujutavas tegevuses arenevad laste käelised oskused.

Lasteasutuses viiakse läbi nelja liiki kujutava tegevusega tunde: voolimine, joonistamine, kleepetööd ja meisterdamine mitmesugusest materjalist. Tunde on kahesuguseid: ühtedes annab teema kasvataja, teistes valib iga laps selle ise.

Teema valimisel kujutava tegevuse tunniks peab kasvataja arvestama:

1) seost rühma õppekasvatustööga;

2) vastavust aastaajale, ilmastikuoludele ja seost tähtpäevade ja mitmesuguste meie kodumaa ühiskondliku elu sündmustega;

3) kujutava tegevuse eri liikide omavahelist seost.

Laste töö edukus oleneb tunni heast ja õigeaegsest ettevalmistamisest.

Üheks tähtsaimaks ülesandeks on vaatluste kaudu kujutatavast esemest selge kujutluse loomine. Eriti soovitav on vaadelda esemeid ja nähtusi ümbritsevas elus. Samuti vaadeldakse nende kuju-

tisi (kujusid, pilte, mänguasju). Vaatlustel kontsentreeritakse laste tähelepanu esemete või nähtuste kujutamisel vajalikele omadustele ja iseloomulikele tunnustele.

Vaatlustel ehisjoonistamise eel suunatakse laste tähelepanu kaunistatud kunstipäraste tarbeesemete ilule, kompositsioonile, mustri koostisele ja värvide kaunile kooskõlale.

Oluline on materjalide ja töövahendite õigeaegne ettevalmistamine ja nende hulk: igale lapsele peab jätkuma kõiki vajalikke materjale ja töövahendeid. Materjale (paberilehti, käbisid, savi jms.) tuleb tunniks varuda rohkem, et vajaduse korral neid lastele juurde anda.

Töö fooniks antava paberi suurus, formaat ja värvus oleneb teemast ja töö tegemise tehnikast. Paberilehele kirjutab kasvataja lapse ees- ja perekonnanime. Voolimise puhul on soovitav paigutada tööd laste nimede või eraldusmärkidega varustatud vastavatele alustele.

Kasvataja ülesandeks on ka näitlike õppevahendite muretsemine või valmistamine. Töö näidiseks tuleb kasutada reaalset eset. Kui see pole võimalik, tuuakse tundi selle kujutisi — mänguasju, kujusid, pilte või ka kasvataja valmistatud näidistöö. Viimane aga olgu oskuslikult ja maitsekalt tehtud. Näidist kasutatagu ainult siis, kui selgitatakse midagi uut, ja kõrvaldatagu, kui lapsed tööd alustavad. Näidist tuleb kasutada loovalt, mitte nõuda selle mehaanilist kopeerimist. Sündmuse või maastiku kujutamisel näidist ei kasutata. Vajaduse korral võib ainult näidata mitut vastavasisulist pilti või kasvataja tööd, et selgitada teema lahendamise mitmesuguseid võimalusi ja kompositsioonilisi võtteid. Laste töö ajaks aga tuleb need tingimata eemaldada.

Joonistamisel on otstarbekas kasutada osadest koosnevaid kujundeid. Tahvlile asetatavate aplikatsioonide abil saab selgitada eseme joonistamise järjekorda, suunata tähelepanu vormi erinevustele, üksikosade (inimese pea, käte, jalgade) mitmesuguse asendi võimalustele jne.

Näidise kasutamine peab selgitama uut, kõige olulisemat, mida antud tunnis õpetatakse. Lastele peab jääma võimalus omalt poolt tööd täiendada, arendades seega nende loovat initsiatiivi ja fantaasiat.

Näidist kasutades peab kasvataja juhinduma järgmistest nõuetest:

1. Näidis peab olema kõigile lastele hästi nähtav. Ruumilist näidist tuleb demonstreerida mitte sõrmede vahel, vaid laste silmade kõrgusel asuval alusel.

2. Ese peab olema paigutatud laste ette kõige iseloomulikumas asendis, nii, kuidas lastel on seda kergem kujutada, näiteks linnu, looma pea vasakule poole.

3. Näidis peab vastama esteetilistele nõuetele.

Töövahendid tuleb paigutada laudadele kaunilt, korralikult, lastele käepäraselt. Valgus langegu töölaudadele vasakult. Enne voolimist, kleepimist või maalimist tuleb varrukad üles keerata.

Sissejuhatus kujutava tegevuse tunnile peab olema lühike (2—3 minutit 3—4-aastastele, 3—4 minutit 4—5-aastastele, 5—6 minutit 6-aastastele lastele). Suurem osa ajast peab jääma laste tööks. Seletus olgu täpne ja arusaadav. Töövõtteid tuleb ette näidata oskuslikult ja parajas tempos. Seletuses tarvitatagu pöördsõnade ainsuse I isikut («viirutan») või mitmuse II isikut («viirutate»). Mitmuse I isikut («viirutame») kasutatakse vaid sel juhul, kui kasvataja töötab koos lastega. Seletuse protsessis tuleb lapsi aktiviseerida mõningate küsimustega; lasta neil meelde tuletada varem õpitud võtet; ise mõelda, kuidas sooritada mõni tööliik (eriti koolieelikute rühmas). See arendab laste mõtlemist, taiplikkust, initsiatiivi ja fantaasiat. Aktiviseerimine suurendab laste tähelepanelikkust, tõstab huvi ning soodustab paremat meeldejäämist.

3- ja 4-aastastele lastele näidatakse ette tavaliselt kogu tööprotsess. 5- ja 6-aastastele võib juba ette näidata osaliselt ja seletada ainult uut, jättes vahele varem õpitud võtteid või vajadusel neid lastega koos suuliselt ja lühidalt meelde tuletada. Süžeeliste teemade puhul ette ei näidata, vaid lapsed kujutavad sündmust või maastikku oma kujutluste põhjal, tuginedes eelnenud vaatlustele, muljetele ja varem õpitud võtetele. Seletuses tuleb mainida, et esmajärjekorras kujutatagu peamisi süžeesse kuuluvaid esemeid. Tähelepanu tuleb juhtida esemete suuruste vahekordadele, paigutusele, näiteks kaugemad esemed paigutada lehel ülespoole.

Kogu töö vältel jälgib kasvataja laste kehahoiakut, vahendite õiget hoidmist ja käsitsemist, vajaduse korral suunab töö sisulist külge ja ergutab lapsi tööd alustama.

Kujutava tegevuse tunni ajal peab rühmas valitsema rahulik töömeeleolu. Laste individuaalsel juhendamisel tuleb suuremat tähelepanu pöörata kaua puudunud lastele, uustulnukatele ja vähem arenenud argadele lastele. Mõnikord on sel puhul soovitav nende ülesannet lihtsustada, kuid siduda seda siiski kogu rühma tööga (näit. kui teised kujutavad kassi, võivad nemad kassidele palle joonistada).

Individuaalselt näitab kasvataja ette ainult oma paberil või

savitükiga; laste tööd kasvataja ei paranda, vaid suunab sõnaliselt neid oma tööd täiendama või parandama, kui see veel võimalik on.

Töö teistest varem lõpetanud lastele võib soovitada oma tööd viimistleda, täiendada või anda uut materjali midagi omal soovil kujutamiseks. Umbes 5 minutit enne lõpetamist tuleb lastele teatada, et nad enam midagi uut ei alustaks, vaid püüaksid pooleliolevat lõpetada. 2—4-aastaste rühmades on parem valmis tööd kohe ära korjata või lasta lastel endil ära tuua, sest nad võivad muidu oma töö ära rikkuda. Hea on kasutada mänguvormi, näiteks voolitud pardid tuuakse kasvataja laual kujundatud tiigile näidise, s. o. emapardi juurde. Joonistused või kleepetööd võib asetada tühjale lauale või kinnitada laste tööde stendile, kus kõik lapsed saaksid neid vaadelda. Tööd võib jätta ka oma lauale (joonised kuivama).

Vahel toimub pärast töö lõpetamist tööde vaatlus ja analüüs. Analüüsi võib teha ka hiljem väljaspool tundi selleks sobival ajal. Kui kollektiivset analüüsi ei toimu, võib kasvataja mõne lapsega tema tööst individuaalselt vestelda.

Analüüs peab olema lühiajaline, huvitav, asjalik ja lähtuma tunni eesmärgist.

3-aastaste rühmas I poolaastal tööde arutelu veel ei tehta. Töid võib läbi vaadata kollektiivselt, soovitav mänguvormis (pärast majade joonistamist «sõidetakse autoga» läbi «linna» ning vaadatakse maju). Aasta teisel poolel võib kogu rühma tähelepanu 1—2 minutiks koondada tööde analüüsimisele.

3- ja 4-aastaste laste töödele antakse ainult positiivne hinnang (näidatakse kõigile õnnestunud töid) ning kasvataja seletab, mis on neis õigesti või huvitavalt tehtud.

5- ja 6-aastaste laste rühmades analüüsitakse vahel hästi tehtu kõrval ka vigu ning arutatakse, kuidas oleks saanud neid vältida. Hinnangu andmisel tuleb eelkõige lähtuda antud tunnis püstitatud eesmärgist, samuti tõsta esile laste püüdlikkust, initsiatiivi avaldusi töös, lähtuda ka kasvatuslikest eesmärkidest, arvestada laste individuaalseid omadusi, näiteks tõsta esile kogu rühma ees nõrga lapse tööd, kui ta saavutas esmakordselt mingeid tagajärgi. Analüüsitakse nii tööde sisulist külge kui ka teostamise tehnikat. Hinnang peab olema konkreetne, põhjendatud. Analüüsimisel on tähtis nii kasvataja kui ka laste heatahtlik toon.

3- ja 4-aastaste laste töid analüüsib kasvataja ise ja aktiviseerib lapsi mõningate küsimustega. Alates 5-aastaste laste rühmast

õpetatakse lapsi analüüsima esialgu oma, hiljem ka teiste töid, vastates algul suunavatele küsimustele.

Koolieelikud oskavad juba iseseisvamalt töid kirjeldada, oma arvamust avaldada ning hinnangut anda. Neid õpetatakse nägema ühes ja samas töös eelkõige häid külgi, aga ka vigu ning arutatakse nende vältimise võimalusi.

Kujutava tegevuse tund lõpeb organiseeritult. Enne töökohalt lahkumist tuleb see korrastada. Individuaalsed töövahendid korrastab ja viib oma kohale igaüks ise. Korrapidajad (nooremates rühmades kasvataja või koristaja) koguvad ja korrastavad üldkasutatavad töövahendid ja materjalid ning asetavad need oma kohale. Pärast voolimist, liimimist ja värvidega maalimist pesevad lapsed käed puhtaks.

Joonistamine

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Lapsi tuleb õpetada joonistama guašširvide ja värvipliiatsitega. Tähtsaks ülesandeks on õpetada õiget pintsli- ja pliiatsihoidu ning arendada randme vaba liikumist. Pliiatsit ja pintslit tuleb hoida parema käe pöidla ja kolmanda sõrmega. Lastele anname joonistamiseks ainult pehmed, küllalt pikad ja korralikult teritatud pliiatsid.

Juba kaheaastased lapsed võivad joonistada guašširvidega. Algul antakse põhivärve, hiljem vastavalt ülesandele ka erinevaid toone. 5-aastasi lapsi õpetatakse värvitoone segama. Eelistada tuleb guašširve värvipliiatsitele, sest pintsliga on kergem joonistada (ranne vabam) ja guašširvidega tehtud tööd on erksamad, ilusamad ja pakuvad lastele suuremat esteetilist rahuldust. Paljusid teemasid on ka tehniliselt kergem teostada guašširvidega (puud, linnud, loomad, inimene). Värvipliiatsite asemel on soovitav kasutada õlikriite. Lasteaias võib vahelduseks kasutada ka pastellvärve ja sütt.

Värvipliiatsitega joonistamisel kasutatakse 6—12 pliiatsiga karpe.

Kindla värvi kasutamist nõutakse vaid püsiva värvusega esemete puhul («Kuusk» jne.), teiste teemade puhul lastagu lastel ise värve valida.

Värvipliiatsitega joonistamiseks antakse lastele valge, guašš-

värvide puhul aga ka värviline paber. Foon peab oma värvilt sobima antud teemaga ning andma kooskõla kasutatavate värvidega. Joonistamiseks ei sobi blokilehest väiksem paber, kuid suurem võib olla. On soovitav kasutada molberte. Sel juhul on lastel võimalik joonistada suurtele lehtedele. Soovitav on vabal ajal lasta kriidiga joonistada seinatahvlile, pulgaga maapinnale, värskele lumele jne.

Laste joonistustele on iseloomulik esemete tasapinnaline kujutamine, dekoratiivsus ja naiivne siirus. Proportsioone annavad väikelapsed edasi suhteliselt. Nad kasutavad 1—3-plaanilist kompositsiooni. Värve valivad julgelt.

Et õpetada lapsi joonistama, peab kasvataja oskama juhtida laste vaatlusi, joonistamist ning omama head maitset.

Tuginedes eelnevatele vaatlustele, suunatagu lapsi eset võimalikult erinevalt kujutama.

Süžeeline joonistus peab samuti põhinema laste elamustel ja kujutlustel ning varem õpitud kujutavatel ja tehnilistel oskustel. Lapsi tuleb suunata leidma erinevaid kompositsioonilisi lahendusi; mõnikord võib esitada teema laiemalt, et anda ka episoodide valiku võimalusi, näiteks kujutada omal soovil mingi episood antud muinasjutust või isiklikest läbielamustest: «Mis mulle nääripeol kõige rohkem meeldis?» jms. Kui eelnevad vaatlused on hästi teostatud, töötavad lapsed iseseisvalt, ei kopeeri üksteist ega vaja näidist.

Joonistamiseks antakse hästi tuntud, eredalt tunnetatud teemasid elust või lastekirjandusest. Seepärast peab joonistustundides esitatud teemadel olema tihe side vaatluste, emakeele tundide ja üldse kogu kasvatustööga. Süžeeliste teemade lahendamise edukus oleneb sellest, kuivõrd hästi on eelnevalt tundma õpitud peamisi süžeesse kuuluvaid esemeid ja nende kujutamise tehnikat.

Tehnilistest võtetest tuleb rohkesti kasutada pintsli küljega lapiti vajutamist, julgeid pintslitõmbeid — algul vasakult paremale, seejärel ülevalt-alla, kätt randmest liigutades pliiatsiga ühes suunas edasi-tagasi viirutamist. Värvipliiatsitega joonistamisel tuleb eriti rõhutada kergust nii kontuuride joonistamisel kui ka viirutamisel. Viirutamisel õpetame pliiatsit käes hoidma kaldu, tegema kergeid edasi-tagasi liigutusi. Viirutada tuleb ühes suunas, olenevalt eseme või selle osa kujust.

Guaššvärvidega joonistatakse algul foon (soovitav eelmisel päeval või korral), siis üksikesemed, värvipliiatsitega aga enne süžeesse kuuluvad esemed, siis lisandid ja lõpuks foon.

Lastele tuleb õpetada värve võtma vajaduse järgi; kogu pintsliga või ainult selle otsaga; pintsli loputamist, kuivatamist lapi vahel pigistades, värvi laialivalgumisel selle äravõtmist niiske ja puhta pintsliga.

Lastele tuleb värvide osas anda valiku võimalus (joonistada valge, must, hall või vöödiline kass).

Kõigepealt on vaja õpetada joonistama põhilisi osi, neid kohe vastava värviga kattes, ja alles seejärel joonistust täiendama ja kaunistama.

Lastega arutatakse läbi esemete paigutus ja kuidas anda edasi nende suuruse vahekordi. Näiteks teema «Ema (isa) last lasteaeda viimas» puhul pöörata tähelepanu sellele, et täiskasvanu joonistamist tuleb alustada kõrgemalt, last aga umbes tema vöökoha kõrguselt.

Mõnikord võib ühte ja sama teemat teostada mitme tunni jooksul: ühel tunnil joonistatakse foon, näiteks «mets», teisel — «lapsed seenel».

Ehisjoonistamise ülesandeks on arendada laste kunstimaitset, algelist kompositsioonitunnet ja fantaasiat.

Ehisjoonistamise tunnid arendavad orienteerumisoskust paberilehel, silmamõõtu ja aitavad lapse kätt tulevaseks kirjatehnikaks ette valmistada. Neis tundides on palju võimalusi ka laste püsivuse, tahtejõu, täpsuse ja korralikkuse kasvatamiseks.

Laste tutvustamine oma ja teiste rahvaste rahvakunstiga ning kaasaegse tarbekunstiga aitab kasvatada kodumaa-armastust ja internatsionalismitunnet.

Kasvatajal on ehisjoonistamise õpetamisel järgmised konkreetsed ülesanded:

1. Kasvatada huvi kaunistatud esemete vastu.

2. Õpetada mitmesuguseid tehnilisi võtteid: joonte, täppide, «lehekeste», ringide jne. joonistamist.

3. Tutvustada lihtsate kompositsiooninõuetega ja motiividega riba, ruudu, ümara vormi kaunistamisel.

4. Õpetada värve sobivalt valima.

Algul tehakse kaunistusi mitmesuguse kujuga paberile, millele antakse konkreetse eseme nimetus («Vaip», «Pearätik», «Taldrik», «Põlvik», «Vaas», «Rahvarõivad» jms.). Hea on see, kui töö omab praktilist eesmärki: mängus kasutamiseks võib kaunistada nukukleite, nukunurga kaunistamiseks teha kollektiivne vaip, kingituseks märkmiku kaaned jt. 6-aastased lapsed tulevad toime ka

mõningate ruumiliste esemete kaunistamisega, mistõttu võib ehisjoonistamist seostada voolimise ja meisterdamisega.

Iga rühma lastele tuleb anda vaatlemiseks kauneid lihtsa ornamendiga kunstipäraseid tarbeesemeid, et tutvuda ornamendi ja kompositsiooniga. Kompositsioonitunde arendamiseks võib anda mosaiikmänge, looduslikku materjali ladumiseks, kartulitrükki ja vastavaid dekoratiivseid kleepetöid.

Lastega vesteldakse esemete kaunistamise eesmärgist. Mustri analüüsimisel suunatakse laste tähelepanu motiivide kaunile kujule, nende rütmilise paigutuse ilule, meeldivale värvide harmooniale. Kasulikud on ka õppekäigud töökotta, tarbekunstinäitusele, kunstitoodete kauplusse, kooli käsitööringi jm. Jalutuskäikudel vaadeldakse lilleõisi, vastavate kaupluste vaateaknaid jms. Teadmiste ja muljete kinnistamiseks on soovitavad õppemängud: «Leia paar» (kinnaste, sokkide jt. esemetega; mustri järgi leida alustassile õige tass), «Kauplus», «Näitus», «Imekotike» jt. Mängureegleiks võib olla: öelda, mille poolest valitud ese või muster sellel meeldib, kirjeldada mustrit. Nukunurgas olgu vabaks kasutamiseks ilusaid mustriga kaunistatud esemeid.

Soovitav on laste juuresolekul joonistada, tikkida või kududa nukkudele või lastele pidupäevaks kauneid mustrilisi esemeid. Mustritega kaunistatud esemete vaatlusi võib korraldada vabal ajal, emakeele tundides, vahetult enne ehisjoonistamise tundi.

Lastele ettenäidatav motiiv peab foonist hästi eralduma ning hästi nähtav olema. Seepärast peab kasvataja kasutama ettenäitamisel palju jämedamat pintslit kui lapsed ja joonistama suuremalt ning foonist teravalt eralduva värviga.

Ehisjoonistamiseks kasutatakse peamiselt guaššvärve ja kahte pintslit (suuremate ja väiksemate «lehekeste» kujutamiseks). Värvipliiatseid kasutatakse vaid kuueaastaste lastega kirja elementidest koosneva kaunistuse puhul.

Lapsi on vaja õpetada värvikombinatsioone ise valima, ise koostama mustreid õpitud elementidest ja looma uusi motiive, neid oma maitse järgi paigutama, arvestades kaunistatava fooni kuju ja otstarvet.

Ehisjoonistamise tunni liike on 4.

1. Tunnid, kus õpetatakse uut tehnilist või kompositsioonilist võtet. Kasvataja esitab lastele ühe näidise, mida nad järgivad, s. t. joonistavad samasugused elemendid ja paigutavad nii nagu kasvataja näidisel. Seejuures tuleb lastele anda võimalus värvikombinatsioone ise valida.

2. Tunnid hiljuti õpitud tehnilise või kompositsioonilise võtte kinnistamiseks. Kasvataja esitab lastele näidise, millel on muster lõpetamata, näiteks lainelise joonega äärestatud ruut. Poolikus näidises on antud see osa, mida soovitakse kinnistada. Lapsed joonistavad kasvataja näidiselt olemasoleva mustriosa, kuid täiendavad seda oma fantaasia põhjal.

3. Tunnid tuttavate võtete süvendamiseks ja laste fantaasia rikastamiseks. Kasvataja näitab lastele 2—4 näidist, mis kõik sarnanevad ainult ühe tunnuse poolest:

a) kõigis näidistes on kasutatud ühtesid ja samu elemente, motiive, kuid igas näidises on nad erinevalt paigutatud ja erinevates värvikombinatsioonides;

b) kõigis näidistes on ühesugune kompositsiooniline ülesehitus, kuid elemendid, motiivid, värvid on erinevad;

c) kõigis näidistes on kasutatud ühte ja sama huvitavat ja ilusat värvikombinatsiooni, kuid mustrid on erinevad oma koostiselt ja paigutuselt.

Lastel tuleb oma töös jäljendada seda, mis on kõikides näidistes sarnane. Kõik ülejäänu võivad nad ise mõelda või valida.

4. Kasvataja ei esita üldse lastele näidist. Neil on võimalus kaunistada pinda iseseisvalt, kasutades varem õpitud võtteid või luues selle põhjal ise uut mustrit. Ka fooni ja värvid valivad lapsed ise.

Kui on mitu näidist, siis võrreldakse neid ja selgitatakse välja, mis on neis ühist ja mille poolest nad erinevad, mida peavad lapsed joonistama täpselt nii nagu kasvataja näidistel, mida võivad valida või ise luua.

Uue motiivi või tehnilise võtte puhul näitab ja seletab kasvataja, kuidas joonistada uut või veel mitte hästi omandatud elementi, motiivi, kuidas hoida seejuures pintslit, millises suunas joonistada, millises järjekorras teha mustri osad jms.

Korduva ülesande puhul (kus on mitu näidist tuttavate motiivide või paigutusviisiga) võib ette näidata vaid seda, mis nõuab veel kinnistamist, muu osa seletada valmis näidistelt või küsida lastelt. Seletuses ei tohi tarvitada võõrsõnu (dekoratiivne, element, ornament jne.).

Laste tööde analüüsimisel pöörab kasvataja tähelepanu eelkõige kompositsioonile, õigete töövõtete kasutamisele, värvide sobivusele, töö ilule.

Ehisjoonistamise tundidega alustatakse 4-aastaste rühmas teisel poolaastal.

PROGRAMM

Äratada huvi joonistamise vastu.
Tutvustada joonistamiseks vajalike materjalide ja töövahenditega (paber, pliiats, pintsel, värv, lapp) ning nende kasutamisega.

Õpetada joonistamise ajal õigesti laua taga istuma.

Pidada kinni elementaarsetest korranõuetest pintsli ja värvide kasutamisel.

Õpetada õigesti käsitsema pliiatsit ja pintslit (mitte liiga suruda, vaid kätt randmest vabalt liigutada); pliiatsit, pintslit on lubatud hoida parema käe sõrmede vahel või pealthaardes.

Teada, et joonistada tohib ainult selleks ettenähtud kohta (paberile, tahvlile). Töövahendeid ei tohi panna suhu ega kortsutada joonistuspaberit, samuti koputada pliiatsiga lauale jne.

Leida sarnasust juhuslikult kriipseldatud vormide ja mingisuguste esemete vahel, korrata üksikuid õnnestunud kujutisi.

Tutvuda punase, sinise, rohelise, kollase ning valge värvusega.

METOODILINE JUHEND

Kaheaastased lapsed ei kujuta algul veel midagi, vaid mängivad, tegutsevad materjalidega, õpivad aktiivselt tundma nende omadusi. Lapsed tunnevad suurt huvi jälgijätvate materjalide vastu, üllatuvad ja rõõmustavad oma tegevuse tulemusena saadud jälgedest. Sel nn. protsessuaalse joonistamise perioodil ei sea lapsed veel enda ette ülesannet midagi kujutada. Nad kriipseldavad paberile juhuslikke vorme. Pikapeale hakkavad üksikud juhuslikud kriipseldused assotsieeruma mingite esemetega. Last hakkab huvitama sarnasuse otsimine ja leidmine, juhuslike vormide nimetamine. Kasvataja peab selleks tõuke andma ja esitama lastele vastavaid küsimusi, mõnikord ise kriipseldustele mõne eseme nime andes. Lapsi tuleb kiita, ergutada, kinnistada juhuslikult joonistatud kujutisi, soovitades veel selliseid joonistada. Nii aitab kasvataja lapsi üle minna tahtelisele, ettekavatsetud joonistamisele, üksikute esemete elementaarsele kujutamisele õppeaasta lõpus.

Vahel joonistab kasvataja ise lihtsaid esemeid laste juuresolekul, laseb neid ära arvata ja nimetada. Joonistatakse väiksemate gruppidena (algul 4—6, hiljem 12—14 last korraga). Üksikuid lapsi, kes ei avalda küll soovi joonistada, tuleb selleks ergutada,

kuid mitte sundida. Kaheaastastele lastele võib juba mõnikord guašširve anda ja lasta pintsliga paberile jälgi teha. Guašširvide puhul antakse esialgu üks värvitoon korraga. Et lastele meeldib värvide erksus, siis on soovitav anda igale lauale erinevaid värve, millega saab mitmekesise värvigamma laste tööde hilisemal vaatlusel.

Joonistamist seostatakse laste muljetega, mänguga. Näiteks sügisel laseb kasvataja pintsliga lehti maalida (pintsli vajutusega) ja kujutada sügisest lehtede langemist. Analoogiliselt võib tegevusi läbi viia talvel valge guašiga, kus pintslivajutusi nimetatakse lumehelvesteks, lumepallideks; jooni kelgumäeks, lumiseks teeks, kevadel rohelise guašiga muruks jms. Selline tegevus annab üksikutele enam arenenud lastele võimaluse kujutada lihtsaid esemeid juba ka tahteliselt (lumememm, lill, lipp, õhupall jms.). Mõnikord võib joonistuste vaatamisele anda mängu iseloomu, näiteks «Mõistata, mis on joonistatud?». Lastele antakse joonistused vaatamiseks ja nad jutustavad sellest («lilled», «vihma sajab», «rohi kasvab» jne.). Kui lastele teeb mõistatamine raskusi, siis kasvataja seletab ise enam iseloomulikumate joonistuste kohta: «Joonistatud on väga kõrge, paks rohi», «Suured ja väiksed lilled kasvavad aasal» jne.

Soovitav on võimaldada lastele oma soovi kohaselt värviliste kriitidega seinatahvlile joonistada.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada joonistamisel paberit vasaku käega kinni hoidma.

Kinnistada õiget pliiatsi- ja pintslihoidu, pingutuse ja liigse surveta joonistamist.

Õpetada vajutama paberile pintsli küljega lapiti, kompositsioonitunde arendamiseks katma pinda ühtlaselt pintslijälgedega («lehekestega»).

Tõmmata pintsli küljega laiu horisontaaljooni vasakult paremale ja vertikaaljooni ülevalt alla.

Joonistada horisontaal- ja vertikaaljooni ristamisi.

Joonistada kinnisvorme (veererõngad, õhupallid jne.).

Joonistada kandilisi ja ümmargusi kinnisvorme, õppida neid seostama joontega.

Joonistada lühikesi sirgeid kaldjooni, seostada neid tuttavate joonte ja vormidega.

Kompositsioonitunde arendamiseks katta kogu pind ühtlaselt kujunditega.

Õpetada joonistama korralikult, võtma pintslile paras hulk värvi.

Õppida tundma pruuni ja musta värvust.

Osata valida kindla värvusega eseme jaoks talle iseloomulikku värvust teiste hulgast (roheline kuusk, pruun tüvi jne.).

Algeliselt kujutada tuttavatest joontest ja vormidest koosnevaid lihtsaid esemeid (maja, lilli, puid, looma, inimest jms.), andes edasi nende põhiosi.

Joonistada üksikese suurelt üle kogu lehe.

Õpetada loputama pintslit enne uue värvi võtmist.

Kasutada algul 3, aasta lõpul 6 värvipliiatsit; guaššvärvidest algul 1, aasta lõpul 3—4, millede hulgast lasta valida värve vastavalt eseme iseloomulikule värvusele või oma soovile.

NÄIDISTEMAATIKA

«Lilled murul» (pintsli jäljed rohelisele paberile), «Taevas» või «Muru» (vabalt katta pind pliiatsiga), «Vihma sajab» (pilved, loigud, vihmatilgad, rohi), «Vihmanired aknaklaasil» (guašiga vertikaaljooned), «Lehtede langemine» (pintslijäljed vabas suunas sinisel või rohelisel foonil), «Terad kanadele» (sama — pruunil foonil), «Punased paelad nukkudele oktoobripeoks» (guašiga vertikaaljooned), «Värvilised lõngad kinnaste kudumiseks» (punase, sinise ja rohelise pliiatsiga vertikaaljooned), «Õhupallid lendavad» (pintsli vajutamisega täpid sinisele foonile), «Lapiline kass või koer» (korrapäratu kujuga laigud paberist väljalõigatud loomale), «Meie mänguloomad» (pintsliga lühikesed erineva suunaga jooned väljalõigatud kassi, sebra, tiigri kujutisele), «Varbsein» või «Aiatara» (guašš), «Raagus puud» (guašš), «Kuused» (pliiatsid), «Näärikuulid» (pintsli vajutamisega täpid rohelisest paberist väljalõigatud kuusele), «Lõngakerad» (korduvate liigutustega tehtud ringid punase, sinise ja rohelise pliiatsiga), «Lumepallid» (ringid valge guašiga), «Seebimullid» (seest värvimata mitmevärvilised ringid punase, sinise, rohelise ja kollase värvipliiatsiga), «Õhupallid» (kahe erineva guaššvärviga ringid ja jooned), «Aknad» (volditud püsti seisvale majale), «Nukumajake», «Koerakuut», «Päike paistab ja rohi tärkab» (kollase ja rohelise guašiga sinisele foonile), «Kakuke» (kollase guašiga siluetne ring teist värvi näoosadega; rohelise guašiga tee või mägi, kus ta veereb, või aken, kus jahtub), «Piparkoogipoiss» või «Neegernukk» (siluetne inim-

figuur), «Kass» (värv valida soovi kohaselt), «Veoauto koormaga», «Jonnipunn», «Jänes», «Võililled murul», «Roheliste lehtedega puu», «Ilusad lilled peenral», «Meie aias õitseb puu», «Laps», «Linnuke laulab», «Kollased kanapojad» jms.

METOODILINE JUHEND

Kolmeaastased lapsed on püsimatud, nende tähelepanu kergesti hajuv, lähevad kiiresti töölt üle mängule. Neil on veel vähe kogemusi, kuid huvi ümbruse vastu kasvab järjest. Joonistamisel lähevad lapsed üle juhuslikelt kriipseldustelt teadlikule kujutamisele. Sageli on selleealiste laste joonistused teistele veel vähe arusaadavad. Laps avaldab oma tundeid ja suhtumist kujutatavasse mänguga, kõnega, liigutustega. Seepärast on vaja hiljem rohkem ära kuulata nende seletusi oma töö kohta.

Laps kujutab peamiselt seda, mis tema tähelepanu eseme juures rohkem paelub (inimese pea, silmad, autorattad jms.), kujutamata jättes vähem märgatavaid osi (nina). Silmamõõt on veel vähe arenenud, millest tulenevad proportsioonivead (inimesel hiiglasuur pea, väike keha).

Lapse käeliigutused on veel küllalt ebakindlad, kohmakad, mis annavad kujutatavaile esemeile sageli juhusliku vormi ja piirjooned. Lapsed kujutavad tavaliselt seda, mida nad teavad. Seepärast esineb nn. «läbipaistvaid» kujutisi (nukk kleidis, kuid talle on joonistatud naba). Värve valivad lapsed enamasti juhuslikult, ei vaheta neid erinevate osade joonistamisel, mistõttu eseme värvus ei vasta sageli tegelikkusele (punased silmad jne.). Ka osade arv ei vasta tihti õigele arvule (väga palju sõrmi käel, jalgu loomal, rattaid autol jne.).

Joonistamistundides on vaja arvestada laste ealisi iseärasusi ja nende loomingu omapära.

Joonistamisoskuse arendamiseks tuleb juba selles rühmas teha lühiajalisi vaatlusi. Seda peab tegema emotsionaalselt, kasutades lapsi aktiviseerivaid küsimusi, mängulisi võtteid, imiteerivaid liigutusi ja häälitsusi, vastavat kirjanduspala või laulu. Tähelepanu tuleb osutada ühel ja samal vaatlusel eseme 1—3 kõige olulisemale ning selgemini väljendatud tunnusele (värvus, kuju, põhiosad).

Seletus tuleb anda huvitavas vormis, elavalt, kasutades rohkesti lapsi aktiviseerivaid ja mängulisi võtteid. Seletades näidatakse ette ka kogu tööprotsess. Lapsi tuleb töötamisel kiita ja ergutada. Nooremad lapsed nõuavad töötamise ajal rohkem indi-

viduaalset juhendamist. Lühiajalisi mängumomente ja eneseväljendusi sõnadega sel ajal ei ole vaja keelata.

Lastele antavad paberilehed peavad olema küllalt suured (mitte väiksem kui blokileht). Enamus töid tehakse guašširvidega. I õppeveerandil antakse pintsliga joonistamiseks üks guašširv, kuid tööde mitmekesistamiseks võib laudadele anda erinevaid värve (üks laudkond joonistab kollaseid, teine punaseid lehti). II õppeveerandil ei tule lapsed veel pintsliloputamisega toime, seepärast võib kasutada kahte pintslit ning joonistada kahe värviga esemeid, mis asuvad värvide kokkuvalgumise vältimiseks teineteisest eemal (punased ja sinised õhupallid); III õppeveerandil õpetatagu pintsli loputamist ja selle kuivatamist lapiga ning antagu kätte 2—3 värvi.

Eriti oluline on õpetada pintsli ja pliiatsi õiget käeshoidmist (pöidla ja kolmanda sõrme vahel, pintsli puuosal). Enne tundi keeratakse varrukad üles, pärast tööd pestakse käed. (Vähemalt I poolaastal on soovitav kasutada põlli.)

I õppeveerandil ei tule kasutada kollast pliiatsit, sest see jätab paberile nõrga jälje ja soodustab liigset surumist. Ka õppeaasta lõpupoole ei ole soovitav anda kollast pliiatsit iseseisva eseme (kanapoja) joonistamiseks, vaid ainult mõne osa või üksiku väiksema eseme jaoks (lillepeenral on mitmevärvilisi lilli, sealhulgas ka kollaseid). Kollast värvi esemete puhul kasutada värvilist fooni ja guašširvi.

Värvidega tutvuvad lapsed vaatluste ja õppemängude kaudu. Joonistamisel ainult kinnistatakse neid. Tööks antakse juurde ainult üks uus värv korraga ja võrreldakse seda tuttava värviga. Seejärel antakse värvipliiatsite karp ning lastakse vajalik värv teiste hulgast leida.

I õppeveerandi algul joonistavad lapsed põhiliselt väikeste gruppidena ja vabalt. Alles II kuul võib üle minna joonistustundidele kogu rühmaga.

Mõned joonistustunnid planeeritakse ka joonte tõmbamise õpetamisele, sest jooned esinevad paljudel esemetel, mida hiljem õpitakse joonistama (maja, puutüvi jm.). Teemad olgu valitud laste huvivaldkonnast, seotud nende eluga. Jooni tuleb kohe õpetada tõmbama õiges suunas (vasakult paremale, ülalt alla). Selle harjutamiseks on soovitav teha lastega koos vastavaid käeliigutusi (vihma sajab — ülevalt alla). Suuna «vasakult paremale» praktiliseks omandamiseks tuleb selgitada, et joont hakatakse tõmbama selle käe poolt, millega paberit kinni hoitakse. Algul lastagu tõm-

mata lühemaid jooni, et ühe joone saaks ühe värvivõtmisega valmis, näiteks paberist välja lõigatud triibuline nukukleit. Lastele tuleb anda selleks jämedamad pintslid ning õpetada algusest peale joonistama nii, et pintslivars liiguks tõmmatava joone suunas ees. Et see lastele paremini meelde jääks, kasutame piltlikke väljendusi («Orav jookseb, kohev saba taga» jms.). Kasvataja õpetab ja jälgib, et lapsed tõmbaksid jooni ainult ühes suunas ja ühekordselt, võimalikult kergelt ja katkestamata ega hõõruks kuiva pintslit paberil. Viimase vea vältimiseks on soovitav anda lauale niisked pintslid, sest siis imendub värv kergemini.

Kandiliste vormide puhul tuleb õpetada kinni pidama kindlast joonistamise järjekorrast: kõige enne alumine horisontaaljoon vasakult paremale, siis vasakpoolne vertikaaljoon ülevalt alla, seejärel parempoolne vertikaaljoon samas suunas ning lõpuks ülemine horisontaaljoon vasakult paremale. Ringide joonistamisele eelnevad käteharjutused, nagu lõnga kerimise, pudru segamise, rataste veeremise matkimine (kirjanduspalaks sobib kasutada L. Nurkse «Maailmatu suur ja tibatilluke»). Ringide joonistamisele eelnevad mängud kerade ja pallidega, seebimullide puhumine, vastavad vaatlused ja õppemängud ning ümarvormide voolimine ja kleepimine. Algul anname lastele joonistamiseks ringe korduvate katkemata liigutustega (lõngakerad), alles hiljem kontuurseid ringe (seebimullid); guaššvärvide puhul teevad lapsed keskelt värvitud ringe, suurendades väiksemaid täppe (lumepallid), mitte kontuurseid ringe.

Lihtsamaid esemeid lubada joonistada nii palju, kui lapsed soovivad, jõuavad ja lehele mahub (palju palle, kuuski jms.). See annab lastele rohkem võimalusi oma käe harjutamiseks ja paremate tulemuste saavutamiseks. Keerukamaid esemeid nagu maja, looma, inimest lastagu joonistada suurelt paberilehe keskele. Lapsed õpivad õppeaasta jooksul kujutama lihtsaid esemeid nii, et neid võib juba ära tunda. Enne inimese joonistamist õpitakse joonistama ainult pead («Kakuke», «Poiss vaatab aknast välja») silmade, nina ja suuga. Esmakordselt lastagu inimfiguuri kujutada siluetina, guaššvärvidega: lapsed joonistavad pea, keha, 2 kätt ja jalga, näoosi ja riideid kujutamata. Hiljem juba kujutavad nad inimest kontuurselt ka pliiatsitega («Tüdruk keebis»), annavad edasi näoosi ja lihtsat riietust.

Loomi õpetatakse kujutama kõige algelisemalt (ringidest koosnevat kassi ja jänest tagantvaates), andes edasi peamisi kehaosi (suurem ring — keha, väiksem ring — pea; kõrvad ja saba).

Ka maja on veel üsna lihtne — ruudukujulise seinaga, pikendatud ülemine joon katuseks ning põhiosad — aken, uks, korsten.

Et tõsta laste huvi töö resultaadi vastu, tuleb pöörata nende tähelepanu joonistamistunni tulemustele, vaadelda koos laste töid ning anda neile positiivne hinnang, suunates seega lapsi teatud eesmärgiga töötama.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Kinnistada oskust tõmmata laiu sirgjooni pintsli küljega mitmes suunas ning joonistada kinnisvorme.

Õpetada vajutama pintsli küljega lapiti korrapäraselt ühes suunas.

Viirutada eseme üksikuid osi.

Kasutada oma töös, vastavalt vajadusele, kahte erineva jämedusega pintslit.

Kujutada lihtsaid tuttavaid esemeid, andes edasi ligikaudset sarnasust (lilled, puud, majad, liiklusvahendid, linnud, inimesed, loomad).

Joonistada lihtsaid esemeid, mis koosnevad kolmest erineva suurusega samakujulisest osast; anda edasi osade proportsioone.

Kujutada joonises 2—3 eset, paigutades need vaateväljal kõrvuti.

Inimese kujutamisel anda edasi mõningaid riietuse detaile.

Kujutada algeliselt lihtsat tegevust, lisades põhiesemeile vastavaid täiendavaid esemeid.

Kujutada lihtsaid kehaasendeid (jalgade, käte erinev asend).

Õpetada joonistama kaarjaid jooni (oksad, lillevarred jm.).

Joonistamisel valida vajalikke värve 6—8 värvipliiatsi, 4—5 guaššvärvi hulgast.

Õppida tundma ja kasutama halli värvi ja põhivärvide varjundeid (roosa, hele- ja tumesinine, roheline jt.).

Kinnistada õppeaasta jooksul omandatud oskusi.

NÄIDISTEMAATIKA

«Sügislilled», «Õunad taldrikul», «Aias on palju õunapuid» (kollektiivne töö), «Jänes närib porgandit», «Karud metsas», «Lipud lehvivad peopäeval», «Värvilised õhupallid», «Meie tänav», «Veoauto toob kaupa», «Männimets» (kollektiivne töö), «Sõidame autobussiga», «Kalad akvaariumis», «Näärikuulid», «Lumememm», «Tihased otsivad toitu», «Vöödilised kassid», «Lapsed õues»,

«Kirjakandja toob kirju», «Lumikellukesed» (mustal paberil), «Sinililled», «Pajuurvad», «Varsakabjad», «Aednik labidaga», «Roheline muru», «Murul õitsevad juba lilled», «Linnud laulavad», «Kanapojad jalutavad», «Merel on palju laineid», «Purjekad merel», «Kass mängib lõngakeraga», «Lapsed suplemas», «Rongisõit», «Kõik meie pardikesed ujuvad vees» (laulu «Pardikesed» ainel), «Linnud lendavad», «Mina oma sõbraga» jms.

Ehisjoonistamiseks: «Nukuvaip» (ribadest kollektiivne töö), «Ilus nukukleit», «Uus nukupõll» jms.

METOODILINE JUHEND

Lapsed on juba omandanud teatud kujutavad ja tehnilised oskused, joonistustes suureneb kujutuste sarnasus reaalesemetega, tööd muutuvad mitmekesisemaks ja huvitavamaks nii sisult kui ka värvilt.

Ümbritseva elu ja piltide vaatlustel pööraku kasvataja laste tähelepanu juba rohkematele eseme tunnustele ja detailidele. Ka juhitagu tähelepanu esemete iseärasustele erinevas olukorras, erineval ajal (puud eri aastaaegadel, maja pidupäeval, talvel jms.). Eelnevatel vaatlustel ja joonistustunnis juhib kasvataja laste tähelepanu mõningatele esemetevahelistele proportsioonidele (tüdruk on väiksem kui maja, lill väiksem kui tüdruk). Lasta loendada iseloomulikke osi, näiteks kehaosi linnul või loomal, rataste arvu liiklusvahendil, inimese sõrmi jt. Ergutada initsiatiivi, et arendada laste loomingut, fantaasiat ja vältida näidise ning kaaslaste tööde mehaanilist matkimist.

Õpetada elementaarselt kujutama lihtsamaid liigutusi, näiteks mängukarul mitmesugune käppade asetamise võimalus, kanapoja pea erinev asetus nokkimisel, jalad koos või eemal, olenevalt sellest, kas ta seisab või jookseb. Seda on hõlbus demonstreerida flanelltahvlil liikuvate osadega aplikatsioonide abil. Ka tuleb lastel endil lasta koostada üksikutest osadest esemeid (mosaiikmängud, osadest kokkupandavad linnud, loomad jms.) ning muuta vastavalt tegevusele osade paigutust.

Selles rühmas täiustub pintsli ja pliiatsi käsitsemise oskus. Lapsi õpetatakse pintsli küljega lapiti vajutama ühes suunas, korrapäraselt, joonistama täppe ja suuremaid ringe, laiemaid ja kitsamaid jooni. Tähtis on harjutada lapsi vastavalt vajadusele joonistama jämeda või peenema pintsliga, kastma värvi sisse kogu pintsel või ainult ots, olenevalt joonistatava eseme või osa suurusest.

Eseme joonistamisel näitab kasvataja ette olulisema osa tööst, kuid üksikuid detaile võivad lapsed iseseisvalt kujutada ja täiendada joonist tuttavate esemetega (lipp, pall jms.). Selleealistega analüüsitakse ainult õnnestunud töid ja antakse töödele positiivne hinnang. Küsimuste abil tuleb õpetada lapsi avaldama oma arvamust kaaslaste tööde kohta. Analüüs on soovitav läbi viia mänguvormis, näiteks laps saab liblika tiivad ja valib, millisele lillele soovib kõigepealt laskuda. Senisest rohkem tuleb töö lõpul kujundada üksikutest töödest kollektiivseid, näiteks «Tibufarm» laste joonistustest teemal «Kanapoeg». Ka vabal ajal võib kollektiivselt joonistada suurele paberilehele, mis on kinnitatud tahvlile (igaüks, kes soovib, joonistab suurele sinisele lehele kala; tulemusena saadakse suur akvaarium).

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Seoses aastaaegadega anda edasi vaatlustel omandatud muljed (loodusest, inimeste riietusest, töödest, lindudest, loomadest, sõidukitest jms.).

Täpsemalt kujutada esemete ja nende põhivormide kuju, täpsemalt paigutada osi, anda edasi rohkem detaile (joonistada inimest otsevaates, liikumas); linde ja loomi, andes edasi nende peamisi iseloomulikke tunnuseid.

Täiustada pintsli ja pliiatsi käsitsemist, viirutada kergelt, ühtlaselt, korralikult.

Õpetada värvide segamist vajaliku värvitooni saamiseks.

Soodustada värvikombinatsioonide kasutamist oma maitse järgi, arvestades seejuures ka fooni värvust.

Anda kujutlusi motiivi kordumisest; õpetada koostama mustreid ribale, seejärel ruudule ja ringile, arvestades kompositsiooni algnõudeid (leidma silma järgi ruudu ja ringi keskkoht, kaunistama ühesuguselt ruudu nurki jms.).

Joonistada õigete tehniliste võtetega mustri lihtsamaid elemente:

a) pintsli küljega lapiti vajutamise teel saadud jäljendeid (nn. «lehekesi») horisontaal- ja vertikaalsuunas;

b) pintsli otsaga ringe ja täppe;

c) pintsli küljega lühikesi horisontaalseid ja vertikaalseid sirgjooni.

Kaunistada «lehekestega», triipude ja täppidega riba- ja rist-

külikukujulist pinda, kasutades lihtsamaid kompositsioonilisi võtteid:

a) paigutada mustri elemendid ribale üksteise kõrvale ja ühtlaste vahedega ritta, suunaga vasakult paremale ja üksteise alla;

b) reastada vaheldumisi kahte ühesugust, kuid eri värvi elementi;

c) reastada vaheldumisi kahte erinevat, kuid ühte värvi, hiljem ka eri värvi elementi;

d) kaunistada ruudukujulisi fooni nurki ja keskkohta; ringi äärt ja keskkohta.

Mitmetest värvidest valida mustri jaoks hästi harmoneeruvad värvid.

Õppeaasta lõpul osata iseseisvalt kaunistada riba, ruutu ja ringi, arvestades mustri valikul ja paigutamisel fooni kuju ja kompositsiooni nõudeid.

NÄIDISTEMAATIKA

«Puuviljad», «Köögiviljad», «Viljapuuaed», «Seened» (pilvikud, kärbseseened, puravikud), «Minu armsama nuku näopilt» (valida ise, kas poiss või tüdruk, silmade ja juuste värvus, soeng), «Linnud lendavad lõunamaale», «Siil» (jutu «Siili ja jänese võidujooks» ainetel), «Meie lasteaia juhataja või majandusjuhataja», «Kauplus» (toidu-, mänguasjade- või raamatukauplus), «Mootorrattur», «Lapsed sügisel metsas (aias)», «Oktoobripühade saluut», «Raagus puu», «Meie rühma poiss või tüdruk sügisriietuses», «Tantsiv nukk», «Kuuse-, männi- või kasemets (park)», «Tihased ja leevikesed põõsal», «Kalad akvaariumis», «Talveriietuses lapsed kelkudega», «Meie teeme lumememme», «Kirjakandja toob kirju», «Lapsed võimlemas», «Piparkoogid», «Kaunistatud nääri-kuusk», «Varesed ja varblased (tuvid) otsivad teri», «Jänes poegadega», «Lapsed nääripeol», «Kass poegadega» (jutu «Tõrges kassipoeg» ainetel), «Mängukoer» (jutu «Koer taskus» ainetel), «Auto veab lund», «Nõukogude armeelane» (sõdur või madrus), «Kaart emale» või «Oma ema õnnitlemas», «Kevad» (päike paistab, lumi sulab, ojad voolavad), «Meie aiatööl», «Ehitatakse maja», «Meie sõidame bussiga», «Kolm karu», «Lähen isaga (emaga) lasteaeda», «Tänavapuhastaja töötab; lennuk, helikopter lendab», «Kuldnokk pesakasti ees puuoksal», «Varblased» (suled joonistada pintsli küljega lapiti vajutamisega), «Kevadlilled» (eelneva vaatluse järgi nartsiss, kullerkupp vms.), «Laev», «Rebane ja kurg» (muinasjutu ainetel), «Maipidu lasteaias», «Päikesele külla» (vastava muinasjutu ainetel), «Õitsev õunapuu», «Tulbid vaasis»,

«Meie aia magusad maasikad», «Kimp karikakraid», «Lepatriinud» (jutu «Kuidas tekkisid lepatriinule täpid selga?» ainetel), «Kanafarmis», «Traktor põllul», «Rong» (valida ise, kas reisi- või kaubarong), «Siga põrsastega», «Lambad», «Meie suvelõbud» jms.

Ehisjoonistamiseks: «Järjehoidja» (kartulitrükk, kahte värvi sügislehed), «Ruuduline laudlina» (laiade joonte tõmbamine), «Ilus tass» (paberist välja lõigatud; pinna ühtlaselt suurte täppidega täitmine ridade kaupa, järgmise rea täpid eelmise rea vahekohtadele), «Nuku vest» (paberist väljalõigatud vestile teha lapiti pintsli küljega «lehekesi»), «Taskurätikud» (anda mitu paberit ristamisi triipude joonistamiseks), «Nuku kleidiriie» (joonistada täppe või «lehekesi» joonte vahele), «Labakinnas» (kaunistada oma soovi kohaselt), «Sall» (kaunistada omal soovil pintsli kriipsudega), «Nuku uus kleit» (kaunistada õiemotiividega), «Nuku põll» (ääristatud ribaga, millele joonistada ritta 3 nelja kroonlehega (täpiga) õit ja 1 õis taskule), «Karbikaas» (kaunistada ruudu nurgad ja keskkoht, leida iseseisvalt keskkoht), «Ilus taldrik» (ringi keskkoha ja serva kaunistamine), «Linik» või «Nukunurga vaip» (kollektiivne töö, lainelised jooned ristkülikul), «Karbikaas» (karikakrad mustale või tumesinisele foonile; valida ise, kas ruut või ring), «Järjehoidja» (kaunistada marjadega) jms.

METOODILINE JUHEND

Viieaastased lapsed on suutelised täpsemalt ja paremini edasi andma esemete põhivormi ja osade kuju, kujutama rohkem detaile ja iseloomulikke tunnuseid. See saavutatakse korduvate vaatluste teel, kus vajalikele tunnustele tähelepanu juhitakse. Lapsed õpivad edasi andma inimese lihtsamaid liigutusi, kusjuures figuur on esialgu otsevaates (erinev käte-jalgade asend jne.). Tähtis on see, et lapsed ei omandaks esemete standardset kujutamisviisi, vaid õpiksid neid kujutama mitmesugustena, erinevais olukordades. Sellele tuleb tähelepanu juhtida ka ümbritseva elu ja piltide vaatlustel (majad on värvuselt, suuruselt, akende, katuse jms. kujult erinevad). Lapsi suunatagu kujutama, tuginedes omandatud teadmistele ja oskustele, esemeid uut moodi, avaldama oma initsiatiivi ja fantaasiat igal võimalusel. Esemete joonistamiseks õpetab kasvataja lastele mitmeid tööd kergendavaid võtteid. Looma joonistamist võib alustada kerest, andes sellele iseloomuliku kuju ja pikkuse, siis lisada muud kehaosad: pea, saba ja jalad. Liigutuste edasiandmise õpetamise eel kasutada liikuvate jäsemetega nukke, hüpiknukke ja mõnel lapsel lasta rühma ees demonst-

reerida vastavaid liigutusi ning flanelltahvlil näidata üksikutest osadest koosneva näidisega, kuidas ja millises järjekorras joonistada.

Liiklusvahendite joonistamisele võivad eelneda vastavad kleepetööd. Liiklusvahendite kujutamisel on vaja anda ka iseseisvaid lisaülesandeid (valida maapinna, sõiduki värvus, joonistada lapsi aknast välja vaatamas, veoautole erinevaid koormaid jne.).

Viieaastastele lastele õpetatakse värvi segamist. See on neile juba täiesti jõukohane, meeldib väga ja tööd tulevad huvitavamad. Selleks antakse igale lapsele 5 värvi (sinine, punane, kollane, valge ja must) vastavatel alustel, värvisegamiseks väike polüstüroolist plaadike (siseseinte katteplaadid), umbes pooleliitrine veenõu, suurem, hästi vettimev lapp ja paberit värvitooni proovimiseks. Õpetada, et üht värvi tuleb mitu korda võtta ja panna plaadile ühte kohta, siis loputada ja kuivatada pintsel ning teist värvi võttes panna see esimese värvi lähedale hilisemaks segamiseks. Lapsed katsetavad värvide segamist vabalt, kuid sobiva teema puhul, näiteks puuviljade joonistamisel, võib näidata, missuguseid värve segades saab joonistamiseks lilla värvi ploomi. Nii õpivad lapsed teadlikult värve segama.

Joonistamisel tuleb kasutada vineerist tahvleid (40×50 cm), et saaks joonistada suuremale pinnale. Lapsed istuvad toolidel üksteise taga kahes reas, asetavad alused põlvedele ning teine serv toetub eesistuja tooli seljale. Joonistamistarbed asuvad toolidereast paremal otsapidi ritta asetatud laudadel.

Valmissegatuna antakse värve vaid ehisjoonistamise tunniks, sest värvi lõppemisel ei saa lapsed värvi juurdesegamisel enam täpset värvitooni. Viimane on siin aga oluline.

Lapsi tuleb harjutada üksteise järel värvima kõiki ühte värvi esemeid või nende osi, sama teha hiljem teise värvi kasutamisel. See hoiab tunduvalt aega kokku. Näiteks teema «Sügis metsas» puhul kõigepealt pruuni värviga kõik puutüved ja oksad, siis kollase värviga lehed. On vaja õpetada enne uue värvi võtmist pintslit korralikult loputama ja vajadusel värvide kokkuvalgumise vältimiseks vahepeal midagi muud joonistama.

Lastele tuleb õpetada kompositsioonilisi võtteid — esemete paigutamisoskust paberilehele vastavalt süžeele, seostama esemeid sisu järgi omavahel nii, et sündmus oleks mitte ainult arusaadav, vaid ka ilmekalt kujutatud. Lasta lastel järele mõelda, mis on kujutatavas teemas kõige olulisem ja millega seda esile tõsta, rõhutada. Lapsi õpetatakse paigutama esemeid laia maa-

pinnariba erinevatesse kohtadesse, kujutama täpsemalt fooni iseärasusi, õigemini edasi andma 2—3 eseme vahelisi suuruse vahekordi («Ema viib mind lasteaeda», «3 karu metsas jalutamas» jne.). Suurenevad nõudmised fooni kujutamisele. Selleks teostatakse mitmesuguseid loodusvaatlusi erineval aastaajal, erineva ilmaga, mitmesugustes kohtades. Laste süžeelised tööd peavad olema lahendatud igaühel omamoodi. Teema teatamisel juhtida laste tähelepanu erinevaile võimalustele, arendada ja ergutada nende iseseisvust, initsiatiivi, fantaasiat. Seepärast ei kasutata valmis näidist, vaid tuginetakse eelnevatele muljetele, teadmistele ja oskustele. Lapsi on vaja õpetada kujutama eelkõige põhilisi süžeesse kuuluvaid esemeid, alles siis teisejärgulise tähtsusega esemeid ja lisandeid.

Eseme esmakordsel joonistamisel kasutatakse näidiseks rohkem reaalseid esemeid. Näidise otsest järgimist nõutakse vaid joonistamisel natuuri järgi ja ehisjoonistamisel uue motiivi puhul. Korduvate teemade puhul näidist ei kasutata, vaid näidatakse vajadusel ainult ette ühe või teise osa joonistamist (inimese jalgu otsevaates jne.).

Suureneb nõudlikkus laste töö kvaliteedi suhtes. Lapsi õpetatakse oma töid võrdlema teiste laste töödega ja leidma tüüpilisemaid vigu; arutatakse, kuidas oleks saanud neid vältida.

Ehisjoonistamine on selles rühmas uus joonistamise liik, vaatamata sellele, et mõningad tööd sel alal tehti ka eelmises rühmas. Algul tuleb lapsi vaatluste kaudu tutvustada mustriga kaunistatud esemetega, läbi viia dekoratiivset aplikatsiooni, vabal ajal kartulitrükki ning mosaiikmänge. Ehisjoonistamisega alustatakse septembri lõpus või oktoobri algul.

Kasvataja õpetab lapsi joonistama mustris esinevaid lihtsamaid elemente. Neist levinum on nn. «leheke». Kogu pintsel tuleb kasta värvisse ning vajutada sellega paberile lapiti vajalikus suunas, siis tõsta kohe pintsel üles, mitte pikendades pintslitõmbega saadud tilgakujulist jäljendit. Lapsi tuleb õpetada jälgima, et jäljendid oleksid ümarama otsaga ühele, teravama otsaga teisele poole.

Täppi õpetatakse joonistama pintsli otsaga, hoides pintslivart püsti. Veidi suurem täpp moodustatakse täpi laiendamise teel alates keskkohast, ringikujulisi liigutusi tehes hoida pintslit veidi kaldu. Lastele peab selgitama, kust ja millises suunas alustada joone tõmbamist. Lühikest kriipsu ja seest tühja rõngast joonistatakse pintsli otsaga, hoides pintslivart püsti. Kaare joonistamisel tuleb pintslit hoida viltu ning teha kaar ühe tõmbega, s. o. pintslit

paberilt tõstmata. Lainelist joont tuleb tõmmata pintslit viltu hoides vasakult paremale, et joon jääks laiem, dekoratiivsem.

Õiemotiivi joonistamisel tuleb õpetada õiget järjekorda: algul südamik, siis ülemine, seejärel alumine, siis vasakpoolne ja lõpuks parempoolne kroonleht. Seejärel täita vahed, kui on tegemist 8-lehelise õiega. Selline vastamisi joonistamise võte on parem kui kroonlehtede järjest kellaosuti liikumise suunas joonistamine, sest nii on võimalik joonistada kroonlehti ühtlaste vahedega ja ühekaugusel südamikust. Samal põhimõttel õpetatakse kaunistama ka ringi äärt. Seejuures on tähtis, et tilgakujulised kroonlehed oleksid ühtepidi: kas kõik teravama otsaga sissepoole, ümaraga väljapoole või vastupidi.

Viieaastased lapsed võivad paberilehte pöörata nii, et kroonlehti saab joonistada kogu aeg südamikust ühel pool, näiteks allpool pintsli ja käe suunda muutmata.

Kolmest «lehekesest» koosneval motiivil joonistatakse enne keskmine, siis vasakpoolne ning lõpuks parempoolne leht. Oksa puhul joonistatakse enne kõik lehed vasakul pool, siis kõik paremal pool vart.

Kui mustri osad on erinevat värvi, siis tuleb joonistada kõigepealt ühte värvi elemendid (soovitav heledamad enne) ja siis teise värviga teised osad jne.

Ruudu ja ringi keskkoha määramise õpetamisel teeb kasvataja esimene kord ise pliiatsiga punkti lastele antavate kujundite keskele. Iseseisval keskkoha määramisel õpetatakse lapsi silma järgi leidma keskkohta ning tegema sinna pintslivarrega punkti. Veendunud, et punkt on keskel, teeb laps juba värviga sinna täpi ja muu elemendi.

Et tööd ei määrduks, on soovitav enne kaunistada keskkoht, siis nurgad ja lõpuks ääred; ruudu ääre kaunistamisel on soovitav teha muster algul alumisele küljele ja siis pöörata kujund nii, et iga kord jääks kaunistatav külg alla. Ringi ääre kaunistamisel tuleb see mõttes neljaks võrdseks osaks jaotada: kõigepealt joonistada ülemine, selle vastu alumine, seejärel vasakpoolne ja siis parempoolne motiiv, lõpuks täita vahekohad.

Selles eas õpitakse mustriga kaunistama riba, ristküliku-, ruudu- ja ringikujulist paberit. Riba võib olla kujundatud ka mingile paberist väljalõigatud esemele (tassi äär, vesti esine jne.). Ristkülikul kaunistatakse kogu pind või äär rütmiliselt korduvate elementidega (jooned, täppide või «lehekeste» read jms.).

Joonistustes anda edasi muljeid aastaaegadest.

Joonistada tuttavaid esemeid ja olendeid, andes edasi nende värvust ja mitmekesisust, enam-vähem õigeid osade proportsioone.

Õpetada joonistama lapsi ja täiskasvanuid, edasi andma riietuse iseärasusi (rahvarõivad, professionaalne riietus jne.), ealisi iseärasusi (laps, vanainimene), kujutama inimest tagant- ja küljelt vaates; andma edasi lihtsamaid kehaasendeid ja liigutusi; joonistama inimest kirjelduse põhjal (muinasjututegelasi) ja iseseisva vaatluse põhjal (iseennast või oma sõpra jne.); joonistama linde ja loomi väga mitmesugustes asendites ja iseloomulike tunnustega; joonistama maju ja tuginedes konkreetsetele vaatlustele (kodumaja, lasteaed, koolihoone, tehas jms.), anda edasi neis iseloomulikku vastavalt otstarbele; joonistama mitmeid puuliike, andes edasi nende üldkuju, okste paigutuse suuna, tüve ja krooni erinevusi; joonistama mitmesuguseid sõidukite liike. Suunata valima oma muljetest meeldivamaid episoode kujutamiseks; kujutama muinasjutulisi esemeid ja olendeid vastavalt fantaasiale.

Süžeelistes teemades paigutada esemeid 2—3 plaanis vastavalt sündmustikule, anda edasi 3—4 eseme proportsioone.

Õpetada joonistama kaugemal ja lähemal asuvaid esemeid erineval kõrgusel ja erinevas suuruses.

Elementaarselt kujutada siseruumi sisustust.

Valida oma töö jaoks vajalikke ja sobivaid värve.

Süvendada kujutlusi mustrist, tutvuda geomeetrilistest ja taimemotiividest koosnevate eesti rahvuslike ornamentidega.

Õpetada joonistama peeni jooni pintsli otsaga mitmes suunas.

Koostada mustreid lilledest, marjadest, viljapeadest, taimemotiividest ning putukaist (liblikad, lepatriinud jt.).

Valida mustri jaoks esialgu 4, hiljem kuni 8 guaššvärvist vajalik arv (1—3) omavahel ja fooniga hästi kokkusobivaid värve. Tutvuda uute värvitoonidega ja kasutada neid töös (telliskivipunane, samblaroheline, sinepikollane, sirelililla, beež).

Õppida joonistama värvipliiatsitega mitmesuguseid kirjaelemente (siksak joont jms.) ruudulisele ja joonelisele paberile või sellest väljalõigatud kujundile.

Õpetada kaunistama kolmnurkset ja ristkülikukujulist pinda mustriga ning ruumilisi esemeid. Osata koostada mustrit iseseisvalt vastavalt fooni kujule ja värvusele.

«Minu toredaim suvepäev», «Minu kodu» või «Meie lasteaed», «Poiss ja tüdruk lähevad kooli» (tagantvaates), «Sõiduauto» (valida ise automark, värvus), «Lapsed õues mängimas», «Kask ja pihlakas», «Sügisene mets», «Meie rühm seenel», «Tormine meri», «Purjekad ja aurikud merel» (eelmise tunni foonil), «Kolhoosnikud võtavad kartuleid», «Naerist tõmbamas» (vastava muinasjutu ainetel), «Tuuleveski», «Veoautod sõidavad kolhoosist linna», «Meie rühma tüdruk ja poiss eesti rahvariietes oktoobripeol», «Meie arst ja meditsiiniõde», «Buratino piilub eesriide tagant» (pea profiilis), «Bussisõitjad» (inimeste profiilid aknas), «Härmas kased», «Moealbum» (kollektiivne töö: igaüks joonistab lapse ilusates riietes), «Leevikesed pihlapuul ja tihased toidulaual», «Veoauto sõidab lasteaeda» (valida iseseisvalt autoliik), «Tore nääripidu», «Koer ja kass», «Piirivalvur koeraga», «Korstnapühkija ja pagar» (profiilis näod vastamisi — K. Merilaasi luuletuse «Must ja valge» ainetel), «Talvelõbud», «Meie armee paraadil», «Suusataja» (profiilis inimfiguur liikumisel), «Rebane varastab taadi kalad ära» (A. Särgava samanimelise jutu ainetel), «Talvemaastik», «Jänesed metsas» (laulu «Jänku mure» ainetel), «Kevadine kaseoks» (natuuri järgi), «Kass, kukk, jänes ja rebane» (valida ise episood muinasjutust), «Rong sõidab» (kauba- või reisirong), «Lapsed tuvisid söötmas», «Mida ma näen oma kodu aknast» (iseseisva vaatluse põhjal), «Lend kosmosesse» (E. Niit «Meie vahvad kosmonaudid oleme» ainetel), «Meie tänaval ehitatakse maja», «Tänav» (kujutada iseseisvalt hooneid, liiklusvahendeid, inimesi jms.), «Mina ise» (eelneva peeglist vaatluse põhjal), «Kuidas abistan ema», «1. mai rongkäik», «Õitsva õunapuu oks» (natuuri järgi), «Kevadlilled vaasis», «Õitsev kastan (toomingas)», «Põllulillede kimp», «Lapsed võimlemas», «Loomaaias» (joonistada linde-loomi vabal valikul), «Mänguväljakut koristamas», «Liblikad õitsval aasal», «Imelill», «Traktor järelkäruga», «Hobune» (valida ise, kas töö-, mängu- või muinasjutuhobune), «Orav» (valida ise kehaasend, asukoht), «Metsavana» (vastava laulumängu ainetel), «Koduloomad» (valida omal soovil), «Laste suvelõbud», «Heinal», «Lapsed vaatavad vikerkaart» (tagantvaates) jms.

Ehisjoonistamiseks: «Karbikaas» (ristküliku keskkoht kaunistada pikliku mustriga), «Kleidiriie» (väikesed elemendid ridade kaupa), «Tikandiga kaunistatud kleit» (värvipliiatsitega), «Silmkoeesemete komplekt» (kaunistada ruudulisest paberist

väljalõigatud kampsun, müts või labakinnas ja põlvik eesti ornamendiga), «Raamat» (valida sobiv muster ristkülikukujulisele pinnale), «Nääriehted» (kaunistada mustriga tühjakspuhutud munakoori), «Toidunõude komplekt» (savist voolitud kann, tass ja alustass: kaunistada ornamentidega). Omavoolitud vaasi kaunistamine. «Kolmnurkne pearätik» (kaunistada taimemotiividega), «Taskurätt» (värvipliiatsitega, ääristada sõlmjoonega või mõne teise sobiva elemendiga), mustrid vabalt valitud foonile putukate ja taimedega (liblikad ja lilleõied või lepatriinud ja puulehed jne.), põllulilledega, marjadega (maasikamotiividega jne.), viljapeade ja rukkililledega, seente jms.

METOODILINE JUHEND

Õpetada vaatlustel nägema ja joonistamisel edasi andma looduse mitmekesisust, esemete erinevusi kujult, värvuselt, asendilt; liikumise ja välimuse erinevust inimestel, loomade kehaehituse erinevusi jms.

Kuueaastastele lastele on vaja anda vaatlusoskuse ja nägemismälu arendamiseks ka iseseisvaid ülesandeid (vaadelda midagi kodus või teel lasteaeda seoses selle edaspidise kujutamisega jne.).

Lapsi tuleb suunata nägema ja kujutama mitte ainult esemete üldisi tunnuseid, vaid ka nende individuaalseid omadusi, näiteks ühe ja sama puuliigi erinevusi. Võib teha visandeid jalutuskäikudel. Selleks võetakse kaasa vineerist aluste külge kinnitatud paberid ja joonistamistarbed.

Vabal ajal joonistades on soovitav kasutada spetsiaalseid molberteid, tunnis lasta joonistada individuaalsetel suurematel vineerist (40×50 cm) alustel nagu viieaastaste rühmaski.

Õpetada uusi tehnilisi võtteid, näiteks linnu või looma joonistamisel anda edasi pehmet karvkatet või sulestikku katkendliku kontuuriga. Sobivaks võtteks on ka töö nn. «kuiva pintsliga», millelt on liigne värv ära võetud. Vertikaalsed tõmbed sellise pintsliga annavad hästi edasi kujutatava eseme (linnupoja jne.) pehmust.

Näidist ja kogu eseme joonistamise ettenäitamist kasutatakse selles rühmas vähe. Põhiliselt tuginetakse eelnevatele vaatlustele ja natuuri analüüsimisele tunni alguses. Ühe näidise asemel on kasulikum näidata mitut, neid võrrelda, rõhutada eseme mitmesugust kujutamise võimalust, näiteks selgitatakse välja piltidel esinevate koeratõugude sarnased jooned, mida peab iga koera

puhul kujutama (kehaosad, nende asetus, arv ja ka erinevused). Laps valib selle koera ja tema asendi, mis talle kõige rohkem meeldib. Suurt tähelepanu osutatagu fooni joonistamisele (pilved, vikerkaar, päikese loojang, maapind kevadel, talvel, sügisel jms.). Sellist pilti võib teha kahel tunnil: esimesel joonistatakse foon (taevas, mets), teisel — esemed või olendid sellele (marjulised, loomad jms.). Lapsi tuleb õpetada paigutama esemeid laiale ribale ette- ja tahapoole, edasi andma ühtede esemete osalist varjamist teiste poolt, joonistama kaugemal asuvaid esemeid väiksemalt ja kõrgemale, lähemal asuvaid suuremalt ja madalamale.

Võib joonistada ka kollektiivselt (kahe-kolmekesi) ühele suureformaadilisele paberile, kasutades ära igaühe individuaalseid võimeid. Huvitavad on kogu rühma ühistööd suurel paberilehel, kuhu igaüks võib oma soovi kohaselt joonistada esemeid (kolhoositeemal — linnu-, loomafarm, viljakoristamine, kartulivõtmine, oktoobripühade või maipühade rongkäik jms.). Lastele tuleb anda võimalusi guašš- või akvarellvärvidega joonistamiseks vabal ajal. Selleks peab olema vähemalt 2—3 molbertit ja lastele kättesaadavas kohas materjalid ja töövahendid. Paberid olgu võimalikult suureformaadilised.

Lastele õpetatagu mitmesuguseid uusi tehnilisi võtteid. Näiteks kui kasta kogu pintsel ühte värvi, pintsli ots aga teise, saame huvitava kireva jäljendi. (Selliseid jäljendeid saab kasutada näiteks sügislehestiku, tulilinnu sulgede jms. kujutamisel.) Lastes märgadel värvidel veidi kokku valguda, saadakse üleminekutoonid (punapõseline õun, roosakasvalged õunapuuõied, silmapiiril punetav taevas jms.). Ka värvipliiatsitega joonistamisel õpetatakse saama erinevaid toone käesurve reguleerimise teel, (näiteks punasega kergelt surudes saame roosad põsed, tugevamini surudes — pioneeri kaelaräti), samuti erinevate pliiatsitega üksteise peale värvimisega, näiteks värvides kala kergelt punaseks ja seejärel tugevama survega kollase värviga üle, eriti seljaosa, saame kuldkalale iseloomuliku värvuse.

Selles rühmas võib mõnikord kasutada ka teisi materjale: akvarellvärve (soovitav «Neeva», pastelle, sütt, tušši jms.).

Ehisjoonistamisel õpivad lapsed joonistama mitmesuguseid elemente, mida sisaldavad kirjatähed; õpitakse moodustama keerukamaid geomeetrilise ja loodusliku ornamendi motiive, eriti neid, millised esinevad eesti rahvuslikes mustrites.

Lapsi tutvustatakse ruudu ja ristküliku erinevusega ning erineva kaunistamisega. Ristküliku piklikku kuju arvestades peab

joonistama ka keskele pikliku mustri, näiteks keskel 3 ridastikku joonistatud ühesuurust motiivi või keskel suurem motiiv, sellest vasakule ja paremale poole ühesugused väiksemad motiivid. Kolmnurgale õpetatagu algul mustrit paigutama nii, et suurem motiiv oleks keskmises nurgas ja servadel. Sellega kooskõlas korduvad rütmiliselt väiksemad motiivid või elemendid. Hiljem tutvustatakse ka teisi kolmnurga kaunistamise võimalusi.

Ruumiliste esemete (tühjaks puhutud munakoorte, pappkarpide, voolingute, pabermasstehnikas valmistatud toidunõude jt.) kaunistamisel kasutatakse lihtsamaid mustreid kui tasapinnalisel kujunditel.

Kuigi ehisjoonistamise tunnis lastele antavate värvide hulk võib ulatuda 8-ni, et oleks suurem valikuvõimalus, tuleb neile selgitada, et kõiki neid ei ole vaja ühes mustris kasutada, sest see ei ole ilus ja segab kompositsiooni tunnetamist. Lapsi tuleb õpetada antud värvidest valima 1—3 sobivat.

Selles rühmas joonistatakse kirjaelementidest mustrid värvipliiatsitega ruudulisele või joonelisele paberile või sellest väljalõigatud esemeile (vt. M. Terri «Kaunistame»).

Veelgi rohkem antakse iseseisvust teemade, värvide ja ehisjoonistamisel ka kujundite valikul.

Voolimine

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Voolimine arendab lapse mõlema käe väikesi lihaseid ning plastilist vormitunnet. Voolimistöö avaldab mõju ka teistele kujutava tegevuse liikidele. Õppinud voolingus ruumiliselt edasi andma eseme kuju, on lapsed suutelised paremini kujutama eseme vormi ka tasapinnaliselt teistes tehnikates.

Lasteasutuses tuleb voolimistundides kasutada peamiselt savi, mis on pehmem ja annab kergemini vormida kui plastiliin. Tunniks tuleb savi hoolikalt ette valmistada, kasvatajal endal tingimata järele proovida, kas savi tööks kõlbab. Savi antakse lastele umbes nende rusika suuruste tükkidena. Vajadusel antakse savi juurde.

Tööks saviga peab iga lapse jaoks olema vineerist alus mõõtmetega umbes 20×25 cm. Sõrmede puhastamiseks anda niisked lapid. Vanemates rühmades kasutatakse märga lappi ka sõrmede niisutamiseks, et voolingu pinda siluda ja detaile kindlamini kokku vajutada.

Põhimine töö voolimisel tuleb teha kätega: sõrmede ja peopesadega. Mitmesugust lisamaterjali, nagu pulgad, looduslik materjal jms. kasutatakse minimaalselt. Pulki ja tikke on vaja loomade jalgade tugedeks. Spetsiaalseid voolimispulki kasutatakse voolingu pinna kaunistamiseks ja vanemates rühmades mõningate tehniliste võtete puhul (liitekohtade silumiseks, vormi õõnsuse süvendamiseks jm.). Voolimispulga pikkus on 10—12 cm.

Iga lapse töö peab olema nimega varustatud. Selleks võib kasutada spetsiaalseid puust aluseid. Alus on jaotatud ruutudeks, millele asetab laps oma valmis töö vastava eraldusmärgi järgi. Kui kasvatajal on valmistatud mingi kollektiivse töö alus (mets jne.), siis toovad lapsed oma tööd sinna nimesiltidega varustatult.

Voolimisele nagu joonistamiselegi peab eelnema vastav vaatlus.

Voolimistunni algul teatab kasvataja teema ning äratab selle vastu huvi sobiva kirjanduspala või laulu esitamisega, huvitava sissejuhatusega või mingi praktilise eesmärgi teatamisega (hakatakse voolima köögi- või puuvilju kauplusemängu jaoks jne.). Huvitavad ja kasulikud on kollektiivsed tööd, kus kõik lapsed voolivad ühel teemal (voolitud jonnipunnidest moodustatakse ringmäng jne.) või erineval teemal (toidunõusid ja pagarisaadusi nuku sünnipäevalauale jne.).

Voolimise ajal juhendab kasvataja lapsi individuaalselt, näidates vajaduse korral töövõtteid oma savitükiga. Kasvataja ei paranda lapse tööd ise, vaid suunab last küsimuste ja nõuannetega leidma viga ja seda parandama. Et voolingus on parandusi kerge teha, suunab kasvataja lapsi pidevalt oma töid täiustama.

Hästi ja kiiresti tööga toimetulnud lastele võib anda lisaülesande — lisada voolingule mingeid detaile, kaunistada pinda, voolida täiendavat eset, mis on teemaga seotud, näiteks jänese porgandit, jooginõu, poega jms. Võib lasta voolida midagi ka lapse oma soovi kohaselt. Valmis tööd on soovitav kohe vastavale alusele ära panna või kasvataja lauale tuua, et vältida nende rikkumist laste poolt.

Igas voolimistunnis tuleb harjutada lapsi puhtalt ja korralikult saviga töötama: voolida ainult voolimisalusel või selle kohal, mitte määrida saviste kätega ennast ja ümbrust. Vajadusel töö käigus ja selle lõppedes kindlasti pühkida sõrmed niiske lapiga puhtaks. Pärast voolimistundi on vaja käsi pesta seebiga.

Tööde vaatlemine ja arutelu toimuvad tavaliselt pärast käte pesemist. Et voolitud tööd on eemalt halvasti nähtavad, siis on

soovitav lastel koguneda ümber laua, kuhu on asetatud kõikide tööd, või vaadelda neid laudade vahelt läbi kõndides. Juhul kui lapsed jäävad analüüsi ajaks oma kohtadele istuma, kõnnib kasvataja alusel asuva tööga laudade vahelt läbi. Tööd hinnatakse vastavalt tunni eesmärgile ja lastele esitatud nõuete seisukohale: kuju õige edasiandmine, osade täpne paigutamine, kindel liitmine, kujundi korralik viimistlemine jms.

Tavaliselt ei ole võimalik iga voolimistunni kõiki töid säilitada. Kasvataja valib umbes 2—3 huvitavamat tööd, mis säilitatakse. Ülejäänud tööd antakse lastele koju. Mõnikord kuivatatakse ja värvitakse savitööd, vahel võimaluse korral ka põletatakse, eriti kui neid kavatsetakse kasutada mängudes või muus tegevuses.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Äratada huvi voolimise vastu.

Tutvustada voolimistarvetega (alus, lapp) ja nende kasutamisega.

Tutvustada savi omadustega (pehme, savitükile võib anda erinevaid vorme).

Õpetada savi korralikult kasutama.

Õpetada leidma sarnasust juhuslikult saadud kujundite ja tuttavate esemete vahel; lasta korrata mõningaid õnnestunumaid vorme.

METOODILINE JUHEND

Huvi äratamiseks voolimise vastu voolib kasvataja laste juuresolekul lihtsaid tuttavaid esemeid (pall, õun jne.), küsib lastelt nende nimetust, demonstreerib nendega mingit tegevust. Paralleelselt kasvataja tegevuse jälgimisega tutvuvad lapsed savi omadustega, savi ja töövahendite kasutamisega. Voolimine toimub kaheaastaste rühmas väikeste gruppidena (1—2 laudkonda, s. o. 4—8 last korraga). Kasvataja laseb lastel saviga mängida — seda muljuda, venitada, vajutada, tükeldada jms. 2-aastasi lapsi köidab peamiselt voolimisprotsess, mitte töö resultaat. Voolimiseks ei anta kindlaid teemasid. Vabalt saviga mängides tunnetavad lapsed savi omadusi aktiivselt ja õpivad savitükki algeliselt muutma. Kasvataja küsib lastelt, mida keegi voolib, ja nimetab vahel ise laste voolinguid, mis juhuslikult sarnanevad mõne esemega. Ta

suunab lapsi otsima ja leidma sarnasust ning teeb neile ettepanekuid korrata õnnestunumaid vorme. Kasvataja jälgib pidevalt laste kehahoiakut ja korralikkust töös. Ta õpetab neid voolima ainult aluse kohal, jälgib, et lapsed ei poetaks savi maha, ei katsuks saviste kätega nägu, juukseid, riideid, mööblit. Pärast tööd õpetab ta lapsi korralikult sõrmi puhastama. Lapsi tuleb suunata õigeid töövõtteid kasutama (veeretada savi peopesade vahel, mitte ühe käega vastu lauda). Kasvataja ergutab lapsi, näitab üksikuid töid teistele, kiidab kõiki. Last ei tohi sundida, kui ta esialgu ei soovigi voolida või kardab savi, vaid teda tuleb meelitada mitmesuguste mänguliste võtetega osa võtma voolimise tegelusest. Selleks tööks on soovitav põlled ette panna.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Kinnistada savi korraliku kasutamise oskust.

Veeretada savitükki peopesade vahel keraks ja piklikuks kujundiks.

Keerata piklikku kujundit rõngasse ja ühendada otsad.

Tükeldada silindrikujulist savitükki sõrmedega ning rul'ida ja veeretada saadud tükikestest väiksemaid kujundeid.

Vajutada kera peopesade vahel kettaks.

Vajutada sõrmeotsaga, -küljega, pöidlaga kettasse augukesi ja vagusid.

Voolida kahest-kolmest ühesugusest tuttavast vormist koosnevaid lihtsaid esemeid, liita osad kokkuvajutamise teel.

Voolida kahest-kolmest erinevast tuttavast vormist koosnevaid lihtsaid esemeid.

NÄIDISTEMAATIKA

«Viinerid» (mängukoerale), «Pallid» (mängukassipojale), «Herned» (nuku keedupotti), «Jõhvikad», «Küttepuud» (mänguauto kasti), «Rõngad», «Barankad», «Rõngasvorstid», «Küpsised», «Jonnipunn», «Lennuk» (ristamisi asetatud piklikest kujundeist), «Lumememm», «Kakuke» (näoosad vajutada pulgaga), nukule kauss ja lusikas, «Imik tekis» (käed-jalad ei paista), «Nukk öösärgis», (kätega, jalad ei paista). Maiustused nukule. «Jänes», «Tibu», «Linnuke» jms.

Õppeaasta esimesel kuul viiakse voolimistunde läbi väikeste gruppidega. Kasvataja jätkab laste huvi tõstmist voolimise vastu, voolib ise laste juuresolekul lihtsaid huvitavaid esemeid, mängib nendega.

Ühel voolimistunnil lasta voolida kas mitu lihtsamat eset, näiteks pall või üks keerukam, mitmest osast koosnev ese, näiteks lumememm. Mitmest osast koosneva eseme voolimiseks antagu savitükid vastava arvu ja suurusega (lumememme voolimiseks 3 erinevas suuruses kuubikukujulist savitükki).

Iga teema tuleb lastele huvitavaks teha, siduda mänguga, otstarbega (mängukoer tuleb lastele kurtma, et ta kõht on tühi; otsustatakse talle vorstikesi voolida. Iga laps viib enda voolitud vorstikese «koera» juurde, kes «haukudes» tänab).

Kasvataja näitab kogu voolimisprotsessi ja töövahendite (lapi) kasutamist lastele ette. Kui ese koosneb mitmest osast, tuleb täpselt seletada, mida ühest või teisest savitükist voolida, kuidas osi liita. Et selles vanuserühmas on voolitavad esemed lihtsad, võib vajadusel demonstreerida mõne eseme voolimist kaks korda järjest. Laste tähelepanu köitmiseks tuleb neid maksimaalselt aktiviseerida küsimustega, liigutuste kaasategemisega eseme kuju, suuruse või mõne töövõtte iseloomustamiseks.

Voolimise käigus läheb laps kergesti mängule üle. Kasvataja võib mõnikord juba ette näha voolimise mänguvormi, näiteks võivad lapsed olla väikesteks kokkadeks, kes nukkudele maitsvat toitu valmistavad. Sellised voolingud suunavad lapsi nendega mängima, näiteks pakkuma nukule voolitud marju.

Mõnikord võib valmistöid pärast kuivamist värvida. Seda teeb kasvataja kas laste juuresolekul või lubatakse lihtsamaid esemeid lastel endil ühe värviga katta (värvida küpsised kollaseks).

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Rullida osa silindrikujulisest savitükist sõrmede vahel peenemaks.

Ümardada, teravdada, lamedaks vajutada ja siluda silindri otsi.

Vajutada õhuke savist ketas, keerata selle servi ülespoole. Vajutada sõrmega kerasse või silindrisse lohk.

Kujutada lihtsaid esemeid, liites kokkuvajutamise teel tuttavaid vorme ja lisades mõningaid detaile.

Venitada suuremast vormist väiksemaid osi välja.

Kaunistada voolimispulga abil eseme pinda täppidega.

Algeliselt kujutada lihtsamaid linde ja loomi, kasutades varem õpitud töövõtteid.

Algeliselt kujutada inimese üksikosi, asetades figuuri lamavasse või istuvasse asendisse.

Kinnistada kõiki omandatud oskusi õõnesvorme, linde, loomi, inimest voolides.

NÄIDISTEMAATIKA

«Õunad», «Taldrik», «Kurgid», «Porgandid», «Pannkoogid», «Puravikud», «Marjad taldrikul», «Pannkoogid pannil», «Kauss», «Lusikad», «Tass», «Keedupott kulbiga», «Vann», «Lumememm», «Jonnipunn», «Tihane», «Lillevaas», «Kala», «Jänes», «Varblane», «Siil», «Hiir», «Kanapoeg», «Nukk magab», «Nukk istub vannis», «Lind pesal», «Jänes», «Poiss istub» jne.

METOODILINE JUHEND

Õppeaasta alguses voolitakse lihtsakujulisi esemeid kera ja silindri teisendamise teel (aedvilju, toidunõusid jms.). Lapsed omandavad mitmeid uusi töövõtteid. Need võimaldavad laiendada temaatikat ja paremini edasi anda esemete üksikosi. Lapsed kujutavad mitmesuguseid õõnesvorme. Osade väljavenitamise võttega antakse edasi lindude ja loomade väiksemaid kehaosi, samuti mitmesuguste esemete detaile. Lihtsamaid loomi voolivad lapsed ühest tükist (siil, kala), aga ka osadest (kanapoeg, jänes). Inimfiguuri loovad nad üksikosade liitmise teel, pigistades peale kaela, mille asetavad sõrmega kehasse vajutatud auku, ja surudes osad kokku, siluvad liitekoha sõrmega.

Et lapsed mitmest osast koosnevaid esemeid ei oska veel korralikult liita, siis võib kasutada abitikke, et tööd tuleksid vastupidavamad (lumememmel kolme palli liitmiseks jms.). Lapsed lisavad esemeile iseloomulikke detaile (nööbid kuulikestest), kaunistavad pinda (täpiline tass).

Tegevust annavad 4-aastased lapsed edasi peamiselt veel voolinguga mängides (matkivad toidu tõstmist lusikaga, nuku söötmist jne.). Lapsed võivad oma voolingule lisada väiksemaid täiendavaid esemeid (voolida kaussi omal soovil aedvilju, jänesele — porgandi, vannile — seebi seebialusega jms.).

Ka 4-aastaste lastega tuleb eelnevalt vaadelda voolitavaid esemeid, kasutada rohkesti näitlikkust, mängulisi ja lapsi aktiviseerivaid võtteid. Tavaliselt näidatakse ette kogu tööprotsess.

Mõnikord võib pärast kuivamist lihtsamaid esemeid, näiteks kalu, lasta lastel endil guaššvärviga üle värvida; detailid värvib kasvataja.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Taotleda voolimisel sarnasust reaalsete esemetega.

Voolida sügavama õõnsusega õõnesvorme, lisada detaile (sang, kõrv jms.).

Kinnistada lihtsamate loomade voolimise oskust, anda edasi nendele iseloomulikke tunnuseid, lisada täiendavaid esemeid (toit jms.).

Voolida osadest koosnevaid linde, loomi, inimest õiges järjekorras ja liita osad kindlalt.

Venitada ja pigistada sõrmede vahel üksikuid esemete iseloomulikke osi ja detaile (näit. kuke hari, lokutid, saba, nokk).

Osata jaotada savitükk vastavalt vajadusele pooleks või kaheks ebavõrdseks osaks; eraldada suuremast savitükist osa väiksemate osade ja detailide jaoks; neljaks võrdseks osaks (pooleks ja kumbki pool veel kord pooleks).

Kaunistada voolingu pind voolimispulgaga (toidunõusid, riietust jms.).

Kujutada elementaarset süžeed loomadele ja inimfiguurile vastavate esemete lisamise teel («Jänese või karu kohtumine kakukesega» jms.).

NÄIDISTEMAATIKA

«Seened», «Porgand ja kaalikas», «Õunad ja pirnid», «Siil» (õun või seen seljas — valida omal soovil), «Korv seente, köögi- või puuviljadega» (omal soovil), «Tass ja alustass» (nuku sünnipäevalauale), «Kanamunad», «Part», «Küülik porgandiga», «Kana», «Poiss suusaülikonnas» (koosjalu), «Kass», «Kutsikas», «Kubujuss», «Mängukaru», «Kolme karu lauanõud», «Kuldnokk», «Poiss paadiga», «Kosmoselaev», «Kukk», «Kakuke kohtub jänese või karuga» (valida ise), «Lepatriinu», «Siilipere», «Liblikas» jne.

Esemeid voolides kujutatakse juba tegevust. Jätkatakse pinna kaunistamist. Lapsi õpetatakse lihtsamatel juhtudel ise savitükki osadeks jaotama.

Sügavamaid õõnesvorme voolitakse kahe käega, keerates kujundit aeglaselt laual, servad tasandatakse. Täiendavad detailid vajutatakse kindlalt põhivormi külge. Ühenduskohad silutakse. Nüüd peavad lapsed voolima juba täpsemalt, korralikumalt ja oskama siluda pinda niisutatud sõrmega (toidunõude voolimine). Lapsed õpivad voolinguid kindlalt seisma asetama. Selleks voolitakse lindudele postike jalgade asemel, loomad voolitakse esialgu ühendatud paarisjalgadega, hiljem eraldatud, kuid jämedate jalgadega («Karu»), inimfiguur on aga kas maani ulatuvas riietuses, koosjalu või tavalistest jämedamatel jalgadel («Kubujuss» laiades pükstes, suurtes viltides).

Ühes tunnis on lapsed suutelised voolima juba 2—3 erinevat lihtsat eset (näit. aedvilju, kalu jms.), kusjuures annavad täpsemalt edasi eseme kuju ja iseloomulikke tunnuseid. Esemeid voolitakse olenevalt nende kuju iseärasustest kas ühest tükist, näiteks kodulinnud, «postikest» vastavalt painutades, üksikosi välja venitades või mitmest osast, näiteks enamik loomi, inimene.

Uutest algvormidest õpivad lapsed voolima munakujulist vormi, mis on paljude esemete koostisosaks. See võimaldab paremini edasi anda eseme osade kuju, eristada kera- ja munakujulist osa (lindude, loomade pea ja keha jne.).

Aedvilju voolitakse kerast või silindrikujulisest savitükist vastavaid osi välja venitades, lohkusid sisse vajutades jne. Õõnesvormidesse võib lasta voolida omal soovil aedvilju, seeni jm.

Selleealised lapsed õpivad kujutama lihtsat tegevust täiendavate esemete lisamise teel («Jänes sööb porgandit»).

Lastelt nõutakse esemete kujutamist reaalsetele ja nende iseloomulikele tunnustele rohkem sarnastena; eriti on vaja pöörata tähelepanu eseme struktuurile, osade täpsemale paigutusele ja kujule. Seepärast on väga tähtis esemeid igast küljest vaadelda ja kombata.

Töö ettenäitamise ja seletuse ajal on oluline demonstreerida savitüki jaotamist, kusjuures tuleb öelda täpselt, mitmeks ja missuguse suurusega osaks tükk jaotada ning mida tehakse nende tükkidega. Laste tegevusel ei ole otstarbekas eraldada kõiki tükke korraga, vaid teha seda voolimise käigus.

Antud vanuserühmas tuleb uue ülesande puhul töö algusest

lõpuni ette näidata, kusjuures peatähelepanu pöörata raskematele ja uutele töövõtetele. Lihtsamate või tuttavate esemete voolimisel on kasvatajal osa algvorme juba varem valmis voolitud, näiteks kera looma pea jaoks, ning tunni algul näidatakse vaid nende muutmist, teisendamist, täiendamist detailidega, liitmist teiste osadega jms.

Lapsed võivad vabal ajal oma voolinguid värvida.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Voolida natuuri järgi aedvilju ja seeni, anda edasi nende iseloomulikke tunnuseid ja taotleda suuremat sarnasust natuuriga.

Voolida mitmesuguse kujuga vaase ja toidunõusid, kaunistada nende pinda oma fantaasia järgi.

Voolida kodulinde ning kodu- ja metsloomi ka ühest savitükist, täpsemalt edasi anda nende iseloomulikku välimust.

Iseseisvalt jagada savitükk vastava arvu ja suurusega osadeks.

Voolida inimest osaliselt ühest savitükist, täpsemalt kujutada osade paigutust ja suuruse vahekordi, anda edasi mõningaid soolisi ja ealisi iseärasusi, kujutada lihtsamat tegevust, andes edasi vastavaid kehaasendeid ja liigutusi.

Voolida 2—3 esemest koosnev lihtne kompositsioon ühisel alusel, anda edasi esemete suuruste proportsioone.

NÄIDISTEMAATIKA

«Seened metsas», «Vaaside näitus», «Maiustused nukule», «Korv köögiviljadega», «Part ja hani», «Kukk ja kana», «Jänes porgandiga» (tagumistel jalgadel kükitav), «Linnufarm» (kollektiivne töö), «Tuvi või vares», «Lapsed tantsivad (võimlevad)», «Kokk», «Nääripidu», «Suusataja», «Poiss veeretab lumepalli», «Vanaema annab kassile piima», «Piparkoogimajake», «Jahimees (piirivalvur) koeraga», «Orav», «Rebane ja hunt», «Meie talvelõbud», «Punamütsike kohtab hunti», «Kuidas aitan ema», «Kass, kukk ja rebane» (valida ise episood muinasjutust), «Kalevipoeg», «Laev», «Kosmonaut», «Taat Mazai ja jänesed» (kollektiivne töö Nekrassovi poeemi järgi), «Võidusõiduauto», «Neegripoiss elevandi seljas», «Loomaaed» (kollektiivne töö). Vabal ajal plastiliinist reljeefid «Tallinna vaade», «Neegritüdruk» vms., «Lapsed rahutuvidega», «Oinas», «Karjafarm» (kollektiivne töö), «Naerist tõmbamas» (muinasjutu ainetel), «Traktor», «Meie suvelõbud».

Suure tähtsuse omandab voolimine natuuri järgi. Nad on suutelised ühes tunnis voolima rohkem esemeid, valima iseseisvalt, millise kujuga eset (vaasi jne.) nad soovivad voolida. Suurenevad nõudmised töö kvaliteedile: tööd peavad olema paremini silutud, osad ühetasaste äärtega, hästi kinnitatud jms. Osade kinnistamiseks ja voolingu pinna kaunistamiseks kasutavad lapsed voolimispulka.

Linde-loomi voolitakse kas üksikosadest või ühest savitükist. Viimast võtet kasutatakse rohkem. Lapsed venitavad, pigistavad või muljuvad üksikuid kehaosi ja detaile, lisavad vajadusel kehaosade täienduseks savi juurde. Selleks tuleb õpetada voolingut vaatlema otse ja külgvaates. Lastelt nõuame iseloomulike tunnuste täpsemat edasiandmist (pea asend, koonu, noka, saba, kõrvade kuju, pikkus, asend jms.). On soovitav vaadelda ja võrrelda ning voolida kujult sarnaseid linde ja loomi, näit. part ja hani, rebane ja hunt, mis aitab paremini mõista ja kujutada nii ühe kui ka teise välimuse iseärasusi. Lapsed õpivad edasi andma ka voolitava objekti pinna iseärasusi (sile või karvane), kasutades selle esiletoomiseks voolimispulka. Suurt rõhku tuleb panna lindude ja loomade erinevate kehaasendite ning liigutuste edasiandmisele. Lapsed on suutelised voolima 1—3 tuttavat looma või lindu ühes tunnis. Tuleb anda rohkem võimalusi iseseisvalt teema valimiseks ja uute objektide voolimiseks varem õpitud võtetele tuginedes.

Koolieelikuea teisel poolel on lapsed võimelised teadlikumalt suhtuma vaatlustesse ning siduma neid eelseisva voolimisega. Lapsed õpivad tundma esemete kuju, iseloomulikke tunnuseid, pinna omadusi, osade kuju, paigutust ja proportsioone. Lapsi tuleb suunata võrdlema sarnaseid esemeid ja välja tooma nende olulisemaid erinevusi.

Töövõtete seletus ja ettenäitamine selles eas väheneb; lihtsamatel juhtudel tuleb lastel ise mõelda, näiteks kuidas savi osadeks jaotada.

Inimest õpivad lapsed voolima ka ühest tükist vastavaid näo- ja kehaosi ning riietuse detaile venitades, muljudes ja pigistades. Lapsed õpivad kujutama mitmesuguseid kehaasendeid ja liigutusi vastavalt keret, jäsemeid, kehaosi painutades. Lapsed annavad edasi soolisi, vanuselisi ja professionaalseid iseärasusi välimuses, riietuses, kehaasendis, kujutavad teoste tegelasi.

Ühest tükist inimese või looma voolimisel tuleb enne teha üldi-

sem kuju, kontrollida proportsioonide õigsust, vajadusel lisada või ära võtta liigne savi. Alles siis asuda osade detailsemale väljatöötamisele ja figuuri viimistlemisele. Tavaliselt asetatakse looma või inimese figuur alusele seisma, keeratakse seda ja vaadeldakse igast küljest ning vajadusel täiendatakse veel savitükikeste lisamisega. Ka õõnesvormide puhul on soovitav neid pöörata, et saavutada ühtlust.

Voolimise eel tuleb vaadelda mitmesuguseis asendeis skulptuure, lasta ka lastel demonstreerida vastavaid kehaasendeid ja liigutusi. Vesteldakse gruppi kuuluvate esemete suuruse vahekordadest, nende omavahelisest seosest ja mitmesuguse paigutuse võimalustest. Siin tuleb lapsi eriti suunata iseseisvusele, jälgida, et nad avaldaksid rohkem omaalgatust ega matkiks kaaslasi. Näiteks muinasjutu «Kakuke» puhul võib lasta ise valida, missugust looma keegi soovib kujutada, kas voolida loom neljal või kahel jalal, riietes või mitte, kuhu asetada kakuke, milliseid täiendavaid esemeid töösse lisada jne.

Kollektiivsete tööde puhul võib jaotada ülesandeid vastavalt laste võimetele, näiteks teemal «Taat Mazai ja jänesed» voolivad ühed taate, teised jäneseid, kolmandad paate aerudega. Hiljem valitakse koos välja õnnestunumad tööd ja koostatakse kasvataja laual üks või mitu maketti. Kollektiivseid süžeelisi töid võib teha ka laudkondade kaupa. Hiljem vaadatakse, milline grupp on oma ülesandega paremini toime tulnud. Sellised tööd õpetavad lapsi omavahel kooskõlastatult tegutsema, valima, mida keegi voolib, töötama ühtlases tempos, abistama üksteist nõuannetega.

Kuueaastaste lastega tehakse ka ehisvoolimist. Lapsed kaunistavad voolingu pinda erinevate otstega voolimispulkadega ja muude esemetega mustri sissevajutamise teel või lisades voolingule pisidetaile. Eelnevalt tutvustatakse lapsi vastavate kaunistustega ümbritsevas elus. Metoodilisse nurka kogutagu mitmesuguseid sobivaid esemeid ehisvoolimiseks (õõnsaid torusid, korke, võtmeid jms.), mis jätavad vajutamisel erinevaid jäljendeid. Kasvataja soovitab enne töö kaunistamist lisasavitüki siledaks teha ja sellel proovida, millise jäljendi üks või teine vahend jätab.

Vabal ajal võib lastega teha plastiliinist reljeefseid pilte, mida on hea kasutada ruumide kaunistamiseks, kinkimiseks, samuti võib voolida vahendeid loovmänguks.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Kleepetöö, s. o. paberi väljalõikamine, rebimine ja liimimine nõuab keskendatud tähelepanu, korralikkust, täpsust ja püsivust püstitatud eesmärgi saavutamiseks.

Kleepetööde kaudu kasvatatakse lastes iluṭunnet, kunstimaitset ja oskust mitte ainult tähele panna ilusaid vorme, värve ja nende sobivust ümbrusega, vaid neid ka algeliselt reprodutseerida. Kleepetöö arendab laste silmamõõtu, vormitunnet, mis mõjub soodustavalt laste arenemisele, teravdab nende vaatlusvõimet ja arendab tundeelu.

Kujutades aplikatsioonis üht või teist eset, peab laps selgesti kujutama selle osade piirjooni ja leidma ratsionaalsemaid võtteid nende väljalõikamiseks või rebimiseks. See on tihedas seoses lapse tähelepanu, vaatlusvõime ja mõtlemisega. Seepärast ongi kleepetöö tähtsamaks eeltööks v a a t l u s. Alles siis, kui laps oskab eraldada vaadeldava eseme iseloomustavaid tunnuseid — üksikosi, värve, võib töö anda häid tulemusi.

Õppides mitmesuguseid võtteid paberi rebimisel, lõikamisel ja liimimisel areneb ühtlasi ka lapse käeosavus.

Kleepetööde kaudu tutvuvad lapsed nii mitmesuguste esemeliste kui ka geomeetriliste vormide ja värvidega, omandavad arusaamise rütmist ja sümmeetriast.

Paberist kujundite ilu, samuti värvide mitmekesisus materjalides pakuvad lastele esteetilist naudingut ja soodustavad ilutunde arenemist.

Igal sobival juhul püüdku kasvataja ära kasutada tunni sisu, et kasvatada lastes õiget suhtumist ümbritsevasse ellu ja õpetada neid seda mõistma.

Kleepetööde õpetamisel tuleb jälgida, et laste harjumused ja oskused muutuksid järk-järgult keerukamaks (nii rühmast rühma siirdumisel kui ka iga rühma tööülesannete ulatuses). Suurt tähelepanu peab pöörama laste õpetamisele töötada iseseisvalt ja loovalt.

Kleepetöös tuleb õpetada järgmist:

1) edasi andma vormi, esemete üksikosade õiget paigutust ja elementaarseid suuruse suhteid eseme osade vahel;

2) koostama mustreid esemelistest ja geomeetrilistest elementidest näidise järgi ja vabalt; kasutama rahvuslikku ornamenti;

3) õigesti ja küllaldase kindlusega rebima ja lõikama paberit, käsitsema kääre, liimi, liimilappi;

4) rakendama laste fantaasiat, leidlikkust ja algatusvõimet.

Nii kujutavaid kui ka tehnilisi oskusi õpetatakse lastele üheaegselt: näiteks ümarate vormide lõikamist demonstreerides näidatakse samaaegselt, kuidas tuleb kääre õigesti käes hoida.

Kleepetöö edu tugineb materjali ja töövahendite õigele valikule ning selle hoolsale ettevalmistusele. Laste käärid peaksid olema umbes 10—12 cm pikkused, ümardatud otstega.

Kleepetööks on nooremates rühmades soovitav kasutada värvilist läikpaberit, mis vastab kõige rohkem laste maitsele, ka kliistriplekid läikpaberil on vähem nähtavad.

Mattpaberid on kahtlemata ilusamad, valgus peegeldub neil ühtlaselt. Need on ka tavaliselt tagasihoidlikumates, neutraalsetes toonides. Et mattpaber on tavaliselt väga tundlik nii liimi kui ka veeplekkide suhtes, siis nõuab selle kasutamine eriti suurt korralikkust ja hoolsust, mille tõttu on niisugust paberit soovitav kasutada ainult vanemates rühmades.

Küllaldase ja sobivama värvivaliku saamiseks on soovitav kasutada ka muud paberit, nagu tapeeti, pakkimispaberit, reklaamplakatitest värvilisi pindasid jne. Peale selle võib edukalt kasutada riidevärviga värvitud paberit.

Kleepetööks kasutatavat paberit ei tule hoida kokkurulli'una, vaid lahtiste lehtedena, mis väldib paberi keerdumist. Paberid lõigatagu valmis sellistes suurustes, mis on vajalik järgnevaks tööks, ja anda need igale lapsele komplektina. Värvilise paberi suurus 6-aastaste rühmale on umbes 12×14 cm, 5-aastaste rühmale aga antakse paberit lõikamiseks või rebimiseks kas ribadena, ruu'udena, ristkülikutena, olenevalt selle kujust, mida hakatakse lõikama. 5-aastastele lastele antavad paberid olgu vormilt ja suuruselt alati hästi sarnased lõigatava esemega (õuna jaoks ruut, porgandi jaoks ristkülik).

Paber, millele käärilõikeid liimitakse, peab olema paksem, nii valge kui ka värviline. Tähtis on, et liimitavad kujundid foonist hästi eralduksid ja värvilt kokku sobiksid. Mõnikord on kliistrivärviga värvitud paber fooniks kõige sobivam.

Liimimisel tuleb alati kasutada aluspaberit (kartong või muu paksem paber). Liimimisel kasutatagu liimipintslit, mida hoitagu vastaval alusel. Selleks võib kasutada näiteks pikuti pooleksõigatud niidirulli, mis on värvitud õli- või riidevärviga. Kleepetööks tuleb kasutada kartuli- või nisujahukliistrit, mis on valmistatud

tarvitamise päeval. Kliister asetatagu laste laudadele väikestes madalates topsikestes, näiteks väikesed soolatopsid või plastmassist nukusupitaldrikud.

Liimimisel on igal lapsel kasutada puhas lapike. Lapi asemel võib tarvitada ka kuivatuspaberit.

Töövahendite ja materjali paigutus laual olgu alati otstarbekas ja nägus ning pidevalt ühesugune kõikides rühmades, et lastel kujuneksid kindlad tööharjumused.

Kleepetöid teostatakse nii tundides kui ka vabal ajal laste soovil.

Programm ja metoodilised juhendid on antud neljale vanuserühmale. Neis rühmades, kus lapsed on erinevad mitte üksnes oma vanuse, vaid ka lasteasutuses viibimise staaži poolest, tuleb ülesannete andmisel eriti arvestada laste võimeid ja ülesandeid anda diferentseeritult.

Töötemaatika valik oleneb kahtlemata kohalikest tingimustest. Igale tööle eelnegu vaatlus. Kleepetöö sisu peab olema lastele lähedane ja huvitav. Kohtades, kus lapsed on näinud aurikut, lõikavad nad seda välja, aga teises kohas on võib-olla õigem lõigata vedurit.

Nooremates rühmades kasutatakse kleepetöödel kasvataja näidist, mis olgu huviäratav, värviküllane, kooskõlalistes värvitoonides, esemed antud õigetes proportsioonides. Tuleb hoiduda kasvataja näidise täpsest kopeerimisest, mis pidurdab laste loomingu arenemist ja kahjustab nende iseseisvuse, algatusvõime ja leidlikkuse arendamist. Lapsi innustatagu ülesannet lahendama teisiti, kui seda on tehtud kasvataja näidisel, näidist täiendama jne. Töö lõpul vaadeldakse üksteise töid ja iga laps korrastab oma töövahendid ja materjalid. Korrapidajad teevad vaid üldise koristamise.

Tuleb arvestada seda, et erilise huvi ja püüdlikkusega valmistatakse neid kleepetöid, milliseid saab kasutada mingiks praktiliseks otstarbeks, näiteks kingituseks emale või teistele inimestele, ruumide, näärikuuse kaunistamiseks jne. Laste kleepetöid võib edukalt kasutada kollektiivseteks töödeks kõikides rühmades, nagu seinavaip nukunurka, nukuteatri sirmi kaunistamine jne.

Kollektiivses töös teeb iga laps ühe osakese sellest, mis seatakse kasvataja poolt ühele suurele alusele. Eriti sobiv on selline töövorm sel juhul, kui kasvatajal on tarvis anda vähemarenenud lastele kergemaid ülesandeid. Kollektiivne töö nõuab lastelt eriti suurt hoolsust ja täpsust. Võib tähele panna, et laste kriitika kor-

ratu ja ebapuhta töö suhtes on sageli väga range. Seega innustavad lapsed ise üksteist korralikud olema. Hästi õnnestunud kollektiivne töö, mis kõigile kuulub, ühendab märgatavalt lapsi ja arendab neis kollektiivsustunnet. Kasvatajalt nõuab kollektiivne töö eriti hoolsat ettevalmistust nii paberite suuruse ja värvide valiku osas kui ka lastele ülesannete jaotamise arvestuses. Kasvatajal tuleb põhjalikult läbi mõelda kollektiivse töö kompositsioon ja värvide kooskõla, et laste töö ka ilusa tulemuse annaks.

Kleepetöö arenemise edukus oleneb palju perekonna suhtumisest laste seda laadi tegevusse. On vaja soovitada vanemail muretseda kääre, värvilist paberit kääridega lõikamiseks, liimimiseks liimi. Kasvataja annab juhendeid, kuidas suunata last kodus tema oskuste arendamiseks ja süvendamiseks. Tähtis on vanemate heasoovlik suhtumine laste töödesse, mitte pilgata nende töid. Selleks et vanemad mõistaksid laste tööd lasteasutuses, on otstarbekas lastevanematele nende töödest näitusi korraldada.

Programmis antud näidistemaatika on paigutatud enam-vähem sellisesse järjekorda, et on arvestatud laste võimeid, aastaaegu, tähtpäevi ja seost teiste tundidega. Kasvataja valigu neist oma rühma sobiva. Asendamisel arvestatagu, et töö oleks raskuselt samaväärne ja samu oskusi andev kui näidistemaatikas antu.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada laduma kujundeid ribale, ruudule, ristkülikule.

Õpetada käsitsema liimipintslit ja lappi.

Õpetada laduma ja liimima valmiskujundeid ribale ritta tihedalt üksteise kõrvale.

Õpetada laduma ja liimima kujundeid väikeste vahemaadega.

Õpetada laduma ja liimima kujundeid vabalt, oma soovi kohaselt.

NÄIDISTEMAATIKA

P i l d i a l b u m. Tutvumine kleepetöödeks kasutatavate materjalide ja töövahenditega (liim, liimitopsike, -pintsel, -lapp, pintsli-alus, liimimise aluspaber). Kasvataja poolt ühe valmislõigatud pildikese paberile liimimine. Kasvataja koostab neist töödest pildialbumi.

L i l l e p ä r g. Paberiribale ümmarguste lillekujundite ritta, üksteise kõrvale ladumine ja liimimine. Pabeririba liimitakse otstest kokku pärjaks.

Punalipud lehvivad. Laduda ja liimida väikeste vahemaadega lipud kasvataja poolt antud ribale.

Nääripühade õnnesoovikaart. Laduda ja liimida oma soovi kohaselt näärikuulid kuusele (kahekordne kuusk on kasvataja poolt välja lõigatud).

Näärikuuse oks. Laduda ja liimida värvilised näärikuulid kuuseoksale (viimane on kasvataja poolt kaardile liimitud).

Õhupallid. Laduda ja liimida mitmevärvilisi ringe vabalt oma soovi järgi.

Lumememm. Laduda ja liimida lumepalle suuruse järgi. Valida oma soovi kohaselt müts ja liimida lumememmele pähe.

Nuku sünnipäeva kohvitass. Liimida tassikujundile valged täpid (tassid on punased, sinised, rohelised ja kollased).

Kaart emale 8. märtsiks. Liimida mitmevärvilisi lilli kaardile.

Nuku taskurätid kuivavad nööril. Liimida joonele vahelduvalt kaht värvi ruute.

Kasutada võib veel järgmisi teemasid.

Mustad kassid. Laduda ja liimida kassid väikeste vahemaadega üksteise kõrvale.

Autobuss. Laduda ja liimida aknad tihedalt üksteise kõrvale valmislõigatud autobussi kujundile ja liimida rattad märgitud kohtadele.

Purjekas. Laduda ja liimida aknad paadi kujundile väikeste vahemaadega. Liimida mastile lipp.

Kana munadega. Laduda ja liimida oma soovi kohaselt munad kana juurde, viimane on kasvataja poolt lõigatud ja liimitud.

METOODILINE JUHEND

Heaks eeltööks kleepimisele on valmiskujundite ladumine mängu ajal. Värvilisest vineerist või plastmassist kujundite komplekte võib kauplusest osta. Edukalt võib kasutada ka omavalmistatud kujundite komplekte värvilisest kartongist või kartongi, millele on liimitud läikpaber põhivärvides. Kujundite läbimõõt võiks olla 3—4 cm, igale lapsele antav hulk vähemalt 8—10 tk. Need kujundid peavad olema küllalt tugevad: servad ei tohi murduda ja rebeneda.

Soovitav on valmistada ka alused mustrite ja esemete ladumiseks. Need olgu mitmesugused: riba-, ruudu-, ristküliku-, ketta-

kujulised. Kui lastel on ülesandeks laduda ritta näiteks 6 «lille» (4 cm diameeter), siis ladumiseks kasutatav riba peaks olema umbes 25 cm pikk ja 5 cm lai. Kõige otstarbekam on anda kujundeid ladumiseks karpides. Lapsed laovad rõõmuga lauale ruute, ringe, kolmnurki jne. Esialgu nad laovad neid lihtsalt karbist lauale ja sealt jälle tagasi. Kasvataja peab lapsi selles tegevuses jälgima ja suunama. Näiteks võib ta lasta laduda ringe kelina ritta või lillena ringi, näitab lastele, kuidas ruudust ja kolmnurgast saab koostada maja, ruutudest ja ringidest auto, ristkülikutest voodi jne. Oskus kujundeid mustriks laduda või neist esemeid kujundada omandatakse laste poolt üsna kiiresti. Tähelepanekud näitavad, et mida rohkem on lapsed saanud kujundeid laduda, seda kergem on neil üle minna kujundite liimimisele.

Oskust liimida ja kõiki sellega kaasnevaid vajalikke töövõtteid ei omanda lapsed kergesti. Seepärast ei tuleks nende tundidega rutata, vaid alustada alles siis, kui lapsed on kollektiivi ja nõuetega juba harjunud. Soovitav on esimesed kolm-neli tundi planeerida nii, et nende vahel ei oleks kahenädalast vaheaega. Vastasel korral unustab laps järgmiseks korraks eelmisel tunnil saadud oskused.

Õpetada lapsi liimima. Algusest peale on vaja harjutada korralikult liimi tarvitama: selleks et mitte liiga palju liimi pintslile võtta, peab pärast liimi võtmist pintsli vastu liimitopsiku serva pühkima; mitte asetada liimipintslit lauale, vaid pintslialusele; määrida liimi kujunditele selleks ettenähtud alusel, mitte aga laual, peo või töö peal; mitte vajutada liimitavaid kujundeid paberile käega, vaid lapi või kuivatuspaberiga. Liimilappi või kuivatuspaberit kasutatagu nii, et liimitav kujund ei libiseks kohalt. Selle saavutame siis, kui me kujundit lapiga ei hõõru, vaid sellele ainult vajutame.

Lastele tuleb ka näidata, kuidas on otstarbekas liimida. Liimi tuleb määrida kujundi keskkohalt serva suunas, katta kogu pind ühtlaselt sellega, jälgida, et ei unustataks servi korralikult katmast.

Kolmeaastastele lastele antavad ülesanded olgu hästi lähedased ja huvitavad. Ülesanded olgu valitud selliselt, et lapsed jõuaksid oma tööga ettenähtud aja jooksul valmis ja tunneksid sellest rahuldust. Kõigepealt tuleb lasta kõik kujundid kohale laduda ja siis kinni liimida. Kui lapsed võivad kujundeid vabalt paigutada (õhupallid), pole eelladumist vaja.

Kujund on soovitav algul valmistada peamiselt põhivärvides

(punane, sinine, roheline, kollane) ja fooniks kasutada valget paberit.

Väikeste laste tähelepanu on püsimatu, seepärast tuleb neile juhendeid anda lühidalt ja selgelt. Õpetamise võtted vastavad 3—4-aastaste laste emotsionaalsusele. Ettevalmistavad vaatlused toimuvad ümbrusega tutvumise käigus. Algul on vaatlused väga lihtsad, lühiajalised ja neid tuleb korrata. Laste tähelepanu suunatakse ühele-kahele, neile arusaadavamale tunnusele, näiteks pall on ümmargune, punane.

Kogu rühma õpetamine kleepetöötunni algul seisneb selles, et kasvataja: a) õpetab lapsi tähelepanelikult teda kuulama, b) selgitab ja samaaegselt näitab liimimise, pintsli käsitsemise võtteid.

Lapsed harjutavad lihtsate piltide koostamist üksikesemete kujunditest, milliseid kasvataja järk-järgult juurde lisab. Kujutluse pildist saavad lapsed tunni algul kasvataja poolt valmistatud näidist vaadeldes. Näidise vaatlemist saadab sõnaline selgitus; kasvataja ütleb või küsib lastelt, kuidas neid esemeid nimetatakse, mis värvi nad on, kuidas nad on paberile paigutatud. Pärast näidise vaatlemist kasvataja mitte üksnes ei seleta, vaid ka näitab praktiliselt kogu töö käigu. Ettenäitamisel juhitagu laste tähelepanu õigetele tehnilistele võtetele: liimi võtta vähe, pintsliots vastu topsikese serva pühkida jne.

Laste töötamisel jälgib kasvataja tähelepanelikult, kuidas iga laps täidab antud juhendeid.

Ülesande täitnud lapsed võivad lahkuda laua äärest ja mängida vaikselt. Kasvataja teatab neile, mida teha valmistööga, kas viia see selleks määratud lauale või jätta oma kohale.

Õpetada lapsi ise lihtsaid korrastamistöid tegema. Töö lõpul peab iga laps oma töövahendid kindlaksmääratud kohtadele paigutama. Tunni lõpul on soovitav valmistööd asetada vaatamiseks alusele, tahvlile vm.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Eelmises rühmas saadud oskuste ja kogemuste kinnistamine ja laiendamine.

Õpetada liimima esemeid, mis koosnevad mitmest osast.

Mitmekesistada töid värvide osas.

Valmistada töid mingiks praktiliseks otstarbeks, näiteks kingitusteks, ruumide kaunistamiseks jne.

Valmistada kollektiivseid töid.

Maja. Koostada ja liimida üksikosadest maja.

Sügislehtedest kaunistus nukunurga seinavaibale. Liimida sügislehe kujundid korrapäraselt ribale. (Igale grupile anda eri värvi lehekujundid.) Tulemuseks saadakse roheliste, punaste ja kollaste lehtedega ribad. Kasvataja koostab laste juuresolekul üksikutest ribadest vaiba.

Autod sõidavad. Liimida autod, jättes nende vahele väikesed vahemaad. Liimida autodele rattad.

Lumesadu. Vabalt paigutada ja liimida valgeid kujundeid (lumehelbeid) sinisele alusele.

Ehitud näärikuusk. Valida ja vabalt paigutada kasvataja poolt liimitud kuusele ehted.

Kolm karu. Laduda ja liimida karud suuruse järgi ritta.

Märkmik. Liimida märkmiku kaanele kaunistavad kujundid.

Veoauto. Koostada ja liimida kahest osast veoauto, liimida juhiruumile aken ja auto alla rattad.

Lillepärg. Laduda ja liimida kahte värvi lilled paberiribale. Värvid paigutada vaheldumisi. Liimida lilledele südamed.

Kasutada võib veel järgmisi teemasid.

Kitsed. Laduda ja liimida kitse kujundid väikeste vahemaadega.

Linn, kus me elame (kollektiivne töö). Kasvataja valmistab paberist püstiseisva maja, voltides nelinurga laiuti pooleks ja lõigates katuse kuju saamiseks kinniselt äärelt mõlemad nurgad. Iga laps liimib oma majale katuse, aknad, ukse ja korstna. Kasvataja kujundab laste majadest linna.

Kuusemets. Laduda ja liimida kolmes suuruses tumeroheliseid kolmnurgad suuruse järgi kuuseks. Kasvataja kujundab neist kuuskedest laste juuresolekul metsa.

Maikelluke. Koostada üksikosadest maikelluke. Liimida õied suuruse järgi jms.

Krokodill. Liimida ringid vahelduvate värvidega suuruse järgi.

METOODILINE JUHEND

Mängu ajal võimaldatakse tegelda mustrite ja piltide koostamisega vineer- või pappkujunditest. Soovitav on kasutada selleks otstarbeks ka mosaiikmänge.

Värvid olgu mitmekesisemad (ka helesinine, roosa, lilla, pruun, must, hele- ja tumeroheline).

Liimitavate tööde fooniks võib sagedamini tarvitada värvilist paberit, nagu halli, helesinist, beeži, musta jt. Liimimiseks antakse valmiskujundid.

Nii kleepetöötundides kui ka sobival juhul igapäevases elus tuleb laiendada laste teadmisi värvide ja vormide osas, arendada nende maitset värvide kooskõla suhtes. Värviliste paberite hulgast on võimalik valida sobivaid toone, kõrvutades üht tooni teisega seni, kuni leitakse, et valitud värvid harmoneeruvad üksteisega. Õpetatakse värvitoone üksteisega sobitama, neid hästi paigutama ja paberile liimima.

Nende ülesannete teostamiseks kasutatakse neidsamu õpetamisvõtteid mis eelmises rühmaski: õpetamisele eelnevad ettevalmistavad vaatlused ümbrusega tutvumise käigus; näidise vaatlus sellele järgneva seletuse ja töövõtete ettenäitamisega.

Alati pole enam vaja kogu tööprotsessi algusest lõpuni ette näidata. Näiteks on ülesanne liimida kolm puud suuruse järgi. Näidise vaatlemisel seletab kasvataja puude paigutamist: kõige enne kleepida suurem, siis keskmine ja lõpuks väiksem. Lastele näitab ta aga vaid ühe puu paigutamist ja liimimist paberile. Teised puud liimivad lapsed iseseisvalt, asetades nad eelnevalt suuruse järgi lauale ritta. Kahest osast koosneva seene liimimisel näitab kasvataja vaid ühe seene liimimise järjekorda (enne jalg, siis kübar) jne. Selline õpetamisviis harjutab lapsi tähelepanelikult kuulama ja kasvataja seletusi meeles pidama.

Märgatavalt kasvab huvi oma töötulemuste vastu. Lõpetamata või halvasti õnnestunud tööd kurvastavad lapsi, hästi õnnestunud tööd aga valmistavad suurt rõõmu.

Laste töötempo sõltub nende iseseisvuse arengust, samuti tööharjumuste ja oskuste tasemest. Seda kõike tuleb kindlasti arvestada tööülesannete määramisel ja materjalide ettevalmistamisel. Eesmärgiks olgu see, et iga laps saaks koos teistega oma töö lõpetada ja tunda sellest rahuldust. Näiteks seente liimimisel, kus enamik lapsi liimib neli seent, on mõnele lapsele küllaldane liimida ainult kaks, mõnikord isegi üks seen.

PROGRAMM

Õpetada paberist rebima väikesi tükikesi, ribasid ja ümmargusi vorme.

Õpetada kääre õigesti käes hoidma ja nendega lõikama paberit, algul sirgjoont mööda, hiljem paberit ümardades.

Õpetada lõikama sümmeetrilisi vorme kokkuvolditud paberist.

Õpetada kasutama geomeetrilisi kujundeid dekoratiivseks aplikatsiooniks.

NÄIDISTEMAATIKA

Lehtede langemine. Rebida kollaseid, punaseid, oranže, pruune, rohelisi jne. väikesi paberitükikesi ja liimida neid sinisele või hallile foonile.

Tööde mapi kaunistamine rahvuslikU ornamendiga. Kokkuvolditud paberiribast lõigata volditud joont mööda väikseid ribasid, koostada neist ristid jms., milledest kujundada lihtne muster.

Maja. Ära lõigata risti kokkuvolditud ribal nurgad (katus). Liimida kasvataja poolt valmislõigatud nelinurgale katus, aken ja uks.

Karbi kaunistamine. Rebida mitut värvi paberit tükikesteks ja liimida oma soovi kohaselt mustrina karbikaanele.

Pildidoomino aed- ja puuviljadest. Ümardada nurki, lõigata korraga kaks eset välja.

Järjehoidja kaunistamine lilledega. Rebida mitmevärvilisi lilli ja liimida need vaheldumisi.

Mängutorn. Ümardada ribade nurki, liimida need suuruse järgi üksteise peale.

Mängukaru. Ümardada ristküliku ja ribade nurki, seada kokku ja liimida üksikosadest mängukaru. Oma soovi kohaselt lõigata ja liimida karule pael kaela.

Kuused. Lõigata ruutudest (kolmes suuruses) kolmnurgad ja koostada neist kuused ning paigutada liimimisel oma soovi kohaselt.

Lumememm. Rebida ruutudest nurkade ümardamise teel palle. Kõik lisandid valida oma soovi kohaselt.

Veoauto. Valmislõigatud ribast lõigata ära üks osa ja liimida see vertikaalselt ribale peale juhiruumiks, lõigata aknad ja rattad.

Lennuk. Lõigata pikk riba põiki pooleks (ühest ribast kere, teisest tiivad), pilved lõigata vabalt, viisnurk anda valmis kujul. Soovi kohaselt võib teha mitu lennukit ja paigutada neid vabalt.

Rong või tramm. Lõigata kokkuvolditud paberiribast ühesuurused vagunid ja aknad. Rattad anda valmis kujul.

Purjekas merel. Rebida sinisest ristkülikust 3—4 pikka valge äärega lainelist riba ja liimida need veidi üksteist kattes alusele; rebida purjekaks määratud ribalt nurgad ja rebida purjed.

Kanapojad. Rebida suurematest ruutudest kanapoja keha, väiksematest pea. Vabalt rebida rohtu kanapojale aluspinnaks.

Nõelaraamatu kaunistamine. Rebida paberist lillekujundeid, paigutada need oma soovi kohaselt nõelaraamatule.

Tulp. Voltida nelinurk kolmeks ja lõigata kolm õielehte korraga välja. Lõigata vars ja lehed.

Märkmiku kaunistamine rahvusliku ornamendiga.

Vaiba kaunistamine rahvusliku ornamendiga (kollektiivne töö). Igaüks valmistab ornamendi oma soovi kohaselt jms.

METOODILINE JUHEND

5-aastaste laste rühma kleepetööd on eelmistega võrreldes teist laadi. Lapsed õpivad kõigepealt paberit rebima, siis lõikama. Paber rebimiseks või lõikamiseks antakse kas ribadena, ruutudena või ristkülikutena, olenevalt sellest kujust, mida hakatakse rebima või lõikama. Paberid olgu vormilt ja suuruselt lähedased lõigatavale esemele. Rebimiseks ei ole vaja töövahendeid. Selle töö kaudu tutvuvad lapsed vahetult paberi omadustega. Lapsed rebivad paberit tükikesteks suure mõnuga, kuid teatud komplitseeritumate kujundite, nagu lillede, lainete jt. väljarebimine valmistab lastele siiski teatud raskusi. Kujundite rebimist tuleb lastele õpetada.

Lapsed harjutavad algul rebima paberit väikesteks tükikesteks ja ribadeks. Esimesteks töödeks rebimisel võivad olla sellised teemad, nagu «Lehtede langemine», «Järjehoidja kaunistamine». Viimase puhul laseb kasvataja rebida mitut värvi paberit väikesteks tükikesteks, asetada iga värv eraldi, sest siis on neid liimimiseks hõlpsam valida. Kasvataja peab ette nägema, millises suuruses pabereid antud tööks anda, et lapsed ei rebiks rohkem kui liimi-

miseks vaja. Tuleb näidata, millises suuruses paberitükke tuleb rebida.

Rebimistehnika võimaldab sarnasuse ja pehmuse edasiandmist esemete kujutamisel (lilled, lehed, kanapojad, merelained, jänesed jt.), sest paberi rebimisel saadud valge äär muudab kujundit.

Rebitavat paberit hoitakse vasaku käe sõrmedega selle koha lähedalt kinni, kust rebida tahetakse. Parem käsi rebib hästi ettevaatlikult, kusjuures vasak käsi liigub rebitava kujundiga koos edasi.

Ettejoonistamine pole vajalik. Ettejoonistatud joont mööda täpselt välja rebida on palju raskem kui seda vabalt teha.

Ühes ja samas kleepetöös ei ole soovitav kasutada kahte eri tehnikat (rebimine ja käärilõiked).

Õpetatakse ka kääridega lõikamist. Kääridega lõigates on eseme vormi raskem edasi anda kui joonistamisel või voolimisel, sest siis sooritab laps temale tehniliselt rasket tööd (lõikamist) ja samaaegselt peab saadud kuju pilguga jälgima. Selle oskuse omandamine sõltub laste vaatlusvõimest ja vilumustest kääride käsitsemisel.

Kääre tuleb õpetada hoidma paremas käes, asetades haardest läbi pöidla ja kolmanda sõrme. Paber asetatagu kääride lõiketerade vahele võimalikult sügavale ja paberit keeratagu või nihutatagu edasi vasaku käega. Selliselt korraga mõlema käega tegutsemine on viieaastastele lastele võrdlemisi raske ülesanne. Seepärast tuleb algul anda lõikamiseks vaid kitsaid paberiribasid, mille esialgne laius võiks olla 3—4 cm. Lapsed omandavad lõikamisoskuse meelsasti, kui neile esitatud ülesanne on antud huvitavas vormis. Lõikamise harjutamisele tuleb anda otstarbekas iseloom. Näiteks võib anda lastele ülesande lõigata paberiribast pileteid trammi-, kino-, laeva-, teatri- jne. mängude jaoks või lõigata tšekke kauplusemänguks. Valida tuleb selline eesmärk, mis lapsi antud olukorras võiks kõige rohkem huvitada.

Kasvataja, äratanud lastes huvi eelseisvaks tööks, näitab ja seletab kääride hoidmist ja käsitsemist.

Laste tähelepanu tuleb juhtida sellele, et kõik piletid või tšekid lõigataks ühesuurused ja korralikud. Sel eesmärgil peab paberi kõigepealt pooleks voltima ja siis veel kord pooleks, lahti võtma ja lõikama mööda volditud jooni kõik piletid lahti. Sel teel harjutavad lapsed paberi voltimist ja ka riba põiki lõikamist. Lõigatud pileteid ei tule töö lõpetamisel ära visata, vaid asetada karpi edaspidiseks mängus kasutamiseks.

Samal viisil võivad lapsed lõigata kitsastest paberiribadest lippe, mis liimitakse hiljem kasvataja juhendamisel nöörile. Selliseid lipukesi võib kasutada nukunurga või laste poolt valmistatud ehitiste kaunistamiseks. Hiljem antakse lastele lipukeste lõikamiseks 5—6 cm laiused paberiribad.

Lõikamiseks võib anda ka pikemaid kitsaid paberiribasid, mida kasutatakse hiljem mustrite ja esemete ladumiseks. Seda tööd tehakse meeleldi, kui töö lõppeesmärk on lastele selgitatud ja mõned ribadest kokkuseatud mustrid ette näidatud. Laste poolt lõigatud ribad kogutakse varem valmistatud karpidesse ja neid kasutatakse mängu ajal.

Nii õpivad lapsed lihtsate, kuid neid huvitavate ülesannete kaudu õigesti kasutama kääre ja lõikama paberit sirgjoont mööda. Kui see oskus on omandatud, võib alustada mitmesuguste esemete ja kujundite väljalõikamise ja liimimisega.

Väljalõikamisel, mida esmakordselt hakatakse kasutama 5-aastaste laste rühmas, kulub palju aega ja tähelepanu väljalõikamise tehnika õpetamisele, seepärast on kleepetööd selles rühmas võrdlemisi lihtsad. Algul lõigatakse sirgjoontega esemeid, nagu lippe, maja, paati jt. Õige käärilõike oskuse omandamiseks ja parema vormi saavutamiseks tuleb näidata kergemaid ja ratsionaalsemaid töövõtteid. Nii näiteks maja katuse lõikamisel tuleb riba risti pooleks voltida ja selle otsast korraga kaks nurka ära lõigata. Analoogilist võtet, s. t. paberi eelnevat kahe- või mitmekordset kokkuvoltimist tuleb kasutada samuti ühesuguste, korduvate esemete väljalõikamisel. Selleks et lapsed paremini tabaksid kujutatavate esemete proportsioone, tuleb anda neile paber väljalõigatavale esemele vastavas suuruses ja vormis. Mõnel juhul on soovitav anda üksikud osad juba valmis kujul, näiteks viisnurk lennukile jne.

Tähtis on õpetada meeles pidama töö õiget järjekorda kleepetööde valmistamisel ja kasvataja poolt antud juhendeid. Seepärast pole vaja näidata näiteks liimimist, lõikamist või rebimist terviklikult. Kui lapsed aga omandavad töös mingi uue võtte, siis on ettenäitamine vajalik.

Et lapsed saaksid õige kujutluse tehtavast tööst, on mõnikord soovitav näidata mitte üht, vaid mitut näidist. See suunab lapsi üht ja sama teemat mitut moodi lahendama. Iga laps valib selle näidise, mis talle kõige rohkem meeldib, ja võib-olla mõtleb uue variandi ise välja, kasutades ettenäidatust vaid üksikuid elemente. Selliselt kasutatud näidised soodustavad laste iseseisvuse ja loova algatusvõime arendamist. Sel eesmärgil on soovitav anda vahel-

duseks mitut värvi paberit, et lastel oleks võimalus õppida valima sobivaid värve.

Kui lapsed juba sirgjoontega esemeid lõigata oskavad, siis tuleb õpetada ümardatud vormide väljalõikamist. Võrdlemisi raske ülesanne on lõigata välja ringi. Lihtsam on seda lõigata nurkade ümardamise teel ruudust. Nurkade ümardamist tuleb näidata mitmel korral. Seda õpivad lapsed kergesti porgandi, kurgi, seene jt. esemete lõikamisel. Kui lapsed on juba analoogilisi vorme lõiganud, siis pole vaja ette näidata, vaid piisab selle vormi iseärasuste meeldetuletamisest. Näiteks seene lõikamisel näidatakse seenekübara lõikamist; seene jala lõikamist pole vaja ette näidata, sest eelmistel kordadel on juba sirgeid jooni mööda lõikama õpitud. Kuidas aga lõigata seene alla roheline rohuriba, seda tuleb näidata.

Nooremas rühmas omandatud töövõtted muutuvad selles rühmas keerukamaks. Lastele tuleb näidata osade liimimise järjekorda, kuidas asetada suurtele osadele väikseid, näiteks maja seinale aknaid jne. Niisuguste ülesannete puhul võib töö järjekorda lihtsalt meelde tuletada.

Kui lapsed on omandanud oskuse lõigata sirgjoontega ovaalseid ja ümmargusi vorme, siis nad on suutelised iseseisvalt tegema kleepetöid nii kasvataja poolt antud teemal kui ka oma fantaasia järgi. Niisugustes tundides on tegevuse algul vaja meenutada varem nähtud esemeid ja sündmusi ümbritsevast elust ning vajadusel suunata lapsi teema valikul.

Viieaastaste laste rühmas tuleb tegelda ka dekoratiivse aplikatsiooniga. Selleks antakse lastele värvilist paberit ribadest, ruutudest, kolmnurkadest, ringidest mustrite koostamiseks ja liimimiseks lihtsate eesti rahvuslike ornamentide põhjal.

Laste dekoratiivseid kleepetöid sobib kasutada mängunurkade vaipade, karpide, nääriehete ja teiste esemete kaunistamiseks.

Aeg-ajalt organiseeritakse töö lõpul valmistööde vaatlusi, kus märgitakse, mis neis on hästi tehtud, tuuakse esile laste püüdlikkust ja initsiatiivi, leidlikkust, mõnikord peatutakse ka üksikuil väga lohakalt tehtud töödel ja antakse nõu, kuidas neid oleks saanud paremini teha. See kõik õpetab hoolsamalt ülesandeid täitma.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Kinnistada eelmistes rühmades saadud oskusi. Täpsustada vaatluste kaudu laste kujutlusi, et nad suudaksid õigesti ja iseseisvalt, näidiseid kasutamata edasi anda vorme, värve. Arendada õiget kompositsiooni, värvide kooskõla tunnetamist. Õpetada lõikama kontuuri järgi.

NÄIDISTEMAATIKA

Puuoks sügislehtedega. Rebida puuoks ja lehed oma soovi kohaselt.

Aedvilja, puuvilja või lillede pildiloto. Lõigata välja korraga kaks ühesugust eset ja liimida üks neist suurele, teine väikesele kaardile.

Muster sügislehtedest ja pihlakamarjadest (kollektiivne töö). Osa lapsi lõikab pihlakamarjade kobara, osa pihlakalehed ja liimivad need ruudule.

Raamatuümbriste kaunistamine eesti rahvusliku mustriga. Voltida kaks kitsast pabeririba neljaks, lõigata volditud jooni mööda lipukesteks; lõigata lippudele mõlemasse otsa sakid. Seada lipukesed ristidena kokku ja koostada neist mustrid.

Maja õhtul. Anda edasi valgustatud akendega maja siluett.

Tehas. Lõigata suurte korstnatega mitmekorruselise tehase hoone.

Hüpiknukk. Kujundada antud lõige oma soovi kohaselt. (E. Lootsar «Rebime ja lõikame».)

Karu kiigel. Kujundada antud lõige oma soovi kohaselt. (E. Lootsar «Rebime ja lõikame».)

Karbikaane kaunistamine eesti rahvusliku mustriga. Karbike valmistatakse meisterdamise tunnis.

Nukud ja loomad. Lõigata kokkuvolditud paberist kontuuri järgi oma soovi kohaselt.

Talvemaastik. Rebida paberist lumiseid puid ja põõsaid oma soovi kohaselt.

Lillед kaunistuseks. Rebida lilli ja paigutada neid kaunistatavale esemele oma soovi kohaselt.

Rong. Kokkuvolditud paberist lõigata vaguni aknad. Kontuuri järgi lõigata rattad.

Merepilt. Rebida purjekad oma soovi kohaselt. Liimimisel jälgida, et suuremad kujud oleksid eespool, väiksemad tagapool.

Kalad akvaariumis. Rebida välja mitmes suuruses kalu; veetaimi paigutada vabalt.

Nukuvaip või pildialbum.

1. Kollektiivne töö eesti rahvusliku mustriga.
2. Valmistada pilte oma soovi kohaselt.

Kaelkirjak. Lõigata šablooni kontuuri järgi kaelkirjak ja soovi kohaselt lõigata ja liimida täpid.

Kasutada võib veel järgmisi teemasid: õnnesoovikaardid 8. märtsiks, 1. maiks ja uueks aastaks.

Pikk Hermann.

Päevalilled, astrid, ristikhein.

Neegrilapsed.

Tööde mapi, nõelaraamatu, karpide, märkmike kaunistamine rahvuslike ornamentidega jne.

METOODILINE JUHEND

Esemeid kujutatakse tegelikkusega rohkem sarnastena kui eelmises rühmas. Seda soodustavad üksikasjalikumad vaatlused ja laste tunduvalt suurenenud orienteerumisoskus ümbruses. Kui lapsed suudavad paremini meeles pidada eseme välimust, kuju, värvi, siis on neil kergem edasi anda vaadeldud esemeid aplikatsioonis.

Õppimise edukus sõltub omandatud oskuste kinnistamisest. Seepärast tuleb ka mängu ajal anda lastele võimalusi valmistada mõningaid kleepetöid, näiteks vaipadeks, nukupiltideks, nääripuu kaunistamiseks jne.

Sisuliselt ei erine kleepetööd esimestel tundidel kuueaastaste laste rühmas palju viieaastaste omast, kuid nõudlikkus tööde kvaliteedi suhtes tõuseb. Soovitav on anda igale lapsele värviliste paberite komplekt mitte lõigatava eseme kujule vastavas suuruses, vaid suurematena (10—15 cm).

Eseme vaatlemisel tunni algul tuleb tähelepanu juhtida eseme värvusele ja kujule, siis lasta lastel endil öelda, mis värvusega paberi nad valivad, millises suuruses ja vormis tuleb see ühe või teise eseme jaoks lõigata. Näiteks lehtedega õuna jaoks tuleb kõigepealt lõigata kollasest paberist ruut, rohelisest paberist aga kitsas riba kogu paberilehe pikkuses, et kokkuvolditud kõik lehed korraga välja lõigata. Selline eelnev paberi ettevalmistus laste endi poolt õpetab neid mõtlema iseseisvamalt, kindlaks

määrama lõigatavate osade suurust ja kuju ning kokkuhoidlikult paberit kasutama.

Esimestel tundidel tuleb kontrollida, kuivõrd õigesti lapsed täidavad neid juhendeid, hiljem harjuvad nad seda juba iseseisvalt tegema.

Mõnikord võib lastele anda väikesi detaile (nukusilmad, linnunokk jne.) valmis kujul, kuid mitte lubada selliste väikeste detailide joonistamist aplikatsioonitöö täienduseks. See madaldaks tunduvalt töö kunstilist väärtust ja harjutaks asjatult joonistama siis, kui neil on raskusi lõikamisega.

Nii käärilõigetes, rebimistöödes kui ka nende liimimisel tuleb arendada iseseisvust, taiplikkust, algatusvõimet lihtsamate ja ratsionaalsemate töövõtete leidmisel.

Tuleb õpetada ka mitmesuguste sümmeetriliste mustrite väljalõikamist. Selleks volditakse ruut diagonaalselt pooleks, saadud kolmnurk veel kord pooleks. Siis alustatakse sisselõigetega kolmnurga mõlemast servast. Sellist mustri lõikamist võib näidata väga lihtsal kujul. Kui lapsed sellest lõikamistehnikast aru saavad ja seda töövõtet harjutavad, siis nad leiutavad ise väga huvitavaid ja mitmekesiseid mustreid. Lapsi võlub niisugune töö. Väljalõigatud kujundeid võib liimida sobivale aluspaberile ja võib kasutada laste mänguasjade ajutiseks kaunistamiseks (laudlinad jne.), samuti karpide ja teiste esemete kaunistamiseks.

Selles rühmas omandavad lapsed veel ühe uue tehnilise võtte — esemete lõikamise kontuuri järgi. Seda võtet eelmises rühmas ei kasutata, olgugi et kergem on lõigata kontuuri kui silma järgi. Kontuuri järgi lõigates on kergem saavutada ka täpsemat ja täiuslikumat kuju, kuid tuleb arvestada, et see on mehaaniline töö. Laps ei pea meelde tuletama eseme kuju ja mõtlema, kuidas kujutada ruumilist eset tasapinnaliselt. Kui lapsed juba alguses harjuvad lõikama kontuuri järgi, siis neil hiljem ei ole julgust ega tahtmist õppida silma järgi lõikamist. Viimane on aga kasvatuslikult palju väärtuslikum. Seepärast ka vanemas rühmas tuleb kasutada kontuuri järgi lõikamist suhteliselt vähe.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Meisterdamist organiseeritakse selleks ettenähtud tundides 5- ja 6-aastaste laste rühmas ning vabal ajal nende soovil. Iseloomult on meisterdamine lähedane mängule, kujutavale tegevusele ja ka tööle. Seega on ta üheks väärtuslikuks vahendiks laste kommunistlikul kasvatamisel.

Meisterdamistööd soodustavad korralikkuse, täpsuse, algatusvõime, leidlikkuse ja püsivuse arenemist. Selle tööliigi kaudu on võimalik arendada tähelepanu, vaatlusvõimet, mälu ja mõtlemist. Ühtlasi on mänguasjade valmistamise õpetamine ettevalmistuseks polütehnilisele õpetusele koolis, sest siin tutvuvad lapsed mitmesuguste materjalide, tööriistade ja -vahenditega.

Meisterdamise õpetamisel on ka omad spetsiifilised ülesanded. See aitab arendada huvi tehnika vastu ja on tähtsaks vahendiks laste käelise osavuse arendamisel ning lihtsate töövahendite käsitsemise oskuste andmisel.

Meisterdamise üheks ülesandeks on lastes tööarmastuse kasvatamine. See kujuneb jõukohase ja huvitava töö puhul, kui lapsed tunnevad rõõmu tööst ja tulemustest. Meisterdamise õpetamisel tuleb seda arvestada.

Lastele antavad tööülesanded peab paigutama kindlasse süsteemi, milles töö raskus, valmistatavate esemete keerukus ja töövõtete mitmekesisus pidevalt kasvab.

On vaja saavutada seda, et mänguasjade valmistamine liituks tihedalt vastava lasterühma kasvatustööga.

Kasvataja poolt esitatud teema kasvagu välja laste huviderингist ja antud ajal valitsevatest muljetest. Suurt tähelepanu tuleb osutada tunni kasvatuslikule küljele ja lapse suhtumisele kujutavasse.

Õppeprotsess peab arendama laste vaimseid, füüsilisi ja moraalseid võimeid, mis meisterdamistundides vahetult seostuvad. Vaatluste, tööprotsessi ning töövahendite kaudu omandavad lapsed esmase oskuse leiutada ja konstrueerida. Töövahendite käsitsemine, nende korrashoid on töökultuuri õpetamise lahutamatuks osaks. Meisterdamisel tuleb pidevalt kasvatada ja arendada ilumeelt ja positiivset suhtumist oma ümbrusse. Mänguasjade valmistamisel kinnistab laps oma teadmisi ümbritsevast elust ja omandab eluks vajalikke oskusi. Seejuures tutvuvad lapsed

mitmesuguste lihtsamalt töödeldavate materjalidega, nagu paber, kartong, looduslik materjal, serpentiin jm.

Last tuleb meisterdamisel õpetada valmistama mitmesugustest materjalidest niisuguseid asju, mida ta on näinud ümbritsevas tegelikkuses. Kasutada võib üsna lihtsaid töövõtteid, oskusi ja vahendeid ning piiratud materjalide sortimenti, mille kaudu lapsel on siiski võimalus edasi anda valmistatava eseme põhilisemaid ja iseloomulikumaid elemente.

Meisterdamise õpetamisel esinevad järgmised olulised etapid: 1) vaatlus, 2) tunnuste analüüs ja kujutluse loomine valmistatavast asjast, 3) materjalis kehastamine, 4) kontroll ja hinnang oma töö kohta.

Enne kui laps saab hakata eset valmistama, peab tal olema sellest teatud hulk andmeid ja muljeid. Kui laps näiteks hakkab tegema mänguautot, tuleb tal lahendada hulk selliseid keerukaid küsimusi, nagu akende suurus, uste arv ja asetus, rataste, rooli asetus jne. Need andmed saadakse vaatlemisel. Ilma aktiivse vaatluseta jääb laste konstrueeriv tegevus vaeseks ja eluvõõraks.

Meeles peab pidama seda, et laste poolt valmistatud mänguasi saab omada vaid vastava eseme kõige olulisemaid tunnuseid. Ainult selliselt lihtsustatuna on laps suuteline mänguasju valmistama. Lihtsustatus last ei häiri, sest elav fantaasia korvab puuduva. Seepärast tuleb enne tööle asumist leida valmistatava eseme kõige iseloomulikumad detailid ja luua kujutlus meisterdatavast. Tööülesannet aitab selgitada kasvataja poolt esitatav näidistöö.

Praktilisele tegevusele eelneb tööülesande selgitamine, materjaliga tutvumine ning töö lõpetamisel — töökoha korrastamine. Sellega tuleb toime tulla 20—30 min. jooksul, mis on ette nähtud tunni kestuseks. Seepärast on vajalik, et tööjuhendite andmiseks, demonstreerimiseks jm. ei kulutata rohkem kui 5—7 min.

Meisterdamistundideks peab kasvatajal olema hoolikalt ettevalmistatud materjal. Materjali korralik ja otstarbekas paigutus laudadel õpetab lapsi korralikkusele ja tagab edukat tööd.

Väga tähtis on esimesest tunnist peale näidata, kuidas hoida töömaterjali ja -vahendeid. Seda tuleb pidevalt jälgida ja esitatud nõudeid lastele meelde tuletada, kuni nad sellega juba täiesti harjuvad: kasutataval materjalil, kääridel, paberijäätmete karbikesel, liimil, liimilapil ja pintslil olgu alati oma kindel koht.

Jälgida, et lapsed hoiaksid korda ja puhtust, et pärast tööd iga laps seaks ise oma töökoha korda (paneks paberijäätmed paberikorvi, käärid karpi jne.) ja et korrapidajad jõuaksid üldkoristusega valmis 3—5 min. jooksul.

Mänguasjade valmistamise õpetamisel on kasvataja poolt valmistatud näidisel küllaltki suur tähtsus. Kasvatajal tuleb hoolikalt läbi mõelda, kuidas selgitada tehnilisi võtteid, et see oleks lastepärane ja arusaadav. Mida selgemalt ja näitlikumalt kasvataja töövõtteid selgitab, seda edukamalt tulevad lapsed toime neile antud ülesande lahendamisega. Töövõtete ettenäitamine kergendab arusaamist töö käigust. Mänguasjade valmistamise töövõtete ettenäitamisel on aeglane tempo määrava tähtsusega. Võimaluse korral tehtagu seda suureformaadilise materjaliga, nii et see oleks kõigile lastele hästi näha.

Voltimisvõtteid on soovitav näidata kõigile nähtaval tahvlil. Lapsed voldivad üheaegselt kasvataja ettenäitamisega.

Kui lastel tuleb valmistada mõnda keerulisemat tööd, siis on otstarbekohane anda näpunäiteid töö kohta mitmes osas. Iga osa valmistamise järel antakse seletused järgmise osa kohta. Kui eseme meisterdamine sarnaneb mõne eelnevalt valmistatud esemega, siis osakaupa seletusi ei anta. Sel puhul on küllaldane, kui enne tööle asumist tuletatakse meelde töö järjekord. Mänguasjade valmistamisel oleneb töö edukus palju tehnilistest oskustest ja võtetest. Seepärast tuleb süstemaatiliselt õpetada õigeid võtteid töövahendite ja materjalide kasutamisel. Kui ilmneb, et esineb mõningaid üldisi eksimusi (kääride, pintsli hoidmine jne.), siis on otstarbekas töö hetkeks katkestada ja anda täiendavaid seletusi kõikidele lastele. Ülesannete jaotamisel tuleb arvestada laste võimeid ja taotleda, et iga laps jõuaks ettenähtud aja jooksul lõpetada oma töö ja saaks tööst täieliku rahulduse. Selleks tuleb ülesannet vastavalt laste võimetele individualiseerida. Nii näiteks karbi valmistamisel liimivad vähem osavad lapsed sellele kasvataja poolt tehtud kaunistuselemendid, teistel aga lubada lõigata need ise oma soovi kohaselt. Paadi valmistamisel lasta osal lastel liimida paati ühe pingi, teistel aga mitu jms.

Tähtis on õpetada lapsi töötama iseseisvalt. Seepärast tuleb kõigiti soodustada laste algatusvõime ja iseseisvuse avaldusi. Lastele ei tule peale suruda oma kavatsuste standardset teostamist. Soovitav on võimaldada lastel ise valida mitmesugust materjali oma töö teostamiseks. Kasvataja peab tähelepanelikult jälgima laste tööd, ergutama neid looma ja leiutama.

Peab püüdma selle poole, et valmis töö on lapse loominguliseks saavutuseks ja selles ilmneks valmistaja isikupära.

Meisterdamistöödel õpivad lapsed keskendunult tähele panema kasvataja juhendeid, sest töö juures on see pidevalt vajalik. Valmis tööst selgub, kas laps on arvestanud kasvataja poolt antud

juhendeid, kuidas ta on suhtunud töösse: kas töö on küllalt täpne ja puhas, kas see on valmistatud püüdlikult või pealiskaudselt. Kasvatajal tuleb seda hoolikalt jälgida ja edaspidises kasvatustöös arvestada.

Lapsed ei oska aega arvestada ja seepärast juhitagu varakult tähelepanu tunni lõppemisele. Ei ole ka halb, kui laps lõpetab oma töö mõni minut teistest hiljem. Tähtis on see, et laps tunneks rõõmu ja rahuldust lõpetatud tööst.

Meisterdamise õpetamisel tuleb rakendada ka kollektiivset tööd, mis on kasvatuslikult eriti väärtuslik. Näiteks paberist volditud majadest kujundatakse linn, looduslikust materjalist valmistatakse linnufarm jne.

Lapse esteetilised tunded ei arene ega kujune mitte ainult ilusa ja maitseka ümbruse mõjul, vaid suurel määral just tehtud töö kaudu. Iga lastega tehtava töö puhul peaks eseme praktilisuse kõrval pöörama tähelepanu ka selle ilusale ja otstarbekohasele välimusele. Oma mängus ja töös on laps esmajoones praktik, seetõttu ka mänguasja valmistamisel on selle praktiline otstarve esikohal.

Laps ilustab omavalmistatud esemeid innuga, kui sellele tähelepanu juhitakse. Seda tuleb ära kasutada laste esteetilise maitse arendamisel. Laste maitse on sageli primitiivne ja vastuolus üldiste arusaamadega ilusast ja inetust. Kasvataja selgitus, laste tööde omavaheline võrdlus, heade eeskujude vaatlemine ja rõõm õnnestunud ilusast tööst ongi nendeks stiimuliteks, mille kaudu areneb lapse ilumeel ja maitse.

Mänguasjade valmistamise õpetamise kaudu tärkab lastes soov luua ka ise vajalikku ja ilusat. Kuid ei tohi unustada, et lapsi ergutab sellele tööle ka kasvataja eeskuju. Kui lastel on võimalus näha, kuidas kasvataja valmistab üht-teist laste mänguasjade kogu täiendamiseks, siis suureneb tunduvalt ka neil endil huvi sellise töö vastu.

Soovitav on mänguks ettenähtud ajal lasta valmistada mänguasju vabal valikul. Lapsed on suutelised tegema suurepäraseid vahendeid oma mängudeks. Seepärast peab alati olema võimalus kasutada sellist materjali, nagu tühjad karbid, niidirullid, looduslik materjal jne. Kui lapsed on saanud küllaldaselt oskusi ja teadmisi meisterdamistundides, siis rakendavad nad neid edukalt ka enda poolt algatatud töös.

Mänguasjade valmistamise õpetamisele looduslikest materjalidest tuleb eriti suurt tähelepanu pöörata suvel. Lehed, marjad, takjad, käbid, männikoor, kasetoht, õlg, pilliroog, heinad, kasta-

nid, tammetõrud, maisitõlvikud ja -lehed, suled jms. on väärtuslikuks materjaliks huvitavate ja fantaasiarohkete esemete meisterdamisel. Soovitav on looduslikku materjali (kivi, lehed, teokarbid jms.) kasutada ka mustrite ladumiseks murul, liival või laual.

Mänguasjade valmistamise programmi üksikasjalikuma osa moodustab näidistööde loetelu. Näidistööde valik on tehtud selliselt, et nende valmistamisel võetakse läbi kõik programmis ettenähtud töövõtted. Tööde valik oleneb muidugi lasteasutuse võimalustest ja kohalikest tingimustest.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Äratada huvi mitmesuguste mänguasjade valmistamise vastu.
Õpetada voltima paberist korralikult ja täpselt.
Kleepida kokku paberist mänguasjade lõikeid.
Valmistada mänguasju karpidest ja looduslikust materjalist.

NÄIDISTEMAATIKA

Pildiraamat (voltimine). Seened (kastanitest ja tammetõrudest). Rong (voltimine). Maja (tikutoosist). Müts (voltimine). Paat (tikutoosist). Korv (valmisvolditud lõige, nurgad ja sang liimida). Nukukiik (tikutoosist). Nääriehted (väljalõigatud «lumehelveste» ja õletükikeste nõela abil vaheldumisi niidile ajamine). Nukuserviis (serpentiinist). Rong (tikutoosist). Märkmik (voltimine). Auto (tikutoosist). Telk (voltimine) jt.

METOODILINE JUHEND

Mänguasjade valmistamise õpetamist alustatakse selles rühmas kõige lihtsamatest ja kergematest töövõtetest ning minnakse järk-järgult keerulisemate õppimisele. Mänguasjade valmistamise õpetamisel on kõige sobivamaks meetodiks demonstratsioon, mis seisneb materjalide, töövahendite, töövõtete ja valmis tööde näitamises lastele. Hiljem tuleb õpetada lapsi ise järele mõtlema, mida nad tahavad teha, missugust materjali selleks vajavad.

Tuleb arendada vilumusi kääride ja pintsliga töötamiseks. Erilist tähelepanu peab osutama õigete töövõtete rakendamisele, et lastel ei kujuneks väärharjumusi. Laste poolt uusi omandatud oskusi tuleb järgnevates töödes süvendada, näiteks kui lapsed vol-

tisid «pildiraamatu» (ristkülik voltida pooleks), siis selle oskuse süvendamiseks sobib valmistada hiljem «rong».

Aja ja materjali kokkuhoidmiseks antakse paber voltimiseks parajas suuruses, tavaliselt ruuduna või ristkülikuna, millest kujundatakse üks või teine ese.

Tikutooside ja teiste karpide kasutamisel rakendatakse ainult selliseid teemasid, kus mänguasja saab valmistada vaid ühest karbist, sest selles eas on raskusi karpide kokkukleepimisega. Paber karpide katmiseks olgu kasvataja poolt vajalikus suuruses lõigatud. Looduslikust materjalist mänguasjade valmistamisel kasutatakse osade ühendamiseks peamiselt plastiliini, näiteks seene jala ja kübara liitmisel.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Edasi arendada eelmises rühmas saadud oskusi mänguasjade valmistamisel.

Õpetada tähelepanelikumalt vaatlema esemeid, märkama nende iseloomulikke jooni, olulisi detaile; täpsustada laste tähelepanekuid; õpetada kokku kleepima mitut karpi, kokku seadma lihtsaid mänguasjade lõikeid, valima vajalikku materjali, iseseisvalt valmistama mänguasju mitmesugustest materjalidest.

NÄIDISTEMAATIKA

Tuulik (voltimine). Karp kaanega (voltimine). Maja (tikutoosidest). Esmaabi- või leivaauto (tikutoosidest). Tibupere (serpentiinist). Koer või hobune (volditud paberiribadest). Kitsetalled ja hunt (volditud paberiribadest). Koer (tikutoosidest). Kanafarm (looduslikust materjalist). Loomaaed (looduslikust materjalist või volditud paberiribadest). Jänesed (serpentiinist). Traktor, mootorpaat (tikutoosidest). Ronk (voltimine). Rahatasku (voltimine). Näärieheted (munakoorest näärivana pea). Nukk (heintest, õlgedest või kõrkjast). Koer (volditud paberiribadest). Paat (voltimine). Joogipeeker, korv või fotoaparaat (voltimine). Luik (tikutoosist, lõike järgi). Nukumööbel (tikutoosidest) jt.

Mänguasjade valmistamise õpetamine vanemas rühmas seisneb eelmises rühmas saadud oskuste edasiarendamises, mõtlemise arendamises, ruumiliste kujutluste laiendamises ja täpsustamises.

Kasvataja õpetab paberist mänguasjade valmistamisel paberilehte pooleks, kolmeks ja neljaks osaks voltima, ruudu keskkohta leidma jne. Karpidest mänguasjade valmistamisel õpetatakse lastele mitut karpi kokku liimima, neisse sisselõikeid tegema.

Selles rühmas on kasvataja näidisel väiksem osa. Lastele antakse rohkem võimalusi vabalt kombineerida materjalidega, luua ise mitmesuguseid konstruktsioone. Kasvatajal tuleb ergutada laste initsiatiivi ja tõsta nõudlikkust tööde viimistlemise suhtes.

Lapsi tuleb õpetada tundides saadud oskusi kasutama mängudes, igapäevases elus (valmistada kingitusi noorematele, teha pildiraamat nukkudele jne.).

Lastega korjatagu mitmesugust looduslikku materjali, millest võib teha huvitavaid mänguasju.

Vanemas rühmas võib edukalt õpetada õmblemist (nööbi ette-õmblemine, nukuriiete lihtsam tikkimine jne.), nukule lõngast ja riideribadest vaipade ning linikute punumist jne. Samuti on soovitav luua lasteasutuses vastavad tingimused lihtsamate puidust mänguasjade valmistamiseks ja nende parandamiseks.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Muusika-alane kasvatus on osa esteetilisest kasvatusest, mille otseseks ülesandeks on äratada armastust muusika vastu, arendada muusikalist kuulmist ja -maitset, rütmitunnet, häälepaelte valitsemisoskust, liikumiskoordinatsiooni ning luua lastes erk ja rõõmus meeleolu. Et muusika mõjub vahetult laste tundmustele, sobib ta eriti väikelaste moraalseks kasvatamiseks. Ühtlasi rikastavad ja süvendavad laulud, muusikalised mängud ja lastele arusaadavad instrumentaalpalad laste kujutlusi ümbritsevast elust.

Muusika kaudu saab õpetada lapsi armastama oma kodu, Nõukogudemaad. Ta soodustab sõbralike tunnete tekkimist inimeste, nende tegude, loomade jne. vastu. Muusika abil äratame ja arendame ka selliseid üllaid omadusi, nagu ausus, seltsimehelikkus, vaprus, tähelepanelikkus, kannatlikkus ja enesepidurdus. Ühistes lauludes, mängudes, tantsudes areneb laste kollektiivsustunne, teistega arvestamine. Muusika on ka psüühika mõjutamise vahendiks: loob vastava meeleolu, rahustab või ergutab lapsi.

Muusika ja muusikatunnid pakuvad võimalusi laste igakülgseks arendamiseks. Seda peavad toetama repertuaari sobiv valik ja metoodiliselt õige käsitlemine. Repertuaari valikul tuleb silmas pidada seda, et laul, mäng või tants oleks valitud laste huvide vallast, täiendaks ja süvendaks teistes tundides ja jalutuskäikudel saadud elamusi ja muljeid ning vastaks laste arengutasemele.

Muusikaliselt kasvatatakse lapsi muusikatunnis, igapäevases elus ja pidude kaudu.

Muusikatund koosneb muusika kuulamisest, laulmisest ja muusika saatel liikumisest (mängudest, tantsudest, harjutustest). Praktilises töös on need eri lõigud üksteisega tihedalt seotud ja moodustavad ühtse harmoonilise muusikatunni. Programmis on iga element antud selleks eraldi, et selgitada eri osade süstemaatilist

ülesehitust. Muusikatunnis kasutatakse ka lastepille. Lastepillide kasutamine tõstab huvi muusika vastu, arendab rütmi- ja meloodiatunnet. Vahetevahel mängitakse kõikide pillidega, moodustatakse nn. mudilasorkester.

Laste tähelepanu ja aktiivsuse äratamise ning hingamiselundite tegevuse intensiivistamise eesmärgil sooritatakse muusikatunni algul vastavalt muusika iseloomule üksikuid lihtsaid liigutusi (kõnd, lühiajaline jooks, kerged hüpped), mängitakse mõnda muusikalist mängu või tantsitakse tuttavat tantsu.

Seejuures ei tohi unustada, et enne laulmist ei ole soovitav palju joosta ja erutuda, sest see desorganiseerib hingamisorganite tegevust. Tavaliselt järgnebki lihtsatele liigutustele muusika kuulamine, siis laulmine, muusikalised mängud ja tantsud. Tund lõpeb rahustava kõnni või mänguga. Materjali liikumiseks püütagu valida nii, et tunni jooksul oleksid rakendatud väga mitmesugused lihastegrupid. Tunnid olgu ülesehituselt erinevad.

Muusikatunni kestel töötatagu lastega ka individuaalselt: ühel lasta laulda üksinda, teisel teha teatud liigutust, kolmandal laulule lastepillil teatud rütmis kaasa mängida jms. Nii kontrollitakse laste teadmisi ja kasvatatakse neis iseseisvat musitseerimise oskust, enesekindlust ja esinemisjulgust.

Rühma kasvataja peab tegevusest aktiivselt osa võtma, sest ta tunneb oma lapsi põhjalikult ja on juhendamisel suuteline neile individuaalselt lähenema.

Muusikale tuleb vaadata kui kogu õppetööd tervikuks liitvale materjalile. Muusikatunnis läbivõetud laule, mänge ja tantse tuleb rühmakasvatajal igal sobival juhul töös lastega kasutada. Laul peab kõlama nii teistes tundides kui ka vabal ajal ja mõjutama laste meeleolu. Ainult sel juhul õpivad lapsed muusikat tõeliselt armastama ning laulavad, mängivad ja tantsivad ka omaalgatusel.

Programm näitab, mida tuleb saavutada töös lastega. Ühtlasi on see aluseks ka rühma kasvatajale väljaspool muusikatunde tegutsemiseks.

Programmi järel märgitud rohkearvulisest repertuaarist valib kasvataja antud olukorras vajaliku. Antut võib soovi korral asendada sobivamaga. Üldiselt on soovitav, et lapsed kuulaksid võimalikult rohkesti oma rahva muusikat.

Niihästi muusikajuhataja kui ka rühmakasvataja ülesanne on teha kõik selleks, et lapsed juba väikelapseeas õpiksid muusikat armastama, et nende muusikalised võimed juba küllalt kindlalt välja kujundataks ja nad kooli siirdudes laulaksid puhtalt, liiguksid rütmiliselt ja vabalt ning et muusika soodustaks kommunist-

liku moraali juurdumist. Seda saavutatakse laste huvidele ja arengutasemele jõukohase materjali valikuga ja neid köitva õige juhendamise teel. Igav, šablooniline programmis ettenähtud materjali läbivõtmine on muusikalise kasvatuse suurim vaenlane, mis võib lapsed eluks ajaks muusikast eemaldada.

Muusika kuulamine

Kahekuused kuni üheaastased lapsed

PROGRAMM

Esimestest elunädalatest alates tuleb arendada muusikalist kuulmist, emotsionaalset suhtumist muusikasse.

Lauluga püütagu saavutada lapse rõõmus, erk meeleolu (kaasalalisemine, kätega vehklemine, naeratus).

Esimese nelja kuu jooksul õpetada lapsi pead pöörama ja pilguga üles leidma heliallika: heliseva kõrina, täiskasvanu, kes teda hüüab jms.

MUUSIKAT KUULAMISEKS

«Patsi-patsi leivapäts» (eesti rahvaviis). «Tiiu, talutütrekene» (eesti rahvaviis). «Nukumäng» (eesti rahvaviis).

MÄNGUASJADE NÄITAMISE SAATEKS

«Tants nukuga» (A. Roomere). «Kuts läheb karja» (eesti rahvalaul). «Väike lipuke» (R. Avila) jt.

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

Laulda kuulamiseks lihtsaid lastepäraseid laule sõnadega.
Poolteise- kuni kaheaastastele lastele laulda laule kuulamiseks ka ilma mänguasja näitamata, saates laulu vastavate liigutustega.

MUUSIKAT KUULAMISEKS

Laulud koos mänguasjade näitamisega: «Nukukene, tantsi!» (M. Sink). «Kassilaul» (E. Aarne). «Ratsu» (A. Anton).

Laulud koos liigutustega: «Tibule» (ungari lastelaul). «Kus on meie käed?» (M. Terri) jt.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Anda kuulamiseks lühikesi, 4—8 värsireast koosnevaid laule, instrumendil (ksülofon, kellamäng, «Pille», klaver) esitatavat tuttavate laulude meloodiat või muusikat (8—16 takti), mis iseloomustab muusikaliste mängude tegelasi.

MUUSIKAT KUULAMISEKS

«Kes ei karda seepi, vett?» (eesti rahvaviis). «Kukk» (E. Aarne). «Piimaandja» (M. Rauchwerger). «Linnuke» (ungari lastelaul). «Emale» (R. Päts). «Unelaul» (R. Päts). «Võilill» (ungari lastelaul) jt.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Laulda laule kuulamiseks õppeaasta algul (2—3 nädala kestel) oma rühmaruumis laste mängu ajal, hiljem ka muusikatundides saalis ilma saateta. Alates II õppeveerandist esitada kuulamiseks tuttavaid lauluviise instrumentaalsaatega ning õppimisele tulevate mängude ja tantsude muusikat. Jalutuskäikudel kuulata mitmesuguseid helisid ja mürasid. Õppeaasta lõpul mängida ka mõnda lühikest (8—16 takti) programmilist palakest seoses käsitletava teemaga.

MUUSIKAT KUULAMISEKS

I ÕPPEVEERAND

Laulud: «Mu koduke» (A. Kiiss). «Auto» (V. Tormis). «Uni tule» (eesti rahvalaul).

II ÕPPEVEERAND

Laulud: «Sügislinnuke» (ungari rahvaviis). «Abiks olen emal» (A. Karindi, I salm). «Laul nääripuust» (V. Vitlin).

III ÕPPEVEERAND

Laul: «Sinilill» (L. Kõlar).
Muusikapalad: «Lipp» (E. Tamberg). «Varblane» (A. Rubbah).

Laulud: «Konnad» (A. Pärt). «Minu hobu» (tšehhi rahvaviis). «Kuts läheb karja» (eesti lastelaul).
Muusikapalad: «Marjule» (R. Lätte). «Kanake» (N. Ljubarski) jt.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Õppeaasta algul anda muusikat kuulamiseks eelmise rühma repertuaarist ja lasta esitatav pala ära arvata.

Õpetada muusikapalu lõpuni kuulama, ära tundma laule ilma sõnadeta laulduna või ainult mängituna. Anda lastele võimalusi oma lemmikpala kuulamiseks.

MUUSIKAT KUULAMISEKS

I ÕPPEVEERAND

Laulud: «Mehikene metsas» (E. Humperdinck). «Teele, teele, kurekesed» (lastelaul). «Karuke» (V. Lipand). «Koer Muki» (Ü. Vinter). «Maga, maga, marjukene» (J. Aavik).
Muusikapalad: «Rahvatants» (A. Lemba, I osa). «Pillilugu» (E. Arro).

II ÕPPEVEERAND

Laulud: «Kiisukene» (tšehhi lastelaul). «Linnumajake» (saksa lastelaul). «Kes seal on?» (H. Toots). «Mul on hobu» (tšehhi rahvalaulu järgi L. Kõlar). «Metsas sirgus kuuseke» (L. Bekman). «Kelgusõit» (ukraina rahvaviis).
Muusikapala: «Karu» (V. Rebikov).

III ÕPPEVEERAND

Laulud: «Laul Leninist» (M. Krassev, I salm). «Aednik ja lill» (R. Lätte, I salm). «Rongisõit» (G. Ernesaks). «Tublid mehed» (R. Lätte). «Laps ja tuul» (eesti rahvaviis).
Muusikapala: «Julge ratsanik» (R. Schumann).

IV ÕPPEVEERAND

Laulud: «Konnake» (M. Terri). «Karumõmm» (Ü. Vinter).
Muusikapala: «Karjane mängib pasunat» (K. Sorokin) jt.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada määrama teravalt erinevate lühikeste muusikapalade iseloomu (kiire, aeglane, lõbus, kurb), heli tugevust (vali, vaikne). Anda lastele soolona või ansamblina esitatud laule kuulamiseks. Kuulata sobivat muusikat seoses kirjanduspala käsitlemisega.

MUUSIKAT KUULAMISEKS

I ÕPPEVEERAND

Laulud: «Pääsukeste sügislaul» (soome rahvalaul). «Punamütsikese laul» (E. Arro). «Karumõmmi unelaul» (E. Tamberg).
Muusikapalad: «Marsisamm» (R. Lätte). «Mäng ja tuli» (E. Tamberg). «Poiste tants» (R. Päts). «Mardipeol» (A. Karindi).

II ÕPPEVEERAND

Laulud: «Lapseuinutuse laul» (V. Kapp). «Õunad» (E. Aarne). «Tooma laulukoor» (A. Kiilaspea).
Muusikapalad: «Talvetants» (J. Koha). «Väike komandör» (S. Maikapar). «Torupill» (M. Lüdig).

III ÕPPEVEERAND

Laulud: «Kui nüüd Lenin tuleks külla» (R. Päts). «Hallid pallid» (E. Aarne). «Meie ise» (L. Auster). «Kraana» (V. Tormis).
Muusikapalad: «Sepikojas» (J. Jürme). «Labajalg» (B. Kõrver).

IV ÕPPEVEERAND

Laulud: «Maias marjuline» (eesti rahvalaul). «Lõoke» (rootsi rahvaviis). «Pääsuke» (ukraina rahvaviis).
Muusikapalad: «Kuk-ku!» (E. Mägi). «Liblikas» (S. Maikapar). «Karjase pajupill» (R. Päts) jt.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Arendada oskust väljendada oma suhtumist kuulatud palasse, hinnata enda ja teiste laste ettekannet; tutvustada mõningate algeliste laulu- ja muusikapala vormiküsimustega (eelmäng, järelmäng, refrään). Õpetada kuulmise järgi eraldama mõningaid muusikariistu (klaver, viiul, akordion, võimaluse korral ka kannel).

Õpetada eristama ja nimetama (lisaks eelmises rühmas mainitule) muusikaliste teoste: a) tempot (kiirendatud, aeglustatud); b) heli kõrgust (kõrge, madal); c) pala iseloomu (sobib marssimiseks, tantsuks, uinutamiseks). Ära tunda ja iseloomustada: a) aasta jooksul õpitud laule, mis esitatakse instrumendil või sõnadeta lauldud melooodiana; b) 3—4 tuttavat instrumentaalpala.

Tutvustada mõisteid: helilooja, rahvalaul; mõningaid heliloojaid: P. Tšaikovski, M. Härma, G. Ernesaks ja nende poolt lastele loodud arusaadavaid teoseid.

Korraldada vahetevahel pikemaajalisi, tavalise muusikatunni kestusega muusikakuulamisi nn. kontserte. Pakkuda kuulamiseks ka sobivat muusikat plaadilt või magnetofonilt. Viimasel juhul selgitada kuulamise eel lühidalt pala sisu.

MUUSIKAT KUULAMISEKS

I ÕPPEVEERAND

Laulud: «Mutionu pidu» (eesti rahvaviis). «Meie kiisul kriimud silmad» (eesti rahvaviis). «Kellel neli kaunist kleiti?» (E. Tamberg).
Muusikapalad: «Rahvaviis» (B. Kõrver). «Sügis» (V. Kapp). «Kanala» (E. Tamberg). «Polka» (R. Tobias). «Kurb lauluke» (B. Kõrver). «Hällilaul» (E. Arro).

II ÕPPEVEERAND

Laulud: «Minu vanaema» (eesti rahvaviis). «Miks karu talvel magab» (L. Knipper). «Tuisupoisid» (E. Tamberg). «Hällilaul» (M. Saar).
Muusikapalad: «Talveunelmad» (R. Tobias). «Jutustus» (H. Eller). «Haige nukk», «Uus nukk» (P. Tšaikovski). «Torupillilugu» (B. Kõrver).

III ÕPPEVEERAND

Laulud: «Lenini pilt» (L. Šulgin). «Emakesele» (M. Härma). «Kes on Juku ärataja?» (E. Aarne). «Kägu kukub kuuse otsas» (eesti rahvaviis). «Läki matkama» (U. Naissoo).
Muusikapalad: «Igatsus kevade järele» (R. Tobias). «Jääpurikad sulavad» (E. Tamberg). «Lõokese laul» (P. Tšaikovski), «Kaks kukke» (T. Vettik). «Karutants» (A. Marguste).

Laulud: «Lõõritame lõole» (G. Ernesaks). «Sum-summ» (E. Aarne). «Kui ma olin väiksekene» (M. Härma). «Kalevipoja laul» (Kalevite kallim poega . . .) (eesti rahvaviis). «Tipa kooliteel» (R. Päts).
Muusikapalad: «Käod kukuvad» (E. Tamberg). «Päike veereb metsa taha» (B. Kõrver). «Liblikas» (A. Pärt, I osa). «Karjamaal» (E. Võrk) jt.

METOODILINE JUHEND

Kuulmistähelepanu arendamiseks on soovitav kõikide rühmade jalutuskäikudel suunata laste tähelepanu mitmesuguste helide kuulamisele, näiteks linnu laulule, ojakese vulinale, vihmatilkade rabinale, traktori mürinale jms.

Mida varem ja sagedamini lapsed muusikat kuulevad, seda kiiremini areneb ka nende muusikaline kuulmine, maitse, õige laulu- ja liikumisoskus. Lapsed peavad harjuma vaikselt olema ja kuulama, kui neile lauldakse või mängitakse.

Kuulata tuleb muusikat (instrumentaalmuusikat, kasvataja, üksiku lapse või väikese rühma laste laulu) muusikatundides ja ka muul sobival ajal. Kuulamiseks antav laul või instrumentaalpala peab vastama eale.

Muusikat kuulates õpetatakse lapsi mõistma, et iga pala kujutab midagi, väljendab mingit tunnet või meeleolu.

Tuttavate helindite kuulamisel suunatakse tähelepanu ka nende tempo, rütmi, dünaamika, registri ja iseloomu mitmekesisusele. Lastega koos leitakse, et ühed palad on kiired, teised aeglased, ühed on kirjutatud heledakõlalistena, kõrgetena, s. t. kõrgetes helides, teised jälle madalates toonides, lastepärasemalt — «jämedate» helidega. Hiljem võib lasta kaasa näidata käega (või ka kogu kehaga) tuttava pala viisi liikumist, rütmi, dünaamikat jne. Näiteks võib dünaamika, s. t. vaikse ja valju muusika mõistmise selgitamiseks mängida klaveril suurte dünaamiliste vaheldustega. Laste ülesandeks on näiteks vaikse muusikaga hoida käed all, kui aga muusika muutub valjemaks *(cresc.)*, tõusevad käed ja päris valju muusika *(ff)* ajal on käed sirutatult üleval, kahanedes *(diminuendo)* aga langetatakse ja õige tasa *(pp)* ripuvad käed all külgedel.

Kasvataja poolt esitatava vokaal- või instrumentaalteose ettekanne peab olema ilmekas, tehniliselt laitmatu. Hea esitus omab suurt tähtsust muusika teadlikumaks ja emotsionaalsemaks taju-

miseks ning selle meelespidamiseks. Laulu ei tule ette kanda liiga valjusti, sest see erutab lapsi tugevasti. Et lapsed õpivad kõike matkides, võivad nad hakata laulma ka forsseeritult.

Põhiliselt esitatakse kuulamiseks hiljem õppimisele tulevaid laule, samuti tantsude ja mängude muusikat. Peale selle lauldakse veel laule, mis tekstilt on lastele hästi arusaadavad, kuid laulmiseks veel viisilt rasked. Lapsed elavad sügavalt kaasa laulus esitatud mõtetele, mistõttu ka täiskasvanute poolt esitatud kasvatusliku sisuga lauludel on positiivne mõju. Kuulamiseks mängitakse ette ka mõningaid lihtsaid, peamiselt programmilise sisuga instrumentaalpalu. 3—4-aastastele lastele mängitavate instrumentaalpalade pikkus on 8—16 takti, 5—6-aastastele 16—32 takti.

Et äratada huvi kuulamiseks pakutava pala vastu ja teha see lastele arusaadavaks, võib alates kolmandast eluaastast selle esmakordse esitamise eel näidata mõnd vastavasisulist pilti, huvitavat mänguasja, korraldada lühike vestlus, mõnikord ette lugeda lühike jutt või luuletus. Viimast võib teha juba varem ja enne ettekannet meenutada kuuldut või nähtut. Hästi läbimõeldud ettevalmistav osa ja hea ettekanne tagavad laste huvi muusika kuulamise vastu. Näiteks pärast jalutuskäigul lõokese laulu kuulamist lauldakse järgnevas muusikatunnis eelnenud jalutuskäiku meenutades lastele kuulamiseks G. Ernesaksa «Lõõritame lõole» või mängitakse P. Tšaikovski klaveripala «Lõokese laul».

Helindi kuulamisele järgneb arutelu, mille eesmärgiks on õpetada lapsi muusikapala mõistma, andes neile selgitusi helindi sisu, vormi ja väljendusvahendite kohta.

Ei ole otstarbekas lastele alati kõike ette ära seletada, vaid õigem on tähelepanu aktiviseerimiseks ja juurdlema suunamiseks neid küsimuste varal juhtida ise kuulatavat avastama.

Pärast vestlust helindi üle korratakse kuulamist.

Esmakordselt tuleb laul ette kanda laste ees seistes, nii et lapsed lauljat ja tema näoilmet näeksid. Võimaluse korral tehtagu lauluga kaasa teksti selgitavaid liigutusi. Korduval ettelaulmisel võib vanematele lastele laulda ka koos saate, instrumentaalse sissejuhatuse ja järelmänguga. Ka sel juhul peab laulja olema näoga laste poole.

Peale muusikajuhataja laulavad kuulamiseks laule ka rühmakasvatajad nii muusikatunnis kui ka muul ajal, näiteks uut laulu tunnis, unelaulu enne lõunauinakut, lõbusat laulu päeva algul jne.

Aasta kestel kuulavad lapsed neidsamu muusikapalu korduvalt. Pala korduval kuulamisel juhib muusikajuhataja laste tähelepanu pala uutele varjunditele. Tuttava muusikapala kuulamist

võib siduda ka teatud lisaülesandega, näiteks plaksutada või liikuda mängule kaasa vastavalt tempo muutusele (kiiresti või aeglaselt), vastavalt registri muutusele (kõrge puhul vaikselt, madala puhul valjusti), või määrata kindlaks muusika iseloom (lõbus, kurb) jms.

Kuulamiseks ettenähtud palade loetelus ei ole märgitud lastega hiljem õppimisele tulevad laulud, mängu- ja tantsuviisid, mida samuti eelnevalt kuulatakse.

Kuni üheaastastele lastele lauldakse kuulamiseks lihtsaid viisikesi (võib ka sõnadeta) või mängitakse mõnel instrumendil, nagu ksülofon, metallofon (kellamäng), suupill, «Pille» jne.

Kuni viienda elukuuni lauldakse igale lapsele individuaalselt (2—4 minutit mõnda lihtsat viisikest). Täiskasvanu kummardub lamava lapse kohale nii, et lapsel on mõnus tema suule vaadata, ja laulab rõõmsa ilmega. Laulu ajal võib lapse käekesi või jalakesi laulu rütmis liigutada.

4—6-kuustest lastest moodustatakse 5—6-liikmelised rühmad ja paigutatakse nad muusika (laulu, kellamängu jne.) kuulamiseks maneeži. Lauluga kaasnegu eseme (eredavärviline lipuke, kõristi jms.) rütmiline liigutamine (mitte liiga kiire) laste nägemispiirkonnas.

6—12-kuuste laste juures kasutatakse laulude illustreerimiseks ka lastele tuttavaid mänguasju (nukk, kass, koer jt.).

Muusika kuulamine lõpetatakse individuaalse mängu või lapse tantsimisega: täiskasvanu mängib või tantsib iga lapsega üksikult, lauldes seejuures rütmiliselt kaasa.

Pikemaajalisi muusikakuulamisi nn. kontserte võib kuueaastaste lastega läbi viia päeva teisel poolel. Sel juhul võetakse kavasse vahelduvalt laule (ka kahe- ja kolmehäälseid täiskasvanute esituses) ja instrumentaalpalu. Uut materjali korratakse hiljem tundides.

Programmis mainitud heliloojaid tutvustatakse seoses nende helindi käsitlemisega. Seejuures näidatakse ka nende fotot.

Poolteise- kuni kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Teise eluaasta lõpul tuleb täiskasvanuil selleealistele lastele valida mängulisi harjutusi ja laule, mis vastavad nende diapasoonile (hääleulatusele mi^1—la^1 piires) ja sõnavarale. Laulud olgu ühesalmilised, lihtsa rütmi ja viisiliikumisega $^2/_4$ või $^4/_4$ taktimõõdus. Rütmitunde ja ühtlases tempos laulmise arendamiseks matkida mitmesuguseid tööliigutusi koos vastava häälitsusega.

Harjutusi, laule ja mänge hääle arendamiseks (soovitav diapasoon mi^1—la^1 piires):

«Kuidas loomad räägivad?» (la^1 — sol^1). «Meelitusnimed» (la^1 — sol^1). «Mida räägivad tööliste tööriistad» (la^1 — sol^1). «Tiiu, tilluke»* (R. Päts). «Kes seal on?» (ungari lastelaul). «Nukuke» (ungari lastelaul). «Tänu» (E. Aulis). «Linnuke»* (ungari lastelaul). «Ai-ai-ai» (ungari lastelaul). «Väike lipuke» (R. Avilo) jt.

Häält ja kuulmist arendavaid õppemänge:

«Mida sa kuuled?» (koputamist, astumist, paberi krõbistamist, jms.). «Mis heli see on?» (trumm, kelluke, vile). «Tee samuti!» (matkida kasvataja häälitsust samas kõrguses) jt.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada lapsi mõningaid helisid (mi^1 — la^1 piires) õigesti järele laulma, laulma loomuliku häälega (mitte karjudes), kasutama pearegistrit, selgesti hääldama laulu sõnu, laulma ühtlases tempos, tundma ära õpitud laule sõnadeta laulduna või mängituna.

Korrata maimikuile õpetatud laule. Õpetada õppeveerandi jooksul laulma kahte-kolme uut, rütmilt, taktimõõdult ($^2/_4$, $^4/_4$) ja viisilt lihtsat laulukest.

Harjutusi, laule ja mänge hääle arendamiseks (diapasoon paljudel lastel mi^1 — la^1 piires).

I ÕPPEVEERAND

«Aino, Heino!» (E. Päts). «Tii, tii, tihane»* (R. Päts). «Õunake» (K. Oja).

II ÕPPEVEERAND

«Hobune» (lastelaul). «Sünnipäevaks»* (M. Terri). «Lumememm naljamees» (saksa lastelaul). «Kuusepuuke» (M. Krassev). «Linnumajake» (saksa lastelaul).

III ÕPPEVEERAND

«Lepatriinu» (R. Päts). «Linnuke» (ungari lastelaul). «Tam-tamm, marsisamm»* (R. Päts). «Kuts läheb karja» (eesti rahvalaul). «Lipud» (E. Tilitšejev).

IV ÕPPEVEERAND

«Mesimumm» (lastelaul). «Mis ma oskan» (M. Terri) jt.
Häält ja kuulmist arendavaid õppemänge:

«Kus helistatakse kellukest?» (madalal, kõrgel). «Kelle maja?» (iga grupp matkib kasvataja poolt antud kõrguses talle määratud looma või linnu häälitsust). «Arva, kes rääkis» (arvata hääle järgi, kes rääkis).

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada laulma lihtsaid laule pingutuseta, loomuliku häälega, õigesti edasi andma meloodiat, hingama õigel kohal, lühikeste muusikaliste lausete vahel, laulmisel istuma või seisma sirgelt, hoidma keha ja pea vabalt, ära kuulama eelmängu ja õigeaegselt laulu alustama ning korraga lõpetama. Laulda ka instrumendi saatel ja mõningaid lihtsaid eelmise rühma laule individuaalselt kasvataja abiga, alustades laulu kasvataja poolt hääle või klaveriga antud kõrgusest. Lapsi suunata kasvataja poolt antud kõrguses improviseerima laste nimesid, mitmesuguseid elus esinevaid hääli ühel helil, mängima vastavaid mänge.

Harjutusi, laule ja mänge hääle arendamiseks (diapasoon re^1 — la^1 piires).

I ÕPPEVEERAND

«Erika, Monika!» (R. Päts). «Tibuke» (lastelaul). «Sünnipäeva laul»* (R. Päts). «Kiigelaul» (ungari lastelaulu j. L. Kõlar). «Vennad on mul suured mehed» (läti rahvalaul).

II ÕPPEVEERAND

«Ratsu» (A. Anton). «Tuli talv» (L. Kõlar). «Väike lipumees» (M. Terri). «Äiu-äiu»* (M. Krassev). «Näärimees» (A. Velmet).

III ÕPPEVEERAND

«Ärka üles» (eesti rahvalaul). «Noor ratsamees» (V. Karasjeva). «Lumekelluke» (L. Kõlar). «Kevadel»* (eesti rahvalaul).

IV ÕPPEVEERAND

«Pärjake»* (ungari lastelaul). «Laineke toob kevadlilli» (A. Velmet). «Konnake ja sääseke» (A. Filipenko). «Pardikesed» (saksa rahvaviis) jt.

Häält ja kuulmist arendavaid õppemänge:

«Kas kelluke või kõrin?». (Arvata ära, kumba kasutati.) «Lind ja linnupojad». (Kasvataja laulab madalalt, lapsed oktaav kõrgemalt.) «Arvake, kes laulab?». (Laulu esimest osa laulavad kõik, siis peab üks lastest silmad sulgema ja kasvataja näitab käeviipega, kes üksi edasi laulab. Silmad sulgenud laps peab laulja ära arvama.)

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada lapsi ilmekalt laulma: olenevalt tekstist ja meloodia iseloomust laulda kiiremini ja aeglasemalt, tasemini ja valjemalt. Eelmängu lõppedes alustada laulu õigeaegselt. Laulda mõningaid aasta jooksul õpitud lihtsaid laule ka üksi ilma abita, alustades laulu kasvataja poolt antud kõrgusest, lüüa löökpillidel mitmesuguses rütmis täpselt kaasa ja mängida üht-kaht heli meloodilisel pillil (ksülofon, kellamäng, «Pille») teiste laste laulule kaasa.

Harjutusi, laule ja mänge hääle arendamiseks (diapasoon re^1 — si^1 piires).

I ÕPPEVEERAND

«Männipuu, kuusepuu» (R. Päts). «Altmäe rebane» (R. Päts). «Väikest aeda hooldan ma» (ungari lastelaul). «Kiigelaul» (R. Päts). «Päike, paista sa» (H. Kaljuste). «Sügisleheke» (V. Linask). «Lasteaialaul» (M. Terri). «Tuul puhub» (saksa rahvalaul). «Lõbusad pillimehed»* (A. Filipenko). «Ehitajate laul» (saksa lastelaul). «Autobuss» (vene rahvalaulu j. L. Kõlar). «Oktoobrilaul» (N. Fomenko). «Lastemarss»* (eesti rahvaviisi j. R. Päts).

«Lumehelbeke» (L. Kõlar). «Emale»* (R. Päts). «Naistepäeval» (P. Üllaste). «Isale» (R. Päts). «Emakese sünnipäev» (M. Terri). «Kiisukene» (tšehhi rahvalaul). «Nääripidu» (E. Tilitšejeva). «Talverõõm» (R. Päts).

III ÕPPEVEERAND

«Ketramas»* (eesti rahvalaul). «Kullerkupp» (L. Kõlar). «Ehitan maja» (M. Terri). «Ahi kukkus» (tšehhi rahvaviisi j. A. Šebestika). «Maipühal» (M. Terri). «Tip-tip-tip» (R. Päts). «Käoke» (tšehhi rahvaviisi j. F. Zrno). «Rongid, rongid» (L. Kõlar). «Viimane lumememm» (H. Kaljuste).

IV ÕPPEVEERAND

«Pääsuke» (R. Päts). «Õunapuu õieke» (V. Tormis). «Seenemaja» (eesti rahvalaul). «Väike kalake» (F. Zrno). «Okkake» (moraavia rahvaviisi j. A. Šebestika). «Heinategu» (L. Kõlar). «Vihmasadu» (V. Gertšik). «Kiigelaul»* (ungari lastelaulu j. L. Kõlar) jt.

Häält ja kuulmist arendavaid õppemänge:

«Valjult-tasa». (Laulda antud sõna ühel helil valjult või tasa.) «Kus on hiired?». (Lapsed näitavad vastavalt muusikale käega, kas «hiired» jooksevad kapi peal või põrandal.) «Jutustamine muusikaliste mõistatustega». (Jutustaja põimib jutu sisse tuttavate laulude viisi, kuulajad peavad nimetama laulu nime.)

«Muusikud». (Mõned lapsed mängivad järjekorras sirmi taga löökpille. Teised peavad ära arvama, millist pilli mängiti. Kes esimesena õigesti ära arvab, vahetab pillimängija välja.)

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada laulma ilmekalt, vastavalt tekstile ja meloodiale: voolavalt, kergelt, vaikselt ja valjemini, kiirelt, kiiremini või aeglustades, aeglaselt.

Lapsed peavad oskama kuulata ennast ja teisi, ilmekalt laulda saatega ja saateta laule; peavad laulma iseseisvalt mõningaid kergeid nooremate ja oma rühma laule; eristama kõrgeid ja madalaid, pikki ja lühikesi helisid, peavad õigesti välja pidama pause.

Tutvustada paari relatiivse helikõrguse süsteemi astmesümboo-

lika silpnimetust ja nende käemärke — *so*-d ja *mi*-d. Saavutada, et õppeaasta lõpul kõik pidevalt lasteasutuses käinud lapsed suudaksid antud alghelist ise võtta väikese tertsi alla; oskaksid kasutada nende astmete vastavaid käemärke ja astmenimetusi.

Saavutada kerge, kahina ja õlgade tõstmiseta sissehingamine ning loomulik ja otstarbekas väljahingamine.

Osutada erilist tähelepanu artikulatsiooniaparaadi tööle (sõna hääldatagu selgelt, loomulikult, alalõug ja huuled liikugu laulmisel aktiivselt).

Taotleda, et selles eas kõik lapsed laulaksid õigesti. Laulu-oskuse arendamiseks kasutada relatiivse helikõrguse süsteemi meetodit. Lapsi tutvustatakse mõistetega: helilooja, luuletaja, rahvalaul.

Harjutusi, laule ja mänge hääle arendamiseks (diapasoon re^1 — si^1 piires, üksikuil do^2).

I ÕPPEVEERAND

«Hüppame, kargame» (R. Päts). «Tihane» (eesti rahvaviis). «Sünnipäevaks»* (R. Päts). «Mõistatus» (R. Päts). «Sepp» (R. Päts). «Lapsed, tuppa!»* (eesti rahvaviis). «Tore poiss» (saksa lastelaul). «Vares» (eesti rahvalaul). «Koer Muki» (Ü. Vinter). «Õmblusmasin» (V. Tormis). «Pesumasin» (A. Sõber). «Saluut» (E. Tamberg). «Meie kingid» (R. Päts). «Meie marsisamm» (L. Kõlar). «Kiisu läks kõndima» (P. Üllaste). «Palju tähekesi» (L. Kõlar). «Mida sügis meile toob?» (Z. Levina). «Auto» (V. Tormis). «Kluklu» (M. Terri). «Oktoobrirakett» (P. Üllaste). «Hällilaul» (läti rahvalaul).

II ÕPPEVEERAND

«Tudu, tuvike»* (H. Kaljuste). «Marsilaul» (ungari lastelaul). «Küpsetasin saiakesi» (tšehhi rahvaviisi j. A. Šebastika). «Nuku hällilaul»* (P. Üllaste). «Tahan saada lenduriks» (L. Kõlar). «Kelgule» (P. Üllaste). «Laul emale»* (V. Teder). «Võidusõit» (soome rahvaviisi j. M. Terri). «Jänku mure» (M. Terri). «Sajab lund» (saksa lastelaul). «Talverõõm» (H. Otsa). «Vanaema abiline» (M. Terri). «Näärivanale» (S. Taev).

III ÕPPEVEERAND

«Pesupäev» (P. Üllaste). «Naljalaul» (eesti rahvalaul). «Isa kõrval» (P. Üllaste). «Kartlik külastaja» (saksa lastelaul, pausi kohal käte plaksud). «Kui nüüd Lenin tuleks külla» (R. Päts). «Üks ja kaks»

(tšehhi rahvalaulu j. L. Kõlar). «Küpse, küpse, kakukene!» (P. Üllaste). «Kassilaul» (E. Aarne). «Täna lähme tänavaile» (eesti rahvaviisi j. R. Päts). «Rahvaste sõprus»* (M. Terri). «Traktor» (V. Tormis).

IV ÕPPEVEERAND

«Mõista, mõista, sõbrake»* (H. Kaljuste). «Suvi tuli» (E. Tamberg). «Õiekuu» (L. Kõlar). «Piiri, pääri, pääsukene»* (eesti rahvaviis). «Mul on hobu» (tšehhi rahvaviisi j. L. Kõlar). «Rongisõit» (G. Ernesaks). «Heinategu» (L. Kõlar). «Meie soovid» (M. Terri). «Kehakultuurlaste marss» (M. Rauchwerger). «Kiigelaul» (M. Terri). «Maias marjuline» (eesti rahvalaul) jt.

Häält ja kuulmist arendavaid õppemänge.

«Arva ära, milline pill mängib?» (kellamäng, kõrin, triangel, kastanjett, klaver, suupill). «Mis nukk teeb?» (kasvataja mängib vaheldumisi marsi-, tantsu- ja hällilaulu — laps peab nukuga vastavalt mängima: marssima, tantsima või magama panema). «Kaja» (laulda ettemängitud või lauldud heli samas kõrguses). «Laula antud pildist laul» (laulda saadud pildile vastav laul). «Mängi grammofonil oma armasamat laulu» (laulab, hoides ise mängugrammofoni).

«Kellukesed». Lapsed seisavad ringis paremat kätt ees hoides. Mängujuht puudutab kolme lapse kätt ning ütleb, kes millist kõrgust peab laulma. Lauldakse kolmkõla silpidel dinn-donn-dann reas, hiljem ka läbisegi vastavalt mängujuhi käeviipele.

METOODILINE JUHEND

Muusikalise kasvatuse peamiseks tegevuseks on laulmine. Lapsed sünnivad erinevate muusikaliste eeldustega, mis tulenevad närvisüsteemi anatoomilis-füsioloogilistest iseärasustest, nn. algetest. Enamasti kõigil lastel (üksikud erandid), on mingid alged musikaalsuseks olemas. Kuid on lapsi, nn. «jorutajaid», kes pole esialgu võimelised kuuldud meloodiat järgi laulma. Sellised lapsed «laulavad» enamasti madalatel helidel, kitsas hääleulatuses, tabavad juhuslikult algusheli, jätkavad aga laulmist valesti. Neil on vähearenenud kuulmistähelepanu või ei oska nad oma häält veel teadlikult juhtida. Kuuldetaju teravuse kahanemist võib põhjustada liialt kärarikas keskkond, muusikaga ülepakkumine raadio ja televiisori kaudu. Neil lastel puudub tähelepaneliku kuulamise oskus. See aga takistab puhtalt laulmist. Kasvataja võib ka ise soodustada passiivse kuulamise kujunemist, kui ta laste laulule

pidevalt kaasa mängib ja laulab. Eriti halvasti mõjuvad kuuldetajudele liiga valjud helid. Viimased väsitavad kuulmist ja tähelepanu. Tuupimismeetodi kasutamine kasvatab samuti passiivset kuulamist. Laul või muusikapala tuleb lastel endil läbi töötada, kasvataja vaid suunab ja abistab neid seejuures.

Lastel, kes tulevad kodudest, kus ei laulda, puuduvad laulmise kogemused ja nad ei oska oma häält juhtida. Nad ei suuda jälgida helisid, eraldada neid kõrguse järgi ja kontrollida oma laulu täpsust. Peamine takistus seisneb kuulmis- ja liigutusanalüsaatorite vahelise koordinatsiooni puudumises.

Muusikaliselt vähearenenud laste võimed on enamasti arendatavad süstemaatilise ja visa tööga.

Kõigepealt tuleb kindlaks määrata lauldavad primaarhelid, s. o. hääle kõige vabamalt ja loomulikumalt kõlavad toonid, tavaliselt mi^1 — la^1 piires («jorutajatel» tavaliselt 1. oktaavi do ja re või väikese oktaavi si-bemoll). Laulmisoskuse arendamist on kasulik alustada ühel neist helidest, mis lapsel kõige kergemini välja tuleb, laiendades seda järk-järgult, ettevaatlikult ja pikkamööda ülesning allapoole. Selleks sobib kasutada mitmesuguseid hõikeid, lindude, loomade, vilede jt. häälitsuste imiteerimist kasvataja poolt antud kõrguses. Koordinatsiooni loomist hääle- ja kuulmisorgani vahel abistab nägemis- ja lihasliigutusmeel. Sel eesmärgil kasutatagu viisi liikumise kujutamist piltnootide ja käeviibetega. Flanelltahvlile asetatagu vastavalt viisi liikumisele (kõrgemale ja madalamale) ja laulu sisule kujundeid (tihased, lepatriinud jms.). Lastega neid vaadeldes juhitagu tähelepanu sellele, et mõned neist on kõrgemal, mõned madalamal. Seejärel palutakse kuulata, kas laulus kõlavad helid samuti kõrgemalt ja madalamalt. Laulmisel võib samal ajal kepikesega vastavatele piltidele osutada. Seejärel vesteldakse viisi liikumisest. Laulu kordamisel võib juba mõni lastest piltnoote kaasa näidata. Teised lapsed aga näitavad käega üles- ja allapoole laulule kaasa. Nii anname lastele motiivist ruumilise kujutluse. Selliseid võtteid kasutatagu lühikese, ühe või kahe eri kõrgusega helidest koosneva laulu puhul.

Mida rohkem meeleorganeid võtab viisi tajumisest ja meeldejätmisest osa, seda paremad on tulemused, eriti veel laste juures, kelle kuulmistähelepanu on vähe arenenud. Nii püütagu kuulmismeelele lisaks kasutada nägemismeelt, muutes viisi liikumise nähtavaks, ja lihasliigutusmeelt (käega kaasa näitamist), et veel rohkem aktiviseerida laste tunnetustegevust. Kui lastel on selge, et meloodia võib liikuda üles ja alla, siis selgitame, et see võib toimuda väikeste sammudega, hüpetena või ühekõrgustel helidel.

Selleks võib kuueaastastele lastele asetada flanelltahvlile noodijoonestiku piltnootide paigutamiseks.

Et väikelapseea iseärasuseks on suur matkimis- ja häälitsemistarve, tuleb seda ära kasutada lauluoskuse arendamiseks. Seda tööd tuleb teha kõikides rühmades huvitavas mänguvormis. Näiteks on kasvataja «kassiema», kes kutsub näugudes oma poegi. Kasvataja «näub» lastele jõukohases kõrguses ja palub neil samasuguse häälega vastata, sest siis saab ta teada, et need on tema lapsed jms. Ta kiidab lapsi, kes õigesti häälitsesid. Nii saame suunata laste tähelepanu helide kõrgusele, samuti ka häälitsemisel pearegistri kasutamisele, ühtlasi areneb ka kuulmistähelepanu. Seejuures on eriti oluline, et pedagoog laste piiratud hääleulatusega arvestaks ja ise alati lastele sobivast kõrgusest alustaks. Imiku esimestes häälitsustes «ää» esineb tavaliselt langev terts (la^1 — $fa\text{-}dies^1$ või sol^1 — mi^1). See ongi lapse esimene meloodiline vorm ja hääle loomulik kõrgus. Laulmisel tuleb sellest lähtuda. «Jorutajatest», kes esialgu nii kõrgelt ei saa laulda, tuleb moodustada eri grupp ja laulda nendega madalamalt.

Puhta laulu saavutamise seisukohalt on oluline, et lapsed õpiksid kindlalt tundma kahte-kolme astet (so, mi, ra) ja õpiksid neist astmeist koosnevaid viisikesi laulma käemärkide, astmenimede ja piltnoodi järgi. Seepärast peavad teadliku lauluoskuse arendamiseks mõeldud lastelaulud neist helidest koosnema. Viisid on neis lauludes põhiliselt üksteisega sarnased, muutub tekst ja rütm. Nende lihtsate laulude mitmekesistamiseks ja vähese muusikalise kuulmisega laste aktiviseerimiseks on soovitav kasutada laulude saateks mitmesuguseid lastepille (vt. «Lastepillide kasutamine»).

Lastele on vaja selgitada ,et häälitseda ja laulda pole vaja valjusti. Vaikne ja pehme lauluviis harjutab hääleliha seid õigesti töötama ja hoiab laste hääle arenemise õigel teel. Seejuures ei tohi see olla loid, lõtv ja ilmetu, vaid aktiivne ja elamuslik. Paljud lastest on kaotanud loomupärase pearegistri just liiga valjusti rääkimise ja laulmise tagajärjel.

Kui mõned lapsed laulavad liiga valjusti, siis tuleb neid paluda laulda tasemini, kuulata, kuidas teised laulavad. Väär on aga see, kui kasvataja otse nõuab lastelt tugevat ja teravat tooniandmist, jõudu, mida neil veel ei ole, või koormab nende õrnu, hapraid hääli raskete, üle jõu käivate lauludega (kõrge tessituur ja lai diapasoon). Sellise väära laulmisviisi tulemuseks on pingutatud ja ebaloomulik tooniandmine. Sellega seoses on näha kramplikud kaela- ja näolihaste liigutused, veresooned paisuvad, laup on kipras, veri valgub näkku, sissehingamine on järsk, rinnakorv ja

õlad tõusevad jne. Juba väliselt võib eraldada õiget ja väära laulmisviisi. Forsseeritud, pingutatud laulmisviis põhjustab liiga madalat, ebameeldivat, mittelapsepärast ja liiga varajast rinnakõla tekkimist. Selliseid vigu on hiljem raske parandada.

Häält väsitab ka kauakestev laulmine.

Laste hääle kaitseks peab kasvataja pidevalt jälgima, et nad mängu ajal ei karjuks, ei laulaks liiga raskeid laule, ei laulaks vabas looduses niiske ja külma ilmaga. Peale selle tuleb laste hääle ja närvisüsteemi kaitseks jälgida, et päeva jooksul ei oleks liigset müra ja kisa, et lapsed oma kuulmist ja häälepaelu üle ei pingutaks, eriti õues viibides.

Kõiges, mida lastelt nõutakse, olgu kasvataja ise heaks eeskujuks. Saade instrumendil peab olema vaikne, sest ka valjult saatmine kutsub esile forsseeritud laulmise. Eriti tuleb jälgida, et laulu saates ei rõhutataks fraasi lõppe, meloodiliste laulude puhul ei mängitaks liiga *staccato* (katkeliselt, eraldatult). Viimane suunab laulma skandeerides. Üldiselt on vaja laulda võimalikult palju kasvataja hääle järgi, klaverisaateta ja ka iseseisvalt (eriti 5—6-aastaste lastega).

Laulude valikul tuleb kasvatajal kõigepealt lähtuda laste diapasoonist, mis maimikueas kõigub mi^1 — la^1, mudilas- ja koolieelikueas re^1 — si^1 piires.

Laulmisel lastagu lapsi rütmitunde arendamiseks vahetevahel laulule kaasa liikuda: plaksutada või laulu saatel marssides rõhulisel taktiosal jalaga tugevamini astuda jms.

Suurema elamuse saab laps laulust siis, kui seda mängida, s. t. lavastada. Vastavalt tekstile võimaldab liigutuste kaasategemine sõnu hõlpsamini omandada, arendab rütmitunnet, ei lase tekkida pinget häälde ja laul muutub ilmekamaks. Laulude puhul, mis ei võimalda tegevust, tuleb hoolega jälgida, et lapsed ei forsseeriks.

Töötades rühmaga on vaja eriti hoida ja arendada nõrku hääli. Seepärast olgu laste laul peale sobiva ulatuse ka rütmilt ja viisi liikumiselt lihtne ja kergesti lauldav. Nooremates rühmades püütagu valida laulud viisi liikumisega ülalt alla $^2/_4$ ja $^4/_4$ taktimõõdus.

Laulu sõnad olgu lastele arusaadavad, pärinegu nende huvivallast ja mõjugu kasvatavalt.

Laulurepertuaari valikul tuleb jälgida ka seda, et lapsed õpiksid selliseid laule, mida sobib igal aastaajal laulda ja mängudes kasutada, näiteks laulud mängust, tööst, marsi- ja hällilaulud, laulud kodust, kodumaast jne. Laule korratakse aeg-ajalt nii, et õppeaasta lõpul oskab neid iga laps.

Kui laulus esineb lastele tundmatuid sõnu, tuleb kasvatajal selgitada nende mõiste (soovitav juba varem mõnel sobival momendil).

Laulmise protsess on produktiivne vaid siis, kui ta on kantud vastavast meeleolust. Kasvataja ülesandeks on töö käigus seda meeleolu luua. Läbimõeldud vestlusega või näitlike vahenditega tekitab kasvataja soovi laulu õppimiseks, siis esitab selle kuulamiseks, mida hiljem hakatakse koos lastega laulma. Ettekandele järgneb vestlus laulu sisust. Vestluse eesmärgiks on laulu mõtte avamine. Vestlus olgu lühike ja laulu sisust lähtuv ning viigu laul lähemale laste mõtte- ja tundemaailmale.

5—6-aastaste laste juures lisandub laulu tutvustamisele muusika väljendusliku iseloomu selgitamine (missugust meeleolu, tunnet, mõtet laul väljendab). Muusika väljendusliku iseloomu selgema esiletoomise eesmärgil lauldakse viisi ka ilma sõnadeta või mängitakse seda instrumendil. Nii leitakse, kas viis on rõõmus või kurb, aeglane või kiire jne. ning missugust meeleolu ja milliste väljendusvahenditega ta seda edasi annab. Üldiselt leitakse, et viis ja sõnad väljendavad ühist tunnet, mõtet ja täiendavad teineteist. Selline tööviis selgitab lastele, et muusika alati midagi väljendab. Õpitakse mõistma ka seda, et tempo ja dünaamika on tihedas seoses meloodia ja teksti sisuga.

Kui laul on lastele jõukohane ja paarii eelneval korral kuulamiseks ette lauldud, laulavad lapsed juba teisel kordamisel teatud osi või üksikuid sõnu kaasa. Laulu tekst õpitakse pähe üheaegselt meloodia õppimisega.

Lapsi ei tule laulma sundida, see vähendaks nende armastust muusika vastu. On teatud ajajärke, millal laps ei taha laulda, kuid ta tajub vaikselt kuulates teiste laulu ja laulab kuuldut hiljem.

Lapsi ei tohi üle koormata laulude rohkusega ning ühe ja sama laulu liigse kordamisega. Esimesel juhul ei õpi lapsed laulu armastama, ei oska neist iseseisvalt ühtki laulda, teisel juhul muutub laulmine lastele tüütavaks. Tavaliselt õpitakse uut laulu järjest 6—8 tunnis ning korratakse hiljem aeg-ajalt.

Tuttavate laulude kordamist tuleb huvitavalt rakendada: lubada lastel oma soove avaldada, lasta neil ära arvata laul mängituna või sõnadeta laulduna, eelmängu järgi jne.

Tuttavaid laule lauldakse mitmeti: kogu rühmaga, väikese grupiga, üksikute lastega, klaverisaatega ja ilma, sest siis on lastel võimalus paremini kuulata iseennast ja üksteist.

On vaja jälgida, et lapsed alustaksid laulu kasvataja poolt

antud õigest kõrgusest, laulaksid loomuliku häälega, õigesti ja selgelt hääldaksid sõnu ning õigel kohal hingaksid (vältida tuleb sõna keskel ja ebasobival kohal hingamist).

Lauldakse nii seistes kui ka istudes. Uut laulu (liigutusteta) on parem õppida istudes, liigutustega laulu seistes, koos tegevusega. Seismine on kõige loomulikum, parem ja otstarbekam kehaasend laulmisel. Istudes toimub hingamine märksa passiivsemalt kui seistes.

Laulmise juures peab kasvataja silmas pidama laste õiget keha- ja suuhoidu. Keha asend olgu vaba, käed vabalt kõrval või istudes vabalt süles.

Peahoid olgu otse ja vaba; näolihased vabad ja rahulikud, näoilme loomulik ja elav, grimassideta, silmavaade erk, elav ja otse; suu- ja huultehoid painduv, loomulik; alumine lõug liikuv. Huuled on lastel sageli vähe liikuvad, passiivsed. Huulte lihaseid arendab, tugevdab ja aktiviseerib kaashäälikute *b, p* ja *m* laulmine (mi, me, mu, mo, pi, pe, pa, po, bim, bom jm.). Sel eesmärgil võib vahel laulda tuttavat laulu mõnel eespool mainitud silbil. Huuli ei tule laulmisel ka mitte liiga ette sirutada *(o, u)*, see summutab häält.

Lastele laulmist õpetades tuleb kasvatajal järk-järgult suurendada nõudlikkust selle esitamise kvaliteedi suhtes. Tuleb näidata, kuidas laulda loomuliku häälega, kuidas sõnu selgesti hääldada ja millal hingata. Ettenäitamise kõrval on tähtis osa kasvataja seletustel ja tema küsimustel, mis aitavad aru saada laulu sisust ning seda lastel paremini ette kanda. Soovitav on vanemate rühmade lastel lasta endil paarirealisele tekstile viisikesi improviseerida, esitada lauldes küsimusi, millele samuti lauldes vastatakse, mängida lastepillidel lauludele mitmesuguses rütmis kaasa jms.

Kui lapsed laulu mõne kohaga toime ei tule, on vaja seda kohta instrumendil ette mängida või meloodiat ilma saateta ette laulda, soovitada lastel tähelepanelikult kuulata ja siis järele laulda. Meloodia õigeks edasiandmiseks on kasulik sagedamini laulda muusikalise saateta. Sel juhul kuulavad lapsed paremini nii iseenda kui ka teiste laste laulmist. Instrumentaalsaateta laulmine aitab laulu üle kanda ka lasteaia olustikku.

Vanemate laste laulurepertuaari peavad kuuluma ka nooremale eale määratud laulud, mida tuleb süstemaatiliselt korrata, sest kerged laulud on hääle arendamiseks sobivad. Nooremate laste laule on eriti soovitav kasutada õppeaasta algul ja individuaalsel laulmisel. Vanemad lapsed peavad neid laule laulma

paremini, ilmekamalt, iseseisvalt, mängima ise kaasa lastepillidel jms.

Repertuaari loetelus on märgitud rohkem laule kui jõutakse ära õppida. Tavaliselt õpitakse kuus üks uus laul. Ristiga märgitud laulud on kõikidele lasteasutustele kohustuslikud. Teiste hulgast valitakse laulud seoses laste arengutaseme või kasvatustöö mitmesuguste vajadustega. Näidisloetelus märgitud laule võib asendada ka teiste, lastele jõukohaste ja sobivate lauludega. Muusikatunnis läbivõetud laule lauldagu võimalikult sageli, igal sobival juhul ning õpetatagu neid ka lastevanematele. Õppeaasta lõpul peab iga 3—4-aastane laps oskama 1—2 aasta jooksul õpitud laulu, 5—6-aastane 3—4 laulu.

Rütmiline liikumine

Kuuekuused kuni üheaastased lapsed

PROGRAMM

Suunata lapsi lõbusa tantsuviisi rütmis kaasa õõtsuma ja luua neis ergas ning rõõmus meeleolu. Laulu kuulamisele järgnegu laste individuaalne tantsitamine või mängitamine. Võtta laps sülle ja liikuda temaga rütmika lauluviisi saatel või kiigutada last põlvel.

Muusikat liikumiseks:

«Tantsulaul» (eesti rahvaviis, põlvel kiigutamiseks). «Uhti, uhti, uhkesti» (eesti rahvaviis, põlvel kiigutamiseks). «Kaera-Jaan» (eesti rahvaviis, hüpitamiseks). «Nukumäng» (eesti rahvaviis, hüpitamiseks). «Labajala valss» (eesti rahvaviis, hüpitamiseks).

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada lapsi mängima ja tantsima kasvataja ettenäitamisel. Tantsides koputada ühe jalaga vastu maad, tammuda ja joosta kohal ning edasi liikudes, lehvitada kätega, tõsta käsi kõrvale, üles jne.

Õpetada marssima vabalt kasvataja järel tema laulu saatel.

Laule laste liigutuste saateks:

«Plaksuta ja koputa» (A. Roomere). «Kadunud rätike» (A. Roo-

mere). «Patsi, patsi, leivapätsi!» (eesti rahvaviis). «Kahekesi kõnnime» (A. Sink). «Astu, astu, lapsuke» (A. Roomere). «Mängulaul» (eesti rahvaviis). «Laste marss» (eesti rahvaviisi j. R. Päts). «Kükita» (eesti rahvaviis, tantsu lihtsustatud variant) jt.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Eraldada ja liikumises edasi anda kontrastset muusikat (vali, vaikne). Temaatilistes lihtsates muusikalistes mängudes osata üle minna järgnevale tegevusele vastavalt muusika iseloomu muutusele (näiteks vaikse ja aeglase muusikaga matkivad lindude uinumist, elava, kiire muusikaga — lendu), kõndida või joosta vabalt (paarides ja ringis liikumine vähendab liikumisrõõmu), keerutada kohapeal; plaksutada käsi, hüpelda koosjalu. Täiskasvanu tantsib ja mängib lastega kaasa ning täidab mängudes üksikosi.

Laulumänge:

«Pillimehed» (eesti rahvaviis). «Nukumäng» (eesti rahvaviis). «Kus on meie käed?» (M. Terri). «Lastetants» (vanaaegne lastelaul). «Kits ja laps» (M. Terri). «Kanapere» (vene rahvaviisi j. M. Terri).

Muusikalisi mänge ja tantse:

«Tants kasvatajaga» (eesti rahvatantsuviisi j. A. Roomere, tantsu lihtsustatud variant). «Tants lipuga» (A. Roomere, tantsu lihtsustatud variant). «Kukk ja kanad» (A. Roomere). «Näitame ja peidame» (A. Roomere, tantsu lihtsustatud variant) jt.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada liikuma vastavalt kontrastse iseloomuga muusikale parajalt aeglases või kiires tempos; alustada ja lõpetada liikumine koos muusikaga; teha järgmisi liigutusi: kõndida ja joosta kergelt, muusika rütmis jalgu lohistamata, sooritada lihtsaid liigutusi rättide, kõrinate, lippudega.

Õpetada 1—2 tuurist koosnevaid tantse. Tantsida ja mängida

I poolaastal kasvatajaga koos vabalt, II poolaastal ka ringis. Liikumiseks anda 1—2-osaline muusika. Mängida laulumänge kasvataja laulu saatel, kusjuures üksikosi mängudes täidab kasvataja.

Lapsed peavad oskama aasta jooksul õpitud 1—2 tantsu ja laulumängu.

I ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Karuke» (A. Roomere). «Pisike poisike» (A. Roomere).

Muusikalised mängud:
«Vares ja liblikas» (A. Roomere).

Tantsud:
«Tants kasvatajaga» (A. Läte muusika, tantsu lihtsustatud variant). «Tants lipuga» (A. Roomere, tantsu lihtsustatud variant).

II ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Päkapikk» (vana lastelaul). «Kadunud rätike» (A. Roomere, I, IV, VI salm).

Muusikalised mängud:
«Mäng nukuga» (A. Roomere). «Auto ja varblased» (A. Roomere).

Tantsud:
«Koputa» (ukraina rahvaviisi ainetel A. Roomere, tantsu lihtsustatud variant). «Jäneste tants» (A. Roomere).

III ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Kes aias?» (laste suust). «Mis ma oskan» (M. Terri, I salm, liikumise seadnud S. Ots). «Kingsepa laul» (M. Terri).

Muusikalised mängud:
«Jänesed ja metsavaht» (A. Roomere). «Tibud peenral» (A. Roomere). «Mäng pakkudega» (A. Roomere).

Tantsud:
«Tip-tap!» (H. Lepp) jt.

IV ÕPPEVEERAND

Korrata aasta jooksul õpitud laulumänge ja tantse.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada liigutusi muusikaga täpsemalt kooskõlastama (muusika ise on sisult ja vormilt märksa raskem). Õpetada liigutusi kooskõlastama helitugevusega (valjusti, vaikselt), registriga (madalalt, kõrgelt), tempoga (kiirelt, aeglaselt); muutma liikumist vastavalt kaheosalisele erineva iseloomuga muusikale, muusika teisel osal.

Mängudes ja tantsudes kasutada ka paaris liikumist. Varem õpitud liigutustele lisandub: jalgade vaheldumisi etteasetamine, vaheldumisi koputamine, käte plaksutamine enda ees ja pea kohal. Tantsusammudest tuleb juurde otsegalopp. Kasutada elavamatempolisi, 1—2-tuurilisi tantse. Mängudes anda üksikosi ka lastele, näiteks mängus «Kits ja lapsed» on üks lastest kits, teised — lapsed.

I ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Kerimine» (M. Terri). «Kits ja lapsed» (M. Terri).

Muusikalised mängud:
«Kass ja lapsed» (A. Roomere). «Leia oma lipp» (Fr. Schubert, liikumise seadnud A. Roomere).

Tantsud:
«Lõbus jooks» (A. Roomere). «Hobuste tants» (A. Roomere).

II ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Laste tants» (vanaaegne lastelaul). «Väike nukuke» (A. Roomere). «Nääripidu» (E. Tilitšejev).

Muusikalised mängud:
«Karu ja lapsed» (A. Roomere). «Koer» (A. Roomere).

Tantsud:
«Kand ja varvas» (A. Vilu). «Kükita» (eesti rahvaviisi j. A. Roomere).

Laulumängud:
«Tule, sõbrake!» (A. Roomere). «Linnumäng» (M. Terri). «Sirge rada» (A. Roomere).

Muusikalised mängud:
«Ära tuku!» (A. Roomere). «Paarilise leidmine» (A. Roomere).

Tantsud:
«Näitame ja peidame» (läti rahvatants). «Rõõmsad lapsed» (A. Roomere). «Tibude söötmine» (A. Roomere).

Laulumängud:
«Mäng pärjaga» (A. Roomere). «Mesimumm» (lastelaul, liikumise seadnud S. Ots) jt.
Korrata aasta jooksul õpitud mänge ja tantse.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Õpetada liikuma vastavalt muusika iseloomule vähem kontrastse muusika järgi, kooskõlastama oma liigutusi helitugevusega (valjusti, poolvaljusti, vaikselt), registriga (kõrge, madal, keskmine), tempoga (üle minna parajalt kiirele või aeglasele), kajastama liikumisega muusika iga takti rõhulist osa ja lihtsat kahest-kolmest osast koosnevat muusika iseloomu (kõnd, jooks, galopp).

Õpetada vastavalt muusikale tegema järgmisi liigutusi: kõndima ja jooksma kergelt mitmesuguses rütmis; kasutama külggaloppsammu, käärhüpet ja teisel poolaastal ka hüpaksammu (sammude nimetuste teadmist lastelt ei nõuta), teostama rütmilisi liigutusi esemetega ja ilma, liikuma paarikaupa (hoides kinni ühest käest, mõlemast käest, käe alt) ja ühes ringis (ka ringi keskele ja ringjoonele tagasi). Õpetada hoidma ühtlast ringi ja paaride vahesid, ära kasutama kogu ruumi, ise mängudes ja tantsudes leiutama teemale ja muusikale vastavaid iseloomustavaid liigutusi. Tantsud on 1—3-tuurilised.

Lapsed peavad oskama aasta jooksul õpitud 2—3 laulumängu ja tantsu.

I ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Kured ja lilled» (P. Üllaste). «Hunt» (A. Roomere). «Töölaul» (eesti rahvalaul).

Muusikalised mängud:
«Kärbsed ja ämblik» (A. Roomere). «Korda» (A. Roomere).

Tantsud:
«Näpupolka» (A. Roomere).

II ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Meie teeme võid» (P. Üllaste). «Kuidas rõõmsaks saada» (M. Terri). «Nääride ringmängulaul» (H. Kaljuste).

Muusikalised mängud:
«Ole osav!» (A. Roomere). «Jänesed ja karu» (A. Roomere). «Rong» (A. Roomere).

Tantsud:
«Eesti polka» (eesti rahvatants). «Laste labajalg» (eesti rahvaviis, liikumise seadnud M. Terri).

III ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Mõistata!» (P. Üllaste). «Tehke järele!» (A. Raudkatsi j. A. Roomere). «Meistrimees» (R. Lätte).

Muusikalised mängud:
«Kabujalake» (A. Roomere). «Minu kodu» (A. Roomere).

Tantsud:
«Ristkäetants» (A. Roomere). «Kiigadi-kaagadi» (eesti tantsuviisi j. A. Roomere).

IV ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Sõpra otsimas» (M. Terri) jt.
Korrata aasta jooksul õpitud mänge ja tantse.

PROGRAMM

Kinnistada varem õpitud teadmisi ning valmistada lapsi ette kooli astumiseks.

Õpetada lapsi teadlikumalt ja iseseisvamalt kooskõlastama oma liigutusi muusikaga ja taotlema liigutuste viimistletud sooritamist, süvendama huvi liikumise vastu ja visadust eesmärgi saavutamiseks. Õpetada määrama oma liikumisega muusika iga takti pikkust (täis-, pool-, kaheksandik- ja punkteeritud noot), laulumängudes edasi andma laulu teksti ja meloodia iseloomu, esitama tantsudes galopp- ja polkasammu, eesti ja vene tantsu elementidele rajatud samme, käärhüpet, hüpak-, luisk-, vahetus- ja sujuvsammu, plaksutama mitmes rütmis käsi, liigutama neid sujuvalt. Õpetada galopp-, hüpak- ja polkasammu ühes nimetustega. Suunata lapsi vabal ajal omaalgatusel mängima aasta jooksul õpitud laulumänge ning loovalt rakendama tuttavaid tantsusamme vabas tantsus, leidma muusikalistele mängudele sobivat liikumist, ilmekalt edasi andma mängus kujutatava iseloomu (rebase kavalust, karu kohmakust, jänese argust jne.).

Lapsed peavad oskama aasta jooksul õpitud 3—4 laulumängu ja tantsu iseseisvalt alustada ja mängida (tantsida).

I ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Hunt ja talled» (A. Roomere). «Laul ja töö» (M. Terri). «Mõistata» (P. Üllaste).

Muusikalised mängud:
«Enne mõtle ja siis ütle» (A. Roomere).

Tantsud:
«Kaera-Jaan» (eesti rahvatants). «Peotants» (eesti rahvaviisi j. M. Terri).

II ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Metsavana» (A. Roomere). «Ringilaul» (ungari lastelaul). «Minu töö» (A. Roomere).

Muusikalised mängud:
«Kunstnik» (A. Roomere). «Ära hiline!» (A. Roomere).

Tantsud:
«Naerupolka« (valgevene lastetants). «Tahan tantsida» (M. Terri).

III ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Tugev ring» (A. Roomere). «Ära pilli, ära jonni!» (A. Roomere). «Metsatööl» (R. Lätte).

Muusikalised mängud:
«Kes on kiirem?» (A. Roomere). «Jänesed põõsas» (A. Roomere).

Tantsud:
«Ringitants» (A. Roomere). «Ra-rai, täna mai!» (eesti rahvaviisi j. M. Terri). «Hüvasti, sõbrake!» (A. Roomere).

IV ÕPPEVEERAND

Laulumängud:
«Mesilane» (P. Üllaste) jt.
Korrata aasta jooksul õpitud mänge ja tantse.

METOODILINE JUHEND

Kõige varasemast east alates tahavad lapsed muusikat kuuldes selle järgi liikuda, mängida, tantsida. Juba 1,5-aastased lapsed liiguvad meelsasti laulu saatel ja rütmis.

Muusika saatel toimuv liikumine parandab ja arendab liikumiskoordinatsiooni, rütmilisust ja rühti, ning ümberpöördult: kui õpetada lapsi liikuma vastavalt muusika iseloomule, hakkavad nad seda sügavamalt tajuma. Vastavasisuliste muusikaliste mängude ja tantsude kaudu on võimalik mõjutada laste kõlbelisi tundeid, süvendada nende kujutlusi ümbritsevast elust, nõukogude inimeste tööst jms.

Ühistes mängudes ja tantsudes areneb laste kollektiivsustunne, teistega arvestamise vajadus. Näiteks peab laps laulumängu ajal ootama, kuni teda mõni kaaslastest keskele valib, ootama, kuni kõik lapsed on üksteise käest kinni võtnud jms. Sellised mängust tingitud reeglid õpetavad märkamatult enesedistsipliini ja pidurdamisoskust.

Tantsides teiste rahvaste tantse tekib sümpaatia ka vastava rahva vastu.

Algatusvõimet ja fantaasiat saab hästi arendada tantsude ja mängude kaudu.

Enne muusikalist mängu tuleb lastele ära seletada selle sisu, võimaldada neil muusikat kuulata, selgitades pärast vestlusega muusika ja tegevuse seost, lasta lastel märkida ära erinevad osad. Tähelepanu on vaja juhtida mängus toimuvatele tegevustele ja sellele, kuidas peab tegevus muutuma vastavalt muusika iseloomu muutusele. Mõnikord toimub mängu seletus vastava laulu või muusika saatel. Liigutusi võib näidata juhul, kui matkitava kuju edasiandmine mängus raskusi tekitab. On soovitav, et lapsed sooritaksid liigutusi ka sõnalise juhtimise järgi.

Liigutuste arendamisel omab põhilist kohta muusikaline mäng. Selles täiustuvad kehalise kasvatuse programmis ettenähtud põhiliigutused — kõnd, jooks, hüpped ja muusika mitmekesisuse mõistmine. Seoses muusika iseloomu muutusega peab muutuma ka liigutuste iseloom. Tuleb jälgida ka põhiliigutuste õigsust vastavalt kehalise kasvatuse programmile (vabalt liigutada käsi, kergelt ja pehmelt hüpata jms.).

Lastel lastakse kaasa laulda ainult rahulike liigutustega mängude ajal. Intensiivsete hüpete ja jooksmisega laulumängudes tuleb laulda kasvatajal või jaotada lapsed kahte gruppi — ühed laulavad koos kasvatajaga, teised mängivad.

Järk-järgult peab mängude sisu muutuma komplitseeritumaks, kusjuures üht ja sama mängu võib esitada mitmes järjest keerukamaks muutuvas variandis.

Uue tantsu õpetamisel tantsitakse see lastele ette. Pärast ettenäitamist õpitakse tantsu kõikide lastega. Tantsu võib õppida ka osade kaupa. Peale õpitud liigutustega tantsude tantsitakse ka selliseid, kus lapsed oma initsiatiivil sooritavad tuttavaid liigutusi ja leiutavad ise uusi. Seejuures jälgitakse, et tantsuliigutused vastaksid muusika iseloomule, ja abistatakse liigutuste leidmisel neid lapsi, kellel esineb raskusi. Nii võib soovitada jälgida mõne leidlikuma lapse liikumist, kasvataja tantsimist. Viimased sooritavad seejuures uusi, lastele jõukohaseid liigutusi jne.

Tantsudes ja mängudes ei tohi liigutused liiga kiiresti vahelduda, sest lapsed ei suuda nii kiiresti ümber orienteeruda. Liigutuste kiire vaheldumine ei soodusta õigete liigutuste arenemist, väsitab lapsi ja vähendab liikumisrõõmu.

Tantsudes ja mängudes on soovitav kasutada vahelduseks ka mitmesuguseid vahendeid (nukke, lippe, rätikuid, paelu jms.).

Mängude ja tantsude ajal tuleb erilist tähelepanu osutada

argadele, vähese aktiivsusega lastele, püüda kaasa haarata kõiki lapsi. Laulumänge ja tantse kasutatakse iga päev sobival ajal.

Liikumise organiseerimisel tuleb silmas pidada hügieeni- ja ohutusenõudeid. Ruum peab olema puhas, hästi õhutatud. Intensiivse liikumisega mängude puhul tuleb läbi mõelda liikumise organiseerimine, et lapsed haiget ei saaks.

Muusikaliste mängude ja tantsude valikul ning järjestamisel arvestatagu laste liikumistarbe rahuldamise vajadust. Kui näiteks laulmisele järgneb vahetult vähese liikumisega tants või mäng, ei paku see lastele rahuldust ja võib põhjustada distsipliinirikkumisi. Samuti on vaja vältida üleväsimuse tekkimist. Suurema liikuvusega tantsud ja mängud vaheldugu rahulikumatega.

Lastepillidel mängimine

Kaheksakuused kuni kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Vahetevahel anda kätte tamburiin, trumm, metallofon, millele peale lüües saab laps ise heli või müra tekitada ja seda kuulata. Nooremad lapsed löövad pillile käega, vanematele võib kätte anda juba ka ümara otsaga pulgakesed.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Marssimisel lasta lastel löökpillidel kaasa lüüa. Löökpillidest kasutada triangleid, kastanjette, tamburiine või lüüa pulgakesega kaela riputatud trummile.

Liikumisrütmi ühtimist löögirütmiga ei tule nõuda.

Kolme- ja nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Kasutada üksikuid pille mõne laulu saateks. Vahel anda lastele kätte ka rohkem pille, näiteks marssimise saateks. Kasutada lihtsa löögirütmiga laule.

Löögirütm olgu lihtne:

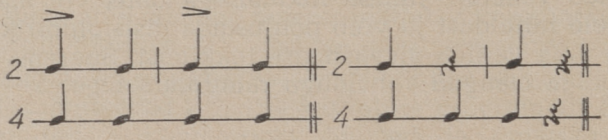

Löökpillide saatega sobivaid laule:

«Tam-tam marsisamm» (R. Päts, trumm). «Hobune» (M. Terri, kastanjett). «Lumememm-naljamees» (saksa lastelaul, äravõetavate plaatidega kellamängul jätta plaat või kelluke la[1]). «Kevadel» (eesti rahvaviis, viled, trianglid, kastanjetid) jt.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Kasutada laulude saateks mitmesuguseid rütme ja lisaks löökpillidele ka meloodilisi lastepille. Aeg-ajalt mängida kogu rühmaga orkestrit.

Sobivaid löögirütme:

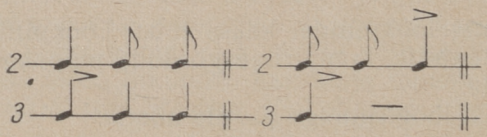

Löökpillide saatega sobivaid laule:

«Tii, tii, tihane» (R. Päts, metallofonil jätta plaadid sol[1] — mi[1], lüüa vaheldumisi). «Kiigelaul» (R. Päts, metallofonil jätta sol[1], mi[1], kägu). «Lõbusad pillimehed» (A. Filipenko, löökpillid, kellamäng). «Lastemarss» (eesti rahvaviisi j. R. Päts, löökpillid). «Käoke» (tšehhi rahvaviisi j. F. Zrno, kägu) jt.

PROGRAMM

Kasutada nii liikumise kui ka laulu saateks ja orkestrimängus väga mitmesuguseid rütme:

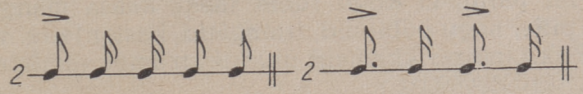

Lülitada saatesse meloodilisi pille, eriti kellamängu, kannelt. Õpetada laste laulule kaasa mängima kahel metallofonil korraga, kuid erineva orkestratsiooniga.

Iga laps peab oskama mängida õppeaasta lõpul 1—2 lihtsat laulukest meloodilisel pillil.

Orkestris kasutatagu nii meloodilisi kui ka löökpille.

Lastepillide saatega sobivaid laule:

«Sünnipäeva laul» (R. Päts). «Kui nüüd Lenin tuleks külla» (R. Päts). «Näärimees teel» (R. Päts). «Kiigelaul» (R. Päts). «Sepp» (R. Päts). «Meie marsisamm» (L. Kõlar) jt.

METOODILINE JUHEND

Laulmise puhtus oleneb laste kuulmistähelepanust ja laulmise harjutamisest. Viimaseid soodustab muu hulgas ka lastepillide kasutamine nii laulmisel kui ka liikumise saatena. Sellega areneb laste tonaalsus- ja rütmitunne, tõuseb huvi laulmise harjutamise vastu, sest pillidel kaasamängimine mitmekesistab lihtsate laulude laulmist.

Väikelastele on eriti sobivad tamburiin, trumm, kastanjett, triangel, taldrik, ööbik, kägu, harjake, käristi. Peale nende tuleb kasutada veel 1—2 oktaavi ulatusega lihtsaid meloodilisi pille, nagu ksülofoni, metallofoni ehk nn. kellamängu, laste elektrilist muusikariista «Pille», väikest kannelt jms. Kellamängudest on soovitav muretseda äravõetavate plaatidega mänguriist, sest nii saab kergendada mängimist (peale jäetakse ainult vajalikud plaadikesed). Nii võib näiteks laulu puhul «Tii, tii tihane» (R. Päts) jätta esialgu peale ainult esimese oktaavi sol, millel üks laps iga takti algul teiste laulule kaasa lööb. Kuueaastaste lastega kasutatagu laulmisel juba mitut erinevate ülesannetega kellamängu, näiteks esialgu mängib laulule kaasa üks pill üht-kaht laulule

sobivat heli. Hiljem õpetatakse mängima teisi helisid teises rütmis ning lõpuks mängitakse laste laulule kaasa kahel metallofonil korraga, kuid erineva orkestratsiooniga.

Lastepille antagu lastele vabaks kasutamiseks, lülitatagu muusikatundidesse nii kuulamiseks kui ka laulu ja liikumise saateks ning kasutatagu 5—6-aastaste lastega orkestrimänguks. Viimasel juhul olgu pille nii palju, et kogu rühm saaks kaasa mängida. Väiksema kõlaga pille, nagu ööbikuid, triangleid, kastanjette, võib olla rohkem (6—7 tk.), mürarikkamaid (taldrik, trumm, tamburiin) — vähem (1—2).

Lastepillide kasutamisel peame esmajoones silmas kasvatuslikku eesmärki. Seepärast ei lasta mängida pillidel lauludele kaasa alati ühtedel ja samadel, musikaalsematel lastel, vaid antakse võimalusi just nendele lastele, kellel näiteks viisi puhtalt laulmisega on raskusi või kellel ilmneb üldse ükskõiksust muusika vastu. Tavaliselt köidab neid lapsi pillidel mängimine väga ja soodustab seega huvi tekkimist muusika vastu.

Lasteorkestris võimaldame mängida kõiki pille järjekorras, sest alati ühe ja sama pilli käsitsemine vähendab huvi. Loomulikult tuleb orkestris anda meloodilised pillid (kellamäng, «Pille», laste kannel jms.) nendele, kes sellega toime tulevad. Selleks et niisuguseid lapsi rühmas üha rohkem leiduks, õpetatakse paarile musikaalsemale lapsele mängitav viisike selgeks või lastakse tal ise see kuulmise järgi välja otsida. Vabal ajal antakse neile lastele pille mängimiseks, et nad saaksid mängida ja ka teisi õpetada. Nii omandavad lapsed ise üksteiselt mänguoskust. Nootidega tutvustamiseks võib kasutada N. Vetlugina muusikaabitsa «Музыкальный букварь» pildilotot.

Orkestris rühmitatakse pillid nii, et ühesugustel pillidel mängijad moodustaksid omaette grupi. Nii saavad lapsed kergemini aru kasvataja käeviipest, millal neil tuleb mängu alustada ja millises rütmis mängida. Kasvataja ei löö ees takti, vaid näitab käeliigutusega õigeaegset sisseastumist ja vajalikku löögikiirust ning rütmi. Orkestrijuhi abina võib kasvatajaga kaasa näidata mõni lastest, kes hiljem võibki, näiteks peol, teda asendada.

Orkestrimänguks kasutatagu laule ja lihtsaid rahvatantsuviise.

Orkestratsioon olgu lihtne. 5-aastastele lastele määratud palades mängigu ühed pilli (näit. trianglid) pikemat aega, s. t. mitu takti. 6-aastaste rühmas võivad aga pillid sagedamini ning isegi ühes ja samas taktis vahelduda. Näiteks lööb trumm takti esimesel rõhulisel osal ühe löögi, teisel ja kolmandal mängivad trianglid. Ka löögirütm muutugu järk-järgult keerukamaks.

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

Laste täisväärtuslik arenemine toimub ainult siis, kui nende elu on täidetud huvitava tegutsemisega. Selliseks huvitavaks tegutsemiseks väikelapseeas on mäng. Mäng on laste elu lahutamatu osa ning kasvatajale tähtis kommunistliku kasvatuse vahend. Ta on vajalik laste heaks enesetundeks ja tervise tugevdamiseks, rahuldab liikumistarvet, teeb osavamaks ja tugevamaks. Mäng valmistab lastele rõõmu, köidab, keskendab tähelepanu, aktiviseerib mõtlema ja tegutsema, arendades seega vaimseid ja füüsilisi võimeid. Mängu kaudu õpivad lapsed tunnetama ümbritsevat elu ja oma kohta selles: puutudes kokku mängukaaslastega, õpitakse arvestama teiste soove ja vajadusi ning alluma mängus valitsevale korrale ja reeglitele; matkides oma mängudes täiskasvanute töid ja mitmesuguseid ümbritseva elu sündmusi, tekib vajadus rohkem teada, täpsemalt vaadelda, hästi meeles pidada; tarvitades mängus igasuguseid mänguks vajalikke vahendeid (mänguasju, esemeid, materjale), tunnetavad lapsed nende omadusi ja otstarvet. Nii avarduvad ning kinnistuvad laste kujutlused ümbritsevast elust.

Mängu kaudu arenevad laste iseloomuomadused: julgus, algatusvõime, püsivus, sihikindlus, vastupidavus, oskus ületada raskusi. Suheldes mängus kollektiiviga, omandavad lapsed kõlbeliste tõekspidamiste alged ja kollektiivi liikmetele omase käitumisviisi: areneb sõbralikkus, vastutulelikkus, viisakus, ausus, õiglus jne. Mäng suunab lapsi oma mõtteid selgelt, ilmekalt ning kaaslastele arusaadavas kõnes väljendama.

Mäng arendab laste fantaasiat, muudab konkreetseks neile veel üle jõu käivad tööd ja tegevused, näiteks toidu keetmine, auto juhtimine, kosmoselennud jm. Mängu kaudu taotlegu kasvataja kommunistliku kasvatuse põhilisi eesmärke: laste igakülgset arendamist, tunnete kasvatamist ja kõlbelise isiksuse kujundamist.

Põhiliselt jaotatakse laste mängud kahte liiki: reeglitega mängud ja vabad mängud. Reeglitega mängude esmaseks ülesandeks on süstemaatilise harjutamise teel õpetada ning kasvatada lapsi, s. o. pidevalt laiendada, süvendada ning täpsustada nende teadmisi ning arendada võimeid ja iseloomuomadusi, eriti pidurdusvõimet. Lähtudes oma taotlustest, valib ning alustab reeglitega mängu tavaliselt kasvataja. Kuid ka lapsed ise omaalgatusel mängivad meeleldi tuttavaid reeglitega mänge. Seda on vaja igati soodustada (anda tunnis kasutatud mängumaterjali mängimiseks ka vabal ajal jne.).

Vastavalt eesmärgile valitud reeglitega mäng on piiritletud kindlate ülesannetega, mida lastel tuleb mängu käigus reeglite kohaselt täita. Olenevalt sellest, milliste võimete arendamiseks on antud mängus pearõhk suunatud, jagunevad reeglitega mängud: õppemängudeks (lapse intellektuaalsete võimete arendamine) ja liikumismängudeks (lapse füüsiliste võimete arendamine). Reeglitega mänge kasutatakse kõikides tundides ja ka vabal ajal individuaalselt, alagruppides ja kogu rühmas. Õppe- ja liikumismänge käsitletakse lähemalt vastavates õppeprogrammides.

Vabamäng on lapse mõttetöö tulemus: oma kavatsuste, elamuste ja muljete aktiivne avaldamine tegutsemises ja sõnas. Vabamängu valivad ning alustavad lapsed ise. Vabamängu peamiseks kasvatuslikuks eesmärgiks on võimaldada lastele tegelikult kasutada oma teadmisi, tähelepanekuid ja kogemusi neid ümbritsevast elust, avaldada oma suhtumist olukordadesse, sündmustesse ja kaaslastesse ning arendada suhtlemist nendega. Laste vabamäng saab ainet eelkõige lapsi ümbritsevast elust ja neile tutvustatavatest kirjanduspaladest. Mida avaram on laste silmaring, seda sisukam on ka nende vabamäng.

Kuigi vabamäng on laste omalooming, nõuab see kasvatajalt tähelepanelikku jälgimist ja oskuslikku juhtimist nii mängu sisu pidevas täiendamises, laste teadmiste ja muljete täpsustamise kui ka laste omavahelise suhtlemise arendamises.

Et kõik lasteasutuste õppeprogrammid on tihedas seoses ümbritseva eluga ning taotlevad anda lastele sügavaid elamusi, siis tavaliselt loovadki lapsed oma vabamängud programmilise materjali ainetel, eriti emakeele tunnis kuuldu alusel. Mida sisukamalt ning elamusterikkamalt on viidud läbi vaatlused, ekskursioonid, vestlused jne., seda enam ning ilmekamalt kajastavad lapsed

programmilist materjali oma vabamängudes. See aga ei tähenda, et laste vabamäng peab rangelt lähtuma just programmist. Lapsed saavad muljeid ja elamusi ka väljastpoolt lasteasutust ning neil peab jääma vabadus mängida oma soovi kohaselt.

Kasvataja jälgib ning juhendab vabamängu ajal lapsi, lähtudes järgmistest kasvatuslikest ülesannetest:

1) rahuldada ja ühtlasi reguleerida liikumise ja tegutsemise vajadust (innustada passiivseid lapsi liikuma ning tegutsema, üliliikuvaid pidurdada);
2) süvendada kõlbelisi tõekspidamisi;
3) arendada positiivsete ja pidurdada negatiivsete iseloomujoonte arenemist;
4) kinnistada ning süvendada teadmisi;
5) arendada fantaasiat;
6) kinnistada sõnavara ja arendada väljendusoskust kõnes;
7) kinnistada kultuur-hügieenilisi harjumusi.

Olenevalt mainitud kasvatuslikest ülesannetest on kasvatajal vaja silmas pidada järgmist:

1. Lastele tuleb varuda r u u m i ja võimalikult palju a e g a mängimiseks nii ruumis kui ka väljas värskes õhus.

Vabamänguks on ette nähtud aeg hommikul enne ja pärast einet, pärast päevast und ja jalutuskäigu aeg. Töö tuleb õigesti ja oskuslikult organiseerida, et lapsed saaksid küllaldaselt mängida. Pesema, sööma, riietuma minnakse grupiviisi: aeglaselt söövad lapsed lähevad esimestena pesema ja hakkavad lauda istudes kohe sööma, teised mängivad või korrastavad mänguasju ning lähevad pesema veidi hiljem. Söömise lõpetanud lapsed ei oota teisi, vaid lähevad mängima. Lapsed mängivad vabalt rühmaruumis kuni tunni alguseni, vanemates rühmades ka kahe tunni vaheajal. Suuremaid ehitisi lubatagu võimaluse korral säilitada, et lapsed saaksid sama mängu hiljem jätkata. Lubamatud on mängu ajal laste sunniviisilised kogunemised riieteruumi, näiteks enne tunde jne.

Suurem osa mänguajast langeb õues viibimisele. Seepärast olgu väljasviibimine eriti hästi läbi mõeldud.

2. Luua tingimused innukaks mänguks mitmesuguste l a s t e e a l e v a s t a v a t e m ä n g u v a h e n d i t e g a (valmis süžeelised mänguasjad, ehitus-, looduslik materjal). Üheks väärtuslikuks mänguvahendiks on ehitusmaterjal. See arendab sensoorseid võimeid. Tekivad täpsemad kujutlused vormist, suurusest, värvidest, ruumilistest suhetest, areneb taiplikkus. Ehitusmaterjal, eriti suuremõõtmeline, on parimaks vahendiks kollektiivsustunde kasvatamisel. Ehitades liiva ja lumega, tutvuvad lapsed nende mater-

jalide omadustega (liiv pudeneb, kui on kuiv; niiskest liivast saab ehitada maja, mäge, teha kooke jms.; lumi on külm, sulab, sulalumest saab voolida). Inertsiga liikuvaid mänguasju võib anda lastele mängimiseks juba alates kolmandast eluaastast. Üleskeeratavad, eriti helisevad või häälitsevad mänguasjad (linnud, loomad, vurrid, autod jms.) rõõmustavad kõiki lapsi. Neid kasutatakse lühiajaliselt vahelduseks kõikides vanuseastmetes. Tavaliselt seisavad niisugused mänguasjad kasvataja kapis ja tema keerab neid üles. Ainult kuueaastased lapsed tulevad üleskeeramisega juba ise toime ja neid mänguasju võib anda iseseisvaks mänguks.

Väikelaste mänguasjad peavad olema pestavad (eriti imiku- ja maimikueas), eredavärvilised, ümarate servadega, et nad mängimisel ei tekitaks vigastusi. (Igas vanuseastmes sobivad mänguasjad vt. tabel 9.)

Igasuguste valmis mänguasjade kõrval on vaja lastele anda sellist mängumaterjali, millest lapsed ise saavad kombineerida nende mänguks vajalikku, näiteks niidirulle, mitmesuguseid poole, rattaid, karpe, riidetükke, paelu, plastiliini, savi, kartongi, paberit jne. Erilist tähelepanu tuleb osutada mängudele looduslike materjalidega, näiteks vee, liiva, lume, kivikeste, käbide, puulehtedega jne. ning juhendada lapsi neid kasutama.

Mänguasju, mida on lapsed ise suutelised valmistama, ei ole mõtet neile valmis kujul kätte anda, vaid suunata vastava materjali mängu andmisega lapsi endid neid valmistama. Nii võib juba näiteks kolmeaastastele lastele pärast koogi küpsetamise vaatlust ja voolimistunnis koogikeste voolimist anda vähehaaval mängu plastiliini nukkudele toidu valmistamiseks või viieaastastele lastele pärast ekskursiooni raamatukauplusesse ja meisterdamistunnis volditud märkmiku voltimist anda paberit nukkudele raamatute valmistamiseks. Nii muutub mäng kasvatuslikult palju väärtuslikumaks: lapsed kinnistavad tundides saadud teadmisi, ise mänguasju meisterdades peavad pingsalt mõtlema, mõõtma, lõikama, kleepima, leiutama, olema püsivad ja kannatlikud. Võibolla ei ole laste omavalmistatud mänguasjad küll ehk alati väliselt väga ilusad ja viimistletud, kuid nende kasvatuslik väärtus on suur.

3. Kasvataja hoolitsegu selle eest, et mängude temaatika pidevalt laieneks ja sisu rikastuks. Laste mängud on sisuvaesed ja muutuvad sihituks lärmakaks hullamiseks, kui lastel on vähe teadmisi ja muljeid ümbritsevast elust ning kui nende aktiivsus ei leia kasvataja poolt oskuslikku juhen-

damist. Seepärast tuleb kasvatajal avardada laste silmaringi, tutvustada jalutuskäikudel ja ekskursioonidel neid ümbritseva eluga, täiendada teadmisi lastekirjanduse kaudu, äratada vestlustega soovi matkida nähtut ning kuuldut ja lisada seoses saadud muljetega mänguvahenditele uusi esemeid ja materjale, mis innustaksid lapsi alustama uusi mänge või täiendama varem mängitut.

Mida lastega sel eesmärgil vaadelda, millest neile jutustada või kuidas mängu juhendada, selles jõuab kasvataja kõige paremini selgusele laste mängu jälgides ja tundma õppides. Kui ilmneb, et lastel ei ole vajalikke teadmisi, ei tule hakata neid mängu ajal õpetama, vaid võtta see edaspidiseks tööplaani. Esimesteks on lastel tavaliselt perekonna ja lasteaia elu matkivad mängud. Kui kasvataja näeb, et lapsed nukunurgas ei oska muud teha kui nukke süles kanda, on otstarbekas vestelda ema ja isa kodustest toimingutest või korraldada ekskursioon kööki, et näha, mida saab teha pottide, pannide, vahustaja, taignarulliga jms.

4. Laste fantaasia ja ilmeka kõne arendamiseks suunata lapsi mängima kirjanduspalade ainetel või tunnis kasvataja poolt laua- ja varjuteatriga lavastatud jutte, andes sel eesmärgil mängu vastavaid esemeid ja kostüümide detaile. Tuleb meeles pidada, et selline mäng ei ole kirjanduspala lavastamine, vaid laste vaba looming, kusjuures laste fantaasiat ei tohi pidurdada ja kirjanduspala süžee piiridesse suruda.

5. Laste mängu ind, sisukus ja kasvatuslik väärtus oleneb suuresti kasvataja oskusest mängu suunata.

Kasvataja jätku lastele mängu valiku võimalus, kuid vajaduse korral ja kasvatuslikest eesmärkidest lähtudes tuleb anda lastele ka nõu, suunata leidma mänguks vajalikku vahendit, seega arendada mängu sisu ning parandada laste mängus ettetulevaid vigu. Mida noorem laps, seda rohkem vajab ta kasvataja juhendamist mängus.

Laste mängu juhtimisel tuleb arvestada, et mäng peab jääma mänguks ja mängumaailm — laste endi loodud mängumaailmaks, kus nad võivad end tunda vabana ja iseseisvana. See on võimalik ainult siis, kui kasvataja mängu üle otsustamisel ja selle juhtimisel ise püüab sisse elada laste mängumaailma. Ta peab oskama sisse elada nende rõõmudesse ja muredesse. Lapsed peavad tajuma, et kasvataja suhtub nende mängusse niisama tõsiselt nagu nad ise ja on valmis neid vajaduse korral aitama. Kui on vaja mängusse vahele segada, nõu anda, siis ei tule seda teha ükskõikse kõrvaltvaatajana, vaid mängust osavõtjana. Kasvataja, jälgides laste

mängu ja nähes, et vaatamata teadmiste laiendamisele on mäng siiski ühekülgne või ilmneb, et lapsed ei oska omavahel osi jaotada jms., võib vahetevahel otseselt mängu juhtida, astudes ise mänguosalisena tegevusse. Võttes endale näiteks vanaema osa, lülitab kasvataja lapsi kollektiivsesse mängu emana, isana, lastena jne. ning vanaemana mängu juhendades suunab, mida neist üks või teine võiks teha. Nii mitmekesistab ta mängu sisu, ühtlasi valmistab selline juhendamisviis lastele ka rõõmu.

Laste päev lasteasutuses peab algama meeldivalt. Seepärast hoolitsegu kasvataja selle eest, et hommikul iga laps leiaks meelepärase tegevuse. Enne tunde suunatagu neid mängima rohkem liikumist soodustavate mänguasjadega, sest tunnis peab vaikselt ja paigal istuma.

Laste käitumise organiseerimise ja kõikide laste sisukamalt mängima õpetamise eesmärgil on soovitav vahel, eriti sügisel, enne mängu algust öelda, et mõelgu igaüks, mida tahab mängida ja mida tal selleks vaja on. Vanematele lastele võib ka öelda, et nad mõtleksid, missuguseid osalisi neil läheb vaja ja omavahel kokku lepiksid, kes üht või teist osa mängib. Niisugune ülesanne õpetab lapsi sihiteadlikumalt tegutsema, suunab kollektiivsetele mängudele ja hoiab ära impulsiivse eesmärgita mänguasjade haaramise. Kasvataja ülesandeks jääb sobival juhul üksikute mängugruppide omavaheline ühendamine. Näiteks võib ta teha nukunurgas mängijaile ettepaneku ühineda rongiehitajatega, et sõita teatrisse, s. t. ühineda lõpuks kolmanda, teatrit mängiva grupiga.

Arusaadavalt ei pea lapsed alati mängima kollektiivselt. Ka individuaalsed mängud on vajalikud ja väärtuslikud, kuid nad ei tohi kujuneda mõnedel lastel ainsaks mänguviisiks.

Oskusliku mängudesse vahelesegamise puhul ei tunne lapsed, et nende vabadust või iseseisvust piiratakse. Lapsed usaldavad sel juhul kasvatajat ja tulevad ise tema juurde, jagades kasvatajaga mõtteid oma kavatsuste üle, küsides temalt nõu ja abi. Selline usalduslik vahekord avab kasvatajale tee laste mängumaailma.

Kasvataja peab tunnustavalt hindama laste sõbralikkust, head käitumist mängudes, tõstma esile laste viisakust, vastutulelikkust ja omaalgatust, viimast eriti 5—6-aastaste laste rühmades.

Laste rahulikku meeleolu ja head läbisaamist soodustab avar mänguruum. Ruumikitsikus takistab laste aktiivset tegutsemist ja põhjustab konflikte. Suuresti mõjutab sõbralikku läbisaamist ka mänguasjade otstarbekas paigutus: mänguasjad olgu grupeeritud nii, et üksteist täiendavad esemed asuksid lähestikku, näiteks

ehitusmaterjali läheduses veokid, lauapealsed mänguasjad laudade läheduses asuval riiulil (kapis), nukunurk kohas, kus saab rahulikult mängida jne.

Ei tohi unustada ka seda, et algatusvõimet tuleb igas lapses arendada. Seepärast jälgitagu ka seda, kes täidavad mängus peaosi, kes jäävad alati kõrvalosade täitjaiks. Eriti tuleb silmas pidada passiivseid lapsi. Aktiivsed lapsed annavad sellistele vaiksetele lastele enamasti liikumatuid, vähe omaalgatust nõudvaid osi. Kasvataja ülesandeks on ka sellised lapsed lülitada aktiivsetesse osadesse. Esialgu sobib selleks hommikuse kogunemise või õhtupoolne aeg, kus lapsi on vähem. Kasvataja innustab ja julgustab neid vastutavaid osi mängima.

Rahutuid, aktiivseid lapsi tuleb suunata tegelema püsivust nõudvate mänguasjadega (ehitusmaterjal, lauamängud jms.).

Et lapsed ei matki mitte ainult täiskasvanute toiminguid, vaid ka nende tundeid, siis tuleb vältida negatiivsete nähtuste kujutamist. Samuti paneb kasvataja tähele laste ebasobivat käitumist kaaslastega, nagu pahurust, kiusakust, mossitamist, vihastamist, ja aitab lastel sellest üle saada. Mängu lõpul või mõnel teisel sobival momendil on kasulik vahetevahel lastega vestelda mängust, tuua esile koosmängijate õnnestunud mängu ja selle põhjusi.

6. Kasvataja õpetagu lapsi mänguasjadesse hoidlikult suhtuma ja neid kindlaksmääratud kohale panipaikadesse asetama; valmistagu laste nähes neile vajalikke esemeid; parandagu mänguasju ning suunaku ka lapsi ise katkiläinud eset parandama.

Juba teisest eluaastast alates on kasvatuslikult väga oluline õpetada mänguasju mängu lõpul oma kohale tagasi panema. Selleks olgu samas rühmas töötavail täiskasvanutel omavahel kokku lepitud, missugune mänguasi kuhu asetada. Kui kõikide nõuded on ühtsed ja nõudmistes ollakse järjekindel, harjuvad lapsed kiiresti mänguasju oma kohale asetama.

Hoidlikku suhtumist õpetatakse ka sellega, kui katkiläinud asjad kohe mängust kõrvaldatakse ja neid laste nähes parandatakse. Vanemate lastega võib vestelda sellestki, kui palju on mänguasjade valmistamisega vaeva nähtud, et need maksavad raha. Nii saab lastes tekitada soovi mänguasju mitte meelega lõhkuda, vaid neid isegi jõudumööda parandada. Selleks olgu aga rühmades vastavaid vahendeid (haamrid, naelad, tangid, liim jms.).

Sageli lõhuvad lapsed mänguasju seepärast, et nad ei tea nende kasutamisviise. Uusi mänguasju on seega õige anda mängu seoses ekskursioonil saadud teadmistega selle kasutamise kohta.

Nii on vaja mänguasja lastele andmisel teatud plaanikindlust ja seost emakeele programmiga. Uut lelu tuleb eelkõige tutvustada, vaadelda seda koos, vestelda või vajadusel isegi näidata, kuidas sellega mängida võiks, ja alles siis anda laste kätte.

Maimikutele ei piisa ühekordsest ettenäitamisest, vaid seda tuleb teha korduvalt, kuni lapsed vastava oskuse on omandanud. Seejärel näidata mänguasja uut kasutamise võimalust.

Vahel ilmneb, et mõni mänguasi lapsi enam ei huvita, siis tuleb see ajutiselt ära panna. Mänguasjade üleküllus mõjub tavaliselt negatiivselt, soodustab hoolimatut suhtumist nendesse, nüristab laste huvi, vähendab nende endi fantaasiat ja algatusvõimet, segab laste keskendumist ja soodustab närvilikkust. Seepärast olgu rühmaruumis vaid antud eale sobivad ja lastele huvi pakkuvad lelud. Ajutiselt kõrvalepandud mänguasi toodagu uuesti rühmaruumi momendil, mil lapsed said selle kasutamiseks uusi muljeid ja teadmisi, mille alusel nad saaksid tuntud mänguasjaga uut moodi mängida.

7. Kasvataja peab hoolitsema selle eest, et mängides ei rikuks lapsed hügieeninõudeid ja et mängud ei ohustaks nende tervist. Tuleb jälgida, et lapsed end üle ei väsitaks, liiga kaua ei istuks halvas, rühtikahjustavas asendis, kevadel ja sügisperioodil ei istuks külmal niiskel maal, liival jms.

Kuni üheaastased lapsed

PROGRAMM

Seoses mänguga äratada lastes positiivseid emotsioone. Püüda saavutada, et nad naeraksid, häälitseksid, energiliselt liigutaksid käsi, jalgu jms. Arendada nägemis- ja kuulmismeelt mänguasja kaudu. Arendada laste käte liigutusi ning liigutusi roomamise, seismise ja käimise ettevalmistamiseks. Arendada oskust saada aru täiskasvanu kõnest (leida pilguga nimetatud ese, anda kasvatajale tuntud mänguasi).

METOODILINE JUHEND

Kasvataja mängib iga lapsega individuaalselt põhiliselt mähkimise ajal. (Metoodiline juhend 2,5—6-kuuste laste kohta vt. «Kehaline kasvatus» lk. 45.) 6-kuused lapsed hakkavad mänguasju võtma ühe käega, suunates käe otse mänguasja poole. Nüüd olgu mänguasjad vastava suurusega.

6—8-kuuseid lapsi suunab kasvataja tegelema mänguasjadega: vaatlema, tõstma ühest kohast teise, koputama ümbritsevaile esemeile jne.

8—9-kuuselt suunab kasvataja lapsi eraldama mänguasjade mõningaid omadusi: veeretama kerakesi, palle, asetama mänguasju üksteise sisse, näiteks väikseid asju kausikesse, suurde karpi, sealt välja võtma, laduma jne. Samuti õpetab kasvataja leidma mõnda mänguasja teiste hulgast.

9—12-kuuselt harjutab kasvataja tooma mänguasju nimetuse järgi, mängima mänguasjaga seletuse põhjal, näiteks: veereta palli, anna kassile süüa jne. Kasvataja õpetab mängima mingil lihtsal eesmärgil: sulgema ja avama väikseid kaanega ümaraid karpe, kastruleid, laduma rõngaid vardale, laduma kuubikuid üksteise peale (2—3 tk.).

Kuigi imikud mängivad peamiselt kasvatajaga koos ja kasvataja suunamisel, on vaja ka selles eas anda lastele mänguasju vabaks kasutamiseks.

Imikute mänguasjad peavad olema imikute kätele sobivas suuruses: tselluloidist rõngad, helisevad varrega kõrinad, pallikesed, lihtsad kuubikud, kaanega ümarad karbid, kausikesed väiksemate mänguasjadega, mida saab karbist välja võtta ja tagasi panna jne. Mänguasjad ei tohi aga nii väiksed olla, et laps saaks neid alla neelata.

(Mänguvahendid vt. tabel 9.)

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

I POOLAASTA

Õpetada sihipäraselt tegelema ühe või teise süžeelise mänguasjaga (nukku söötma, teki sisse mähkima, magama panema jms.), tooma nimetatud mänguasja, leidma mängu jätkamiseks vajalik mänguasi (tekk, millesse mähkida nukk jne.), mängima üksteist segamata, arendada oskust matkida mängus lihtsaid tuttavaid ja hiljuti nähtud täiskasvanute tegevusi.

II POOLAASTA

Saavutada mängu püsivamaks muutumist, arendada tuttavate loomade häälitsuste ja nende iseloomulike harjumuste jäljendamise oskust (kuidas kõnnib kass, kuidas lendab ja häälitseb lind jne.), suunata üksteisega mänguasju vahetama ja teisele andma.

Selles eas on eriti suur tähtsus mänguasjade otstarbekal paigutusel. Mänguasjad tuleb grupeerida nii, et need stimuleeriksid lapsi tegutsemisele (nukk teki peal; nukk joogi- või sööginõuga; kuubikud karbis jms.). Kõik mänguasjad peavad olema nähtaval ja lastele kättesaadavas kohas ning paigutatud ruumis väga mitmesugustesse kohtadesse. Teisel poolaastal grupeeritakse mänguasjad juba algelistesse nukunurkadesse (ühte kohta laud tooliga ja mõned nukunõud, teise kohta tugev nukuvoodi madratsi ja tekiga, kolmandasse kohta veokid koos kuubikutega jne.). Selline mänguasjade paigutus soodustab laste rahulikku mängu ja vähendab omavaheliste konfliktide tekkimist.

Lastevaheliste tülide vältimiseks tuleb muretseda ühesuguseid mänguasju mitmes eksemplaris. Üks-kaks neist olgu kasvataja kapis, et konflikti korral oleks soovijale anda.

Eriti tuleb muretseda liikumasuunavaid lelusid (eeslükatavad, järelveetavad jms.).

Laste sõrmelihased on veel vähe arenenud, seepärast olgu mänguasjad suuremad, näiteks nuku sööginõudeks päris kausike, kastrulike, lusikaks teelusikas jms.

Kasvataja ülesandeks on hoolitseda laste liigutuste mitmekesisuse eest. Näiteks kui mõni laps nukuga mängides ainult istub, teeb kasvataja ettepaneku nukuga kõndida, teda hüpatada, näidata nukule, kuidas ta ronida oskab jms. Kasvataja näitab korduvalt ette, kuidas mänguasja kasutada, nukku sööta, magama panna, palli veeretada, kuubikuid vankrisse laduda jne. Mängides räägib kasvataja lastega ja suunab ka lapsi rääkima, nimetama kasutatavaid mänguasju, mängus jäljendatavat tegevust jne. Kasvataja suunab lapsi üksteisega suhtlema, üksteist mängus jäljendama.

Juba teisest eluaastast alates tuleb õpetada ja järjekindlalt suunata mänguasju pärast nende kasutamist oma kindlaksmääratud kohtadele tagasi panema. Seda tehakse koos kasvatajaga, kusjuures kasvataja näitab, kuidas ja kuhu iga ese panna.

(Mänguvahendid vt. tabel 9.)

PROGRAMM

Õpetada ja suunata lapsi sõbralikult mängima, üksteisele mänguasju loovutama; ettepanekute ja küsimustega suunata mänguasju eesmärgiga kasutama (tellistest autoteed ehitama, nukku, kassi söötma, liivast kooke tegema jms.), jutustama sellest, mida ta mängib; ergutada lapsi üksteisega kõnelema.

METOODILINE JUHEND

Kaheaastaselt hakkavad lapsed järele aimama lähemate täiskasvanute tööd, vanemate laste mänge, kujutavad sõidukite ja loomade liikumist jms. Seega on tähtis, et lastel oleks vastavalt nähtule ka mänguvahendeid, näiteks pliit ja kastrul toidu keetmiseks, triikraud pesu triikimiseks, autorool auto juhtimiseks jne. Laste mäng muutub kestvamaks ja sihipärasemaks. Pidevalt võivad nad mängida 15—25 minutit.

Selles eas mängivad lapsed põhiliselt individuaalselt, kuid hakkavad mängima ka kahe- ja kolmekaupa, sest nad on suutelised teatud määral oma tegevust teistega kooskõlastama.

Kolmanda eluaasta teisel poolel tuleb suunata lapsi mängus osi jaotama (üks laps laob kuubikuid autosse, teine veab; üks laps katab lauda, teine riietab nukku jms.).

Kasvatajal tuleb peale mänguasjadega mängimise oskuse ettenäitamise ka endal tingimata sageli kaasa mängida, vastasel korral mäng vaibub ja jääb primitiivseks. Tavaliselt liigub kasvataja ühe lapse või mängiva grupi juurest teise juurde, lülitades end sobival juhul mängu, kui see vajalikuks osutub. Väga soodsalt mõjutab vabamängu arengut koosmäng vanemate (5—6-aastaste) lastega. Selleks kutsuda 2—4 vanemat last väikestega mängima.

Laste omaalgatust peab hindama ja igati soodustama.

Osa mänguasju võib olla mittenähtaval kohal, kuid lapsed peavad teadma nende asukohta ja oskama ise neid sealt võtta ning pärast kasutamist tagasi panna. Seejuures vajavad nad kasvataja pidevat suunamist ja abi.

Nukunurgad on siin juba täiuslikumad, kuid ikkagi erinevates kohtades, näiteks magamisnurgas — voodi, tekk, lina, padi, padjapüür, voodi ees vaip; kööginurgas — pliit, veekraan, käterätik jne.).

Võimaldada veega mänge (loomade ujutamine, pesemine jms.). (Mänguvahendid vt. tabel 9.)

PROGRAMM

Õpetada lapsi mängima lühiajaliselt sõbralikult koos (2—4 last); suunata mängus osi jaotama; mänguasja võtma ja sellega kindla eesmärgiga tegutsema. Õppeaasta lõpul peavad lapsed oskama oma mängu soove sõnadega avaldada; oskama nimetada, keda nad mängus kujutavad; suutma oma tegutsemisega matkitavat kujutada ja viima mängu teatud lõpuni; oskama ehitusmaterjalist ehitada: teed, aeda, väravat, treppi, torni, lauda, tooli, voodit, pliiti, autogaraaži või lauta, autot, lihtsat maja; oskama niiskest liivast teha kooke, aeda, mäge, koopataolist maja; koos kasvatajaga teha lumest nukule kelgumäge, lumememme, koopaid jms.

NÄIDISTEMAATIKA

Täiendada laste teadmisi ja lisada vastavalt vahendeid perekonna, lasteasutuse töötajate, autojuhi jms. mängudeks.

I ÕPPEVEERAND

Suunata lapsi mängima mahalangenud puulehtedega (istutama liivakasti puid, lilli, tegema lehtedest loomadele mängukoopaid); käbidega (korjama ämbrisse, laduma, kuhjama kuhjakestesse); kastanimunade ja tammetõrudega (nukkudele toiduks). Anda lastele vastavaid vahendeid vanemate koduste tööde, majahoidja, koristaja ja koka tööde matkimiseks (nukutubade koristamiseks — lapid, harjad; toidu valmistamiseks — plastiliin, tammetõrud, männikäbid), söögilaua katmiseks — laudlinad; õueteede korrastamiseks — rehad, lumelabidad. Ehitusklotsidest kasutada telliseid, kuupe, lühemaid ja pikemaid risttahukaid. Pärast oktoobripühi anda mängu lippe, õhupalle.

II ÕPPEVEERAND

Ehitada lumest ja seoses vaatlusega ehitusmaterjalist. Kasvatajal täiendada laste teadmisi ja anda vastavaid mänguvahendeid matkimismängudeks: arstile valge peakate, näärivanale kingikott.

III ÕPPEVEERAND

Suunata lapsi mängima kevadiste ojakeste ja lompide juures, ujutama mängulaevu, paate, sulistama kepikestega vees ja lükkama edasi vees ujuvaid esemeid. Liivakastis mängides juhendada

lapsi pärast vastavaid vaatlusi matkima kevadisi aiatöid (tegema liivast peenraid, istutama rohukõrsi, võililli) jms. Anda mänguvahendeid naistepäeva järel (mängutort, paberist lilled); maipeo järel lipuke, õhupallid, pidulikult riietatud nukke jms.

IV ÕPPEVEERAND

Rajada sõiduteid ja kõnniteid liivakastis, ehitada liivast maju, torne, mängida liiva sisse torgatavate vineerist mänguasjadega.

Mängida veega looduslike veekogude juures või basseinis, (kanda vett ämbritega, kasta liiva liivakastis, pesta kummist mänguasju, kaevata vee juhtimiseks kraavikesi jne.). Suunata vastavate detailide mängu andmisega lapsi endid olema mängult sõidukid (auto, rong), loomad (hobune, karu, jänes), linnud (kana, kukk).

Juhendada õuealal olevatel suurtel mänguvahenditel mängima kollektiivselt (sõit marjule või seenele suurel autol jne.).

METOODILINE JUHEND

Üha rohkem hakatakse mängudes kajastama ümbritsevat elu. Matkides täiskasvanute toiminguid, püüavad lapsed edasi anda juba ka ümbritsevate inimeste omavahelisi suhteid ja tundeid: vanemate, kasvataja, arsti jne. armastust ja hoolitsust laste eest jms. Seepärast on vaatlustel ja kirjanduspalade valikul vaja sellele ka rohkem tähelepanu osutada. Ka mängu ajal tuleb lapsi jälgida ja mängu nii suunata, et lapsed elaksid üle positiivseid tundeid.

Vahetevahel, eriti õppeaasta algul, mängib kasvataja lastele ette või kaasa neile kohase mängu («Perekond kodus», «Nuku pesemine ja magamapanek», «Seenelesõit», «Nääripidu» jne.). Ettenäitamine võib toimuda ka emakeele tunnis õppemänguna. Näiteks «Nuku sünnipäev» — kus näidatakse, kuidas tuleb lauda katta ja kuhu pärast pidu söögiõud panna, «Nukk läheb magama» — kuidas lahti riietuda, kuhu riided panna, kuidas voodivarustust kasutada jms.

Vajaduse korral, näiteks kui lapsed ei oska edasi mängida, osi ja töid omavahel jaotada, lülitub kasvataja ise mängu, kujutades üht või teist mänguosalist ja aitab seega ületada mängus tekkinud raskuse.

Lapsi õpetatakse mänguasjadesse hoidlikult suhtuma: jälgima, kas kõik mänguasjad on korras, katkiläinud lelusid tooma kasvataja kätte parandamiseks; määrdunud nukupesu koos kasvatajaga pesema jms.

(Mänguvahendid vt. tabel 9.)

PROGRAMM

Arendada edasi omaalgatust ja iseseisvust mängus. Harjutada ning innustada lapsi mängima suuremates kollektiivides, arvestama mängukaaslaste soove ja ettepanekuid. Soodustada ronimist, jooksmist, hüppamist, eriti õues mängides, kuid püsivalt harjutada ka rahulikke mänge mängima, näiteks laual väiksemõõdulise ehitusmaterjaliga ja vastavate väikeste mänguasjadega ning trükitud lauamängudega. Ehitusmaterjalist õpetada ehitama: nukule riiulit, kappi, nukutuba, loomalauta (hobusetalli), suurt maja, lihtsat silda, autobussi, laeva jms.

NÄIDISTEMAATIKA

I ÕPPEVEERAND

Varuda looduslikku materjali kaupluse mänguks, mitmes suuruses kastikesi ja toose kauba paigutamiseks, müüjatele peakatteid, ostjatele kandekotte ja vanemate laste omavalmistatud rahakotte. Mängudeks suviste muljete järgi anda mängu kolhoosi loomafarmi jaoks koduloomade komplekte või looduslikku materjali (männi- ja kuusekäbisid, puupulkadest tehtud loomi jms.), põllutööde matkimiseks traktor.

II ÕPPEVEERAND

Lume ja kelkudega mängides matkida lumevedu, saanisõitu: rajada lumisel õuealal teid, väikesi väljakuid jne. Anda mängu pärast vastavaid vaatlusi mänguvahendeid: kirjakandja mänguks kirjapaun, paberit või kartongi nääripühade või sünnipäeva õnnitluskaartide valmistamiseks, nääripeo mänguks kuusk, vanemate laste valmistatud näärikuuseehteid, nõukogude armeelaste matkimiseks sõduri- ja madrusemütse, laste valmistatud lippe. Kirjanduspaladest lähtuvateks mängudeks, näiteks eesti muinasjutu «Leivakakuke» mänguks, anda loomade peakatteid.

III ÕPPEVEERAND

Veega mängides kaevata kraave, tõkestada ja vabastada veevoolu, ehitada sillakesi, ujutada vanemate laste valmistatud paate, purjekaid jne. Liivakastis mängides aedniku töö matkimiseks ehitada tarad köögivilja-, viljapuu-, lilleaedade ümber; rajada teid, tänavaid, parke, puiesteid. Anda lastele täiendavaid teadmisi ja vahendeid: arsti mänguks näiteks arstiriistade komplekt, pudeli-

kesi, arsti ja meditsiiniõe kittel, autobussisõiduks bussipileteid, iseteenindav kassa, kartongist vanemate laste valmistatud kolmekopikaliste rahade kujutisi, lennukisõiduks lennuki tiivad viisnurkadega, lenduri prillid, laevasõiduks värvilised lipud, purjed, korsten, rool, 1. mai peo järel eesti ja vene rahvariiete peakatted.

IV ÕPPEVEERAND

Mängida kivide, kuuse- ja männikäbidega jms. (rajada kividest karjakopleid, kasutada eri suuruses kive ja käbisid loomadeks ja nende poegadeks), veekogude ääres kalastamise mängimiseks anda võrgud, mängukalad, rongisõiduks jaamaülemale müts, vile, reisijatele kohvrid, korvid jms.

METOODILINE JUHEND

Erilist tähelepanu osutab kasvataja hea käitumise ja kultuur-hügieeniliste harjumuste süvendamisele mängude ajal (teiselt lapselt viisakalt mänguasja palumine, vastutulelikkus, tervitamine, tänamine, koputamine ruumi sisenemisel jne.) ning mõningatele liikluseeskirjade täitmisele (sõidukid sõidavad sõiduteel, inimesed kõnnivad kõnniteel, sõiduteele ei tohi astuda, sõiduteed ületatakse ainult selleks määratud kohas jne.).

Kasvataja toetab igati laste huvitavaid algatusi, kiidab nende leidlikkust mänguvahendite valikul, suunab lapsi mängu käigus mittevajalikke esemeid riiulitele tagasi asetama, et neid ei kuhjuks asjatult põrandale, julgustab lapsi ise endale vajalikke mänguvahendeid valmistama, hoolitseb selle eest, et mänguks vajalik materjal oleks kättesaadav.

Ehitusmängudes, eriti suuremõõtmelistel ehitustel annab kasvataja lastele nõu, kuidas teha ehitusi vastupidavateks, näitab mõningaid võtteid, kuidas kasutada erikujulisi ja eri raskusega ehitusklotse, nii et ehitused ei variseks kokku (näiteks asetada raskemad ja suuremad ehitusklotsid alla, kergemad peale). Ehitusmaterjali koristamise juures õpetab kasvataja ehitusi mitte lammutama, vaid rahulikult ja järjekorras tõstma ehitusklotse vastavaile kohtadele riiulil. Võimaluse korral hoitakse alal laste huvitavamaid ehitisi nii ruumis kui ka õues, et lapsed võiksid sedasama mängu hiljem jätkata.

Suuremõõtmelist ehitusmaterjali täiendada 3-aastaste rühmas lisaks nimetatuile silindrite, poolkaarte ja mitmes suuruses ratastega. Lauapealseile mänguvahendeile lisada lihtsaid ehitus-

komplekte, mitmes suuruses püstiseisvaid nukke koos nukutoa ja selle sisustusega. Nukunurka täiendada nukkude riietuse osas (öösärgid, nööpidega pihikud, sukad, talveriided, pidulikud kleidid jms.).

Lapsed hakkavad oma mängudes kujutama ka juba lihtsaid, neile meeldivaid tuttavaid muinasjutte. Selle soodustamiseks tuleb anda mängu neile lavastatud ja jutustatud juttude tegelaste kostüümide detaile.

(Mänguvahendid vt. tabel 9.)

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Süvendada laste mängudes püsivust, ettevõtlikkust, seltsimehelikkust, üksteise abistamise soovi ja harjumust mängida kollektiivselt (4—6 last grupis). Suunata lapsi mängima ka nooremate rühmade lastega. Õpetada mängus mängumaterjali liigi ama, mänguasju võtma ja kasutama kindla eesmärgiga. Eriti jälgida ja juhendada selliseid lapsi, kes mängu segavad, pooleli jätavad või ei mängi süvenenult.

Ehitusmaterjalist õpetada ehitama: riidekappi, diivanit, kirjutuslauda; maja ehitamisel jätma aknaavad kohastikku, vineerplaatidest tegema rõdusid; veoautosid (autokast, juhikabiin, mootor); sadamat, laeva, raudteejaama, klubi või teatrihoonet. Konstruktoreist ehitada (lihtsate skeemide järgi): vankrit, saani, vagunit, kraanat jms. detaile õigesti ühendades. Polikarpovi konstruktorist õpetada ehitama: lauda, seljatoega tooli, diivan-voodit, mitmesuguseid vankreid (seljatoega ja ilma, kahe ja nelja rattaga, aisadega), suuri väravaid, kust lapsed ise saavad läbi minna, kiike, paati, karusselli, veoautot, mootorratast, tuletõrjeautot, tanki, lennukit jms.

NÄIDISTEMAATIKA

Selleealiste laste mängude temaatika ei piirdu üksi perekonna ja lasteaia elu matkimisega, vaid mängitakse ka ehitajaid, töid kolhoosis, raudteel, lennukisõitu jne.

Anda vahendeid seenel- ja marjulkäimise, viljakoristustööde matkimiseks. Õpetada valmistama puulehtedest peakatteid, pikki pärgi, korvikesi, vihmavarje, anda märktuled sõiduteele. Nukkudega mängudeks riietada need vastavalt vaadeldud toimetustele (pesu pesemiseks, turule minekuks, peopäevaks).

Anda lastele täiendavaid teadmisi ja suunata neid ise endale mänguvahendeid valmistama, näiteks toiduainetekaupluse mängudeks (voolida plastiliinist või savist toiduaineid, koguda selleks looduslikku materjali, viljateri jms.), mänguasjade kaupluse jaoks meisterdada tikutoosidest, kartongist või looduslikust materjalist väikseid mänguasju; raamatukaupluse mänguks anda paberit vihikute ja pildiraamatute voltimiseks. Kirjanduspaladest lähtuvateks mängudeks, näiteks eesti rahva muinasjutt «Siili ja jänese võidujooks», L. Tolstoi «Kolm karu», anda vastavad peakatted (sobiv mängida väljas).

II ÕPPEVEERAND

Mängida väljas nooremate rühmade lastega (sõidutada neid kelkudel, kaunistada omavalmistatud kirjude lippudega nooremа rühma mänguväljakut jne.). Mängida lumevedu (asetada kelkudele suured kastid lumeveoks) ja rongi (asetada mitu kelku ritta). Sulalumest õpetada voolima mitte ainult lumemeest, vaid ka mitmesuguseid loomi (jänes, koer) ja asju (pink, tool, auto). Seoses laste teadmiste laiendamisega anda sobivaid mänguvahendeid trammi mänguks (kelluke trammile), postkontori mänguks (telefon, paber ja šabloon kirjaümbrikute valmistamiseks), juuksurile (kittel, rätikuid, kartongi ja paberit töövahendite valmistamiseks), tuletõrjujaile (kiivrid, voolikud), anda mitmesugust materjali nääriehete valmistamiseks nuku nääripuule. Kirjanduspaladest lähtuvateks mängudeks, näiteks J. ja W. Grimm «Punamütsike», anda punane mütsike, korv, piimapudel, hundile hall vest, peakate, jahimehele kepp püssiks.

III ÕPPEVEERAND

Kevadel lasta veevoolul kraavikestes edasi kanda näiteks omavalmistatud paberist kalu, männikoorest paate, kusjuures määrata vee suund. Liivakastis ehitada kallakuid, kurvi, tunneleid, rajada tänavaid (tähistada tänava ületamise kohad näiteks kivikestega, paigutada sildid trammi ja bussi peatuskohtadele, seada üles lihtsad liiklusmärgid).

Lisada uusi mänguvahendeid: ehitustööde mänguks kraanad, tõstukid, puust haamrid, pintslid, värvipotid jne.; pudeleid, karbikesi, lapikesi apteegimänguks, valmistada koos lastega pulgale keritav «filmilint», lasta joonistada kino jaoks süžee, anda materjali tähtpäevadeks (naistepäevaks, 1. maiks) nukkudele kingituste ja pärgade valmistamiseks.

Teatrimänguks anda lapse käele sobivad käpiknukud või näpunukud lihtsamatest emakeele tunnis lavastatud juttudest.

IV ÕPPEVEERAND

Suunata mängima spordivõistlusi, näiteks varbseinal ronimises, hüpitsatega hüppamises, jooksus, käimises, pallipüüdmises, tõukerattal sõitmises, matkima mitmesuguseid viise inimeste ja pagasi transportimises, näiteks reisi- ja pagasivagunites, lennukites.

Vee ja liivaga mängides õpetada ehitama basseine, sadamaid mitmesugustele laevadele, paatidele, anda kalu, võrke ja õngeritvu kalapüügiks.

Anda ainet ja vahendeid linna- ja maaelu mängudeks, näiteks kolhoosi linnufarmi jaoks.

METOODILINE JUHEND

Kasvataja suunab mängima ühel ja samal teemal võimalikult pikemaajaliselt, jätkama sedasama mängu õhtupoolikul, teisel päeval: vestleb lastega nende kavatsustest, kuidas mängu jätkata, vajalikest vahendeist ja kuidas neid muretseda. Perekonnamängudes suunab kasvataja laste moraalseid tundmusi: õrnust, hoolitsust, abivalmidust. Lasteaiamängudes taotleb algatusvõime, iseseisvuse arenemist, äratab soovi laulda, luuletusi öelda, juttu jutustada jms.

Kasvataja ei rutta lapsi abistama mängus tekkinud raskuste puhul, vaid laseb neil endil nuputada ja abistab lapsi ainult siis, kui tõesti on vaja midagi õpetada (õpetab lastele, kuidas kasutada puukeppe ja lauajuppe osade ühendamiseks lumest ehituste juures). Samuti ei rutta kasvataja andma lastele valmis mänguasju, vaid laseb neil endil otsida või meisterdada midagi sobivat. Kasvataja ülesandeks on aga vajalikku materjali varuda ja säilitamiseks süstematiseerida.

Mänguvahendid nii ruumis kui ka väljas asetab kasvataja liikide kaupa ja õpetab seda ka lastele (arstiriistade komplektid vastavates karpides, kühvlid kühvlite kastis, labidad labidate kastis jne.). Nii harjuvad lapsed liigitama esemeid suuruse ja otstarbe järgi. Kollektiivsustunde süvendamiseks suunab kasvataja sobival

juhul kogu rühma osa võtma ühistest mängudest, näiteks «Nukkudele korteri ehitamine», «Spordivõistlused», «Kauplus», kuid loob tingimused (nii väljas kui ka ruumis) mängimiseks ka individuaalselt või 4—6 last koos.

Eriti sobivad on 5-aastaste laste mänguasjad, mis suunavad hindama tehnikat, näiteks isekallutaja, ekskavaator, kraana, telefon jm. Suuremõõtmelise ehitusmaterjali osas lisada 4-aastaste laste rühmas nimetatuile mitmes suuruses vineerplaate. Soovitav on kasutada juba väiksemat Polikarpovi konstruktorit.

Lauamängude materjali täiendada lihtsate konstruktoritega (ehitamiseks lihtsate skeemide järgi), paberist nukkude ja nende riietusesemetega; väikeste nukkudega ja nendele vastavalt sisustatud nukukorteritega.

(Mänguvahendid vt. tabel 9.)

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Süvendada mängu kaudu kannatlikkust, visadust ja korraarmastust. Kasvatada lastes tundeid, suunates neid mängudes edasi andma nõukogude tegelikkust, inimeste töökust, vaprust, julgust, teiste heaks töötamist, kangelaslikkust, õiglust, ausust jne. Erilist tähelepanu osutada laste ruumilistest kujutlustest ja matemaatilistest mõistetest arusaamise arendamisele (näiteks kavatsetud ehituste juures), samuti täiendada laste teadmisi ka vastavate mänguvahendite kaudu mitmesugustest materjalidest ja nende omadustest (vesi, savi, liiv, puit, metall, klaas, portselan jne.) ning arendada oskust arvestada neid omadusi. Õpetada lapsi mängima suurtes kollektiivides, omavahel osade jaotamises kokku leppima, ise endile vajalikke mänguvahendeid meisterdama, mängima püsivalt samal teemal mitmel päeval, mängu üha laiendades. Ehitusmaterjalist õpetada ehitama: keerukamaid sildu, tõusu ja langusega teid, mitmekorruselisi rõdudega maju, kauplusi (kaubamaju), lasteaedu, koolimaju, linna (elumajad, kino, tuletõrjehoone, teater jms.). Suvel ehitada õues kastidest, laudadest, puupakkudest, metsas okstest (telke jms.); vastavalt skeemidele konstruktoriega. Polikarpovi konstruktoriga ehitada: kirjutuslauda, mitmesuguseid kappe, väravaga aeda, rippsilda, sammastega teatrit (klubi), vedurit, vagunit, kahe aeruga paati, lennukit, kraanaga kaubalaeva, keerukamat tuletõrjeautot, teerulli, lumekoristamise masinat, hobust, kombaini, kartulivõtmismasinat, nukule karusselli, mitmesuguseid ronimisvahendeid jt.

I ÕPPEVEERAND

Joosta omavalmistatud tuulikutega, lennutada tuulelohesid, ujutada vees puukoorest omavalmistatud purjekaid.

Täiendada laste mänge uute teadmiste ja mänguvahenditega, näiteks kaupluse mängus arvutamine arvelaual, 10 piires omavalmistatud rahadega, mõõtmine «kiloga», «liitriga», «meetriga». Oktoobripeo mänguks lipud, paber ja šabloon rahutuvide valmistamiseks. Emakeele tunnis lavastatud muinasjutu, näiteks «Pilleke paksus metsas», mänguks korvike ja vastavate loomade peakatted.

II ÕPPEVEERAND

Õpetada ehitama lumest suuremõõtmelisi ehitisi (traktor, lennuk, jäälõhkuja, elevant, krokodill jne.), rajada liuväli, suusarada ja kelgumägi, mängida talispordivõistlusi, jääpidu.

Anda uusi teadmisi ning vahendeid raamatukogu mänguks, kartulitempleid postkontoris kirjade tembeldamiseks, näärivanale punane mantel ja kingituste kott, vatt habeme valmistamiseks ning töövahendeid ja materjali mänguasjade valmistamiseks. On soovitav suunata näärivana külastama nooremate rühmade lapsi, et neile omavalmistatud kingitusi ning nääriehteid üle anda. Anda materjali peakatete valmistamiseks Nõukogude armee paraadi mängimiseks.

Kirjanduspala A. Tolstoi «Hunt ja seitse kitsetalle» mängimiseks anda joonistuspaberit ja kitsesarvede šabloone peakatete valmistamiseks, hundi mask ja valge ning must kinnas.

III ÕPPEVEERAND

Pärast kooli külastamist anda lastele nukkude jaoks õpilase vormiriided, koolipingid, tahvel, ranits, paberit ja kartongi koolitarvete (vihikute, raamatute) valmistamiseks jms.; kino- ja televiisorimänguks anda ekraan ja marlile kleebitud pabeririba, kuhu lapsed joonistavad pildid soovi kohaselt. Suunata ka lapsi endid esinema raadios, televiisoris, nuku- ja lauateatris, andes nende kasutada lauateatri ekraani ja muinasjuttude tegelaste komplektid. Pärast imikute hooldamise vaatlust sõimes anda mängu nukud-beebid, piimapudel, kõristi, mähkmed; arstimänguks kiirabiauto, kosmonautidele mütsid, 1. maiks valmistada nukkudele eesti, vene, läti jt. rahvariided.

Kirjanduspaladest sobib mängimiseks S. Väljali «Jussikese seitse sõpra».

Veekogude ääres õpetada ehitama niiskest liivast suuremõõtmelisi ehitisi (tammid, kosed, tuletornid jm.), meisterdama vesiratasid, mängima loodusliku materjaliga (kõrkjad, putked, puukäsnad, puunotid ja oksad), valmistama neist loomi, linde jm. Punuda lilledest pärgi, lükkida rohukõrtele marju, lillede õielehti, valmistada võrusid ja kette, näiteks võililledе vartest. Näidata, kuidas saab mängida päikesekiirtega (peegeldada peegli abil päikesevalgust). Anda täiendavaid teadmisi ja mänguvahendeid heinatöö mänguks kolhoosis; matkamängudel suunata kasutama toiduks hapuoblikaid, jänesekapsa lehti, ehitama okstest pioneerilaagrit; korraldama näitusi liivaehitustest, kõrkjatest ja muust looduslikust materjalist valmistatud mänguasjadest.

Kirjanduspala aineil mängimiseks anda vastavaid detaile ja valida muinasjutte, mis vajavad suuremat ruumi, näiteks muinasjutt «Kass, kukk ja rebane».

METOODILINE JUHEND

Mänguvahendeid võib paigutada mittenähtavaile kohtadele. Soovitav on mänguvahendeid asetada komplektide viisi kinnisesse kappidesse või kastidesse, väikesemõõtmelisi esemeid karpidesse. Et lastel oleks hõlbus leida mänguks vajalikke vahendeid, tuleb karbid ja kastid märgistada vastava pildi või trükitähtedes nimega. Nähtavale asetada ainult mõned eriti ilusad ja kunstipärased või eriti huvitavad mänguasjad. Selline mänguasjade paigutus vabastab ruumi ja süvendab lastes korratunnet, ühtlasi suunab lapsi mõtlema ning vastavat mänguasja otsima. Ka nuku mööbel võib olla seinakappides, kust lapsed ise neid võtavad ja soovi kohaselt paigutavad.

Kasvataja juhendab lapsi parajasti mitmes rühmas mängitavaid mänge süžeeliseks tervikuks siduma (perekond — kodus, tööl, juuksuri juures; perekond — teatris, kaupluses; perekond — rongis, loomaaias). Kasvataja juhib laste tähelepanu matkitava mängutegelase iseloomustavale käitumisele, kohusetundele, täpsusele, julgusele ning kõne ilmekusele.

Korduvad paljud nooremates rühmades mängitud mängud. Kasvataja hoolitsegu selle eest, et 6-aastased lapsed mitte ainult ei kujutaks mitmekesisemaid mängutegelasi kui nooremate rühmade lapsed (näiteks mängus «Laev» peale kapteni ja madruste tüürimeest, mehaanikut, kokka, kütjat, radisti), vaid et avarduks

ka laste tundemaailm mängutegelaste kujutamisel (arst ravib haiget kaastundlikult, hellalt, eesmärgiga taastada kiiresti haige tervis).

Vahetevahel vestleb kasvataja lastega sellest, mis oli mängus hea, mis halb, õige ja ebaõige, ilus ja inetu. Kasvataja suunab lapsi tööst mängu eraldama ja harjutab mängu katkestama õppimise või mingi töö huvides. Mõnikord korraldab kasvataja lasteaias «koduste mänguasjade päeva», «nukkude, loomade, sõidukite jne. päeva» ja lubab sel päeval vastava mänguasja kaasa võtta. Kaasatoodud mänguasjadega võivad kõik lapsed mängida.

(Mänguvahendid vt. tabel 9.)

ÜLESANDED JA ÜLDNÕUDED

LASTE TÖÖ ISELOOMUSTUS JA KASVATUSLIK TÄHTSUS

Töö väikelapseeas omab suurt tähtsust laste ettevalmistamiseks koolile ja tõelisele tööle elus, kõlbeliste isiksuste ja ta iseloomuomaduste kujundamisele ning laste füüsilise vastupidavuse ja liigutuste otstarbekuse arendamisele.

Töös rakendavad lapsed vastavale eale omast tegutsemisvajadust. Laste töö on tihedas seoses mänguga; matkides täiskasvanute töid, võimaldab mäng lastel kujutleda end tegemas selliseid töid, mida ta tegelikkuses veel teha ei saa; kuid ka tegelik laste võimetele vastav töö laabub edukamalt, kui see kulgeb mänguvormis.

Laste tööd iseloomustab: 1) huvi tööprotsessi enese vastu (lapsi paelub töö käik, tööriistad), 2) rõõm pingutusest töös (oma füüsilise jõu ja osavuse tunnetamine), 3) rahuldus antud tööülesande sooritamisest.

Töö resultaat ei ole lastele sellise tähtsusega kui täiskasvanule. Samuti ei ole töö lastele eluliseks vajaduseks.

Suunates lapsi neile jõukohasele tööle, tuleb kasvatajal silmas pidada järgmisi töökasvatuse kaudu taotletavaid ülesandeid.

1. Äratada huvi töötamise vastu, süvendada arusaamist töö tähtsusest ja tarvilikkusest ning harjutada lapsi töötama.

2. Süvendada tööarmastust ja lugupidamist ning austust töötajate vastu.

3. Arendada tööks vajalikke omadusi: iseseisvust, korralikkust, täpsust, püsivust, julgust, algatusvõimet, füüsilist vastupidavust, kannatlikkust, kohuse- ja vastutustunnet; süvendada distsiplineeritust, abivalmidust, sõbralikkust.

4. Anda töö kaudu mõningaid oskusi tööde otstarbekaks sooritamiseks ja tööriistade õigeks kasutamiseks.

5. Tutvustada ja kinnistada laste teadmisi mitmesuguste materjalide omadustest ja arendada materjalide käsitsemise oskust (näiteks töötamisel paberiga, puuga, riidega jne.), õpetades seejuures lapsi hoidlikult suhtuma tööriistadesse ja materjalidesse.

6. Äratada soovi töötada teiste kasuks, kollektiivi hüvanguks.

7. Innustada tundma huvi töö eesmärgi ja resultaadi vastu.

Töökasvatuses tuleb arvestada järgmisi nõudeid:

1. Töö peab olema lastele füüsiliselt jõukohane.
2. Töö ajalise pikkuse määrab laste vanuseaste.
3. Töö peab olema läbimõeldult organiseeritud, lastele huvitav ning köitev.
4. Kasvataja ise peab olema eeskujuks suhtumises töösse.
5. Töövahendid peavad olema lastele kohandatud (labidad, kanderaamid, kärud, luuad, lumelabidad jne.) või valitud lastele sobivad (kastekannud, haamrid, saed, käärid jne.).
6. Töövõtteid, eriti tööriistadega töötamisel, tuleb näitlikult demonstreerida ja saavutada, et lapsed tööriistu õigesti kasutaksid.

TÖÖKASVATUSE TEED

Töökasvatus väikelapseeas kulgeb kahel teel: 1) lapse rakendamisega talle sobivale tööle; 2) lapsele täiskasvanute töö tutvustamine.

Laste rakendamisel füüsilisele tööle lasteasutuses on vaja arvestada mitte ainult rühma vanuseastet, vaid iga lapse individuaalseid füüsilisi võimeid (füüsiliselt nõrgemale anda vähem pingutust nõudev töö, tugevale ja hästiarenenud lapsele suuremat jõukulu nõudev töö). Tingimata on vaja jälgida, et lapsed töömeeleolus ja oma võimeid üle hinnates end liialt ei väsitaks (kanderaamiga kandes ei paneks peale üle jõu käivat koormat).

Tutvustamisel täiskasvanute tööga on oluline, et lapsed õpiksid eriti hindama ja nägema tööd ja töötajat oma kõige lähemas ümbruses, s. o. kodus ja lasteasutuses. Tutvustades lapsi täiskasvanute töö mitmesuguste liikidega, ei tohi unustada laste tutvustamist ka vaimse töö tegijate (näiteks kirjanike, kunstnike jt.) tööga.

Üheaastased lapsed

PROGRAMM

Kujundada lastes korra ja eneseteenindamise harjumuste a'geid. Harjutada täitma lihtsaid ülesandeid täiskasvanu korraldusel, anda selleks mõningaid oskusi.

Ühe kuni poolteiseaastastele lastele tuleb õpetada järgmisi oskusi: kasutama iseseisvalt lusikat (14-kuuselt): iseseisvalt sööma antud toitu (poolteiseaastaselt), kusjuures vajaduse korral, eriti söömise lõpetamisel, abistab kasvataja last teise lusikaga; lükkama kasvataja korraldusel tooli laua juurest eemale; tooma nõutavad riietusesemed; võtma jalast kingad, sukad; asetama käed pesemisel veejoa alla.

Poolteise- kuni kaheaastastele lastele tuleb õpetada ise käsi pesema; hoidma puhtust söögi ajal; kasutama suurätikut; seljast võtma täiskasvanu poolt lahtinööbitud ja avatud riietusesemeid; panema jalga sukki ja pükse.

Kasvataja õpetab lapsi iseseisvalt tegutsema ja aitab selleks igati kaasa.

Kaheaastased lapsed

PROGRAMM

Kasvatada ja täiendada elementaarseid eneseteenindamise harjumusi; kaasa tõmmata lapsi lihtsamate tööülesannete täitmisele; äratada huvi täiskasvanute töö vastu ja soovi täiskasvanuid abistada.

Kolmandal eluaastal arendatakse lastes järgmisi oskusi ja harjumusi: käte pesemine enne sööki, korralik söömine, tegutsemine peamiselt parema käega. Kolmeaastaseks saades peab laps oskama hoida õigesti lusikat, kasutada suurätti, ära panna söögipõlle, mitte segada söömise ajal teisi lapsi; seljast võtta ja selga panna mõningaid riietusesemeid ning neid kinni ja lahti nööpida; jalga panna ja jalast võtta lihtsamaid jalatseid, korralikult kokku panna seljast võetud riideid, tunda riietumise ja lahtiriietumise järjekorda.

Lapsi tuleb kaasa tõmmata mitmesuguste ülesannete täitmisele koos kasvatajaga: abistama kasvatajat mänguasjade viimisel mänguväljakule, tooma tegevusteks vajalikku materjali, hiljem

abistama koristamisel jne. Kahe ja poole aastastele ning vanematele lastele võib anda ka lihtsamaid ülesandeid, mis koosnevad üksteisele järgnevaist töödest, näiteks abistada hoidjat toolide asetamisel laua äärde enne sööki, tuua leivataldrikuid jms.

METOODILINE JUHEND

Pideva harjutamise kaudu süvendab kasvataja lapse poolt varem omandatud oskusi, arendab ta iseseisvust, innustab ja kiidab ta tööd. Kasvataja kasvatab lastes julgust ja järjekindlust, ergutab ja abistab ületama raskusi, rõõmustab lapse eduka tegutsemise puhul.

Kolmeaastased lapsed

PROGRAMM

Julgustada lapsi iseseisvalt toime tulema eneseteenindamise ülesannetega (pesemine, söömine, riietumine). Äratada soovi abistada üksteist, kasvatajat, ema ja teisi täiskasvanuid. Suunata lapsi töötama ühiselt (korrastama rühmaruumi, mänguväljakut). Harjutada töötama ausalt, täitma lastele usaldatud kohustusi. Jälgida ja parandada laste kehahoiakut ja liigutusi töötamisel.

3-aastased lapsed peavad harjuma iseseisvalt kasutama taskurätti; keerama üksteisel üles varrukaid, pesema käsi, tarvitama seepi, kuivatama käsi, ise puhketunniks lahti riietuma, asetama oma riided nõutavas korras toolile. Laste riietumisel abistavad last täiskasvanud, suunates ka lapsi üksteist abistama. 3-aastaste laste tähelepanu suunata puhtuse pidamisele ja paberi kasutamisele WC-s, samuti korrale ja puhtusele rühmaruumis, mänguväljakul; mitte loopida prahti maha, pühkida jalgu ruumidesse sisenemisel, hoidlikult suhtuda mänguasjadesse, raamatutesse, mööblisse jm. Söögilauas harjutada lapsi istuma rahulikult, sööma puhtalt ja iseseisvalt, toitu hästi läbi närima, õigesti hoidma lusikat, tarvitama suurätti. 3-aastased lapsed peavad toime tulema trepist üles- ja allaminekuga, uste avamise ja sulgemisega. Õppeaasta teisel poolel õpetatakse lastele mõningaid korrapidamise töid: asetada lauale taldrikud, lusikad, tundideks vajalikud esemed, loodusnurgas (kasvataja juhendamisel) pühkima tolmust suuri taimede lehti, söötma kalu akvaariumis; aias külvama seemneid, kastma peenraid. Kohased on mõningad kollektiivsed tööd: lumemehe ehitamine, lume kokkuvedamine nuku kelgumäeks, lillede, marjade korjamine jms.

Sõbralikult, kiirustamata, rahulikult ning lastele arusaadavalt juhendab kasvataja 3-aastasi lapsi täitma vajalikke tööülesandeid. Kasvataja seob laste tööd mänguga: nende rõõmustamiseks ja innustamiseks kasutab mängulisi elemente töövõtete näitamisel ja õpetamisel, näiteks käpiknukud, mänguloomad ja nukud õpetavad ning jälgivad lapsi töötamisel. Lastele näidatakse lihtsaid töövõtteid ja oskust üht või teist töövahendit kasutada, näiteks kuidas hoida lusikat, kuivatada rätikuga käsi, pesta lillelehti. Kasvataja abistab lapsi ainult selles, millega lapsed ise toime ei tule, innustab lapsi kiituse ja tunnustusega end pingutama, et iseseisvalt tööga toime tulla.

Armastuse äratamiseks töö vastu tutvustab kasvataja lapsi täiskasvanute tööga, valides selleks niisuguseid töid, mille resultaat on lastele arusaadav ning lähedane (lauakatmine, pesupesemine, õmblemine, puuraiumine). Erilist tähelepanu osutab kasvataja töö matkimisele mängudes, andes lastele vastavaid mänguasju.

Ühenduses töökasvatusega juurutab kasvataja hoolitsevat suhtumist ühiskonna varasse. Kasvataja õpetab mõningaid asjade käsitsemise võtteid, näiteks raamatuid vaadata laua ääres istudes, nii et raamat oleks täielikult laua peal; kruusi hoida kõrvast, tooli tõsta kahe käega. Samuti juhib kasvataja laste tähelepanu sellele, et lapsed ei kaotaks õues mängides asju, hoidlikult suhtuksid loodusesse lasteaia õues, pargis ja metsas: ei murraks puudelt oksi, ei rebiks õisi lillepeenardelt, ei tallaks muru.

Nelja-aastased lapsed

PROGRAMM

Iseseisva eneseteenindamise kõrval suunata järjekindlalt töötama teiste ja oma rühmakollektiivi kasuks, süvendada lastes sõbralikkust, üksteise abistamist. Harjutada korralikkusele töös ja korraarmastusele oma ümbruses, harjutada end vajalikkuse piirides pingutama töös, samuti tööriistu ning töövahendeid otstarbekalt kasutama. Õpetada täitma korrapidamise ülesandeid.

Nelja-aastased lapsed peavad iseseisvalt oskama riietuda ja lahti riietuda jalutuskäigu eel ja pärast seda, enne ja peale lamamistundi, võimalikult ise toime tulema nööpide ja haakidega, kinni pidama õigest järjekorrast riietumisel (näiteks õue mine-

kul: pikad püksid, sokid, jalanõud, kampsun, mantel, müts, ja alles siis kindad). Harjutada ise tähele panema korratust oma riietuses, välimuses või ümbruses ja seda omal algatusel, teise lapse või kasvataja abiga eemaldada (näiteks vajaduse korral kammima juukseid, siduma paelu, koristama mahakukkunud paberitükke, tõstma üles mänguasju jne.). Sellega seoses tuleb lapsi pidevalt harjutada hoidlikult suhtuma oma riietusesemetesse, mitte määrima riideid söömise, pesemise ja väljas mängimise ajal. Kasvataja järelevalve all ning juhtimisel hoiavad lapsed korras oma rühmaruumi ja mänguväljaku: niiske lapiga pühivad tolmu riiulitelt ja mänguasjadelt, asetavad toolid kohtadele, pesevad pestavaid mänguasju, korrastavad lauad ja kapid pärast mängimist ja töötamist. Lapsed peavad teadma asjadele määratud kohti riiulitel ja kappides.

Korrapidajate töö viiakse sisse kohe õppeaasta algul. On soovitav määrata iga laua kohta 1 korrapidaja üheks päevaks. Korrapidajaiks määratakse algul aktiivsemaid lapsi, kuid õppeaasta jooksul peavad kõik lapsed harjuma täitma korrapidaja kohustusi. Korrapidaja ülesandeks on asetada lauale taldrikud, lusikad, kahvlid, teenindada oma laua lapsi, abistada kasvatajat tundide eel materjali lauale asetamisel; kasta lilli loodusnurgas, pesta neid, hoolitseda loomade eest.

Kasvataja kaasabil hoolitsevad lapsed oma katsepeenra eest aias: külvavad, istutavad lihtsamaid taimi, kastavad ja korjavad saaki peenralt; koguvad suvel toitu küülikutele.

4-aastasi lapsi suunatakse abistama täiskasvanuid: riputama kappidesse puhtaid rätikuid, panema laudadele puhtaid laudlinu, koristama õuelt lehti, lund, kodus lauakatmisel abistama ema.

METOODILINE JUHEND

Kasvataja äratab lastes soovi oma tööga täiskasvanuid rõõmustada ja üllatada. Kasvataja hindab laste jõupingutusi, püüdlikult tehtud töö puhul kiidab seda, juhib laste tähelepanu töö tulemusele, seejuures ka mõningatele puudustele töös, innustab töötama paremini ja korralikumalt. Korrapidajate töös alustab kasvataja väga lihtsate ülesannetega, lisab aga järk-järgult uusi ülesandeid, õpetab ja näitab, kuidas on vaja teha; kontrollib, kas korrapidajad oma ülesandeid kohusetundlikult täidavad. Täiskasvanute tööga tutvustamisel suunab kasvataja lapsi hindama tööd, selgitab neile, milleks on vaja üht või teist tööd teha, milliseid hüvesid see annab (näiteks külvates peenrale seemneid, saadakse palju vilja).

Kasvataja innustab matkima täiskasvanute töid oma mängudes, samuti harjutama mängudes mitmesuguseid laste tegelikus elus vajalikke töövõtteid (näiteks nööpide nööpimine, tolmu pühkimine jne.). Vahetevahel viib kasvataja nooremaid lapsi vanemate laste töötamist vaatama või kutsub vanemaid lapsi nooremate tööd hindama.

Viieaastased lapsed

PROGRAMM

Jätkata eelmistes rühmades omandatud eneseteenindamise harjumuste süvendamist, ilmutada kord-korralt suuremat nõudlikkust iseseisvuse, algatusvõime, püsivuse ja kohusetundlikkuse suhtes ülesannete täitmisel. Äratada ning süvendada huvi ja tahet teha igasugust tööd. Õpetada lapsi tööriistu hindama töö lihtsustamise, kergendamise vahenditena (näiteks labidas mulla kaevamisel, haamer naela seina löömisel, põrandahari põranda pühkimisel, pesuhari pesu pesemisel, kastekann kastmisel) ja ühtlasi tööriistu peale tööd korralikult ära panema. Õpetada mõistma töö ühiskondlikku tähtsust, suhtuma töösse tõsiselt ja mõningal määral tööd mängust eraldama. Suunata lapsi töötama teatud eesmärgi saavutamiseks. Erilist tähelepanu osutada kollektiivsetele töödele, üksteise abistamisele ühistes töödes. Korrapidamistööde kaudu taotleda süstemaatilist harjutamist korralikkuseks ja kogemuste süvendamist mitmesugusteks vajalikeks töödeks (näiteks loodusnurgas).

5-aastastel lastel peab välja kujunema harjumus eneseteenindamiseks: iseseisvalt pesta käsi enne sööki, enne õhtust magamaminekut ja tarviduse korral pesta käsi ka muul ajal, näiteks peale mõningaid töid, peale WC kasutamist. Lapsed peavad oskama meeldetuletuseta pesta käsi vastavate nõuete kohaselt, s. o. kastma käed märjaks, seebitama, hõõruma need korralikult puhtaks, loputama ja kuivatama kuivaks, säilitades puhtust pesemisel. Õpetada iseseisvalt pesema nägu, kaela, kõrvu ja puhastama hambaid, kammima juukseid, jälgima küünte puhtust. Harjutada söömisel õigesti ning otstarbekalt kasutama kahvlit, mitte kolistama lusika ja kahvliga. Riietumisel suhtuda nõudlikult 5-aastaste laste töösse: riietuda aega viitmata, kõrvaliste asjadega tegelemiseta, kasutada vajadusel kaaslase abi, hoida riided korras, vahetada jalanõud, panna ise märjad esemed kuivama (talvel kindad, pikad püksid); hoolitseda selle eest, et ei kaoks taskurätikud, kindad, tuhvlid. Õpetada lapsi korralikult kokku panema oma võimlemisriideid ja voodipesu.

Majapidamistöödes süvendada oskust pühkida tolmu igasugustelt esemetelt, pesta kummist ja bakeliidist mänguasju, nukupesu, õmmelda nukkude riietele paelu, nööpe, pühkida mänguharjaga põrandat, pesta taldrikuid ja tasse.

Töötades looduses süvendada laste kogemusi taimede ja loomade eest hoolitsemisel, õpetada külvama, istutama taimi, rohima, koguma mitmesuguseid seemneid. Juhendada lapsi ise valmistama mõningaid mängus või töös vajalikke esemeid (karbikesi seemnete kogumiseks jms.). 5-aastased lapsed peavad omandama elementaarsed oskused õmblemises, puidu- ja aiatöös, peavad oskama otstarbekalt kasutada kääre, haamrit, õmblusnõela, labidat, reha, kühvlit, kastekannu.

5-aastaste laste korrapidamistöö on soovitav jaotada kahte ossa: rühmakorrapidajad (2 last 1—2-ks päevaks) ja loodusnurga korrapidajad (2 last 1—2-ks päevaks). Rühmakorrapidajad peavad teadma, kust võtta lauanõusid, milliseid on vaja hommikusöögiks, milliseid lõunaks; nad peavad oskama laotada lauale linu, asetama õigesti taldrikud, kahvlid, lõuna ajal serveerima teist ja kolmandat toitu, hoolitsema selle eest, et laual oleks alati suurätid; pärast sööki pühkima laualt raasukesed, koristama nõud, panema kokku laudlinad. Tundideks asetavad korrapidajad laudadele vajalikke asju, paigutavad toolid vajaduse kohaselt, jaotavad lastele kätte võimlemisriided, pärast tundi korrastavad ruumi, pesevad pintslid ja lapikesed. Loodusnurga korrapidajad kastavad taalilli, eemaldavad koltunud lehed, hoolitsevad kalade eest akvaariumis. Lindude ja koduloomade söötmine toimub kasvataja juhendamisel: lapsed puhastavad puurid, pesevad jooginõud, toovad vett.

Kasvataja rakendab lapsi jõukohasele tööle majapidamises ja looduses, organiseerides kollektiivset töötamist, näiteks seemnete korjamine, marjade noppimine põõsastelt, marjade puhastamine lõunasöögiks, mänguasjade pesemine jm.

METOODILINE JUHEND

Et hoida alal huvi ja vajadust eneseteenindamistööde kiireks, korralikuks sooritamiseks, korraldab kasvataja mõnikord demonstratsioone, lihtsaid võistlusi ja laste eneseteenindamise ülevaatusi, näiteks võistlust riietumise kiirusele ja korralikkusele pärast päevast und, laste riietusruumi kappide ülevaatust. Töösse kohusetundliku suhtumise süvendamiseks kontrollib kasvataja ülesannete täitmist laste poolt (kas on pandud kuivama kindad, kastetud

peenrad, täidetud korrapidamise kohustused jm.). Kasvataja arvustab laste tööd, hindab nende pingutusi ja püüdlikkust, tõstab esile eriti neid lapsi, kes omal algatusel teevad mõne vajaliku töö, näiteks parandavad mänguasja, korrastavad riiuli jne. Kasvataja juhib laste tähelepanu täiskasvanute tööde vaatlusel nende osavusele tööriistade käsitsemisel, kohusetundlikule ja püsivale raskuste ületamisele, sõbralikule koostööle. Mõnikord vestleb kasvataja lastega sellest, milline täiskasvanute töö meeldib ühele või teisele lapsele ja miks see töö meeldib. Vahetevahel valmistab kasvataja koos lastega mänguasju nooremate lastele.

Kuueaastased lapsed

PROGRAMM

Süvendada armastust, lugupidamist ja austust igasuguse töö ja töötaja vastu. Harjutada eraldama mängust tööd, lõpetama mängu mingi töö huvides. Erilist tähelepanu osutada tahte, püsivuse ja vastutustunde arendamisele tööülesannete täitmisel. Innustada lapsi visalt ja kannatlikult ületama raskusi töös. Harjutada töötama tööst kõrvale kaldumata, otstarbekalt ja kiirelt. Suunata lapsi kollektiivselt töötades omavahel kokku rääkima ettevõetava töö suhtes, omavahel jaotama ülesandeid, töötama sõbralikult, üksteist abistades. Õpetada lapsi hindama tehnikat töö kergendajana ja töö resultaadi kiirema saavutamise vahendina, eriti majapidamistöödes (pesupesemismasin, tolmuimeja, põrandapoonija jm.). Harjutada lapsi ise alustama vajalikku tööd, ootamata kasvataja sellekohast korraldust (tolmu pühkimine riiulitelt, spordi- ja mänguvahendite ärapanemine õues). Avardada silmaringi töö mõistest, osutada tähelepanu vaimsele tööle ja selle töö tegijaile, millega ühenduses sisendada lastesse teadmist, et õppimine koolis on ka töö. Õpetada lapsi tööd alustades püstitama eesmärki, mida selle tööga taotleda, end eesmärgi saavutamiseks pingutama, tööd lõpetades selle resultaati hindama.

Eneseteenindamisel ei vaja 6-aastased lapsed enam kasvataja juhendamist, vaid peavad omal algatusel hoolitsema isikliku puhtuse ja esteetilise väljanägemise eest: pesema kiiresti ja korralikult, tarvitama otstarbekalt harja, kammi, harjama riideid, puhastama jalanõusid. 6-aastasi lapsi rakendatakse majapidamistöödel, kusjuures neile usaldatakse kord-korralt tõsisemaid ülesandeid, süvendades seega laste kohuse- ja vastutustunnet. Lapsed aitavad panna vooditesse puhast pesu, asetavad vaasidesse lilli, pesevad

toole ja laudu, korjavad aias marju, peenralt salatit, puhastavad ja pesevad rediseid, porgandeid jm.

Palju tähelepanu tuleb pöörata laste tööle looduses: katsepeenardel õpetada istikuist taimi kasvatama, mulda külviks ette valmistama, taimi väetama, mõningaid taimi toestama, istutama puid ja põõsaid, rohima ja muldama. 6-aastased lapsed võivad jõukohaselt abistada ka kolhoosiaedades (rohida, saaki koristada jne.). Selline töö peab olema hästi organiseeritud ja ei tohi lapsi üle pingutada.

6-aastased lapsed õpivad koos kasvatajaga loodusnurgas akvaariumi puhastama, aias taimedelt röövikuid eemaldama, terraariumi korraldama, lihtsaid herbaariume koostama.

Pidevalt süvendatakse laste oskusi ja vilumusi õmblemises ja puutöös. Lapsed õpivad iseseisvalt panema niiti nõela taha, siduma sõlme, õmblema eesnõelapistega, ette õmblema nööpi; valmistama puust lihtsaid esemeid ja mänguasju (lindudele söögilaudu jne.).

Korrapidajate töö koolieelikute rühmas oleneb vajadustest ja asutuse ruumilistest iseärasustest. 2—3-liikmelisi korrapidajate rühmi võib rakendada näiteks korrapidamisele rühmaruumis, riietehoius, õuealal, loodusnurgas, pesuruumis jne.

Peale korrapidamise on soovitav anda individuaalselt pikemaajalisi töid (1—2 nädalaks), näiteks hoolitseda mõne taime või looma eest, pidada korras raamaturiiul või kapp jne.

METOODILINE JUHEND

Kasvataja ilmutab usaldust antud tööülesannete täitmise suhtes, annab lastele võimalusi iseseisvalt ülesannete täitmisega kasvataja usaldust pälvida; nimetab ülesande hästi täitnud lapsi, eriti aga neid, kes ilmutavad leidlikkust ja osavust ülesande täitmisel. Täiskasvanute tööga tutvustamisel rõhutab kasvataja töötajate kangelaslikkust (ehitamine igasuguse ilmastikuga, merel kalurite võitlus tormiga jne.).

Kasvataja korraldab lastele kohtumisi mõnede töötajatega (ekskavaatorijuht, kirjakandja, arst, kirjanik, kunstnik jt.).

Kasvataja laseb lastel jutustada oma vanemate tööst ja ka laste oma soovidest kellekski saada. Samuti viib ta lapsed kohaliku autahvli juurde, näitab pilte tublidest töötajatest ajalehtedes ja ajakirjades, süvendab lastes veendumust, et hästi tehtud tööd hinnatakse.

Kasvatuslik tähtsus

Laste kasvatamine kommunistliku moraali vaimus on tihedalt seotud kogu lasteasutuse kasvatusliku tegevusega. Peale kõige muu aitavad selle tähtsaima ülesande teostamiseks kaasa pidustused, mis valmistavad lastele suurt rõõmu, annavad eredaid muljeid ja elamusi ning mõjutavad nende tundmusi ja teadvust. Peod soodustavad laste loomisvõime avaldumist ja arenemist. Kunstipärane ruumikujundus, ilusad kostüümid, hea muusika, kunstiline sõna aitavad kaasa laste esteetilise maitse kujunemisele. Pidudel on suur tähtsus ka laste üldisele arenemisele. Ühised elamused ühendavad lapsi sõprustundega. Pärast pidupäeva kajastuvad peo muljed kaua laste mängudes, joonistustes jne.

Milliseid pidustusi korraldatakse

Lasteasutustes tähistatakse pidulikult riiklikke tähtpäevi — 7. novembrit, 1. maid, 8. märtsi ja uue aasta saabumist. Peale selle korraldatakse vahelduseks igapäevasele elule 2 korda kuus, ööpäevastes lasteasutustes 1 kord nädalas nn. mängupidusid.

Tähistatakse pidulikult ka teisi sündmusi, näiteks raudteelaste lasteasutuses tuleb tähistada raudteelaste päeva, kaevurite lapsed tähistavad pidulikult kaevurite päeva jne.

Palju eredaid ja rõõmsaid muljeid toovad laste ellu peod mänguväljakul. Näiteks võib organiseerida talvist pidu näärivanaga ning suvist pidu sportlike harjutuste ja mängudega, laulumängude ja tantsudega.

Palju rõõmu toob lastele ka nende oma elu sündmuste tähistamine. Nii kujunegu heaks traditsiooniks laste sünnipäevapidu ja kooliminejate pidulik ärasaatmine.

Pidustuste kava peab vastama üldjoontes tähtpäeva ideele. Näiteks 7. novembri ja 1. mai pühitsemise puhul on soovitav võtta kavva eriti selliseid laule, luuletusi, nukuteatri etendusi jne., mis aitaksid süvendada armastust meie Nõukogude kodumaa, selle töötajate ja teiste rahvaste vastu. Peo sisu, idee tehtagu lastele mõistetavaks eelnevate vaatluste, vestluste ja õpitavate ettekannete kaudu.

Kava koostamisel tuleb arvestada ka laste ealisi ja individuaalseid iseärasusi. Peo kestus oleneb laste east.

1—2-aastastele lastele organiseeritud pidusid ei korraldata, tähtpäevade puhul lülitatakse nende igapäevasesse ellu pidulikke momente, näiteks uued mänguasjad, lõbustavad ettekanded täiskasvanutelt või vanematelt lastelt jne.

2—3-aastaste laste peo kestus võib olla 25—35 min., 4—5-aastastel lastel — 25—40 min., koolieelikutel — 40—60 min.

Laste pidusid tuleb korraldada noorematele ja vanematele lastele eraldi.

Peo kava võib olla mitmesugune. Pidu võib alata alguses laste ja täiskasvanute ettekannetega, millele järgnevad kohapeal õpitavad mängud ja tantsud, kuid võib korraldada ka ümberpöördult.

Mõnikord on peo kava keskpunktiks koolilaste või täiskasvanute esinemised, nuku- või varjuteater jne.

Laste peol peab olema hästi palju rõõmu ja meeldivaid üllatusi. Kandvamat osa pidudel täidavad massimängud ja -tantsud. Ettekannete rohkusega ei maksa liialdada. Näiteks 8. märtsi tähistamiseks piisab mõnest päevakohasest laulust, deklamatsioonist, millele järgneb laste poolt valmistatud kingituste üleandmine. Niisugusele pidulikule osale võib järgneda ühine lauasviibimine, kus lapsed teenindavad vanemaid ning organiseeritakse ühiseid mänge ja tantse. Tähtis on tuua peo kavva iga kord midagi uut ja mitte alati piirduda selle alguses trafaretse piduliku rongkäiguga, millele järgneb pidulik ülesrivistamine. Peo korraldamises püütagu vältida šablooni.

Pidude kavva valitakse laule, tantse ja muid ettekandeid, mis on lastele juba tuttavad, varem õpitud, või uusi, mis on neile jõukohased äraõppimiseks liigse pingutuseta. Lastele hästi tuntud laulud ja mängud kutsuvad esile palju rõõmu, kui nende ettekandmiseks valmistatakse uusi detaile, näiteks laulumängu «Tibuke» puhul valmistatakse tibukestele kollased peakatted jne.

Lastele ettenähtud mängupeod on soovitav korraldada lihtsalt,

et lapsed tunneksid end täiesti vabalt. On vaja hoolitseda selle eest, et need üritused mööduksid südamlikus ja koduses õhkkonnas. Soovitav on ka täiskasvanute, lasteasutuse endiste kasvandike, muusikakooli õpilaste, pioneeride jt. sagedane esinemine. Repertuaari valikul tuleb alati arvestada seda, mis antud aastaajal lapsi rohkem huvitab, ja et ettekanded oleksid seotud nende mängudega, kuuldud jutustustega jne. Lastele pole vaja alati otsida midagi täiesti uut. Tuntud muinasjutud, laulud, nuku-, varju- või lauateater kasvataja kunstilises esituses võluvad lapsi alati. Kava koostamisel tuleb püüda sisse lülitada võimalikult rohkem head muusikat.

Mõnikord võib korraldada ka rühmadevahelisi kohtumisi, kus lapsed näitavad üksteisele huvitavaid mänge, ütlevad luuletusi, laulavad jne.

Võib korraldada ka kontserte nukkudele, kus lapsed esinevad laulude ja orkestri ettekannetega. Mõni laps võib mängida nukuklaveril, ksülofonil jne.

Vahel võib kavva võtta eesti rahvalaule, tantse, naljandeid, mõistatusi või kogu õhtu üles ehitada võistlus- ja naljamängudele jne.

Kord kuus võib tähistada sellel kuul sündinud laste sünnipäevi. Sel puhul lauldakse neile meeldivaid laule ja mängitakse nende poolt valitud mänge, kus meelepärased osad antakse sünnipäevalastele. Sünnipäevalastele antakse omavalmistatud kingitusi jne.

Sünnipäevade tähistamine võib toimuda väga mitmel viisil. On soovitav, et neid ei organiseeritaks alati ühtviisi, vaid püütaks tuua tavalisse pidulikkusse midagi uut. Näiteks võib sünnipäevalapse tooli kaunistada pärjaga, üksikute okste või lipukestega jne.

Tähtis on kasvataja hoolitsus selle eest, et sünnipäevad mööduksid hästi lõbusalt: organiseeritaks nukuteatrit, diafilmi vaatamist, laste isetegevust jne. Sünnipäeva tähistamine toimub koos õhtuootega, mis tuleb muuta pidulikuks (kringel, koogid, morss, kakao).

Mida nooremad lapsed, seda lihtsamad on nende ettekanded. Väikelaste aktiivne osavõtt toimub mängudes ilma eelneva ettevalmistuseta ja kasvataja suunamisel.

2—3-aastaste laste ettekanded olgu hästi lühikesed ja lihtsad. Soovitav on isegi ettekande kordamine.

Peo kava koostamiseks ei ole vajalik ainult laste tundmine, pedagoogiline meisterlikkus, vaid ka kunstiline maitse. Õigesti korraldatud ettevalmistused pakuvad lastele palju rõõmu. Ettevel-

mistused seisnevad jutustuses eelseisvast peost, laulude, tantsude, luuletuste jne. valikus või õppimises, kaunistuste ja kutsete valmistamises. Ettevalmistusega alustatakse veidi aega enne pidu, sest liiga pikk ettevalmistuste aeg võib lapsi väsitada ja huvi peo vastu vähendada. Lapsed ei tohiks ette teada kogu peo kava. Täiskasvanute ettekandeid kuulevad ja näevad lapsed peol esmakordselt, samuti on huvitav näha esmakordselt teiste rühmade ettekandeid. Lastepidu ei tohi kujuneda etenduseks täiskasvanuile. Samuti ei tule esitada liiga suuri nõudmisi laste poolt ettekantavate tantsude, laulude ja luuletuste suhtes.

Oluline on taotleda laste elamuste värskust ja siirust. Selleks on nõutav, et peo ettevalmistused toimuksid erilise treeninguta, hariliku töö korras, nii et laste tavaline elu kulgeks häireteta. Ei tohi korraldada eraldi proove. Laste rõõmu suurendab see, et vajalikud kostüümid saavad nad alles pidupäeval.

Tähtis on, et kõik lapsed võtaksid jõudumööda osa peo ettevalmistusest. Lubamatu on lasta esineda ühtedel lastel mitmes ettekandes või mõni laps hoopis välja jätta. Pidu olgu rõõmuks igale lapsele, olenemata tema võimetest ja andekusest. Kasvataja ülesandeks on valida igale lapsele niisugune materjal esinemiseks, millega ta võib toime tulla.

Naistepäeva tähistamise ettevalmistuskäigus, mis kulgeb teistele (eriti emale) rõõmuvalmistamise meeleolus, teeb iga laps nii tundide kui ka mängu ajal kingituse emale, vanaemale ja ühele lasteaia töötajale.

Laste pidude ettevalmistamine ei tohi mingil juhul rikkuda laste päevarežiimi. Lasteasutuse juhataja otseseks kohuseks on jälgida, et ei esineks selliseid negatiivseid nähtusi, nagu jalutuskäigu, tundide ärajätmist ettekannete harjutamise arvel. Tuleb vältida ka lastevanemate kohustamist tuupida lapsele luuletus kodus selgeks jne. Kui kasvatajad ei jõua ettekandeid ette valmistada päevarežiimis ettenähtud ajal, siis see tõendab, et materjal pole lastele jõukohane või ei oska kasvataja tööd lastega õigesti organiseerida.

Peo kunstilisele kujundamisele tuleb ka suurt tähelepanu pöörata. Kõik ruumid olgu tähtpäevadel pidulikult ja maitsekalt kaunistatud, laste kostüümid esinemiseks valmis pandud, triigitud. Ruumide kujundamisel tuleb vältida ilustuste üliküllust ja kirevust. Liigne kirevus ja ülekuhjamine väsitab lapsi, kisub tähelepanu peo sisust eemale. Pidupäeva idee allakriipsutamine, kuhjumise vältimine, vormide ja värvide sobivus ja ilu — need on nõuded, millest tuleb lähtuda ruumide kujundamisel.

Näiteks nääripuul ei tule valmistada suurt dekoratsiooni valguse efektiga, mis viib laste tähelepanu nääripuult kõrvale, raskendab esteetilist tajumist. Soovitav on ruume kaunistada lakooniliselt, kasutada selleks looduslikku materjali — lilli, oksi, ettekandeiks vajalikke dekoratsioone. Tuleb jälgida, et V. I. Lenini pildi ümbrus oleks hästi kujundatud, peopäeval lilledega jmt. kaunistatud. Kõik kaunistused tuleb valida ühes stiilis, et nad üksteist täiendaksid ja sobiksid üldise sisustusega.

Laste pidulik meeleolu peab algama juba hommikul lasteaeda tulekuga, mil kasvatajad ja teised lasteasutuse töötajad tervitavad lapsi peopäeva puhul. Iga lasterühm koos oma kasvatajaga käib tervitamas teiste rühmade lapsi, köögitöötajaid.

Peole tulevad külalised — lastevanemad (kas kõik soovijad või ainult nende esindajad, olenevalt ruumide suurusest), šeffide, lähima kooli ja haridusosakonna esindajad. Imikute ja maimikute pidudele ja mudilaste I semestri pidudele tulevad ainult lasteasutuse töötajad, kes on hästi tuttavad, teised külalised mõjuvad lastele häirivalt (laps hakkab nutma, tahab oma ema juurde jms.).

Ei tule hilineda peo algusega mõne külalise ootel, sest lapsed väsivad ootamisel. Tuleb alati meeles pidada, et pidu olgu rõõmuks lastele ja seepärast püüda vältida kõike häirivat.

Väljastpoolt lasteasutust esinejate ettekanded olgu väikestele kuulajatele jõukohased, milleks eelnevalt tutvuda külaliste ettekannetega ja kindlaks määrata nende kestus.

Lasteasutuse personali, samuti lastevanemate hulgas leidub kindlasti inimesi, kes on võimelised laulma, tantsima, deklameerima või mõnel pillil mängima. Nende esinemised laste repertuaariga (soolo ja ansambel) valmistavad neile suurimat meelehead.

Üldine meeleolu ja elevus peol oleneb suurel määral pedagoogist-peojuhist, kes juhib peo kava, liidab tervikuks peo üksikosi. Ta lõbusad, asjakohased vahemärkused, naer ja nali, pidulikud väljendused mõjutagu lapsi ja täiskasvanuid, kes viibivad peol. Suunates peo käiku, ei tohi ta aga alla suruda laste algatust. Peojuht peab olema leidlik, elav, liikuv, tähelepanelik, taktiline ja oskama reageerida ootamatustele.

Kingituste jaotamine peol toimugu pidulikult ja huvitavalt. Ka kingituspakke võib valmistada lastele meeldivalt. Kinke saab iga laps üksikult või kogu rühm ühiselt.

Peokava, selle organiseerimine ja ettevalmistamine arutatakse läbi varakult pedagoogilisel nõupidamisel, kus püütakse ette näha iga pisiasja. Tuleb hoolitseda selle eest, et iga pidu oleks tõeliseks rõõmuks igale lapsele.

Kasvatuslik töö lasteasutuses võib anda täisväärtuslikke tulemusi ainult sel juhul, kui see toimub sõbralikus koostöös perekonnaga. Koostöö aluseks on perekonna ja lasteasutuse ühised ülesanded laste kommunistlikul kasvatamisel. Juhtiv koht perekonna ja lasteasutuse koostöös kuulub lasteasutusele.

Töö sisu kindlaksmääramisel valitakse kasvatuse laialdasest alast need küsimused, mis antud ajal ja antud tingimustes nõuavad eriti pakilist lahendamist. Näiteks tuleb kõikides rühmades õige tihti kõnelda päevarežiimi tähtsusest, laste jonnist ja selle põhjustest (liigne hellitamine, nõuete kooskõlastamatus vanemate, vanaemade ja -isade vahel), valetamisest ja laste fantaasia suhtest valega, laste ateistlikust ja seksuaalsest kasvatusest jne. Neile küsimustele lisatakse teisi, mis kerkivad esile antud rühma laste vanemate vajadustest või lastekollektiivi iseärasustest. Kasvatusküsimuste valikul tuleb arvestada ka laste iga ja individuaalseid iseärasusi, kelle vanematega töö parajasti toimub.

Kõikide rühmade lastevanematele tutvustatakse lasteasutuse tööd laste tervise tugevdamises, organismi vastupanuvõime tõstmises, närvisüsteemi kaitsmises, samuti laste tervise eest hoolitsemise ülesandeid, mis langevad perekonnale. Loenguid peetakse ka nakkushaigustest ja selle profülaktikast. Sellest tööst peab aktiivselt osa võtma lasteasutuse arst.

Vestlustes kuni 2-aastaste laste vanematega tuleb esiplaanile tõsta laste eest hoolitsemine, kindla režiimi kehtestamine, neuro-psüühiline ja füüsiline arendamine, ratsionaalne toitlustamine, karastamine, elementaarsete kultuur-hügieeniliste vilumuste kasvatamine, mänguasjade valik ja kasutamine.

Vanematele tuleb selgitada, millist mõju avaldab laste tervisele karastamine, laste õige riietamine, nende keha ja riietuse puhtus, ruumi sagedane õhutamine, tolmu ja mustuse kõrvaldamine. Et imiku- ja maimikueas hakkab kujunema lapse kõne, tuleb vanemate tähelepanu juhtida nende endi õigele kõnele.

Tähtis koht vestlustes 2- ja 3-aastaste laste vanematega peab olema küsimustel laste iseseisvuse kasvatamisest, nende küsimustele vastamise vajalikkusest ja selle mõjust lapse vaimsele ja kõlbelisele arengule (vulgaarse, hoolimatu kõne kahjulik mõju lastele), isikliku eeskuju osast laste kasvatamises.

Küsimustele, mis kuuluvad läbiarutamisele 4-aastaste laste vanematega, tuleb lisaks eespool mainituile erilist tähelepanu pöörata laste mängule ja mänguasja tähtsusele. On vajalik peatuda üksikasjaliselt mänguasjadel, nende õige valiku printsiipidel. Vanematele tuleb selgitada, miks laps sellise innuga andub vabale, loovale mängule, miks hinnatakse kõrgelt mängu kui lapse kasvatuse tõhusaimat abinõu ja kuidas peavad vanemad suhtuma laste mängusse ning millised tingimused selleks luua.

Väga tähtsaks vestluse teemaks selles eas on ka kõne arendamine. Seda käsitletakse nüüd sügavamalt ja mitmekülgsemalt kui vestlustes eelmiste rühmade laste vanematega.

Töös 5-aastaste lastega pööratakse tähelepanu tööarmastuse ja tööoskuse kasvatamisele. Selleks tutvustatakse vanemaile laste tööhuvi ja töötamise soovi kasvatamise meetodeid, lastele konkreetseid ning jõukohaseid ülesandeid.

6-aastaste laste vanematega vesteldes seostatakse kasvatusprobleeme selliste küsimustega nagu hea rühi, iseseisvuse, julguse, distsipliini, Nõukogude kodumaa vastu armastuse kasvatamine, samuti selgitatakse algõpetuse metoodikat ja perekonna osa laste kooliks ettevalmistamises.

Planeerides tööd lastevanematega, tuleb arvestada laste koosseisu rühmas, nende kasvatuse tingimusi perekonnas, samuti tööd lastevanematega eelmistel aastatel.

Mitmekesine töö lasteasutuses nõuab ka vanematega koostöö mitmesuguseid vorme. Kõige levinumad neist on:

1) laste kodude külastamine; 2) vestlused, konsultatsioonid lastevanematega; 3) lasteasutuste külastamine vanemate poolt; 4) näitused lastevanematele; 5) lastevanemate rühmakoosolekud; 6) lastevanemate üldkoosolekud; 7) lastevanemate komitee töö; 8) pedagoogiline propaganda elanikkonna hulgas.

Laste kodude külastamine

Lapse eduka kasvatuse vältimatuks tingimuseks on tema koduse elu tundmine.

Esimene lapse kodu külastamine kasvataja poolt peab toimuma õppeaasta esimese kvartali jooksul. Uute laste vastuvõtmisel on

soovitav, et kasvataja külastaks vastuvõetud lapsi juba enne nende lasteasutusse tulekut.

Perekonna esmakordse külastamise eesmärgiks on teada saada, kuidas on korraldatud lapse kasvatamine perekonnas, mis on seal positiivset ja mida peaks edaspidi tingimata parandama. Tutvust perekonnaga ei tohi alustada nõudmiste esitamisega vanemaile või kaebusega lapse peale, isegi siis mitte, kui kaebusi leiduks.

Rühma kõikide laste kodusid tuleb külastada vähemalt üks kord õppeaasta jooksul (õppeaasta algul). Õppeaasta vältel külastab kasvataja neid vajaduse järgi.

Vestlused, konsultatsioonid

Kasvataja vestlused lastevanematega annavad võimaluse koos lühidalt läbi arutada üksikuid küsimusi laste kasvatuses. Sellised lühiajalised vestlused puudutavad lapse enesetunnet, tema meeleolu, käitumist kodus või lasteasutuses, samuti kasvataja nõuannete täitmist vanemate poolt. Kui tekib vajadus pikemaks vestluseks, lepib kasvataja emaga kokku spetsiaalseks kohtumiseks.

Vestlust tuleb pidada lihtsas, sõbralikus toonis. Vestluse ajal ei esita kasvataja mitte ainult küsimusi ega anna nõu, vaid kuulab tähelepanelikult ka vanemate märkusi, arvestab nende kogemusi lapse kasvatamisel.

Vanematel esineb tihti ühesuguseid raskusi mitmesuguste kasvatusküsimuste lahendamisel, näiteks: lapse jonnimine kodus, puudused lapse kõnes jne. Sellistel juhtudel on soovitav organiseerida pedagoogilisi konsultatsioone lastevanematele. Konsultatsiooniks määratakse kindel aeg ja koht. Konsultatsioonidel esineb laialdasema selgitava sõnavõtuga üks lasteasutuse töötajaist ning asjast huvitatud vanemad võtavad küsimuse arutelust osa.

Lasteasutuse külastamine vanemate poolt

Külastades lasteasutust jälgivad vanemad elu selles. Nad tutvuvad kasvatustöö sisu ja lastele esitatavate nõudmistega, mida tuleb täita ka perekonnas; vanemad näevad oma last kollektiivis, tema suhtumist teistesse lastesse ja täiskasvanutesse. Vanemad võivad jälgida kasvatustööd lühema aja vältel või kogu päeva kestel. Et mitte segada rühma tööd, kutsutakse sinna üheaegselt kõige rohkem 4—5 vanemat.

Pärast rühma külastamist vestleb juhataja vanematega ja selgitab, kas nad said nähtust õigesti aru; soovitab, mida peaks kasutama kodustes tingimustes ja kuidas seda teha.

Paljud lastevanemad võtavad osa tähtpäevade puhul korraldatud pidustustest lasteasutustes, jälgides laste esinemist. Laste pidude külastamine annab lastevanematele teatud ülevaate lasteasutuse tööst.

Näitused lastevanematele

Lastevanematele korraldatavatel näitustel on suur pedagoogiline tähtsus. Lasteasutustes võib organiseerida nii hooajalisi näitusi (näitused lastevanemate üld- ja rühmakoosolekute ajaks) kui ka alalisi näitusi (nn. «lastevanemate nurgas»). Hooajalistel näitustel esitatakse materjale vastavalt käsitletavale teemale. Alalise näituse materjale valitakse lastevanemate vajadusi arvestades ning uuendatakse perioodiliselt (soovitav kord kuus).

On soovitav, et alaline näitus («lastevanemate nurk») koosneks kolmest osast:

1. Laste kasvatamine lasteasutuses. Pannakse välja päevarežiim, laste mitmesuguseid töid, õpitud luuletuste ja laulude tekste, fotosid ja artikleid laste elust lasteasutuses jne.
2. Nõuanded lastevanematele laste kasvatamise küsimuses. Selle osa sisu sõltub nendest aktuaalsetest probleemidest, mis ühes või teises rühmas lahendamist vajavad.
3. Informatsioon.

Lastevanemate rühmakoosolekud

Rühma lastevanemate koosolekud annavad kasvatajale võimaluse konkreetselt lahendada neid küsimusi, mis vanemaid antud rühmas kõige rohkem erutavad. Lastevanemate rühmakoosolekuid organiseeritakse vastavalt vajadusele, kuid mitte vähem, kui kaks korda õppeaasta jooksul.

Koosolekut valmistavad ette rühma mõlemad kasvatajad. Seal räägitakse lastega töötamisest teatud teemal ja vastavalt eale, esitatakse konkreetseid näiteid ja kindlaid pedagoogilisi nõuandeid lastevanemaile. Kasvataja peab vanemaid igati ergutama arute usi aktiivselt osa võtma. Aeg-ajalt on soovitav organiseerida koosolekuid ka eraldi isadele ja vanaemadele ning -isadele.

Koosoleku päevakorra kinnitab lasteasutuse juhataja ning võtab ka ise võimaluse korral osa rühma koosolekutest.

Lastevanemate üldkoosolekud

Lastevanemate üldkoosolekuid organiseeritakse vastavalt vajadusele, kuid mitte vähem kui kaks korda õppeaasta jooksul. Neil koosolekuil tutvustatakse vanemaile lasteasutuse tööd, arutatakse organisatsioonilisi küsimusi jne. Õppeaasta algul (septembris) esitab juhataja osaliselt lasteasutuse töö aastaplaani, selgitades vanemaile eelseisvaid ülesandeid nii kasvatustöö kui ka majanduslike küsimuste lahendamisel ning valitakse lastevanemate komitee.

Teine lastevanemate üldkoosolek toimub õppeaasta lõpul (aprillis, mais). Siis tehakse kokkuvõte möödunud õppeaasta tööst ning kavandatakse ülesanded suvekuudeks. Sellel koosolekul annab komitee tööst aru ka lastevanemate komitee esimees. Soovitav on lastevanemate üldkoosolekuil kuulata ettekandeid ja arutada ka mitmesuguseid kasvatustöö küsimusi. Lastevanemate üldkoosolekuid organiseerib lasteasutuse juhataja; koosoleku ettevalmistamisest võtab osa kogu pedagoogiline ja meditsiiniline personal.

Lastevanemate üld- ja rühmakoosolekute protokollides on tähtis koht koosoleku otsustel. Lasteasutuse juhataja on kohustatud kindlustama nende ettepanekute täitmise, mis puudutavad lasteasutuse tööd.

Lastevanemate komitee

Õppeaasta algul toimuval lastevanemate üldkoosolekul valitakse lastevanemate komitee. Viimane töötab lastevanemate komitee põhimääruse ning lasteasutuse juhatajaga kooskõlastatud tööplaani alusel ning abistab lasteasutuse juhatajat mitmesuguste kasvatuslike ja majanduslike küsimuste lahendamisel. Lastevanemate komitee kontrollib ka üld- ja rühmakoosolekutel vastuvõetud otsuste täitmist.

Pedagoogiline propaganda elanikkonna hulgas

Lasteasutus ei tohi jääda kõrvale ka laialdasest pedagoogilisest propagandast elanikkonna hulgas.

Lasteasutuste pedagoogiliste töötajate osavõtt pedagoogilisest propagandast peab väljenduma jõukohases kaasaaitamises seda laadi üritustele, nagu lastevanemate koolid (kas rajoonis või lasteasutuse juures), näituste organiseerimine (klubides, kultuurimajades), koolieelsele kasvatusele pühendatud loengud ja raadiosaated, lastevanemate konverentside korraldamine, materjalide esitamine kohaliku trükisõna või raadiosaadete jaoks jmt.

Tabel 1

IMIKUTE PÄEVAREŽIIM

Imiku vanus	Toidukordade arv	Toitmise vaheaegade kestus	Iga virgeaja kestus	Päevase une kordade arv	Iga päevase une kestus	Öise une kestus	Magamisaja vajadus ööpäeva jooksul
1,5—3 kuud	6—7	3,5—3 tundi	1—1,5 t.	4	2—1,5 t.		17,5—18,5 t.
3—5—6 kuud	6	3,5 „	1,1—2 t.	4—3	2—1,5 t.		16,5—17 t.
5—6—9—10 kuud	5	4 „	2—2,5 t.	3	2—1,5 t.	10—11 tundi	16—16,5 t.
9 kuud — 1 aasta	5—4	3,5—4,5 „	2,5—3,5 t.	2	2,5—2 t.		14,5—16 t.

Tabel 2

IMIKUTE JA MAIMIKUTE PÄEVAREŽIIM

Tegevuse nimetus	Laste vanus					
	2,5—3 kuni 5—6 kuuni	5—6—9—10 kuuni	9 kuust — 1 aasta 2 kuuni	1 a. 2 kuust — 1 a. 6 kuuni	1 a. 6 kuust — 2 aastani	2—3 aastani
1	2	3	4	5	6	7
Kodus ja ööpäevases lasteasutuses						
Ärkamine, toitmine	6.00—7.00	6.00—7.00	—	—	—	—
Ärkamine, virgeaeg, tualett kodus	—	—	6.30—7.00	6.30—7.30	6.30—7.30	6.30—7.30
Ärkamine, tualett lasteasutuses	—	—	—	7.00—7.30	7.00—8.00	7.00—7.45
Lastepäevakodus						
Laste vastuvõtmine. Mängud, ettevalmistus hommikusöögiks	7.00—8.00	7.00—8.00	7.00—8.30	7.00—8.30	7.00—8.30	7.00—8.30
Magamapanek. Uni värskes õhus	7.30—9.30	8.00—10.00	—	—	—	—
Hommikusöök	—	—	7.30—8.30	7.30—8.30	7.45—8.30	7.50—8.35
Mängud. Tegelused alagruppidega	—	—	8.30—9.00	8.30—9.20	8.30—9.40	8.35—9.15—9.30
Magamapanek. Uni värskes õhus	—	—	9.00—11.30	9.20—11.45	—	—
Ärkamine, tualett. Toitmine ärkamise järjekorras	9.30—10.00	10.00—10.45	—	—	—	—
Jalutuskäik. Mängud, tegelused värskes õhus	—	—	—	—	9.40—11.00	9.15—11.15 9.30—11.30 (alagruppidega)
Lõunasöök	—	—	11.30—12.30	11.45—12.30	—	—
Mängud. Tegelused individuaalselt või alagruppidega	10.00—11.00	10.45—12.00	12.30—14.00	12.30—13.00	—	—

Tabel 2 järg

1	2	3	4	5	6	7
Jalutuskäigult tulek. Lahtiriietumine, mängud	—	—	—	—	11.00—11.30	11.15—11.30 11.30—11.45 (alagruppidega)
Jalutuskäik	—	—	—	13.00—14.30	—	—
Ettevalmistus lõunasöögiks. Lõunasöök	—	—	—	—	11.30—12.00	11.45—12.30
Magamapanek. Uni värskes õhus	11.00—13.00	12.00—14.00	14.00—16.00	15.00—16.30	12.00—15.00	12.30—15.30
Laste ärkamine, tualett, 1 a. 6 k. ja vanemate laste karastamine. Õhtuoode	13.00—13.30	14.00—14.45	16.00—17.00	16.30—17.30	15.00—16.30	15.30—16.30
Mängud, tegelused alagruppidega	13.30—14.30	14.45—16.00	17.00—18.00	—	—	—
Uni värskes õhus	14.30—16.30	16.00—18.00	—	—	—	—
Laste ärkamine, tualett. Toitmine	16.30—17.30	18.00—18.30	—	—	—	—
Mängud. Tegelused alagruppidega. Ettevalmistus magamiseks	17.00—17.30	18.30—19.30	—	—	—	—
Uni	17.30—19.30	—	—	—	—	—
Ärkamine, kojuminek	19.30—20.00	19.30—20.00	—	—	—	—
Mängud, jalutuskäik	—	—	18.00—19.00	17.30—19.00	16.30—19.00	16.30—19.00
Õhtusöök	—	—	19.00—19.30	19.00—19.30	19.00—19.30	19.00—19.30
Kojuminek	—	—	19.30—20.00	19.30—20.00	19.30—20.00	19.30—20.00

Tabel 2 järg

Tualett, toitmine	20.00—20.30	—	—	—	—	—
Mängud, tualett (vannitamine), magamapanek	—	—	—	—	20.00—20.30	20.00—20.30
Öine uni	20.30—6.00	20.00—6.00	20.00—6.30	20.00— 7.00	20.30— 7.00	20.30— 7.00
Toitmine (öine)	23.30	22.00	22.00 (imikud)	—	—	—

Märkus. 1. Alates teisest eluaastast on päevarežiim kevad- ja suveperioodil erinev. Lüheneb öise une aeg. Lapsed uinuvad hiljem ja ärkavad varem (vahe umbes 40—60 min.). Selle võrra pikeneb laste päevane uni. Lõunasöök on soovitav anda 30 min. varem. Suvel kulgeb laste elu peamiselt õues, mistõttu organiseeritud tegelused toimuvad kõik väljas. Õhu-, vee- ja päikesevanne võetakse umbes üks tund enne lõunasööki.

2. Kui enamus lapsi lahkub lasteaiast peale õhtuoodet, on soovitav oote asemel anda tugevam õhtusöök ning nendele lastele, kes jäävad asutusse õhtusöögi ajaks, anda kergem oode.

3. Lapse kojuviimine päevarežiimis ettenähtud ajast varem on võimalik siis, kui see ei sega lasteasutuse tööd.

4. Olenevalt kohalikest tingimustest võib nimetatud kellaaegu vajaduse korral muuta, kuid mitte rohkem kui pool tundi ühele või teisele poole.

5. Vanuseline periodiseering

0—7-aastane — väikelaps
0—1-aastane — imik
1—3-aastane — maimik
3—6-aastane — mudilane
6—7-aastane — koolieelik

Tabel 3

MUDILASTE JA KOOLIEELIKUTE PÄEVAREŽIIM

Tegevuse nimetus	Laste vanus			
	3-aastased	4-aastased	5-aastased	6-aastased
Ööpäevases lasteasutuses				
Ärkamine	7.30	7.30	7.00	7.00
Hommikuvõimlemine, karastamine	7.35—8.15	7.35—8.15	7.05—7.30	7.05—7.30
Lastepäevakodus				
Laste kogunemine, mängud, hommikuvõimlemine	7.00—8.35	7.00—8.35	7.00—8.40	7.00—8.40
Hommikusöök	8.45—9.15	8.45—9.15	8.45—9.10	8.45—9.05
Mängud, ettevalmistus tundideks	9.15—9.30	9.15—9.30	9.10—9.30	9.05—9.20
I tund	9.30—9.45	9.30—9.45	9.30—9.50	9.20—9.45
II tund	—	—	10.00—10.15	9.55—10.15
Jalutuskäik, mäng värskes õhus, virgutusvõimlemine või sportlikud harjutused	10.00—12.00	10.00—12.15	10.30—12.30	10.25—12.30
Ettevalmistus lõunasöögiks	12.00—12.30	12.15—12.45	12.30—12.45	12.30—12.45
Lõunasöök	12.30—13.00	12.45—13.15	12.45—13.15	12.45—13.15
Päevane puhketund	13.00—15.00	13.15—15.00	13.15—15.00	13.15—14.45
Laste karastamine (õhuvannid, veeprotseduurid)	15.00—15.30	15.00—15.30	15.00—15.30	14.45—15.15
Mängud, III tund	15.30—16.30	15.30—16.30	15.30—16.30	15.15—16.30
Õhtuoode	16.30—17.00	16.30—17.00	16.30—17.00	16.30—17.00
Jalutuskäik, mängud värskes õhus	17.00—19.00	17.00—19.00	17.00—19.00	17.00—19.00
Õhtusöök, kojuminek	19.00—20.00	19.00—20.00	19.00—20.00	19.00—20.00
Ööpäevases lasteasutuses				
Ettevalmistus magamaminekuks	20.00—20.30	20.00—20.30	20.00—20.30	20.30—21.00
Öine uni	20.30— 7.30	20.30— 7.30	20.30— 7.30	21.00— 7.00

Märkus. 1. Olenevalt kohalikest tingimustest võib nimetatud kellaaegu vajaduse korral muuta, kuid mitte rohkem kui pool tundi ühele või teisele poole.

2. Kui enamus lapsi lahkub lasteaiast peale õhtuoodet, on soovitav oote asemel anda tugevam õhtusöök ning nendele lastele, kes jäävad asutusse õhtusöögi ajaks, anda kergem oode.

3. Lapse kojuviimine päevarežiimis ettenähtud ajast varem on võimalik siis, kui see ei sega lasteasutuse tööd.

Tabel 4

TEGELUSTE JAOTUS IMIKUTELE JA MAIMIKUTELE

Jrk. nr.	Tegeluse nimetus	Tegeluste arv nädalas				
		Imikud	Üheaastased kuni 1 a. 6 k. — 1 a. 8 k.		Kaheaastased alates 1 a. 6 k. — 1 a. 8 k.	
			päevane	ööpäevane	päevane	ööpäevane
1.	Kõnearendamine	5—4*	4—3	4—5	3	4—3
2.	Võimlemine	4—3*	3	3	2	2—3
3.	Liikumismängud, lõbustavad tegelused	3	3—2	3—2	2	2
4.	Lavastused	4—3	3—2	4—3	2—1	2—3
5.	Muusikalised tegelused	4	3	3	2	2
6.	Voolimine, joonistamine	—	—	—	2	2—3
	Kokku	20—17	16—13	17—16	13—12	14—12

Märkus.

1. Imikutele toimuvad tärniga märgitud tegelused individuaalselt, teised vanuselistes alagruppides.
2. Alates teisest eluaastast toimuvad tegelused põhiliselt alagruppides. Laste arv oleneb laste arengutasemest ja õppematerjalist.

Tabel 5

TUNDIDE JAOTUS MUDILASTELE JA KOOLIEELIKUILE

Jrk. nr.	Tunni nimetus	Tundide arv nädalas			
		3-aastased	4-aastased	5-aastased	6-aastased
1.	Emakeel ja ümbrusega tutvustamine	1	1	2	3
2.	Võimlemine	1	1	1	1
3.	Muusika-alane kasvatus	2	2	2	2
4.	Joonistamine	1	1	2	2
5.	Voolimine	1	1	1	1
6.	Kleepetöö või meisterdamine	—	1	1	1
7.	Arvutamine	—	—	—	1
	Kokku	6	7	9	11
	Tunni kestus	10—15 min.	15 min.	15—20 min.	20—25 min.

Märkus.

1. Kolmeaastaste laste rühmas toimub üks kord kuus voolimise asemel kleepetöö.
2. Nelja-aastaste laste rühmas viiakse läbi kleepetööd 1 kord nädalas ja 5—6-a. laste rühmas vaheldumisi meisterdamisega (üle nädala).
3. 5-päevase töönädala puhul toimub nädala tundide arvust 3-a. laste rühmas 5 tundi enne lõunat, 1 peale lõunat; 4-a. laste rühmas 5 tundi enne lõunat, 2 peale lõunat; 5- ja 6-a. laste rühmas toimub iga päev enne lõunat 2 tundi ja 6-a. laste rühmas ühel päeval veel üks tund peale lõunat. Pealelõunasteks tundideks sobivad võimlemis- ja muusikatund.

Tabel 6

TOITAINETE PÄEVASED NORMID 1—7-AASTASTELE LASTELE

Vanus	Valgud grammides	Rasvad grammides	Süsivesikud grammides	Kalorite hulk
1 a. — 1 a. 6 k.	44—45	44—45	160—175	1300
1 a. 6 k. — 3 a.	52—55	52—55	225	1600
3 a. — 5 a	58—60	58—60	260	1840
5 a. — 7 a.	66—68	68—70	280	2060

Tabel 7

KARASTAMINE

Laste vanus	Ruumi t° C	Väljasviibimine talvel	Õhuvann	Veega ülehõõrumine	Veega ülevalamine	Dušš	Suplus, kümblus	Vee t° C jalgade ülevalamisel	Matk	Märkus
01—1 a.	+20 ... 22°	(rõdul)	+33°	algul kuiva froteelapiga	+36°	+36°	+36°	—	—	
1—2 a.	+19 ... 20°	—10°	+23°	+35°	+35° ... 36°	+35°	+35° õhk +26° ... 24°	— +30° ... 18°	—	veeprotseduurideks
3—4 a.	+18 ... 19°	—15°	+22°	+33°	+32°	+34°	vesi +22° ... 21° hiljem +19° ... 20°	3—4 päeva järel madaldada 1° võrra talvel +25° suvel +18° ... 17°	1 km	sobiv aeg enne sööki ja und
4—5 a.	+18°	—16 ... 20°	+20°	+30°	+22° kestus 20—40 sek.	+33°	nagu 3—4. a.	"	1,5 km	
5—6 a.	+18°	—16 ... 22°	+20° ... 18°	+30°	+22°	+33°	"	"	suvel 2—2,5 km talvel 1,5—2 km	
6—7 a.	+18° ... 16°	—25°	+20° õhuvann +15 ... 16° (2—3 päeva järel 1° vähem)	+30°	+22°	+30°	"	"	3 km suvel 2—2,5 km talvel	

Tabel 8

NÄITLIKKE HARJUTUSI VASTAVALT EALE

Harjutuse nimetus	Laste vanus					
	1	2	3	4	5	6
Rivi- ja korraharjutused						
Vabalt kogunemine kasvataja juurde	+	+	+	+	+	+
Vabalt kogunemine rühma	—	+	+	+	+	+
Vabalt kasvataja abiga paaridesse kogunemine	—	+	+	—	—	—
Ringi moodustamine pihkseongus	—	—	+	+	+	+
Rivistumine ringi	—	—	+	+	+	+
Rivistumine paaridesse	—	—	—	+	+	+
Rivistumine kolonni, viirgu	—	—	—	—	+	+
Ümberrivistumine 1-kaupa kolonnist 2-kaupa kolonni	—	—	—	—	+	+
Ümberrivistumine 1-kaupa kolonnist 3—4-kaupa kolonni	—	—	—	—	—	+
Pöörete sooritamine vasakule ja paremale:						
a) käskluste «Hüppega akna (ukse) poole» täitmine	—	—	—	—	+	—
b) käskluste «Hüppega paremale (vasakule)» täitmine või lihtsalt pööramine	—	—	—	—	—	+
Kõnd						
A. Ruumis orienteerumiseks						
Vaba kõnd rühmas ühest mänguväljaku või ruumi otsast teise (vastavate mängudega)	+	+	+	+	+	+
Vaba kõnd rühmas kasvataja järel	+	+	+	—	—	—
Vaba kõnd rühmas juhtlapse järel	—	—	—	+	+	+
Läbisegikõnd (metsas «seenel», «lilli» korjamas vmt.)	—	+	+	+	+	+
Läbisegikõnd peatustega (linnulaulu, sõidukite möödasõidu mürina kuulamine vmt.)	—	+	+	+	+	+
Läbisegikõnnilt kolonni moodustamine (kitsale teerajale jõudmine)	—	—	—	+	+	+
Läbisegikõnnilt pikkuse järgi kolonni moodustamine	—	—	—	—	—	+
Kõnd vabalt ümber suure vahendi (liumägi vmt.)	+	+	+	—	—	—
Kolonniskõnd ringis (ka lauldes, plaksutades vmt.)	—	—	+	+	+	+
Sõõriskõnd pihkseongus	—	—	+	+	+	+
Kolonniskõnd peatustega (kõrge puu vaatlus vmt.)	—	—	+	+	+	+
Vaba paariskõnd käest kinni hoides (sõbraga jalutamas)	—	+	+	+	+	+
Paariskõnd ringjoonel käest kinni hoides	—	—	+	+	+	+
Paariskõnd kõrvuti kätest lahti (sõdurid harjutusel vmt.)	—	—	—	—	+	+
Kolonniskõnnilt paaridesse rivistumine	—	—	—	—	+	+
Kolonniskõnnilt 3- ja 4-kaupa rivistumine	—	—	—	—	—	+

	1	2	3	4	5	6
Siira-viirakõnd kasvataja järel (käärulise o a kaldal vmt.)	—	—	—	+	—	—
Iseseisev siira-viirakõnd (hiljem ka suuna muutmisega, tee käänak vmt.)	—	—	—	—	+	+
Kõnd edasi ja tagurpidi (individuaalselt kasvatajaga)	—	+	—	—	—	—
Kõnd edasi ja tagurpidi (vedur manööverdab vmt.)	—	—	+	+	+	+
Kolonniskõnd seina äärt mööda nurgast nurgani (algul toolide abil)	—	—	—	+	+	+
Kõnd diagonaalis üle ruumi	—	—	—	—	—	+
«Kettkõnd». (Paarid ringjoonel vastamisi vastassuunas, kõndi alustades annavad oma paarilisele parema käe, järgmisele vasaku jne.)	—	—	—	—	—	+
B. Tempo muutmisega						
Aeglane ja kiire kõnd	—	—	+	+	+	+
Aeglustatud ja kiirenev kõnd	—	—	—	—	+	+
Kägarkõnd (kääbused)	—	—	—	+	+	+
Kükk-kõnd sirge seljaga	—	—	—	—	—	+
C. Kõnd üle takistuste						
Piiratud pinnast üle astuda						
a) vahemaa 5—10 cm	+	—	—	—	—	—
b) vahemaa 10—15 cm	—	+	—	—	—	—
a) üle 5—10 cm kõrguste kuubikute, nööri, kahe eseme peale asetatud redeli vmt. (üle «kivide», «kändude»)	+	—	—	—	—	—
b) üle 10—15 cm "	—	+	—	—	—	—
c) üle 15—20 cm "	—	—	+	—	—	—
d) üle 20—25 cm "	—	—	—	+	—	—
e) üle 25—30 cm "	—	—	—	—	+	—
f) üle 30—35 cm "	—	—	—	—	—	+
D. Kõnd piiratud pinnal (tasakaalukõnd)						
Kõnd maapinnale või põrandale joonistatud kahe joone vahel või mahaasetatud laual:						
a) vahemaa 35—30 cm	+	+	—	—	—	—
b) vahemaa 25—20 cm	—	—	+	+	—	—
Kõnd joonel, nööril:						
a) nöör sirgelt, ringis, (pikkus 2 m)	—	—	+	+	+	+
b) nöör siksakina (pikkus 3—4 m)	—	—	—	—	+	+
c) kaarredelil	—	—	+	+	+	+
Kõnd mahaasetatud redeli pulkadel	—	—	+	+	+	+
Kõnd kaldlaual, mille üks ots on põrandast: 1,5—2 m)						
a) 10 cm kõrgusel (laua laius 25—20 cm, pikkus	+	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6
b) 15—20 cm kõrgusel (laua laius 25—20 cm, pikkus 1,5—2 m)	—	+	+	—	—	—
c) 20—35 cm kõrgusel (laua laius 25—20 cm, pikkus 1,5—2 m)	—	—	—	+	+	+
Kõnd tasakaalupingil:						
a) pingi kõrgus põrandast 15—20 cm, laius 20—15 cm, pikkus 1,5—2 m	—	—	+	—	—	—
b) pingi kõrgus põrandast 20—25 cm, laius 20—15 cm, pikkus 2,5—3 m	—	—	—	+	—	—
c) pingi kõrgus põrandast 25—30 cm, laius 20—15 cm, pikkus 2,5—3 m	—	—	—	—	+	+
Kõnd tasakaalupingil, liivakott pea peal (pall ees, ülal, taga vmt.)	—	—	—	—	+	+
Kõnd tasakaalupingil või palgil (diameeter 15—10 cm) küljega	—	—	—	—	—	+
Neljakäpakilkõnd tasakaalupingil:						
a) põlvedel	—	+	+	+	+	+
b) päkkadel	—	—	—	—	+	+
Jooks tasakaalupingil (ka kaldasendisse asetatult)	—	—	—	—	+	+
Teisi tasakaaluharjutusi						
Seismine ühel jalal vahendist (nöörist, rõngast vmt.) kinni hoides	—	—	+	+	+	+
Seismine ühel jalal, vaheldumisi vasakul ja paremal (kureseis vmt.). Sama ka varvasseisus	—	—	—	+	+	+
Jalavibutus ette, taha, ette-taha (vee pritsimine vmt.):						
a) käte toega seinale, nöörile jms.	—	—	+	+	+	+
b) toeta	—	—	—	—	+	+
Tõsta põlvest kõverdatud jalg üles, plaksutada käsi põlve all	—	—	—	+	+	+
Tiirlemine ringis:						
a) vabas tempos	+	+	+	+	+	+
b) keereldes maha vajuda (kruvi)	—	—	—	+	+	+
c) kiiresti, siis aeglasemalt kuni seismajäämiseni (vurr)	—	—	—	—	+	+
Hüpelda mahajoonistatud ringikestes või mahaasetatud esemelt esemele:						
a) koosjalu	—	—	—	+	+	+
b) ühel jalal (jala vahetusega)	—	—	—	—	+	+
Kaaslasega tõuklemine ühel jalal hüpeldes, käed vaheliti rinnal (kukevõitlus)	—	—	—	—	—	+
Jooks						
Jooks ühest mänguväljaku äärest teise:						
a) väikestes gruppides	+	+	+	+	+	+
b) kogu rühmaga	—	+	+	+	+	+
Jooks ringis:						
a) ümber liumäe vmt.	- -	+	+	+	—	—

	1	2	3	4	5	6
b) ilma vahendita	—	—	+	+	+	+
c) vahendite vahel (vahendeid puudutamata)	—	—	—	+	+	+
Läbisegijooks	—	—	—	+	+	+
Jooks seisakutega, suuna muutmisega	—	—	—	+	+	+
Siksakjooks seisakutega ühel jalal, kukkumisega vmt.	—	—	—	+	+	+
Jooks kiirete lühikeste sammudega	—	—	—	—	+	+
Jooks pikkade sammudega	—	—	+	+	+	+
Jooks kõrge põlvetõstega	—	—	—	+	+	+
Jooks sääretõstega	—	—	—	+	+	+
Jooks jalatõstega sirgete jalgadega	—	—	—	—	+	+
Jooks, käed vabalt kõrval (linnulend vmt.)	—	+	+	+	+	+
Jooksul käsi küünarnukkidest veidi kõverdatult hoides, sõrmed kergelt kokku surutud	—	—	—	—	+	+
Teatejooksud vahenditeta ja vahenditega (pall, lindid, rõngas, kurikas, lipp vmt.)	—	—	—	—	—	+
Jooks kaldpindadel	—	—	—	—	+	+
Jooks tiirleva nööri alt läbi	—	—	—	—	—	+
Hüpped						
Sulghüplemine:						
a) kohal (varblased, kummipall vmt.)	+	+	+	+	+	+
b) otse edasi liikudes (1—2 m)	—	—	+	+	+	+
c) edasi-tagasi, küljele (ka esemeid jalgade ja põlvede vahel hoides vmt., 3—4 m)	—	—	—	—	+	+
Kükkhüplemine:						
a) poolkükis (jänesehüpe)	—	—	+	+	+	+
b) kükis (käed puusal vmt.)	—	—	—	—	—	+
Otse- ja külg-galopp	—	—	—	+	+	+
Harkihüplemine	—	—	—	+	+	+
Hüplemine ühel jalal (paremale, vasakule) paiga ja edasi	—	—	—	—	+	+
Põlvetõstehüplemine	—	—	—	—	+	+
Hüplemine kannal ja päkal vaheldumisi	—	—	—	—	+	+
Käärhüpe	—	—	—	—	—	+
Hüplemine lõtvade käte ja jalgadega (hüpiknukk)	—	—	—	—	—	+
Kaugushüpped hoota:						
a) hoota kaugushüpe üle kahe joone (vahemaa 10—15 cm)	—	+	—	—	—	—
b) hoota kaugushüpe üle kahe joone (vahemaa 15—20 cm)	—	—	+	—	—	—
c) hoota kaugushüpe üle kahe joone (vahemaa 20—30 cm)	—	—	—	+	—	—
d) hoota kaugushüpe üle kahe joone (vahemaa 40—50 cm)	—	—	—	—	+	—
e) hoota kaugushüpe üle kahe joone (vahemaa 50—70 cm)	—	—	—	—	—	+
Kaugushüpped hooga:						
a) kaugus (30—60 cm)	—	—	—	+	—	—

	1	2	3	4	5	6
b) kaugus (50—70 cm)	—	—	—	—	+	—
c) kaugus (70—100 cm)	—	—	—	—	—	+
Kõrgushüpped:						
a) kõrgus (20—25 cm)	—	—	—	+	—	—
b) kõrgus (25—30 cm)	—	—	—	—	+	—
c) kõrgus (30—40 cm)	—	—	—	—	—	+
Üleshüpped (puudutada mõlema käega ülesriputatud eset, mis asub käeulatusest 5—10 cm kõrgemal):						
a) kohal	—	+	+	+	+	+
b) jooksult	—	—	+	+	+	+
Hüpped hüpitsaga (koosjalu, jalalt jalale kohal ja edasi liikudes)	—	—	—	—	+	+
Sügavushüpped:						
a) kõrgus (10—15 cm)	—	—	+	—	—	—
b) kõrgus (20—30 cm)	—	—	—	+	+	—
c) kõrgus (30—40 cm)	—	—	—	—	—	+
Hüpped üle madalate esemete (pall, kuubik, puuhalg jms.):						
a) kõrgus (15—20 cm)	—	—	+	—	—	—
b) kõrgus (20—25 cm)	—	—	—	+	—	—
c) kõrgus (25—30 cm)	—	—	—	—	+	—
d) kõrgus (30—35 cm)	—	—	—	—	—	+
Pugemine, roomamine, ronimine						
Neljakäpakil vabalt roomamine	+	+	+	+	+	+
Pugemine ja roomamine lookade, nööride, tooli alt läbi, läbi rõngaste kõrgusega 50—20 cm	+	+	+	+	+	+
Liikumine tagatoenglamangus kõverdatud jalgadega (vähikõnd)	—	—	—	—	+	+
Roomamine toenglamangus, käed küünarnukini maas, jalgu järele lohistades (hülge roomamine)	—	—	—	—	—	+
Trepist ülesronimine ja allatulemine	+	+	+	+	+	+
Ronimine varbseinal, redelil, ronimisvõrestikul:						
a) kaldredelile sulgsammul 1 m kõrgusele ja alla	+	—	—	—	—	—
b) varbseinale 1,5 m kõrgusele (peale 2,5 a. ka vahelduva sammuga)	—	+	+	+	—	—
c) varbseinale 2—2,5 m kõrgusele vahelduva sammuga	—	—	—	—	+	+
Veeretamine						
Palli või puukera (diameeter 20—25 cm) veeretamine:						
a) kasvatajale tagasi (vahemaa 0,5—1,5 m)	+	+	—	—	—	—
b) istudes ühelt lapselt teisele (vahemaa 0,5—1 m)	—	+	—	—	—	—
c) istudes ühelt lapselt teisele (vahemaa 1—2 m)	—	—	+	+	+	+
d) läbi lookade (laius 60—50 cm, vahemaa 1—1,5 m)	—	+	+	+	—	—

	1	2	3	4	5	6
e) läbi lookade (laius 50—40 cm, vahemaa 1,5—2 m)	—	—	—	—	+	+
f) läbi kahest esemest ehitatud värava (laius 50—40 cm, vahemaa 2—3 m)	—	—	—	—	—	+
Veererõngaste veeretamine	—	—	—	—	+	+
Jääst kuulide (puuketaste) kepiga veeretamine	—	—	—	—	—	+
Viskamine, heitmine, püüdmine						
Suurte pallide viskamine kaugele ja järelejooksmine	+	+	+	+	—	—
Visata eemal asuvasse korvi (kasti):						
a) kaugus kastist 20—50 cm, kasti läbimõõt 60 cm	+	—	—	—	—	—
b) kaugus kastist 50—70 cm, kasti läbimõõt 60 cm	—	+	—	—	—	—
c) kaugus kastist 60—100 cm, kasti läbimõõt 60 cm	—	—	+	—	—	—
d) kaugust kastist 100—150 cm, kasti läbimõõt 60 cm	—	—	—	+	—	—
e) kaugus kastist 150—200 cm, kasti läbimõõt 60 cm	—	—	—	—	+	—
f) kaugus kastist 2—2,5 m, kasti läbimõõt 60 cm	—	—	—	—	—	+
Täpsusvisked silma kõrgusele märklauda väikese palliga (diameeter 5—8 cm):						
a) vahemaa 1 m	—	+	—	—	—	—
b) vahemaa 1—1,5 m vahelduvalt mõlema käega	—	—	+	+	+	—
c) vahemaa 1,5—2 m „ „ „	—	—	—	—	—	+
Täpsusvisked korvpalli rõngasse (vahemaa 1,5—3 m)	—	—	—	—	+	+
Rõnga kepile viskamine (vahemaa 1—1,5 m)	—	—	—	—	+	+
Palliga liikuva märgi tabamine	—	—	—	—	—	+
Suure palli viskamine ja püüdmine:						
a) 70—100 cm kauguselt mõlema käega	—	+	+	—	—	—
b) 1—1,2 m „ „ „	—	—	—	+	+	+
c) visata pall maha ja püüda kinni	—	—	+	+	+	+
d) " üles "	—	—	+	+	+	+
e) visata väike pall üles ja püüda ühe käega (nii parema kui ka vasakuga)	—	—	—	—	—	+
f) visked ja palli püüdmine üle võrgu (võrk laste peast veidi kõrgemal)	—	—	—	—	+	+
Harjutusi käte ja õlaliigese liikumise arendamiseks						
Käte tõstmine kõrvale ja alla (lind lehvitab tiibu vmt.)	+	+	+	+	+	+
Käte viimine vahenditega ette ja alla (koos kasvatajaga individuaalselt)	+	—	—	—	—	—
Käte viimine ette ja alla	—	+	+	+	+	+
Käte sirutamine ette ja hooga selja taha peitmine	—	—	+	+	+	+
Käte viimine üles ja alla:						
a) individuaalselt kasvatajaga	+	—	—	—	—	—
b) iseseisvalt	—	+	+	+	+	+

	1	2	3	4	5	6
Üheaegselt mõlema käe ette ja taha pendeldamine (kiikumine)	—	+	+	+	+	+
Käte tõstmine kõrvale õla kõrgusele, plaksuga eteviimine ja langetamine	—	—	+	+	+	+
Käte tõstmine plaksuga kõrvalt üles ja langetamine	—	—	+	+	+	+
Eseme andmine (lipp, väike pall, käbi vms.) ühest käest teise:						
a) enda ees	—	+	+	+	+	+
b) selja taga, pea kohal	—	—	+	+	+	+
Käte ringitamine eest üles ja tagant alla (tuulik)	—	—	+	+	+	+
Käte ringitamine tagant üles ja eest alla	—	—	—	—	+	+
Käte vahelduv ringitamine	—	—	—	—	—	+
Käte tõstmine kõrvalt üles õlale ja allalaskmine (sama ka tõusuga varvastele ja alla)	—	—	—	—	+	+
Küünarnukist kõverdatud käte õlast ette-taha liigutamine (vedur):						
a) täiskasvanu abiga (keppidega)	+	+	—	—	—	—
b) iseseisvalt	—	—	+	+	+	+
Painutus ette, kätega taignasõtkumise liigutused	—	+	+	+	+	+
Poksiliigutused (rusikas käte hoogne vaheldumisi ettesirutamine)	—	—	—	+	+	+
Sõrmede rusikasse pigistamine ja haraliajamine	—	—	+	+	+	+
Käte pööramine peopesadega sisse ja välja (kas käed on puhtad)	—	+	+	+	+	+
Käte raputamine või ringitamine randmest (käed külmetavad)	—	+	+	+	+	+
Õlgade tõstmine ja langetamine korraga	—	—	—	+	+	+
Õlgade tõstmine ja langetamine vaheldumisi	—	—	—	—	+	+
Õlaringid ette ja taha vahelduva tempoga	—	—	—	—	—	+
Käte tõstmine kuklale ja langetamine (ka varvastõusuga)	—	—	—	—	+	+
Harjutusi jalgadele						
Kükkimine:						
a) puudutada sõrmedega põrandat (terade nokkimine vmt.)	+	+	+	+	+	+
b) asetada või tõsta eset põrandalt	+	+	+	+	+	+
c) toetada toolile, pingile, varbseinale vms.	—	+	+	+	+	+
d) käed ees, üleval (vahendiga ja ilma; tõusta varvastele ja laskuda kükki)	—	—	—	—	+	+
e) selg vastu seina, käed puusas	—	—	—	—	+	+
f) paaris kätest hoides: kasvatajaga,	+	—	—	—	—	—
teise lapsega	—	+	+	+	+	+
g) 2—3 poolkükki järjest madalamale laskudes						
Jalasirutus ette ja koputamine kannaga (1—4 korda)	—	—	—	—	—	+
vahelduvalt ühe ja teise jalaga	—	+	+	+	+	+
Jalasirutus kõrvale päkale ja tagasi	—	—	—	—	+	+
Varvaskõnd	+	+	+	+	+	+

	1	2	3	4	5	6
Kõnd vahelduva põlvetõstega (kukekõnd)	—	+	+	+	+	+
Kandkõnd (1,5—2 m)	—	+	+	+	+	+
Kõnd jala väliskülje	—	—	+	+	+	+
Kõnd vahelduva põlvetõstmise ja jalasirutusega	—	—	—	—	—	+
Jalavibutus:						
a) ette-taha (nöörist, käest hoides)	—	—	+	+	+	+
b) ette-taha, kõrvale, ringid	—	—	—	—	+	+
Varvastele tõus ja laskumine:						
a) vahendist hoides	+	+	+	—	—	—
b) iseseisvalt	—	—	—	+	+	+
Kannad kokku ja lahku hüplemine	—	—	—	—	+	+
Varvaste kokkutõmbamine ja haraliajamine:						
a) istudes (lamades) kepikese, käbi vms. tõstmisega	—	+	+	+	+	+
b) seistes ilma vahendita	—	—	—	—	+	+
Pöia ringitamine nii vasakule kui ka paremale	—	—	—	—	+	+
Hüplemine kannal ja päkal vaheldumisi	—	—	—	—	+	+
Hüplemine toengkägaras kohal ja edasi (jänesehüpe)	—	—	+	+	+	+
Hüplemine toengkükis kohal ja edasi koos jalgade sirutusega taha (konnahüpe)	—	—	—	—	—	+
Käimine külgsammul:						
a) mööda maas lamavat keppi	—	+	+	+	+	+
b) mööda maas lamava redeli pulki	—	—	—	+	+	+
Harjutusi kerelihastele						
Selili, pöörata kõhuli ja tagasi selili	+	+	+	+	+	+
Selili, siputada jalgade ja kätega (põrnikas)	+	+	+	+	+	+
Neljakäpakil jooks (kõnd)	+	+	+	+	+	+
Sirgiste (põrandal või pingil)	—	+	+	+	+	+
Kägariste ja sirgiste:						
a) panna mänguasi sülle ja selja taha	—	+	+	+	+	+
b) ilma esemeta	—	—	—	+	+	+
Sirgiste, painutus ette, sõrmedega puudutada varbaid, ninaga põlvi ja sirutus	—	—	+	+	+	+
Sirgiste, painutus vasakule ja paremale (lilled õõtsuvad)	—	—	—	+	+	+
Kerepainutus ette, plaksutada põlvedel ja sirutus	—	—	—	+	+	+
Kerepainutus ette asjade mahapanemise ja võtmisega küljelt	—	—	—	—	+	+
Kerepöörded vasakule ja paremale (ka istudes) mitmesuguste käte asenditega; esemete (palL, lipp vmt.) edasiandmisega kõrvale ja taga seisjale	—	—	—	—	+	+
Kõnd, käed põlvedel (karukõnd)	—	+	+	+	+	+
Kõnd toeng-uppseisus, sirgete jalgade ja kätega (karukõnd)	—	—	+	+	+	+
Toengpõlvituses selja kumerdamine ja sirutamine (kassiküür)	—	—	—	—	—	+

	1	2	3	4	5	6
Kere painutamine taha upp-põlvitusest tõusuga põlvitusse (kana joob)	—	—	+	+	+	+
Harkseis, käed ülal sõrmseongus, hoogne kerepainutus ette, käed hooga jalgade vahele ja sirutus (puuraiumine)	—	—	+	+	+	+
Üks jalg ees, samapoolne käsi põlvel (puu), teise käega teha saagimisliigutusi (käte ja jala vahetusega)	—	+	+	+	+	+
Paaris, hoides kätest, vahelduv käte ettesirutus ja kõverdamine	—	+	+	+	+	+
Paaris ristkäevõte, algul vasak jalg ees, paremate kätega hoogsad tõmbed, siis jala ja käte vahetus (paaris puusaagimine)	—	—	—	—	+	+
Harkseis, käed ülal, kerepainutused vasakule ja paremale (puu õõtsub)	—	—	—	+	+	+
Kerepainutus ette rinnale asetatud ristis kätega ja sirutus üles (türklase tervitus)	—	—	—	+	+	+
Harkseis, käed ees, pihud vastamisi koos, kehapööre hooga vasakule ja paremale (tuulelipp)	—	—	—	—	—	+
Selili, käed all või üles sirutatud, veeremine (enese või kaaslase rullimine — tünni veeretamine)	—	+	+	+	+	+
Selili, tõsta ja langetada jalgu kepini:						
a) kasvataja abiga	+	—	—	—	—	—
b) iseseisvalt	—	+	+	+	+	+
Selili, tõusta istesse ja langeda tagasi:						
a) kepist hoides, kasvataja abiga	+	+	—	—	—	—
b) iseseisvalt	—	—	+	+	+	+
Selili, üks jalg kõverdatult vastu kõhtu, teine ette sirutatud, jalgade ringitamine (jalgrattasõit)	—	—	—	—	+	+
Rististe, kerepainutus ette ja sirutus	—	—	—	+	+	+
Rististe, kerepainutus ette, kord vasakule, kord paremale põlvele	—	—	—	—	+	+
Iste, tõsta mõlemad jalad koos üle kepi (hüpitsa vms.)	—	—	—	—	—	+
Rististe, tõus püsti ja laskumine tagasi rististisse (hiljem käte abita)	—	—	—	—	+	+
Kõhulilamang:						
a) tõsta pea ja õlad, käed viia kõrvale, hiljem ka taha (lind)	—	+	+	+	+	+
b) tõsta pea ja õlad, asetada nimetissõrmed pea kõrvale (tigu)	—	—	—	—	+	+
Kõhulilamang, tõsta käsi ja jalgu üles ja alla	—	—	—	—	+	+
Kõhulilamang, kätega hoida jala pöidadest ja lühiajaliselt kiikuda ette-taha (kiikhobu)	—	—	—	—	—	+
Kägariste, käed ümber põlvede, kiikumine selili ja tagasi kägaristesse (kiikhobu)	—	—	—	+	+	+

	1	2	3	4	5	6
Istudes tasakaalupingil hoida kahest pikast kepist, küljepainutused (kasvataja abiga, paadi kiikumine)	—	+	+	—	—	—
Sõudmisliigutuste sooritamine istudes, kerepainutusega ette ja taha koos vastava käte tööga	—	—	—	+	+	+
Kägarseisus oleva kaaslase kätest vedamine (koorma vedu)	—	—	—	—	+	+
Toenglamangus oleva kaaslase kätel kõnnitamine teda jalust hoides (lühiajaliselt, kärutamine)	—	—	—	—	—	+
Vasak jalg ees, viia käed hooga alt üles paremalt vasakule, sama korrata teiselt poolt (heinte koormasse hangumine)	—	—	—	—	+	+
Kerepöörded käte viimisega paremalt vasakule (hiljem vasakult paremale) sammhaaval edasi liikudes (riisumine)	—	—	—	—	+	+

Tabel 9

MÄNGUASJADE NIMEKIRI

Mänguasjade nimetused	Laste vanus					
	0—1	1	2	3	4	5	6
I. Temaatilised mänguasjad							
1. Nukud							
a) väiksemad kummist nukud (14—16 cm)	+	+	+	—	—	—	—
b) suured lihtsa konstruktsiooniga pehmed nukud (pestavad)	—	+	+	+	+	—	—
c) nukud-beebid	—	—	—	+	+	+	+
d) liikuvate silmadega häälitsevad nukud	—	—	—	—	+	+	+
e) pisikesed nukud (6—10 cm)	—	—	—	—	—	+	+
2. Nuku riietus							
a) suuremate nööpide ja nööpaukudega kergesti äravõetavad poiste ja tüdrukute riided (kleit, särk, püksid, põll, müts, tuhvlid)	—	—	+	+	+	+	+
b) talve- ja suveriided, pidulikud kleidid	—	—	—	—	+	+	+
c) rõhknööpide ja haakidega poiste ja tüdrukute rõivad (mantlid, kleidid, pluusid, kuued, seelikud jne.)	—	—	—	—	—	+	+
d) seotavate kinnistega riietusesemed (põlled, mütsid, kingad jne.)	—	—	—	—	—	—	+

	0—1	1	2	3	4	5	6
e) vormirõivad (kooliõpilase, pioneeri, miilitsa, lastele tuttavate rahvuste rahvarõivad jne.)	—	—	—	—	—	—	+
f) taskurätid, käterätikud	—	—	+	+	+	+	+
g) saunalinad, öösärgid, pihikud, laudlinad	—	—	—	+	+	+	+
3. Nukumööbel ja muu sisustus							
a) nukuvankrid, suur puust laud, toolid, voodi, kummut, puhvet	—	+	+	+	+	+	+
b) pliit, käterätikunagi	—	—	+	+	+	+	+
c) nukuvannid, pesupulgad, triikraud, nuku kelgud (õues mänguks talvel)	—	—	+	+	+	+	+
d) klaver	—	—	—	+	+	+	+
e) võrkkiiged (nukule)	—	—	—	+	+	+	+
f) riietekapp, riidepuud, telefon, raadio, televiisor, kaalud	—	—	—	—	—	+	+
g) väike nukumööbel, pesupali või pesumasin	—	—	—	—	—	+	+
h) õmblusmasin, arvelaud	—	—	—	—	—	—	+
4. Voodipesu							
a) tekid, linad	—	+	+	+	+	+	+
b) padjad, padjapüürid	—	—	+	+	+	+	+
5. Toidunõud							
a) mittepurunevad suuremad potid, kausid, lusikad (neljandast eluaastast alates väiksemad)	—	+	+	+	+	+	+
b) ämbrid (üheaastastele ainult plastmassist)	—	+	+	+	+	+	+
c) pannid	—	—	+	+	+	+	+
d) tassid, alustassid, taldrikud	—	—	+	+	+	+	+
e) taignarull, kulp, vahukulp	—	—	—	—	+	+	+
f) kohviveski, hakkmasin, noad, portselanist kohvi- ja lõunaserviis	—	—	—	—	—	—	+
6. Loomad, linnud							
a) väikesed, pigistamisel häälitsevad kummist loomad, linnud	+	+	—	—	—	—	—
suuremad kummist loomad	+	+	+	+	+	—	—
b) suuremad eeslükatavad või järelveetavad loomad, linnud	—	+	+	—	—	—	—
c) püstiseisvad koduloomad ja -linnud: koer, kass, lehm	—	—	+	+	+	+	+
lammas, siga, hobune, kana, kukk	—	+	+	+	+	+	+
mängukaru	—	+	+	+	+	+	+
d) metsloomad: jänes, rebane, karu jne.	—	—	—	+	+	+	+
e) kiikhobune	—	—	—	+	+	+	+
f) ujuvad linnud	—	—	+	+	+	+	+
g) lõunamaa loomad: lõvi, kaamel, elevant jt.	—	—	—	—	—	—	+

	0—1	1	2	3	4	5	6
7. Veokid							
a) eeslükatavad ja järelveetavad veokid	—	+	+	+	+	—	—
b) suuremad veoautod, rongid, vankrid, kelgud, kärud (ka väiksemad)	—	—	+	+	+	+	+
c) traktor	—	—	—	—	+	+	+
d) paadid, eriautod (leiva-, piima- jms.)	—	—	—	+	+	+	+
e) purjekad, laevad, lennukid	—	—	—	—	+	+	+
kauba- ja reisilaevad, helikopter	—	—	—	—	—	+	+
f) kraanad, tuletõrjeautod, isekallutajad, ekskavaatorid, lumesahk jms.	—	—	—	—	—	+	+
8. Üleskeeratavad mänguasjad							
a) loomad, linnud, inimfiguurid, sõidukid (nooremates rühmades keerab üles kasvataja)	—	+	+	+	+	+	+
b) inertsiga liikuvad sõidukid	—	—	+	+	+	+	+
II. Konstruktiivne materjal							
1. Suuremõõtmeline ehitusmaterjal							
a) tellised, kuubid	—	+	+	+	+	+	+
b) J. Fljorina ehituskomplekt	—	—	—	—	+	+	+
c) S. Polikarpovi väiksem konstruktor	—	—	—	—	—	+	+
d) S. Polikarpovi suurem konstruktor	—	—	—	—	—	—	+
2. Väike ehitusmaterjal							
a) kuubid, tellised	—	+	+	+	—	—	—
b) komplekt «Noor ehitaja» jt.	—	—	—	+	+	+	+
3. Mitmesugused konstruktorid sõidukite ja muu konstrueerimiseks	—	—	—	—	—	+	+
III. Õppemänguasjad							
a) kaanega karbid	+	+	+	—	—	—	—
b) karbid mitmesuguste väikeste esemetega	—	+	+	+	—	—	—
c) üksteise sisse käivad kuubikud, kausikesed (2—3 tk. komplektis)	—	+	+	+	—	—	—
d) lahtivõetavad mänguasjad: tornikesed, munakesed, matrjoškad jt.	—	+	+	+	+	—	—
e) neljas põhivärvis pisiesemed (kuubikud, munad, kõristid, tasapinnalised kujundid)	—	+	+	+	+	—	—
f) mosaiik	—	—	+	+	+	+	+
g) helisevad ja muusikalised mänguasjad: kõristid, helisevad täringud	+	+	+	+	—	—	—
tamburiin, trumm, kellamäng, kastanjett, mängutoos	—	+	+	+	+	+	+
ksülofon, kannel, «Pille», lõõtspill	—	—	—	—	—	+	+

	0—1	1	2	3	4	5	6
h) trükitud mänguasjad ja lauamängud: lotod, paarispildid	—	+	+	+	+	+	+
läbilõigatud pildid (2—4 osast 2. eluaasta II poolel)	—	+	+	+	+	+	+
kartongist nukud kostüümide komplektiga	—	—	—	+	+	+	+
täringumängud, «Kirbumäng» jt.	—	—	—	—	—	+	+
IV. Motoorsed mänguasjad							
a) pallid (mitmes suuruses)	+	+	+	+	+	+	+
b) ohjad, kiiged, kolme rattaga jalgrattad, kelgud, roolirattad	—	—	+	+	+	+	+
c) veererõngad, tõukerattad, kahe rattaga jalgrattad, «Sulgpall», võrkpalli võrk, korvpalli korvid, suusad, uisud	—	—	—	—	—	+	+
V. Mitmesugused materjalid ja töövahendid, millest lapsed ise saavad mänguasju valmistada või sellega mängida-töötada							
a) liivavormid, kühvlid	—	+	+	+	+	+	+
b) labidad, rehad, kastekannud (suuruselt eale vastavad)	—	—	+	+	+	+	+
c) luuad	—	—	—	—	+	+	+
d) plastiliin, looduslik materjal, niidirullid, lauakesed	—	—	—	+	+	+	+
e) puidujäätmed, paber, kartong, liim, nöörid, lõngad, niidid, riidelapid	—	—	—	—	—	+	+
f) haamrid, saed (väikesed), käärid, nõelad	—	—	—	—	—	+	+
g) tasapinnalised loomade, inimeste, taimede figuurid (pikendusega liiva sisse asetamiseks)	—	—	+	+	+	+	+
h) mitmes suuruses kastid ja ümarad puujupid ehitamiseks	—	—	—	—	+	+	+
i) mitmesugused riidest rätikud, kraed jms., peakatted (loomade, inimeste elukutseid, sõidukite esiosi matkivad jms.)	—	—	+	+	+	+	+
j) lihtsamad ja liiklemisel vajalikud liiklusmärgid	—	—	—	—	—	—	+
VI. Suured mänguvahendid õuealal, kuhu rohkem lapsi sisse mahub							
a) maja, auto, lennuk	—	—	+	+	+	+	+
b) kaupluse lett, riiulid, nukuteatri ekraan	—	—	—	—	+	+	+

Üldpedagoogikast

Fljorina, J. Eelkoolipedagoogika. Tln., 1949
Makarenko, A. Valitud pedagoogilised teosed. Tln., 1948
Arkin, E. Kõned kasvatusest. Tartu, 1947
Ambros, M. Lastekasvatusest arsti pilguga. Tln., 1963
Salnikova, G. Eelkoolialiste laste hügieen. Tln., 1955
Paves, A., Preem, H., Ratnik, E., Tälli, H. ja *Uibo, A.* Lapse tervishoid. Tln., 1967
Lootsar, E. ja *Terri, M.* Kasvatustöö segarühmalises lasteaias. Tln., 1955
Lootsar, E., Piirma, A. ja *Terri, M.* Kommunistliku moraali kasvatamine kooli-eelses eas. Tln., 1963
Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Õpetajate ja kasvatajate töökogemusi. Kõlbeline kasvatus koolieelses eas. Tln., 1966
Piirma, A. Nõukogude patriotismi kasvatamisest eelkooliea vanemal astmel. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1952, nr. 6
Mikuri, E. Distsiplineeritud käitumise kasvatamisest lasteaia vanemas rühmas. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1957, nr. 9
Vaus, L. Käpiknukk kasvatusvahendina lasteaias. Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Õpetajate ja kasvatajate töökogemusi. «Töökasvatusest lasteaias». Tln., 1964
Novikova, H. Kollektiivsustunde ja seltsimehelikkuse kasvatamine töös ja mängus. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1966, nr. 6
Piirma, A. Loodus ja kunst esteetilise kasvatuse vahendina. Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Õpetajate ja kasvatajate töökogemusi. «Mäng ja loodus laste elus» I. Tln., 1959
Piirma, A. Lähim ümbrus esteetilise kasvatuse vahendina. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1958, nr. 1
Lootsar, E. Laste kultuurse käitumise kasvatamine lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1958, nr. 4
Lootsar, E. Individuaalsest lähenemisest lapsele. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1959, nr. 9
Mikuri, E. Huvi äratamine tegevuste vastu lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1961, nr. 6
Terri, M. Näitlike õppevahendite osa õppetegevustel. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1966, nr. 1
Mikuri, E. Lasteaiast kooli. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1958, nr. 10
Paeveer, A. Et lapsed oleksid koolile hästi ette valmistatud. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1961, nr. 4
Liimets, H. Kooliküpsuse olemus ja tunnused. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1963, nr. 6.

Indre, K. Kooliuusikute teadmiste ja oskuste tase ning kujunemistingimused. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1963, nr. 6
Indre, K. Kas 6-aastane laps on koolikũps. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1963, nr. 12
Tõldsepp, A. Koolieelsest ettevalmistusest ja mõnedest muredest. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1967, nr. 6
Indre, K. Kooliküpsuse mõju õpilase edasisele arenemisele. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1967, nr. 7
Kurm, H. Õpetaja ja loenguks valmistumine. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1967, nr. 2
Kurm, H. Lektorite esinemine. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1967, nr. 5

Imikute ja maimikute kasvatusest

Kirsipuu, E. ja *Lootsar, E.* Väikelapse kasvatamine. Tln., 1949
Ambros, M. Varaealise lapse toitmine. Tln., 1949
Juhkum, L. ja *Kalju, A.* Praktiline käsiraamat lastesõimedele. Tln., 1958
Maasikamäe, L. Kasvatus algab esimesest eluaastast. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1966, nr. 6 ja nr. 7
Maasikamäe, L. ja *Huik, O.* Väikelapse kasvatusest. Tln., 1968

Kehalisest kasvatusest

Ambros, M. ja *Huik, O.* Varaealise lapse kehaline kasvatus. Tln., 1949
Ernesaks, S. Kehalised harjutused eelkoolieas. Tln., 1964
Ernesaks, S. Talviseid tegevusi lastele. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1961, nr. 1.

Emakeelest

Truberg, A. Kõne arendamisest lasteaia vanemas rühmas. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1953, nr. 1
Rannik, V. Vestlus vanemas rühmas. Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Lasteaedade töötajate töökogemusi. Tln., 1953
Terri, M. Vestlus lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1957, nr. 6
Lootsar, E. Ilukirjanduse kasutamisest lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1957, nr. 4
Toom, K. Ilmeka lugemise õpetamisest. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1959, nr. 10
Maantee, P. Deklamatsioonist ja deklameerimisest. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1962, nr. 2 ja nr. 3
Terri, M. Luuletuste käsitlemisest koolieelsetes lasteasutustes. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1967, nr. 10 ja 11
Piirmaa, A. Laste tutvustamine loodusega vanemas rühmas. Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Lasteaedade töötajate töökogemusi. Tln., 1953
Mets, L. Laste tutvustamine loodusega. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1959, nr. 10
Mets, L. Eelkoolialiste laste tutvustamine elava loodusega. Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Õpetajate ja kasvatajate töökogemusi. «Mäng ja loodus laste elus» I. Tln., 1959
Terri, M. Ekskursioonid lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1960, nr. 7
Niinemäe, O. Toalilled kasvatustöö vahendina lasteaedades. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1954, nr. 12
Nurkse, L. Laste sõna I. Tln., 1960 ja 1965
Terri, M. ABC eelkooliealistele. Tln., 1958
Lahi, R. Kirjatehnika, Tln., 1966

Mölder, A. Noor skulptor (voolimisalbum lastele). Tln., 1961
Hansen, S. Õpime voolima. Tln., 1965
Terri, M. Dekoratiivne joonistamine lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1958, nr. 6
Terri, M. Kaunistame. Tln., 1965
Lootsar, E. Teeme ise. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1961, nr. 7
Lootsar, E. Rebime ja lõikame. Tln., 1964
Lootsar, E. Meie teeme ise. Tln., 1964
Lootsar, E. Voldime. Tln., 1966.

Muusikalisest kasvatusest

Relvik, V. Muusikalise kuulmise ja lauluvõime arendamine. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1962, nr. 11
Lepik, E. Armastuse äratamine laulmise vastu nooremas rühmas. Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Lasteaedade töötajate töökogemusi. Tln., 1953
Päts, R. Muusikalisest kasvatusest I ja II klassis. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1956, nr. 11
Laanpere, E. Koolilaulmine ja lapse hääl. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1966, nr. 4
Laanpere, E.
Kooliealiste laste häälekultuuri küsimusi. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1966, nr. 6
Terri, M. Eelkooliealiste laste laulik. Tln., 1954
Üllaste, P. Laulame-tantsime. Tln., 1960
Ernesaks, G. Rongisõit. Tln., 1965
Kõlar, L. Aastaringis. Tln., 1966
Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut «Abiks õpetajale» III. Tln., 1967
Autorite kollektiiv. Laule mudilastele. Tln., 1964
Roomere, A. Muusikalised mängud ja tantsud lasteaias. Tln., 1958
Aarne, E. Mõista, mõista, kes nad on! Tln., 1956
Kõrver, B. Kümme klaveripala. Tln., 1953
Tamberg, E. Seitseteist klaveripala lastele. Tln., 1961
Eesti heliloojate klaveripalu (esimene vihk). Koostajad V. Reiman ja B. Kõrver. Tln., 1958
Eesti heliloojate klaveripalu (teine vihk). Koostaja V. Reiman, Tln., 1960
Eesti noorte heliloojate klaverimuusikat. Tln., 1959
Tobias, R. 10 klaveripala lastele. Tln., 1959
Lensin, V. Eesti heliloojate klaveripalu lastele. Tln., 1962

Mängust

Nurkse, L. Loova mängu tähtsusest lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1948, nr. 7
Žukovskaja, R. Mäng laste kasvatamise vahendina. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1956, nr. 6
Terri, M. Loovmäng lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1959, nr. 3
Saltsmann, R. Loovmängu juhtimisest lasteaia nooremas segarühmas. Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Õpetajate ja kasvatajate töökogemusi. «Mäng ja loodus laste elus» III. Tln., 1959

Piirma, A. Laste loovmäng vanemas rühmas. «Mäng ja loodus laste elus» III. Tln., 1959
Seensalu, E., Mõtlik, M., Pullerits, E., Käsper, H. ja *Tamm, V.* Ehitusmängud. «Mäng ja loodus laste elus» II. Tln., 1959
Õun, H. Nukunurk kasvatusvahendina nooremas segarühmas. «Mäng ja loodus laste elus» III. Tln., 1959
Mets, L. Dialektiliste mängude osa laste tutvustamisel loodusega. «Mäng ja loodus laste elus» II. Tln., 1959
Ernesaks, S. Liikumismänge. Kehalised harjutused eelkoolieas. Tln., 1964
Eesti NSV Haridusministeeriumi käskkiri nr. 5. 1961. Arvutamismänge.

Töökasvatusest

Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Õpetajate ja kasvatajate töökogemusi. «Töökasvatusest lasteaias». Tln., 1961 ja 1964
Lootsar, E. Töökasvatusest lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1959, nr. 1
Piirma, A. Kogemusi laste kasvatamisel töö kaudu lasteaia keskmises rühmas. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1960, nr. 1
Vaus, L. Nii kasvab huvi ja armastus täiskasvanute töö vastu. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1963, nr. 2
Vahter, M., Altvälja, M., Karu, H., Meldre, H. ja *London, M.* Huvi ja armastuse kasvatamine töö vastu. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1966, nr. 11

Laste pidudest

Lootsar, E. Meelelahutusõhtud lasteaias. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1960, nr. 12
Raudsik, L. Kevadpidu metsas. Tln., 1959

Koostööst lastevanematega

Makarenko, A. Raamat lastevanemaile. Tartu, 1940
Autorite kollektiiv. Koduse kasvatuse küsimusi. Tln., 1956
Ambros, M. Lastekasvatusest arsti pilguga. Tln., 1963 ja 1966
Reiman, A. Ema ja laps. Tln., 1963
Autorite kollektiiv. Lapse tervishoid. Tln., 1967
Terri, M. Lasteaia ja lastevanemate koostöö. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1948, nr. 12
Liimets, H. Tööst lastevanematega. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1953, nr. 5
Elango, A. Kuidas kodu võiks avardada laste silmaringi. Tln., 1956
Saltsmann, R. Individuaalne töö lastevanematega. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1961, nr. 10
Hiie, E. Meie laps läheb kooli. Tln., 1965
Lootsar, E. Koolieelse lasteasutuse ja perekonna koostöö. Ajakiri «Nõukogude Kool». 1966, nr. 3
Unt, I. Kodusest kasvatusest. Tln., 1967
Makarova, N. Isa vastutusest. Tln., 1967
Rõuk, L. Kuidas teie laps kõneleb. Tln., 1967

Teema	Leheküljed vastavalt eale							
	0—6 a.	0—1 a.	1. a.	2. a.	3. a.	4. a.	5. a.	6. a
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Eessõna	3							
I. **Kommunistliku kasvatuse põhimõtted ja eesmärgid koolieelses lasteasutuses**	5							
Kehaline kasvatus	5							
Vaimne kasvatus	8							
Kõlbeline kasvatus	10							
Töökasvatus	14							
Esteetiline kasvatus	15							
II. **Väikelaste ealised iseärasused ja nende arvestamine kasvatustöös**	17							
Füüsilise arenemise iseärasused	17							
Vaimse arenemise iseärasused	19							
III. **Laste elu organiseerimine**	26							
Päevarežiimi organiseerimisest	26							
Laste hommikune vastuvõtt	28							
Pesemine	28							
Potitamine	29							
Toitlustamine	29							
Tegelused ja tunnid	31							
Riietumine	32							
Väljasviibimine	33							
Uni	34							
Puhketunnijärgse aja sisustamine ja laste kojuminek	35							
IV. **Kehaline kasvatus**	36							
Ülesanded ja üldnõuded	36							
Programm ja metoodiline juhend		45	49	50	52	54	55	57
V. **Emakeel**	61							
Seletuskiri	61							
1. Õige kõne	69							
Ülesanded ja üldnõuded	69							
Programm ja metoodiline juhend		72	73	73	74	75	76	78

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2. Ümbritsev elu	80							
Ülesanded ja üldnõuded	80							
Programm ja metoodiline juhend		82	83	85	87	93	99	105
3. Lastekirjandus	112							
Ülesanded ja üldnõuded	112							
Programm ja kirjanduse näidisloetelu			114	114	115	116	116	117
4. Lugemine ja kirjutamine	118							
Ülesanded ja üldnõuded	118							
Programm ja metoodiline juhend								119
VI. Arvutamine	130							
Ülesanded ja üldnõuded	130							
Programm ja metoodiline juhend					136	137	138	139
VII. Kujutavad tegevused	147							
Seletuskiri	147							
1. Joonistamine	151							
Ülesanded ja üldnõuded	151							
Programm ja metoodiline juhend				156	157	162	164	170
2. Voolimine	174							
Ülesanded ja üldnõuded	174							
Programm ja metoodiline juhend				176	177	178	180	182
3. Kleepetöö	185							
Ülesanded ja üldnõuded	185							
Programm ja metoodiline juhend					188	191	194	199
4. Meisterdamine	202							
Ülesanded ja üldnõuded	202							
Programm ja metoodiline juhend							206	207
VIII. Muusika-alane kasvatus	209							
Ülesanded ja üldnõuded	209							
1. Muusika kuulamine	211							
Programm ja metoodiline juhend		211	211	212	212	213	214	214
2. Laulmine								
Programm ja metoodiline juhend			219	219	219	220	221	222

1	2	3	4	5	6	7	8	9
3. Rütmiline liikumine	230							
Programm ja metoodiline juhend		230	230	231	231	233	234	236
4. Lastepillidel mängimine	239							
Programm ja metoodiline juhend		239	239	239	240	240	240	241
IX. Laste mäng	243							
Ülesanded ja üldnõuded	243							
Mängude liigid	244							
Programm ja metoodiline juhend		250	251	253	254	256	258	261
X. Töökasvatus	265							
Ülesanded ja üldnõuded	265							
Programm ja metoodiline juhend			267	267	268	269	271	273
XI. Laste pidustused	275							
XII. Koostöö lastevanematega	280							
Tabelid	285							
Soovitatav kirjandus	306							

О ДОШКОЛЬНОМ ВОСПИТАНИИ В ДЕТСКИХ УЧРЕЖДЕНИЯХ. ПРОГРАММА И ИНСТРУКЦИИ. На эстонском языке. Художественное оформление Т. Ару. Издательство «Валгус», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja M. Laido. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja M. Sein.

Korrektorid V. Leibak ja H. Kahar. Laduda antud 5. II 1968. Trükkida antud 2. VIII 1968. Paber 60×84/16. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 19,5. Tingtrükipoognaid 18,1. Arvestuspoognaid 19,62. Trükiarv 6000. MB-06965. Tellimuse nr. 2849. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tän. 2.

Hind 63 kop.

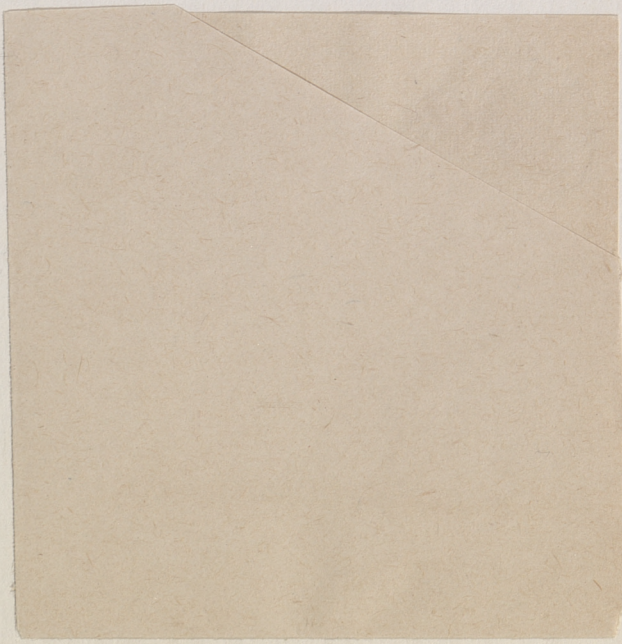

63 kop.

EESTI AKADEEMILINE RAAMATUKOGU
1 0200 00071349 9